

קובץ

הזמן גרמא

מצוות וחייבים מן התורה ומדברי קבלה

בראש השנה

הקובץ הנכחי הופיע ויצא לאור אשתקד
ע"י אבינו הגה"ח רבי שלום ישראל דירנפלד זצ"ל
ועתה נדפס מחדש עם כמה תיקונים והוספות

ערב ראש השנה תשפ"ו לפ"ק

נשמח לקבל הארות והערות והוספות

בכתובת מייל: d0527160533@gmail.com

או להשאיר תא-קולי במספר: 0737087014

תוכן הענינים

דברים אחדים יא

בפתח החוברת יב

רשימת המצוות בראש השנה כה

סימן א: מבוא - השמחה בעבודת ה' בעשיית המצוות טז

דעת הרמב"ם - עבודה גדולה היא - טז / יקל בעיניו טרחן - טז / שמחה במצוות - שמחה קיימת! - טז / דעת רבינו בחיי - השמחה במצוות מצוה - טז / השמחה בעבודת השם בעשיית המצוות בימים הנוראים - הקדושים - יז / ישבעו ויתענגו מטובך - בימי אלול וראש השנה - יז / השמחה בעבודת ה' בראש השנה - יח / חדות ה' - עבודתנו - יח / חדות ה' - בהמלכת ה' - יט / חדות ה' - גורמת לכל ההשפעות הטובות - יט / ערב ראש השנה - כא

סימן ב: אמירת הסליחות בערב ראש השנה כא

הקדמה - כא / מצות הוידי - כב / הוידוי - חלק ממצות התשובה - כב / זמן קיומה - כג / עניין אריכות הוידוי - כד / ריבוי הסליחות בערב ראש השנה - כד / טעמי המנהג - כה / בקשת סליחה וכפרה - כז / שיטת המדרש - כז / צידוק הדין - כט / צידוק הדין - אמונה - ל / צידוק הדין - ממצוות אהבת ה' - לב / מצוות התפילה - לב

סימן ג: מצות עשרה - לעשות צדקה עם הצריך אליה בשמחה

ובטוב לבב לד

מצות לא תעשה - שלא למנוע מלהחיות העני ומליתן

לו מה שהוא צריך לד

בפקודין אשיחה

סגולת הצדקה והחסד - ברכת השי"ת - לו / זוכה לרחמי שמים - לו / הצדקה בערב ראש השנה ובעשרת ימי תשובה - לו / להשתדל לשפע העני - לו / סגולת הצדקה בעת פקידה - לו

סימן ד: מצות הבטחון לה

בפקודין אשיחה

מידת הביטחון - לח / מדת הבטחון - מצוה או מדה גרידא - לח / "בזאת

אני בוטח" - מ / שתי מדרגות בבטחון - מ / 'לדוד, ה' אורי וישעי' - על מה הכוונה - מא / "ויתחזק דוד בה' אלקיו" - "אורי וישעי" - מב / מצות הבטחון - הבא לידי ביטוי בערב ראש השנה - מד / במה בוטחים? - מז / ב' מדרגות בבטחון - בראש השנה - מו

סימן ה: החיוב לטהר עצמו ברגל..... מז

בפקודיך אשיחה

טהרה ברגל - מז / החיוב מן התורה או מדרבנן - מז / דעת הרמב"ם דהוא מן התורה - מז / דעת הרמב"ן דחיובו רק מדברי סופרים - מח / חילוק בין להשהות א"ע בטומאה ובין לטמאות א"ע בידים ברגל - מח / חיוב הטהרה ברגל בזמן הזה ובראש השנה - מח / דעת השאגת אריה דחיוב הטהרה הוא משום קרבנות החג - מט / חיוב הטהרה בראש השנה - מט

סימן ו: החיוב להקביל פני רבו ברגל..... נא

בפקודיך אשיחה

קבלת פני רבו ברגל - נא / החיוב מן התורה או מדרבנן - נא / מהות ההקבלה בראייה או בשמיעת ד"ת - נב / הקבלת פני הרב בראש השנה - נג

סימן ז: מצוות 'תוספות יו"ט'..... נד

בפקודיך אשיחה

מצות תוספת יום טוב בראש השנה - נד / דעת הפוסקים שאין להוסיף מחול על הקודש - נד / סברת החולקים - כי קדוש היום לאדונינו - נד / להוסיף מחול על הקודש - רק זמן מועט - נה / הכרעת הפוסקים - להוסיף כמו בכל שבת יו"ט - נה / ליל ראש השנה - נו

סימן ח: מצוות עשרה - שביתה ממלאכה בראש השנה..... נו

בפקודיך אשיחה

מקור הלימוד לאיסור מלאכה בראש השנה - נו / ענין הוספת העשה על הלא תעשה - נז

סימן ט: מצוות לא תעשה - שלא לעשות מלאכה בראש

השנה..... ס

בפקודיך אשיחה

מקור ההיתר של מלאכת אוכל נפש ביו"ט - ס / ביאור הלימוד לדעת רבינו חננאל והרמב"ן - סא / מקור הלימוד לשיטת היראים - סב

סימן י: יום הדין - 'עומדים לפניך בדין'..... סג

מקורות שראש השנה הוא יום הדין - סג / הוא היוצר הוא המבין - סג / ראש השנה לשנים היינו לדין - סד / בכסה קבוע להיותו יום המשפט - סד / דין על מעשיהם ובנוסף מה יהא בסופה - סד / המוטל עלינו - לשוב מאהבה - סה / הקב"ה למלאכי השרת - סה / רמז בכתוב ונודע מפי הנביאים והאבות - סה / יום הדין ברחמים - סו / חסד ה' שגילה לבני ישראל שהמשפט בראש השנה - סו / חסד מיוחד שרק לבני ישראל גילה עת המשפט ולא לגויים - סז / למה לא נכתב ענין הדין במפורש בתורה - סז / אינו מקובל ואינו נוח לאדם - סח / כדי שאומות העולם לא ידעו - סח / למה נקבע הדין דווקא ליום ראש השנה - סח / לטובת בני ישראל שהקב"ה מכפר על עוונותיהם בימי התשובה - סט / אדם הראשון יצא בדימוס בראש השנה - סט / בזמן שהוקבע לסליחה וכפרה - ע

אשיחה

שלא יתחייב העולם כליה חלילה - עב
לעשותו יו"ט - עג / ממועדי השנה - עד

סימן יא: מצות עשרה - מצות היראה..... עה

בפקודיך אשיחה

לדעת רבינו - יראת העונש בעת נסיון - עה / מצות היראה בראש השנה - עו / עניני יראת וחרדת הדין בראש השנה - עו / יראת הרוממות בעת קיום מצוות ובעת נסיון - עו / יראת העונש קלה וודאי להשיגה - עז / כוונת לפני מי אתה עומד מעכבת בתפילה - עז / קיום המצוות הוא יראת שמים - עז / מצות יראת ה' גם כשאנו מרגיש ומתפעל - עח / משל להבנת מדריגות היראה - עט / בימי הדין נשפע יראה וכל אחד מקבלו לפי מדריגתו - פ / זוחלים ורועדים מיום בואך - פ / אפילו הרשעים יחרד ליבם מיום הדין - פא / אין להתעצב חלילה מחמת חרדת הדין - פב / אל לו לאדם ליפול חלילה ליאוש והתרשלות מאימת הדין - פב / מצות היראה ביום ראש השנה - בהלכה - פג / לא יאכלו כל שבעם - פד / טורי זהב - לא ילבש בגדי רקמה אלא בגדים לבנים - פד / יש שלא אוכל דגים למעט תאותו - פד / הזכרת 'ובכן' בתפילה כמה פעמים - פה / אין אומרים הלל שהן ימי תשובה ויראה ולא שמחה יתירה - פה / לא ניתן לשמחה אלא לדין ולתשובה - פה / תקיעה גדולה בסיום המאה קולות - פו

סימן יב: מצות עשרה - מצות התשובה..... פז

בפקודיך אשיחה

סגולת מצות התשובה בראש השנה - פח / מצות התשובה בראש השנה - למעשה - פח / התרועה של שמחה - על מעשיו הטובים - צ / השמחה

במצוות - לאחר קיומם - צ / לרמז שבירת הלב - צא / עורו ישנים משנתכם וחזרו בתשובה - צא / שבירת התאוות מעיקרי התשובה - צא / כח החרטה - צב

אשיחה

הטעם שאין אומרים הלל - צג / אם אנו בטוחים למה אין אומרים הלל - צג / מתנהגים ביראה שעל ידי זה נזכה בדין - צג / בני ישראל בטוחים אבל אין אומרים מחמת ציווי השי"ת - צג / השמחה מכוסה כדי שלא יהא קטרוג - צד / השב מאהבה יכול לומר שירה בראש השנה - צה

סימן יג: ענין ההכנעה בראש השנה..... צז

בהכנעה יתרצה האדם לה' - צז / במה אכף לאלוקי מרום - צז / הכנעה - הלכה למעשה - צח / ההכנעה בפני כל אדם וסגולתה - צח / ההכנעה מכפרת במקום יסורים - צח / בימים נוראים יעשה עצמו כעני ורש - צט / ההכנעה ומידת האין - מליץ יושר - צט / עבודת ההתכללות ביום ראש השנה - צט

סימן יד: ד' דברים המקדעין גזר דינו של אדם..... קב

מצות עשה - והלכת בדרכיו, להדמות בדרכי השם

יתברך הטובים והישרים..... קב

בפקודיך אשיחה

צדקה בראש השנה - קב / הגמילות חסדים למעשה בראש השנה - קג / הכנסת אורחים בסדר פנים יפות - קג / קבל בשמחה - קד / מקום ישיבה - קד / בעשיית חסד מבטאים הכרת הטוב לה' - קד / צעקה - קה / שינוי מעשה - קה / ביאור דברי רבי יצחק מהו שינוי מעשה - קה / אי צריך כל הד' דברים כדי לקרוע גזר דין - קז / דעת רש"י - קז / עיקר קושי עזיבת החטא מכאן ולהבא - קז / ג' ספרים נפתחים - קט / ראה בחלום הג' ספרים - קי / גדר צדיק ורשע - קיא / דעת רש"י ותוספות - קיג / בינונים תלוין ועומדין - קטו / זכו נכתבין לחיים - קטו

סימן טו: המצוות בתפילות ראש השנה..... קיה

א. מצוות התפילה - קיח / ב. יום הממלכה - מצות קבלת עול מלכות שמים - קיח / קבלת עול מלכות שמים - קיט / מצות קבלת עול מלכות שמים - קיט / מקור החיוב - קכ / שיטות הראשונים בגדר קבלת עול מלכות שמים - קכ / קבלת העבדות מעיקרי מצוות האמונה - קכ / כן דעת המפרש בהרמב"ם - קכא / 'ישראל מאמינים בני מאמינים' - קכא / רבבות מדריגות באמונה - קכא / עבודת האמונה - קבלת עול מלכות שמים בראש השנה - קכג / ההמלכה בשעת תקיעת שופר - קכד / סגולת קבלת מלכות שמים בשמחה - קכו / ג. מצוה

מדברי קבלה לצפות ולייחל על בנין ביהמ"ק וירושלים - קכז / דרישה ובקשה
לבית המקדש כתשובת המשקל - קלה

סימן טז: מצות קידוש ביו"ט..... קלה

בפקודיך אשיחה

סימן יז: השמחה בראש השנה..... קלט

בפקודיך אשיחה

מצוה "ושמחת בחגך" - בראש השנה - קלט / הקדמה א - קלט / הקדמה
ב - קלט / הקדמה ג - קמ / א. חיוב שמחה בראש השנה - קמא / האם
מביאים ביכורים בראש השנה - קמג / ב. חיוב שמחה - לענין איסור תענית - קמז
/ ביאור הב"ח בדעת רב נטרונאי גאון - קמה / הוספת ההיקש - קמו / המקור
ההיקש לבד - קמו / ג. שמחה בראש השנה מדין ההיקש - לדין אבילות
בראש השנה - קמז / הטעם של רבן גמליאל - קמז / הויכוח בדעת
השאלות - קמח / השמחה בליל ראש השנה - לענין אבילות - קמט / ראש
השנה גם יום של שמחה - קמט / ראש השנה וזדאי יום שמחה הוא - קנ
/ ד. שמחה מדין ההיקש - לענין נישואין בראש השנה - קנא / ה. האם בראש
השנה אומרים 'מועדים לשמחה' - קנב / דעת רש"י שיש חיוב שמחה בראש
השנה מן התורה - קנד / דעת התוס' - קנה / דעת היראים - קנה / הוכחת
האחרונים בדעת התוספות שיש חיוב שמחה בראש השנה - קנו / דעת רבינו
חננאל - קנז / דעת האבן עזרא - קנז / דעת הרמב"ם - קנח / דעת
המהר"ל - קנח / שיטת השאגת אריה - קנח / דעת שו"ת מן השמים - קסה
/ ו. דעת הסוברים שאין חיוב שמחה בראש השנה - קסה / דעת רב שר שלום
גאון - קסה / דעת הזה"ק - קסו / דעת הפוסקים - קסו

סימן יח: מצות הבטחון - הבאה לידי ביטוי בליל ראש השנה.... קסז

דברים הנוהגים לעשות בליל ראש השנה להראות גודל הבטחון - קסז

סימן יט: מצוות אהבת ישראל..... קסט

מצות עשה - לאהוב כל אחד מישוראל..... קסט

מצות לא תעשה - שלא לשנוא שנאת הלב אחד

מישראל..... קסט

בפקודיך אשיחה

דברי החינוך בביאור המצוה - קסט / לאהוב את חבריו כשיש לו מידות ובתכונות
שונות ממך - קע / אהבת ישראל בראש השנה - קעא / 'יום תרועה' שלום
אהבה וריעות 'יהיה לכם' - קעא / האיחול 'לשנה טובה' זה לזה - קעב / טעם

- שלא לשנוא שנאת הלב אחד

המנהג - קעג / רמז לאהבת ישראל באכילת הסימנים - קעד / לראות כל אחד במעלת חברו - קעד / יום א' תשרי - קעו

סימן ב: מצות עשרה - תקיעת שופר.....קעו

בפקודיך אשיחה

טעמי תקיעת שופר - קעז / מצות שופר בראש השנה - קעח / מנין הקולות וסידרם - קעח / סדר התקיעות עד תקנת רבי אבהו - קפ / גדר תקנת רבי אבהו - קפא / לביאור הרמב"ם ולשיטת הרשב"א - שלושים קולות מן התורה - קפב / מוודר הנאה משופר - כמה קולות יתקע - קפב / ההוראה למעשה לתקוע בבית החולים - קפג / המנהג למעשה - קפג / תוקעים סדר תשר"ת תש"ת תר"ת - כנגד צדיקים בינונים ורשעים - קפג / ראש השנה שחל בשבת - קפה / בענין גדר מצוות תקיעת שופר - קפו / שיטות הראשונים והפוסקים והנפק"מ - קפו / שיטות הראשונים והנפסק להלכה - קפו / ראיות שהמצוה היא השמיעה - קפט / ראיות שהמצוה היא גם התקיעה - קצב

סימן בא: מצות עשרה - לתקוע בחצוצרות בראש השנה

במקדש.....קצו

בפקודיך אשיחה

מצות חצוצרות בראש השנה במקדש - קצו / מקור הדין וגדר המצוה - קצו / מקור המשנה לדין חצוצרות במקדש בראש השנה - קצו / האם צריך שיהיה דווקא כהנים - קצז / גדר המצוה - קצז

סימן בב: מצות עשרה - קרבן מוסף של ראש השנה.....קצט

מצות עשרה - קרבן מוסף של ראש חודש.....קצט

בפקודיך אשיחה

מנין קרבנות חטאת הקרבים בראש השנה - ר / כוונת דברי רבינו משולם - רא / הטעם שלא נזכר חטאת ראש חודש בראש השנה - רב / האם מזכירים בתפילה מוספי היום והשעירים - רד

סימן בג: מצות עשרה - לתקוע בחצוצרות במקדש בכל יום

בהקדיב כל קרבן.....דו

בפקודיך אשיחה

דין תקיעת חצוצרות במקדש ברגלים - בתמיד של שחר ובמוספים - רו / מי צריך לתקוע - רח / גדר המצוה - רח

סימן כד: אמירת 'מלכויות זכרונות שופרות'..... רט

מקור לאמירתם - רט / האם חיובו דאורייתא או דרבנן - רט / טעם מצוות אמירתן - רי / מנין הפסוקים וטעמם - ריב

סימן כה: השמחה ביום ראש השנה.....ריד

ראש השנה איקרי מועד - ריד / ג' טעמים על האכילה והשתיה והשמחה בראש השנה - ריד / בדברי עזרא יש ג' טעמים - רטו / איסור התענית בראש השנה - רטו / איסור תענית - רטו / לשמוח עם המשפט ולקבלו באהבה - רטז / חילוק בין לילה ליום - רכ / דין תענית שעות - רכא / ב' תשרי - רכב

סימן כו: בענין שני ימים של ראש השנה.....רכב

אופן קביעות היו"ט אחר התקנה שאין מקבלים עדות מן המנחה ולמעלה - רכב / קביעת החג אחר החורבן - רכג / המחלוקת אם לעשות בארץ ישראל שני ימים - רכד / כחד יומא אריכא - רכה / ברכת שהחיינו ביום השני - רכה / שני ימים ראש השנה - בראשון דינא קשיא ובשני דינא רפיא - רכו

סימן כז: מצורת עשרה - לשמוע מכל בית דין הגדול שיעמדו להן

לישראל בכל זמן.....רכז
מצורת לא תעשרה - שלא להמדות על פי בית דין הגדול
שיעמדו לישראל.....רכז

בפקודיך אשיחה

כל מצוה דרבנן האם חשיב דאורייתא מחמת ציווי התורה לשמוע בקול חכמים - רכח / על איזו דברי חכמים נאמר הציווי של ועשית ככל אשר יזרוך ולא תסור - רכט / החיוב לשמוע בקול חכמי ישראל - שכן הוא רצון ה' - רל

דברים אחדים

אנו עומדים בפתחה של שנה חדשה, ימי ראש השנה קרבים ובאים, והזכרונות צפים ועולים, איך היה אבינו הגה"ח רבי **שלו' ישראל** בהגה"ח רבי אלטר יעקב אליעזר **דירנפלד** ז"ל נוהג בכל חג ומועד, הן בביתו לצאצאיו, והן בקרב שומעי לקחו תלמידי הישיבה ואברכי הקבוצה, **לבאור ולסדר את עניני מצוות חג בחג, החל מפסוקי התורה, גמרא וראשונים, עד ספרי גדולי האחרונים, בשיעורים ובמערכות שלימות, מתובלים בטו"ט, משמחי לב ומשיבות נפש, ולעיתים קרובות היה משלב גם הרבה עניני מוסר ועבודת הבורא להאיר את הלב והנפש לקראת ימי החג.**

על זה היה דוה לבינו, כי עתה חסרנו כל אלה, אולם זאת נחמתינו בענינו, כי בהשגחה עליונה זכינו כי בשנה האחרונה טרם פטירתו, העלה הרבה מהשיעורים הללו על מזבח הדפוס, וכבר אשתקד הוציא לאור עולם את הקובץ הנוכחי על **מצוות הנוהגות בראש השנה**, ומעתה נוכל להתבשר שוב ושוב מאור תורתו, וממנו ניקח לעבוד את ה', לקיים מצוות החג כראוי בדעת שלימה, ועל כן הדפסנו את הקובץ מחדש עם כמה תיקונים והוספות, למען יוכלו רבים להנות מאורו הבהיר.

ובוודאי תהיה זאת נייחא ועילוי לנשמתו הטהורה, ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים, אמן ואמן.

בני המשפחה

בפתח החוברת

בסייעתא דשמיא

אל צאצאי; ולתלמידי ישיבה"ק 'תורה ואמונה', ולאברכי קבוצת 'אגודת מרעים', היקרים והחביבים והחשובים, ה' עליהם יחיו לאויוש"ט.

ולכל אשר יחפץ לראות 'מנין המצוות', ולכל אשר ינדב לבו להקדיש מזמנו לקרות במדור 'בפיקודיך' אשר בהם אשיחה במקצת.

בסייעתא דשמיא מוגש לפניכם חוברת על ארבע המצוות מן התורה ממנין התרי"ג שמועד ראש השנה גרמא, ועוד ב' מצוות מה"ת לדעת אלו גדולי הראשונים שנוהגות בראש השנה, תקיעת החצוצרות בתמידין ובמוספין, ועוד שמונה מצוות מן התורה הנוהגות ביתר שאת בימים אלו. צורף לזה טעמי המצוה שכתב רבינו [בעל "החינוך"] ומה ששוחחנו "בפיקודיך" במקצת.

נעזרתי בס"ד ממפרשי הש"ס ומספרים מחוברות שיו"ל על ידי מחברים רבנים הגאונים. בבירור ובליבון העניינים נעזרתי רבות ע"י האברך כמשמעו וכמדרשו הרה"ח רבי משה רוקח הי"ו, וכן ע"י בניי וחתניי החשובים שיחיו, ובמלאכת הכתיבה ע"י הרה"ג ר' יוסף ביילוש שליט"א; ש"ב הרה"ג ר' יחיאל גרינבוים שליט"א; הרה"ג ר' אהרן [ב"ר שרגא] לוי שליט"א; הרה"ג ר' צבי אלימלך דמן שליט"א; הרה"ח ר' שלמה לוי הי"ו; הבה"ח אלעזר ארי' זובר הי"ו.

בבקשה מהקוראים, גם הפעם הזמן היה קצר ובטח ימצאו הקוראים להוסיף הארות והערות, אשמח מאוד לקבל, ואומר בו מראש לכולם התודה והברכה במילוי המשאלות לטובה ולברכה, ונזכה כולנו לשנה טובה ומבורכת, שנת גאולה וישועה, בביאת משיחנו ומלכנו בראשינו, אמן.

המגיש

שלו' ישראל' בן שיינדל דירנפלד

רשימת המצוות בראש השנה

מצוות שנוהגות בראש השנה

- מצות עשה שביתה בראש השנה
- מצות עשה כל מלאכה בראש השנה
- מצות השמחה ברגלים ובר"ה - מחלוקת
- בין גדולי הראשונים והאחרונים והפוסקים
- מצוות השופר / החצוצרות במקדש עם השופר - מדברי קבלה
- קרבן מוסף
- קרבן ראש חודש - מחלוקת הראשונים

מצוות הנוהגות בכל השנה ובערב ראש השנה ובר"ה ביתר שאת

- מצות האמונה - קבלת עול מלכות שמים
- מצות צדקה בערב ראש השנה ובעשי"ת
- מצות היראה
- מצות התפילה בערב ראש השנה
- בסליחות - מדברי קבלה
- מצות אהבת ישראל, ולא תעשה 'לא תשנא' השייך לראש השנה
- מצות וידוי - בערב ראש השנה ובימי הסליחות
- מצות אהבת השי"ת - בצידוק הדין
- מידת השמחה במצות

מצוות שהזמן גרמא

מצוות מן התורה - ראש השנה
ממנין התרי"ג

[המסומן בכוכבית* נוהג בזמן שביהמ"ק קיים, לכשיבנה בב"א]

● סימן א ●

מבוא - השמחה בעבודת ה' בעשיית המצוות

טרם ניכנס לעסוק ולשיח במנין המצוות שאנו זוכים לקיים בימים קדושים הללו, יש לזכור כי יש מצוה מיוחדת המלמדינו את הדרך ואת הצורה שבה צריך לקיים את כל המצוות, והיא מצוות השמחה בעבודת ה' ובקיום המצוות.

דעת הרמב"ם - עבודה גדולה היא

פסק הרמב"ם (הל' לולב פ"ה הט"ו-ט"ז): "השמחה שישמח האדם בעשיית המצוה ובאהבת הקל שציוה בהן, עבודה גדולה היא. וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו, שנא' (דברים כח, מז) 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב..'. וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו, הוא הגדול המכובד העובד מאהבה".

וכתב על כך ה"מגיד משנה" (שם): "דברי רבינו מבוארים בגמרא בכמה מקומות (ברכות לא, א; פסחים ק"ז א; שבת ל, ב), ובפרק במה מדליקין (שבת שם) אמרו 'ושיבחתני אני את השמחה' (קהלת ח, טו) - זו שמחה של מצוה".

יקל בעיניו טרחן

"ועיקר הדבר הוא, שאין ראוי לו לאדם לעשות המצוות מצד שהן חובה עליו והוא מוכרח ואנוס בעשייתן, אלא חייב לעשותן והוא שמח בעשייתן, ויעשה הטוב מצד שהוא טוב, ויבחר באמת מצד שהוא אמת ויקל בעיניו טרחן" (יהיה קל לו לטרוח במצוות כשהוא יודע מעלתן ושמח בהן).

שמחה במצוות - שמחה קיימת!

"לפי ששמחת שאר דברים תלויה בדברים בטלים שאינן קיימים, אבל השמחה בעשיית המצוות ובלמידת התורה והחכמה היא השמחה האמיתית. וזהו ששלמה בדרכי מוסר, שבח שמחת החכמה ואמר (משלי כג, טו) "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני", וכמו שאמרו (מדרש משלי פ"א) ואין שמחה אלא חכמה, כי היא השמחה האמיתית" (ע"כ דברי "המגיד משנה").

דעת רבינו בחיי - השמחה במצוות מצוה

"ורבינו בחיי" (ריש פר' נשא) הגדיל להגדיר את השמחה, וקורא אותה "מצוה בפני עצמה". ובספרו "כד הקמח" (ערך שמחה) כותב: "השמחה הזאת היא מצוה מן התורה", ומפרט - שיתחייב אדם להיות שמח במצוות כשיעשה אותן או יראה אחרים עושין, והשמחה על המצוה נקראת עבודה, וכן כתיב "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה".

עוד כתב שם: "השמחה חשובה יותר מן המצוה, כי השמחה היא שלימות העבודה".

ובפר' כי תבוא על הפסוק "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוקיך בשמחה" (דברים כח, מז) מוסיף ומדבר על שכר השמחה, וז"ל: "יאשימונו הכתוב בעבדו השי"ת ולא היתה העבודה בשמחה, לפי שחייב האדם על השמחה בהתעסקו במצוות.. מלבד השכר, שיש לו שכר על השמחה, ועל כן יענש בכאן למי שעובד שלא עשאה בשמחה".

יסוד זה מובא גם ב"רבינו עובדיה מברטנורה" על המשנה (אבות ד, ב) "שכר מצוה מצוה" (בפירוש אחר): "שכל מה שאדם משתכר (-מרוויח) ומתענג

בעשיית המצוה נחשב לו למצוה בפני עצמה, ונוטל שכר על המצוה שעשה ועל העונג וההנאה שנהנה בעשייתה..."

השמחה בעבודת השם בעשיית המצוות בימים הנוראים - הקדושים

ה"חתם סופר" בדרשותיו לראש השנה [על הפסוק "לכו אכלו"] שואל, הרי בימים הקדושים שולח הקב"ה עזרו מקודש לעזר לב כל ישראל בתשובה, וא"כ בתשובה כזו יכול המקטרג לחלוק ולומר כי הרי לא עשו תשובה מעצמם ומליבם רק על ידי התעוררות מהשי"ת [בכך מבארים את דברי הרש"ש בביאור הצורך בהתאמצות בתשובה בכל השנה, לעומת מה ש"הולך" לנו בקלות בימים האלו].

ואמנם משום כך, אומר החת"ס, שהשי"ת משיג שבני ישראל שמחים בעבודתם בימים אלו, ומשמחת לבנו ניכר כי שמחים אנחנו לקראת בואו, ובזה מפרש הפסוק (תהלים יד, ז) "מי יתן מציון ישועת ישראל", (מה שווה תשובתם?) הלא "בשוב ה' שבות עמו" (כל כוח התשובה - מה'!) אלא - "יגל יעקב ישמח ישראל" כששמחים במצות התשובה, זוהי חלקם ועבודתם.

ישבעו ויתענגו מטיבך - בימי אלול וראש השנה

כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א (בדברות קדשו פר' ראה סעודה ג' שנת תשע"ה) אמר: שהימים הקדושים אלו הנצבים לפתחנו, אין לך ימי שמחה יותר מהם, מחמת היותם ימים של "קרבת אלקים" - ימים שבהם כל אחד קרוב לקונו ביותרת הקירבה.

ומרן שליט"א הביא סימוכין מדברי ה"בני יששכר" (אלול א, ה) בשם הרה"ק רבי אלעזר מליזענסק זי"ע, שהפסוק (ירמ' לא, יב) "אז תשמח בתולה במחול", מוסב על חודש אלול שמזלו מזל בתולה.

והן ימי ראש השנה הם ימי שמחה, שבהם נשמות ישראל עוברות בסך לפני כסא כבודו יתברך, היש לך קרבת אלקים גדולה מזו?

ובהם כנסת ישראל מייחלת בערגה לשלימות מלכותו יתברך, מתוך שמחה

ותשוקה עזה ליום המיוחל של 'והיה ה' למלך על כל הארץ' (וכפי שמצינו שכל תפילות ימים אלו מיוסדות על ענין זה, ולא על וידויים וכדו').

כמו כן ההמשך של החודש מלא שמחה וגיל, שמחת מחילת עוונות, ושמחת ההזדככות והשיבה בצילא דמהימנותא, ושמחת תורה.

ואם תאמר, הרי הגוף החומרי בעוכרינו, והוא מונע בעדנו להתנהג כדבעי, ומה יהא עמנו?!

התשובה על כך היא, כי על האדם להבין ולהשכיל, ששלשה שותפים באדם, הקב"ה אביו ואמו, ואמנם מצד חלק האב והאם יש לו גוף חומרי, אבל מצד חלקו של הקב"ה יש לו נשמה זכה וטהורה, וכאשר יגביר את כוחה על פני הגוף יוכל להשתמש בכוחותיה – בחכמה בינה ודעת שבה – כדי לדעת איך להתקרב לקונו, בימים אלו, ובכל השנה הבעל"ט.

הוא אשר דבר הכתוב: "ראה" ראשי תיבות א'לול ר'אש ה'שנה, בימים אלו עליך להתבונן אשר "אנכ"י נותן לפניכם", שאנכי יתברך נטעתי בקרבכם נשמה טהורה, שמחמתה תוכלו להתקרב לקונכם, ולעבדו בבר לבב, ולכן בימים אלו עליך להיות במצב של "היום" ראשי תיבות י"שבעו וי'תענגו מ'טובך.

וכאשר תשכיל להגביר את הכח האלוקי שבך, אז אין לך לדאוג מ'ברכה וקללה", כי ה'קללה' תבוא רק כשתגביר את חלק האב והאם החומרי בקרבך, ואילו, כשתגביר את החלק האלוקי בקרבך – תחול עליך רק 'ברכה' ולא 'קללה'. [כעין זה הובא ב"פניני קודש" פר' ראה תשפ"ד].

השמחה בעבודת ה' בראש השנה

חדות ה' - עבודתנו

"אל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם" (נחמיה ח, י) זה שאדם במעוזו - בחזקו בעבודתו, הלא הוא מה', אומר ה'חתם סופר' (ראה מה שבארנו במדור 'מצוות השמחה בימים קדושים אלו') [דרשות ז"ך אלול עמ' שנ"ו ד"ה ויהי]:

"אבל הענין, כי יום ראש השנה גם כי הוא יום נורא יום דין ומשפט על כל יצורי תבל, מכל מקום אינו יום עצבון, ואדרבא דווקא בחדות לב של תשובה ואהבה ודבקות ובכיה של שמחה, "הטיבו נגן בתרועה", "בשמך יגילון כל היום" ר"ת בכיה. אבל עצבות ושכרון לב לא יזכר ולא יפקד כי הוא מסטרא דקליפה... ואין לעורר דין ביום ההוא".

וע"כ אמר "אל תעצבו" כי חדות ה' דייקא היא (השמחה) מעוזכם, עבודת השמחה היום היא חלקכם.

חדות ה' - בהמלכת ה'

עוד מובא ב"חתם סופר" (דרשות ז"ך אלול עמ' שסז ד"ה חדות ה'): "אמרו חז"ל, "המליכוני עליכם כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה", א' בתשרי הוא יום גינוסיא (-המלכה) לכל העולם כולו, לעומת זה הוא יום חרדת הדין ותחילה לימי התשובה, ואם לא עכשיו אימתי, וראוי לבכות ולהתפלל ולבקש רחמים ותחנונים – אך אם אומרים עם ה' אלו – אנחנו נשליך נפשנו מנגד שלא להתעצב ביום חדות ה' אלקי ישראל ויום גינוסיה שלו, ונשמח עמו, ויעבור עלינו מה... אמנם זה הוא גופיה גורם רחמים יותר מכמה תעניות, בראות הקב"ה שהם אינם חסים על בקשת חייהם מפני כבודו יתברך.

והיינו "המליכוני עליכם" ביום תחילת מלכות, כדי שיעלה זכרונכם לפני על ידי זה לטובה. וזה שנאמר "אל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם".

חדות ה' - גודמת לכל ההשפעות הטובות

והא לך לשונו של ספה"ק "אור המאיר" (דרוש לראש השנה): "אל ילך עתה בעצבות כדי שאל יגרום ככה למעלה ח"ו, כמו שזכרתי המדרש על הפסוק (תהלים קכא, ה) "ה' צלך"... מה צל כשאתה בוכה הוא בוכה לנגדך, וכשאתה שוחק הוא שוחק כנגדך, כך הקב"ה כביכול הוא צלך". עתה בראש השנה, היום קדוש הו' אלה' וצריכין לעורר חדוה... ולכן "אל תעצבו" כלומר, אל תגרמו לו ית' ח"ו עצבות מחמתכם.. כי הכל תולה בכם, כאשר תתראו למעלה בפנים מאירות ושוחקות, ככה תראה לכם, וזה שגמר אומר:

"כי חדות ה' היא מעוזכם", כלומר מאין נמשך אליו ית' בחינת חדוה? – היא מעוזכם, מעוז שלכם, אתם הגורמים ככה, על דרך (תהלים סב, לה) "תנו עז לאלקים". [מובא בספר "מסילות באור החסידות" לראש השנה פ"ב ענף ה' עלה א].

בספה"ק "דעת משה" (לר"ח אלול ד"ה איתא) מספר: "וזכורני כדי הוינא טליא הייתי מתמה עצמי על כבוד הרה"ק אאמו"ר (המגיד מקוץ'ניץ זי"ע בעל "עבודת ישראל") וצלה"ה, שבראש השנה היה שמח למאד, ולכאורה ביום ההוא לשמחה מה זו עושה. אמנם הוא הדבר מחמת שהוא ראשית השנה הגם שהוא יום הדין, מכל מקום יורד בו קדושה וטהרה וכל טוב לכל ימות השנה [וזה פשר השמחה].

[וראה מה שכתבנו בהמשך, בדברי ה"שואל ומשיב" לענין תוספת יו"ט בראש השנה].

ערב ראש השנה

● סימן ב ●

אמירת הסליחות בערב ראש השנה

בהנהגות הטובות שהנהיגו לנו גדולי הקדמונים לימים קדושים אלו, מה טוב ואולי יועיל לחיזוק, לדעת אלו מצוות מן התורה ומדברי קבלה אנו מקיימים במעשים ובמנהגים הללו, כי ריבוי המצוות בימים קדושים אלו, ממשיך עליו שפע רחמים ממרומים, כדלהלן.

כתב הרע"ב (אבות, ג, טו) על דברי התנא רבי עקיבא:

"ובטוב העולם נדון - במדת רחמים. ואעפ"כ אין הכל שוין במדה זו, לפי שהכל לפי רוב המעשה. המרבה במעשים טובים נותנים לו רחמים מרובים, והממעיט במעשים טובים ממעטים לו ברחמים".

כתב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ג ה"ד): "נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות, מראש השנה ועד יום הכיפורים - יותר מכל השנה".

על כן, נתור ונראה מה המה פרטי המצוות הכלולים בסליחות והבקשות שאנו אומרים בימים הקדושים הללו.

הקדמה

מצינו באמירת ה"סליחות" ג' חלקים:

(א) ווידוי וחרטה. (ב) בקשת המחילה. (ג) תפילות על הגאולה וכדו'.

ובכל חלק יש בזה כמה פרטים:

הווידוי והחרטה - כולל מצוות הווידוי, תשובה, עניין אריכות הווידוי -

בפרט בערב ראש השנה, צידוק הדין, והדעה כי הווידוי היא עיקר מצות תשובה.

בקשת המחילה – כולל מצוות התפילה, ושהיא מדרכי התשובה ועיקריה, והדעה כי היא אף עיקר מצות התשובה.

תפילות ובקשות – מצוות תפילה, וכן מצוות מדברי קבלה אשר יבוארו במצות התפילה בראש השנה.

[מלבד שמוזכר רוממות השי"ת וגודל רחמיו וחסדיו, והזכרת זכות ישני חברון ואהבת קדומים].

מצות הווידוי

הווידוי מצוות עשה הוא, ו"החינוך" מונהו בין תרי"ג מצוות, וז"ל: "מצוה שס"ד – מצוות וידוי על חטא. שנצטוונו להתוודות לפני השם על כל החטאים שחטאנו בעת שנתנחם עליהן, וזה עניין הווידוי - שיאמר האדם בעת התשובה: 'אנא השם, חטאתי עויתי ופשעתי כך וכך'. כלומר, שיזכיר החטא שעשה בפירושו, בפיו. ויבקש כפרה עליו ויאריך בדבר כפי מה שיהיה צחות לשונו". מדבריו משמע שכל עיקר המצוה היא הווידוי.

הווידוי – חלק ממצות התשובה

אך ה"מנחת חינוך" (שם אות א' ד"ה אך) מביא לשון הרמב"ם (הל' תשובה פ"א ה"ה) כי הווידוי אינה אלא פרט מחלקי התשובה, שהעושה תשובה חייב להתוודות, ו"אין מתכפר להם עד שיעשו תשובה ויתוודו".

וכן כתב רבינו יונה ("שערי תשובה", שער ראשון אות מא), שהיא מעיקרי התשובה. ולומדו ממוסר הנביא הושע (יד, ג) שהעיר לב ישראל: "קחו עמכם דברים ושובו אל ה', אמרו אליו כל תשא עון... ונשלמה פרים שפתינו". "קחו עמכם דברים" – זה הווידוי, "אמרו אליו" – זה התפילה.

וב"מצודת דוד" (שם): "איני שואל מכם זבחים ועולות אלא קחו עמכם דברים שתתוודו לפניו, ובזה תשובו אל ה'" (עיי"ש ברש"י). ולשון הרד"ק:

"איני שואל מכם בתשובה לא כסף וזהב, לא עולות, אלא דברים טובים – שתתוודו בהם עוונותיכם. - ומוסיף הרד"ק: ושובו אל ה' בכל לבבכם ולא בשפתיים לבד".

הרד"ק מציג פירוש נוסף: "אחר שתשובו, תתוודו לפניו" [דלא כפי הראשון, שהוידוי כלול במצות התשובה].

בספר "יד פשוטה" על הלכות תשובה להרמב"ם (פ"ב ה"ב) כתב: "הלכות תשובה יסודן בפרשת התשובה בהושע, וכן איתא בפסיקתא רבתי מ"ד (שובה): כל הנביאים קוראים לישראל... ולא מלמדים את ישראל מה לומר, אבל הושע אומר: עשו תשובה, ומלמדם מה יפייסו על עצמם – "שובה ישראל עד ה' אלוֹקֶיךָ כִּי כשֹׁלֵת בַּעֲוֹנוֹיֶיךָ". ובהוספה לפרשה זו (שם פ"ג): וכן הוא אומר קחו עמכם דברים ושובו אל ה'... בוידוי ובתחנונים ובדמעה".

זמן קיומה

מצות וידוי נוהגת בכל עת ובכל שעה. אך מדברי רבינו בעל "החינוך" נלמד, שעיקר מצוותה בימים הללו, שכתב (מצוה שסד): "ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר על זה ולא התוודה על חטאיו ביום הכיפורים שהוא יום קבוע מעולם לסליחה וכפרה – ביטל עשה זו".

ומדברי רבינו נלמד על כל פנים לעניין קיום המצוה [אם לא לעניין הביטול] שבימים שתקנו לנו הקדמונים לומר סליחות, בזמנים אלו ראוי לקיים המצוה.

גם בנוסח הוידוי כתב רבינו: "ועיקר הוידוי שקיבלנו מרבתינו ונהגו בה כל ישראל לאמרו בימי התשובה, הוא: "אבל חטאנו, אשמנו" וכו'".

והנה, חז"ל למדו מדברי קבלה על עשרת ימי תשובה, שהם ימים מסוגלים לתשובה - מהפסוק "דרשו ה' בהימצאו" וגו' [ראה מה שנכתוב במצוה שיא ובמצוה תה, ומדברי הרמב"ם ומדברי הר"ן ומדברי "רבינו יונה" שער שני, בעבודת עשרת ימי תשובה].

אולם בתקופת הגאונים הוסיפו עליהם, והתקינו לומר סליחות אף בחודש אלול. וזה לשון רבינו ה"טור" (ריש סי' תקפא): "ויש מי שמרביץ לומר סליחות

ותחנונים מר"ח אלול ואילך... ואמר רב האי, מנהג לומר תחנונים בהנך עשרה ימים לחוד, ושמענא דבמקצת אתרוותא קיימי מר"ח אלול ואמרי דביה סליק משה להר בפעם ג' ונחית בלוחות שניות ביום הכיפורים. וכל המוסיף לבקש רחמים זכות הוא לו – המילים הבאות מעיר הב"ח שאינם מרב האי גאון, אלא מהרי"ץ גיאת - ואנו מנהגינו כהנך דקיימי מר"ח אלול, ומנהג אשכנז וכו'".

גם על רבינו האר"י ז"ל העידו שנהג כן ("שער הכוונות", תחילת דרושי ראש השנה): "עניין הסליחות של בני ספרד, באשמורת הבוקר ליל חודש אלול עד יום הכיפורים. העיר לי כבוד ה"ר יונתן סאג"ס ז"ל, שהוא ראה למורי ז"ל שהיה אומר מילה במילה עם הציבור".

עניין אריכות הווידוי

גדולי הפייטנים ומחברי הסליחות חיברו בחרוזים כל אחד בדרכו [ראה צורת פיוטי הסליחות ותולדות הפייטנים בסליחות "ישמיעני סלחתי" לידידי עוז הרהגה"ח מוה"ר אהרן לוי שליט"א], הרבה פעמים תוכן העניינים נשנים וחוזרים על עצמם אך בסגנון אחר, מלבד שיש להרבות בבקשות ותחנונים כמבואר להלן, אך גם בחלקים המדברים על מה שנכשלנו או החסרנו בעבודת השי"ת ובקיום מצוותיו, וודאי יש בזה קיום מצוות וידוי כפשוטו.

וכתב רבינו בעל "החינוך": "ויאריך בדבר כפי מה שיהיה צחות לשונו".

הרמב"ם (הלכות תשובה פ"א ה"ה) כתב: "כשיעשה תשובה וישוב מחטאו, חייב להתוודות לפני הקל ברוך הוא... וידוי זה מצוות עשה, כיצד מתוודין? אומר: 'אנא השם, חטאתי עוויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך, והרי ניחמתי ובושתי במעשי, ולעולם איני חוזר לדבר זה, וזהו עיקרו של וידוי', וכל המרבה להתוודות ומרבה ומאריך בעניין זה הרי זה משובח".

ריבוי הסליחות בערב ראש השנה

מנהג זה מוזכר במחזור "מעגלי צדק" (בן דורו של ה"בית יוסף"), וב"ספר המנהגים" הרמ"א מזכיר שבערב ראש השנה מרבים בסליחות (סי' תקפא, א)

ובהמשך הדורות – במנהגי פראנקפורט, ובספר המנהגים וורמיישא, וכן כתב המטה אפרים בסעיף מ"ט.

בספר "לבוש החור" (סי' תקפא, ב) כותב: "וכשמקרב יום הדין יותר, דהיינו בערב ראש השנה – מתענין כולם, ומקדימין פני השכינה בהרבה סליחות ותחנונים, אולי ירחם ולא יבוא במשפט עמנו ביום הדין הזה".

ביום גדול כזה, ערב יום-הדין וההמלכה, יום המוכשר לתפילה ותחנונים, יום המסוגל לתשובה וסליחה, כמה צריך להרבות בה בסליחות, ולהאריך בהם בכוונה יתרה. וזו לשון "מטה אפרים" (סי' תקפא, לג): "בערב ראש השנה משכימין הרבה ועומדין כמו שעה ב' או ג' אחר חצות לילה, לקדם פני מלך מוחל וסולח בבכי ובתחנונים לצאת בדימוס בדינם, ואומרים סליחות הרבה. ויש לאומרם במתון ובהכנעה ושברון לב".

גם ב"סדר היום" כתב (סדר ר"ח אלול), שאמנם, וודאי מל' יום קודם ראש השנה צריך האדם לעורר לבו ולפשפש במעשיו, כדרך שאמרו: שואלין ודורשין בהלכות החג קודם לחג ל' יום, "אבל בהגיע ערב ראש השנה – לית דין צריך בשש, וצריך כל אדם בין גדול בין קטן... ולהתפלל ולהתחנן לפני אלקיו ית' ויתעלה, יקבל תפילתו בחמלתו, ותשובתו בחיבתו שיש לו עם בריותיו".

טעמי המנהג

וכמה וכמה טעמים נתנו גדולי הדורות לדבר א'.

א. בספר "אזור אליהו" להגה"צ רבי אליהו זצ"ל אב"ד וויסקיט ביאר, כי ערב ראש השנה הוא היום האחרון בשנה, על כן עת הוא לחשב חשבון הנפש ולתקן מה שעבר בכל השנה, כדרך שאומרים סליחות בכל ערב ראש חודש, לשוב בתשובה על החודש שעבר.

ב. טעם אחר אמר הרה"ק רבי מאיר שלום מפוריסוב זצ"ל ("נהר שלום",

ערב ראש השנה), כי מבקשים אנו מהשי"ת לפתוח פינו, ולקבל תפילותינו שנתפלל בראש השנה ושאר הימים הק' ברחמים.

ג. ב"מטה אפרים" כתב: "והחי יתן על לבו כי עת לחננה, ויזכור כי בשר הוא, רוח הולך ולא ישוב, ולא הרבה יזכור את ימי הבלו, ואם לא עכשיו אימתי?"

ד. המגיד מדובנא זצ"ל, ביאר במשל ליהודי אחד שדר בין הנכרים, וכל פעם שבא המושל לכפר שלהם, ורצה היהודי ללכת אליו ולבקש ממנו להניח מעליו המסים ולהקל הגזרות – הקדימוהו הנכרים שונאי נפשו, ודברו עליו רעות לפני המושל, והשיאוהו מלהטיב ליהודי. עד שיעצו אשתו: בפעם הבאה שיבוא המושל, השכם בבוקר ושחר לפתחו עוד בטרם יבוא שונאיך להסיתו, וכך תוכל להטות לבבו לטוב לך.

והנמשל – כי הנה איתא בזוה"ק (ח"ב, דף לב:) על הפסוק "ויהי היום ויבואו המלאכים להתייצב לפני ה', ויבוא גם השטן בתוכם", "ויהי היום" – זה ראש השנה, והטן בא אף הוא לקטרג ולהשטין. על כן העצה היעוצה היא להקדים את השטן ולהשכים בערב ראש השנה, ואז נפיק רצון מה' וישעה אלינו ויאזין שוועתנו.

ה. ה"חיי אדם" נותן טעם: "ערב ראש השנה הוא יום אחרון מן השנה, וקבלו חז"ל שכל העושה תשובה יום אחד בשנה חשוב כאילו שב כל השנה, ולכן נהגו שכולם מתענים ומשכימים הרבה קודם היום ומרבים בסליחות וידידים". כעניין שאמרו חז"ל "יום א' בשנה חשוב שנה".

ו. ב"לבוש" מבואר כי המחילה מתחלת כבר מערב ראש השנה. למה הדבר דומה? למלך שבא לעיר אחת לגבות ממנה מס שחייבים לו, כיוון שנתקרב לעיר יצאו לקראתו גדולי העיר ופייסוהו ומחל להם שליש המס. נתקרב יותר, יצאו לקראתו בינוני העיר ופייסוהו ומחל להם שליש, נתקרב עוד – יצאו כל בני העיר לקראתו ומחל להם הכל. כך ישראל, בערב ראש השנה – הגדולים מתענים ומתכפר קצת, בעשרת ימי תשובה רבים מתענים ומתכפר עוד, ביום הכיפורים הכל מתענים ומתכפר הכל.

בקשת סליחה וכפרה

כתב רבינו יונה (שם), שהתפילה מעיקרי התשובה ודבר זה נלמד מהמשך הכתוב "אמרו אליו כל תישא עוון" היינו עניין התפילה, ו"כל תישא עוון" הכוונה שהשי"ת ישא כל עוון (רש"י; אבע"ז; מצו"ד).

גם רבינו בעל "החינוך" במצוה ת"ה, מצוות שופר, כתב: "בטעם המצוה – שהאדם בעל חומר לא יתעורר לדברים כי אם על יד מעורר... על כן צריך כל אחד להעיר טבעו לבקש רחמים על חטאיו מאדון הרחמים".

שיטת המדרש

לכל הדעות, בבקשת סליחה מקיימים בוודאי גם מצוות עשה של "תפילה" – מצוות "ולעבדו בכל לבבכם".

האחרונים כתבו שגם לדעת הרמב"ן שתפילה מן התורה היא רק בעת צרה או מלחמה, אף על פי כן – כלום יש לך צרה גדולה מהחטאים והעוונות המלפפים את האדם? אלא החידוש הנ"ל שזה גם מעיקרי ומדרכי התשובה.

ב"מדרש רבה" (פר' תצווה, פרשה לח): "קחו עמכם דברים" (הושע יד, ג) – זה שאמר הכתוב: "ארחץ בניקיון כפי... לשמיע בקול תודה". יכול אף להקריב פרים ואילים – תלמוד לומר "לשמיע בקול תודה". לפי שישראל אומרים: רבון העולם! הנשיאים חוטאים ומביאים קרבן ומתכפר להם, משיח חוטא ומביא קרבן ומתכפר לו, אנו אין לנו קרבן. אמר להם: "ואם כל עדת ישראל ישגו" וגו'. אמרו לו: עניים אנו, ואין לנו להביא קרבנות. אמר להם: דברים אני מבקש, שנאמר "קחו עמכם דברים ושובו אל ה'" – ואני מוחל על כל עוונותיכם. ואין דברים אלא דברי תורה, שנאמר אלה הדברים אשר דבר משה. אמרו לו אין אנו יודעין. אמר להם: בכו והתפללו לפני ואני מקבל. אבותיכם כשנשתעבדו במצרים – לא בתפילה פדיתי אותם? שנאמר "איןאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו. בימי יהושע לא בתפילה עשיתי להם נסים? שנאמר "ויקרא יהושע שמלותיו". ומה אמרתי

לו? "נטה בכידון". בימי השופטים בבכיה שמעתי צעקתם, שנאמר "ויהי כי זעקו בני ישראל אל ה'". בימי שמואל לא בתפלה שמעתי להם, שנאמר "ויזעק שמואל אל ה' בעד ישראל ויענהו ה'" וכן אנשי ירושלים, אף על פי שהכעיסוני, בשביל שבכו לפני ריחמתי עליהם, שנאמר "כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה" וגו' הוי איני מבקש מכם לא זבחים ולא קרבנות אלא דברים, שנאמר "קחו עמכם דברים ושובו אל ה'".

והקשה ה"יפה תואר" על המדרש: "למה ליה להוכיח ממצרים ושופטים ובימי שמואל ואנשי ירושלים שהתפילה מועלת, האין די באחת? ויש לומר, לפי שמצינו ה' דברים אשר התפילה נעלה בהם מהקרבת:

א. שהקרבת צריך הכנת המקום, כמ"ש הכתוב: אל המקום אשר יבחר ה'. וגם בית המקדש צריך שתהיה שחיטתו בצפון דווקא או בכל מקום בעזרה. אמנם התפילה נשמעת בכל מקום שהיא, גם בחו"ל.

ב. הכנת הזמן. כי כל קרבן יש לו זמן קבוע זה בבוקר וזה בין הערביים, ואם שינה פסול. אמנם התפילה שיתפלל האדם על צרותיו זמנה בין ביום ובין בלילה, טאין לה זמן מוגבל מלבד הג' תפילות אשר נתקנו כנגד התמידין יש להם זמן קבוע.

ג. שהקרבת צריך הוצאת ממון לפי מצבו, אם דל ואם עשיר. משא"כ התפילה אינה צריכה רק לשפוך שיחו, ולב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה.

ד. שהקרבת צריך הכנת המקריב כמו כהן מיוחס ונקי מכל מום. ולא עוד, אלא שלא יספיק בכהן אחד, אלא צריך משמרת כ"ד כהנים. אמנם התפילה רצויה מהכל, כל שהיא בכוונה, וכמ"ש "שומע תפילת כל פה". וכן כל יחיד ויחיד יוכל להתפלל בעד כל ישראל.

ה. שהקרבת אינו מועיל רק לשוגג, והתפילה אפילו למזיד.

וכנגד הא' הביא תפילת מצרים שנעתר ה' להם גם בחו"ל.

וכנגד הב' הביא מיהושע דכתיב ביה: "ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב" – הרי שכל היום האריך בתפילה משא"כ בקרבן אין לו אלא בזמנו.

וכנגד הג' הביא מימי השופטים שאף על פי שלא יכלו להקריב מנחה מצד דלותם, כדתיב התם "וידל ישראל עד מאד", ואמרו רז"ל שלא היה להם להקריב מנחה, בכל זאת כתיב בתריה: "ויהי כי זעקו בני ישראל אל ה'" וגו', שמעינן שפיר דתפילה טובה מקרבן מהאי טעמא.

וכנגד הד' הביא משואל, אף שלא היה כהן שמע הקב"ה בקול תפילתו בעד כל קהל ישראל.

וכנגד הה' אמר: וכן אנשי ירושלים, אף על פי שהכעיסוני - שהיו וודאי מזידים, ועכ"ז קבל בכייתם כמ"ש שם: בבכי יבואו וגו'.

על המשנה במסכת אבות (ב, יג), "רבי שמעון אומר... וכשאתה מתפלל - אל תעש תפילתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא, שנאמר: כי חנון ורחום הוא ארך אפיים ורב חסד וניחם על הרעה" - מפרש הר"ע ברטנורא: "כי קל רחום וחנון הוא - רוצה בתחנונים, ועל ידי התחנונים הוא מרחם מיד".

והרמב"ם (פ"ב ה"ד) כתב: מדרכי התשובה: להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכיות ובתחנונים וכו'.

צידוק הדין

אומרים אנו: "סרנו ממצוותיך וממשפטיך הטובים ולא שווה לנו, מפרש רש"י (איוב לג, כז), כי הכוונה להצדיק את השי"ת לאמר, שלא היה לנו תועלת במה שמרדנו בו. וכן מוסיפים את הכתוב בספר נחמיה: "ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו".

בצאת השנה כל אחד מסכם השנה. ואין אנחנו מספיקים להודות להשי"ת על כל הטובות והחסדים שעשה ועושה השי"ת לכלל ולפרט וקורים פרשת כי תבוא בסוף השנה המתחלת בפרשת מקרא ווידוי ביכורים: "וענית בקול רם "ואמרת" שאינך כפוי טובה.

בכל זאת השי"ת מתנהג במידת החסד וגם במידת הדין ובסליחות אומרים "כי כל לבב דווי וכל ראש לחלי", ובסליחות לבה"ב אומרים: "טורח הצרות

אין להיספר, איה שוקל ואיה סופר". ע"כ נשיח במקצת מה ציווי ורצון השי"ת שנינו במשנה ומובא בגמרא בהלכות ההלכות עד היכן מצווה זו קבלת היסורים באהבה.

א. להצדיק הדין,

ב. לקבל באהבה.

צידוק הדין - אמונה

כתב רש"י בפרשת האזינו על הפסוק (לב, ד) "הצור תמים פעלו... צדיק וישר הוא": הכל מצדיקים עליהם את דינו, וכן ראוי וישר להם. צדיק פי הבריות, וישר הוא וראוי להצדיקו. וכן אמר יאשיהו המלך (איכה ב, יח): "צדיק הוא ה', כי פיהו מריתי".

ומצינו במסכת עבודה-זרה (דף יח, א) בשעה שהוציאו את רבי חנינא בן תרדיון ואת אשתו ואת בתו לשריפה, צדקו עליהם את הדין: "בשעה שיצאו שלשתן - צדקו עליהם את הדין, הוא אמר (דברים לב, ד): 'הצור תמים פעלו וגו'', ואשתו אמרה: 'אל אמונה ואין עול', בתו אמרה (ירמ' לב, יט): 'גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי וגו''. אמר רבי, כמה גדולים צדיקים הללו, שנודמנו להן שלש מקראות של צדוק הדין בשעת צדוק הדין".

וזו לשון הרמב"ם (פירוש המשניות ברכות ט, ה): היסוד הוא, כי הקב"ה יגמול לטובים ויענוש הרשעים, והכל במשפט. כי כן העיד עליו הפסוק כי משפטיו ישרים, שנאמר: כי כל דרכיו משפט, קל אמונה ואין עוו. ודרך הצדק בהם אין ביכולת אדם להשיגו, כאשר אין בכח שכל אדם להיות שכלו כולל דעת הקב"ה. וכבר הודיענו הכתוב כי אין ביכולת רעיונו להשיג חכמתו וצדק דיניו בכל מה שפעל ויפעל, והוא מה שאמר: כי גבהו שמים מארץ, כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם.

וכן פירש הרע"ב (אבות ד, טו) מה שאמר רבי ינאי במשנה: "אין בידינו לא משלות הרשעים, ואף לא מיסורי הצדיקים". פי' הרע"ב: "אין בידינו

— כמו 'לא הוה בידיה', כלומר אין הדבר הזה ידוע לנו מדוע דרך רשעים צלחה, ומפני מה הצדיקים מדוכאים בייסורין".

בספר "תפארת שלמה" (פר' חיי שרה; בפר' שמות) כתב: "דהנה זה כלל גדול במעלות הצדיקים המתהלכים לפני אלקים בתמים, שאף אם חלילה באה עליהם מידת הדין לאיזה יחיד או רבים ח"ו, לא יתנו לבם להתבונן מהות הצרה ההיא ר"ל ולא יפול לבבם להקשות מדוע עשה ה' כה לארץ הזאת, כי לבם נכון ובטוח בה' כי צדק וישר הוא, קל אמונה ואין עוול, ונהפוך הוא - כי מפי עליון לא תצא הרעות, רק כולם מכוונים לטובה. לכן כשבא אברהם לספוד לשרה וראה שמלאך המוות מתריס כנגדו - ר"ל כשהתחיל להתבונן על מיתת שרה הצדקת הראשונה אשר בעולם היתה, אם כל בני ישראל שרוח הקודש היתה מדברת מתוך גרונה, ועתה פתאום מתה עליו, אחרי מעלת העקדה שזכתה לבן צדיק כזה ולא הועיל לה כלום - כל זה היה היצה"ר מכניס בלבם של אברהם אבינו בעבור יקשה בעיניו וירע על מעשי אלקים אשר עשה לה. לכן כשראה כך - מיד פירש ולא הספידה, "ויקם אברהם מעל פני מתו".

עד היכן צריך להזהר שלא להרהר אחר מידותיו ית"ש. מבואר בגמרא (בבא קמא לח, א), כי עולא שהיה מארץ ישראל - כשנפטרה בת רב שמואל בר יהודה, אמרו חכמים לעולא: בוא ונלך לנחמו. אמר להם: מה לי ולנחמתם של הבליים, שגידוף הוא כלפי מעלה! מפרש ה"ם של שלמה", שהיו כמתרעמים על מידותיו ית', והרי כל משפטיו ישרים ועוולה אין בהם.

אמרו חז"ל בפסיקתא (לה): "אמר להם הקב"ה למלאכי השרת: 'בואו ואודיע אתכם צדקתם של בני - שאני טענתים בעולם הזה כמה פעמים צרות וייסורין הבאות עליהם בכל דור ודור ובכל שעה ושעה, ולא בעטו בהם, שקוראין עצמם אשעים ואותי צדיק, והם אומרים בלשון הזה: 'אבל חטאנו וכו' ואתה צדיק וכו' כי אמת עשית ואנחנו הרשענו'".

ובספר "תמים פעלו" (עמ' תכח) מובא בשם ראש הישיבה הרה"ג רבי אהרן רובינפעלד שליט"א על הרה"ק מבארדיטשוב זי"ע, שכשהיה מלמד סגוריא על ישראל, וטוען טענות כלפי מעלה, היה תמיד מסיים דבריו

ואומר: "אבל רבונו של עולם! אם הייתי אני מנהיג את העולם – הייתי עושה כמו שאתה עושה."

צידוק הדין – ממצוות אהבת ה'

כתב ה"מאירי" במס' ברכות (דף ס, ב): "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, כלומר שלא יבעט למה שאירע לו, אבל יודה לשם ויצדיק את דינו, ויבטח בשם להסיר ממנו מוקשי רעתו שנאמר ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך וכו' ופירושו אפילו נוטל את נפשך ואפילו נוטל את ממונך. וכלל הדברים בכל מידה שהוא מודה לך הן טובה הן רעה הוי מודה לו ומשבח אותו ומצדיק את דינו, ותהא אוהבו במה שחביב לך אם נפש אם ממון וכמו שאמר..."

ודעת הרמב"ם (הל' ברכות פ"י ה"ג) והשו"ע (או"ח סי' רכב, ג) שבכלל מצוות אהבה היתירה להשי"ת הוא קבלת היסורין בשמחה. ועיי"ש במשנ"ב (סק"ד) שמבאר: "כי באמת כל היסורין בין בגוף ובין בממון הוא הכל כפרה על העוונות, כדי שלא יצטרך להתייגר לע"ל, ששם העונש הוא הרבה יותר גדול, וכדאיתא במדרש יצחק תבע יסורין, [היינו שהוא הכיר גודל מדת הדין שלעתיד, וכעין זה אמר גם כן דוד המלך ע"ה 'סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי', ותבע בעצמו יסורין כדי שינקא מכל וכל ולא יצטרך לפחד עוד] אמר לו הקדוש ברוך הוא, חייך דבר טוב אתה מבקש וממך אני מתחיל, שנאמר 'ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות'". (וראה מה שהבאנו להלן באיסור תענית בראש השנה, מספר שו"ת "מן השמים" שמסיים דבריו: "וטוב לקבל עליכם דינו באהבה ובשמחה ובטוב לבב").

בערב ראש השנה אחר מנחה מקיימין דברי "סדר היום", המובא במחזורים, ומתפללים "תכלה שנה וקללותיה תחל שנה וברכותיה", כן יהי רצון שתכלה שנה וקללותיה והשי"ת יאמר לצרותינו די ותחל שנה וברכותיה עד בלי די שיכלו שפתותינו מלומר די.

מצוות התפילה

את מצות התפילה בערב ראש השנה מקיימים בבקשות והתחינות באמירת הסליחות, ואף לדברי הרמב"ן שסובר שתפילה מן התורה היא רק בעת

צרה, כתבו האחרונים, שודאי בערב ראש השנה לפני יום הדין הוא וודאי שגם להרמב"ן מקיימים בבקשות אלו מצות התפלה.

וכן הוא סיום הסליחה (המתחיל "אדם איך יזכה" לער"ה): "תפלה וצדקה ירבה. אולי מיסורין ייחבא".

● סימן ג ●

מצות צדקה

- מצות עשה -
לעשות צדקה עם הצריך אליה בשמחה ובטוב לבב

[מצוה תעט]

שנאמר: 'פתוח תפתח את ירך לו' (דברים טו, ח).

- מצות לא תעשה -
שלא למנוע מלהחיות העני ומליתן לו מה שהוא צריך

[מצוה תעח]

שנאמר: 'לא תאמץ את לבבך ולא תקפוצ' את ירך מאחיק האביון' (דברים טו, ז).

בפקודיך אשיחה

בב' מצוות נצטוינו בענין הצדקה, הא' - בקום ועשה, שמבאר רבינו בעל "החינוך": "לעשות צדקה עם הצריך אליה בשמחה ובטוב לבב, כלומר שניתן מממוננו למי שיחסר לו, ולחזק העני בכל מה שצריך למחייתו בכל יכולתנו, ודרשו ז"ל 'פתוח תפתח' ואפילו כמה פעמים. ועוד נאמר (ויקרא כה, לה) 'והחזקת בו גר ותושב וחי עמך'. ועוד נאמר (שם, לו) 'וחי אחיך עמך'."

מה שכתב רבינו: "ואפילו כמה פעמים", ראוי לציין מה שפירש הרמב"ם ומובא ברע"ב על דברי התנא רבי עקיבא (אבות ג, טו): "והכל לפי רוב

המעשה", לפי מה שאדם כופל ומתמיד בעשיית הטוב, כך שכרו מרובה, שאינו דומה המחלק מאה זהובים לצדקה במאה פעמים, לנותן אותם בפעם אחת. וגירסת הרמב"ם: "והכל לפי רוב המעשה, אבל לא על פי גודל המעשה".

בין דיני המצוה כותב רבינו: "אל תחשוב שענין מצות הצדקה לא יהיה רק בעני אשר אין לו לחם ושמלה, כי אף בעשירים גדולים, תתקיים גם כן מצות הצדקה לפעמים, כגון עשיר שהוא במקום שאין מכירין אותו, וצריך ללוות.

ואפילו בעשיר שהוא בעירו ובמקום מכיריו, פעמים שיצטרך מפני חולי או מפני שום מקרה אחר לדבר שהוא בידך ולא ימצא ממנו במקום אחר, גם זה בכלל מצות הצדקה הוא בלי ספק.

וממשיך: "כי התורה תבחר לעולם בגמילות חסדים ותצוה אותנו להשלים רצון הנבראים בני ברית באשר תשיג ידינו".

וכלל הענין הוא: "שכל המהנה את חבריו – בין בממון בין במאכל, או בשאר צרכיו, או אפילו בדברים טובים, דברי נחומים – בכלל מצות הצדקה היא, ושכרו הרבה מאד. ויכנסו דברי באזנך כי טובים המה. באוזן תבחן מילים (על פי איוב יב, א)".

מה שכתב רבינו: "או אפילו בדברים טובים" [ראה בהמשך במצוה שיא, מצות "הליכה בדרכיו", מדברי "רבינו יונה", שער שלישי אות נד] כך נפסק בשו"ע חו"מ הל' הלואה, ומהנהו בדברים, ומשיאו עצה הוגנת, ובביאורי הגר"א מציין למס' סוכה... שהגמ"ח היו בגופו, ועל שמשאו עצה הוגנת מציין למס' יבמות... שהגמרא דורשת "ודברו עמו" - עם היבם, שאם הוא זקן והיא לא, שמשאין לו עצה הוגנת, מה לך...אלא חלוץ חליצה, וכתב הגר"א ולא מסתבר דקפיד קרא דווקא איבם. [היינו שאם התורה גילתה שצריך להשיאו עצה, ממנו נלמד לכל התורה כולה].

הב' - הוא מצוה לא תעשה - "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון" (דברים טו, ז).

סגולת הצדקה והחסד - ברכת השי"ת

כתב רבינו: "שלא נמנע החסד והצדקה מאחינו בני ישראל. וכל שכן מן הקרובים.... בדעתנו חולשת ענינים. ויש בנו יכולת לסעדם... 'כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'' (שם) ויפה לך ברכתו רגע קטן מכמה אוצרות של זהב וכסף".

זוכה לרחמי שמים

רבינו יונה (ב"שערי תשובה" שער שלישי אות לו) על הלאו הנ"ל, מציין את דברי הגמרא (שבת קנא, ב) על הפסוק (דברים יג, יח) "ונתן לך רחמים ורחמך", וברד"ק: "כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, כל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים".

והמהרש"א (ב"חידושי אגדות") מבאר, שכך דרשו מהכתוב "ונתן לך רחמים" – שהשי"ת יתן בלבך רחמים לרחם על הבריות, ואז תזכה ל"ורחמך" – שהשי"ת יתרחם עליך".

הצדקה בערב ראש השנה ובעשרת ימי תשובה

רבינו במצוה שי"א מביא דברי הגמרא (ראש השנה טז, א) שעל ידי הצדקה מקרעין גזר דינו של אדם.

והרמב"ם בהל' תשובה (פ"ג ה"ד. הובא לעיל): "נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים [בין אדם לחברו] ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יוה"כ פ' יותר מכל השנה".

גם בסליחות (סליחה "אדם איך יזכה" לערב ראש השנה. הובא לעיל) מסיימין: "תפלה וצדקה ירבה, אולי מיסורין יחבא".

להשתדל לשפע העני

להרבות - ראה מה שכתבנו לעיל מדברי הרמב"ם על השפעת הריבוי במעשי הצדקה.

עוד אפשר להכליל בתיבות 'להרבות' ו'ירבה' הנ"ל, על פי ביאור התוי"ט, על דברי המשנה (אבות ה, יג): "ארבע מדות בנותני צדקה, יתנו אחרים והוא לא יתן - עינו רעה בשליו", ופירש"י: "לפי שיש לו אבירות לב". והקשה התוס' יו"ט, אם כן רשע הוא שעובר על "לא תאמץ את לבבך" [הלאו הנ"ל]. ומתוך התוי"ט: "ואפשר דהכא אמרינן בענין שאין מחסור לעני, שיהיו אחרים שיספקו לו, והוא רצונו ליתן כשימצא דווקא עני שאין לו נותנים, ומכל מקום זו אבירות לב".

ומוסיף התוי"ט, שלפי זה מובן מה שנשנה "יתן ויתנו אחרים חסיד" ומקשים, מאי חסידות בזה, כן הוא מידת כל אדם שיתן ומסכים שיתנו גם אחרים. אלא דהכא [מדובר] בעני שיהיה לו די מחסורו, באם הוא יתן לבד, או כשאחרים יתנו לבד בלעדו, והנה החסיד רוצה שגם שניהם יתנו הוא ואחרים כדי למלאות סיפקו בשפע, כזה ראוי להיקרא חסיד.

סגולת הצדקה בעת פקידה

"רבינו בחיי" (פר' כי תשא) ביאר הכתוב: "ונתנו איש כופר נפש לה' בפקוד אותם", ותוכן דבריו שעל כן נזכר שנית "בפקוד אותם", כי הראשון הכוונה בעת מנותם, והוא מלשון מנין. והשני לשון השגחה בעת פקידה, כשהשי"ת משגיח בפרטות, וכל מעשיו נפרטין, אז צריכים לתת כופר נפש לה', וכמו שהאשה השונמית לא רצתה שיתפלל אלישע עליה בפני המלך או שר הצבא באומרה "בתוך עמי אנכי יושבת", שהיא רצתה להיכלל בין הרבים, כי אז דנין לחסד.

ומוסיף "רבינו בחיי" וכותב: "וידוע כי אותו היום שכתוב בו (מלכים ב' ד, ח) "ויהי היום", ראש השנה היה. ומכאן ראוי אותו היום שכל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון. שיהיה יום הדין ופקידת העונש לעולם, להתפחד ולדאוג בו כיון שיחיד נפרט, וכל מעשיו נפרטין לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו".

אם כן לפי זה, מה נכון לתת כופר נפש בימי הדין כדי לזכות בדין.

[וראה מה שכתבתי להלן במצוה שי"א - מצות ההליכה בדרכיו].

● סימן ד ●

מצות הבטחון

בפקודיך אשיחה

מידת הביטחון

מידת הבטחון - מצוה או מדה גרידא

הנה בספר "חובת הלבבות" (שער הבטחון רפ"ז) כותב: "שהבורא יתברך, הזהיר לסמוך עליו ולבטוח בו, כמו שנאמר (מלאכי ג, י) "ובחנוני נא בזאת", "ובטחו בה' עדי עד" (ישעי' כו, ד), הרי לך שלדעתו יש במדת הבטחון מצוה.

ובספר "המספיק לעובדי השם" לרבינו אברהם בן הרמב"ם כתב: "אין אחד ממוני המצוות שחולק על חיוב הבטחון שהוא יסוד מיסודות התורה ומעקרי הדת בחלק האמונה, שהקב"ה מנהיג ומהווה את כל העולם תמיד".

וכן כתב רש"י בפסוק (דברים יח, יג) "תמים תהיה עם ה' אלקיך": "התהלך עמו בתמימות ותצפה לו, ולא תחקור אחר העתידות", וגם הרמב"ן כתב על זה (על פי ביאור ה"חידים" בפ"א): "זו מצות עשה שלא נשאל מהחוזים ככוכבים ולא מזולתם מה שעתיד להיות, ואם שמענו דבר מהם, נאמין כי הכל ביד השי"ת מפר אותותם כפי התקרבינו אליו לעבודתו"...

ומכאן נלמד שמצוה לבטוח בו בכל לב בכל עניני העולם כמבואר בפסוקים שונים בקבלה (ירמי' יז, ה) "ארור הגבר אשר יבטח באדם.. ברוך הגבר אשר יבטח בה'", וכתוב (משלי ג, ה): "בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען", וכן (תהלים סב, ט): "בטחו בו בכל עת עם.. אלקים מחסה לנו סלה".

"האמונה דומה לאילן והבטחון דומה לפרי, ואין פרי בלא אילן" – כה דברי הרמב"ן (אמונה ובטחון פרק א) ו"כד הקמח" (אות בטחון). "ואמרו עוד כי על כן כל בוטח הוא מאמין, אך לא כל מאמין הוא בוטח, לפי שיש בני אדם שמאמינים אמונה שלימה כי הכל בידו ית', אבל ענין הבטחון בפרטים [בהשגחה] בכל פעולה שיעשה או בכל דרך שיפנה, לא ישית אל ליבו".

גם "רבינו יונה" (כפירושו במשלי ג, כו) מציין שאמנם הבטחון היא משורש האמונה שנא' "בטח בה'... ורעה אמונה", אך עם זאת בענין הירא ורך הלבב (דברים כ, ח), רואים ש"יתכן שהוא מאמין באמת כי הכל ביד ה', אבל מפני שלא גידל נפשו בענין מדרגת הבטחון רך לבבו ונחת טבעו, וגם מהתגבר חולשת טבעו ומורך לבבו". וב"שערי תשובה" (שער ג אות יז) כותב רבינו יונה: "ומעלות שלמות הבטחון, שנאמר (שם יח, יג): 'תמים תהיה עם ה' אלקיך'".^ב

גם ב"ארחות חיים" לרא"ש (אות כו) מדייק מן המקרא "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" – שמכאן החיוב "לבטוח בה' בכל לבבך ולהאמין בהשגחתו הפרטית... כי עיניו משוטטות בכל הארץ ועיניו על כל דרכי איש ובוחר לב וחוקר כליות".

במשלי על הפסוק (כב, יט) "להיות בה' מבטחך הודעתך היום", מבאר רבינו יונה, כי "הבטחון מן המדרגות העליונות אשר ביראת חטא", ושם על הפסוק (יח, י) "מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק", אומר שוב כי "הבטחון – מן המדרגות העליונות במדת היראה".

ה"משך חכמה" לומר מן הפסוק (דברים י, כ) "ובו תדבק" – המצוה "הכוללת כל אנשי האומה כל אחד לפי ערכו, וזהו ענין הבטחון".

והחזו"א ("אמונה ובטחון" פ"א) מסכם עם הגדרה כי ה"אמונה היא המבט הכללי של בעליה, והבטחון – מבט האדם על עצמו" (על מה שקורה לו בפרטות).

ב. ורבינו יונה מסיים שם דבריו: "ומה תקות הנברא - אם לא ישים עמל נפשו ועיקר עסקו בדברים שנברא בעבורם?!".

"בזאת אני בוטח"

שתי מדרגות בבטחון

והנה כתב ב"חובת הלבבות" (שער הבטחון רפ"ז): "הבטחון תחילתו השתדלות וסופו מתנה", ואנו מבקשים עליה מדי יום בשמו"ע בברכת "על הצדיקים" במילים "ושים חלקנו עמהם" - עם הבוטחים בשמך באמת, כלומר שנהיה גם אנו בוטחים.

ו"רבינו יונה" (בהמשך פירושו על הפסוק הנ"ל במשלי ג) מציין שהבטחון צריך שיבוא לידי ביטוי: א. אפילו בעת צרה ח"ו. ב. אפילו בעת שהוא מרגיש שעוונותיו גברו על זכויותיו.

ובדבריו הק' (שם) מפורטים יותר:

"יש דרגה הפחותה יותר הדומה לביטחון, והיא מצויה יותר וקלה להשגה, והוא ענין התוחלת (התקוה), גם מי שאין לו הרגשת הבטחון תמיד, מכל מקום אם יש לו תוחלת שיהיה טוב ומקוה לטוב, גם זה חשוב, כמו שנא' 'יחל ישראל אל ה'' (תהלים קל, ז) ו'קויתי ה' קותה נפשי ולדברו הוחלתי'" (שם ה).

וממשיך וכותב (שם): "שידע עם לבבו כי הכל בידי שמים, ובידו להחליף הטבעים... ואין מעצור להושיע ברב ובמעט, וגם כי צרה קרובה, ישועתו לבוא קרובה כי כל יוכל... ויבטח בה' בכל צרה וחשכה וידע באמת כי הוא רב להושיע... וישועתו כהרף עין. ע"כ יקוה לישועתו גם אם החרב מונח על צוארו, והיא תוחלת, האצולה (-לקוחה) מן הבטחון, שאולי יעשה ה' אותנו בכל נפלאותיו".

"ודע כי התוחלת האצולה מן הבטחון, תחזק עד כי [אף] כאשר תקרב הצרה ויירא מעוונותיו, לא יהיה שקול הפחד עם התקוה, אך (-אלא) תחזק התקוה ממנו (מהפחד), כי חסדי הש"י יתרים על כל עוון, והוא מרחם על כל הנכנע ומבקש רחמיו".

אך יש דרגה גבוהה יותר, והיא הידיעה ש"כל מה דעביד רחמנא לטב עביד", כמו שכותב רבינו: "שהוא בוטח בהש"ת שיבחר לו הדרך הטובה, ויקבל עליו כל הבא באהבה, וידע כי היא טובתו".

ובהמשך דבריו: "והנה הבוטח בהשי"ת גם אם ימצאוהו צרות רבות ורעות יתאמץ בעבודת השי"ת ויבטח באמת כי שכרו כפול ומכופל, כי ה' יבחר לו הטוב, ואם יוכיחו ה' בעולם הזה, זאת לשוב לו להעביר עוונות ולקרבו אל ה' ולהאדיר חלקו בעולם הגמול, כנאמר (ישעי' נ, י): "מי בכס ירא ה' שומע בקול עבדו.. יבטח בשם ה'". ונאמר (שם מט, ד): "ואני אמרתי לריק יגעתי", פירוש: אני אמרתי על רוב הצרות – לריק יגעתי, וגם רבו העוונות על הזכויות, אך אין הדבר כן, כי הצרות לטובתי ושכר פעולתי שלם כענין "הנה שכרו עמו ופעולתו לפניו" (שם מ, י).

'לדוד, ה' אורי וישעי' - על מה הכוונה

ובענין זה ראוי להביא דוגמה שיש בה לימוד מוסר השכל, מדברי המדרש על דוד המלך ע"ה כאשר חיבר את המזמור (קאפיטל כז) "לדוד ה' אורי וישעי", אשר נהוג לאמרו בתפוצות ישראל ובק"ק מר"ח אלול ועד שמחת תורה. [במקור המנהג ובטעמיו ועל אלו ששללו המנהג – ראה "פרדס אליעזר" ראש השנה פרק ב].

במדרש נחלקו על מה התכוון דוד המלך ע"ה באמרו 'ה' אורי וישעי'. הידוע והמפורסם הוא המדרש (ויקרא רבה כא, ד) לרבנן - "אורי" בראש השנה, ו"ישעי" – ביום הכיפורים.

עוד במדרש (שם כא באות ג): "אמר רבי יהושע בן לוי: 'בקרב עלי מרעים' – אלו עמלקים, שנאמר (שמואל א' ל, א) 'ועמלקים פשטו אל נגב ואל צקלג', 'לאכול את בשרי' - שתי נשי דוד שנשבו. 'צרי ואויבי לי המה כשלו' – 'ויכם דוד מהנשף ועד הערב'. אמר רבי יהושע בן לוי: שתי לילות ויום אחד מי היה מאיר לו? הקב"ה – בזיקים וברקים, הוא שדוד אומר (תהלים יח, כט) 'כי אתה תאיר נרי', וזה שאמר 'ה' אורי". 'אם תקום עלי מלחמה' – של עמלקים, 'בזאת אני בוטח' - אמר רבי לוי, שהכתיב משה לזקנים: 'וזאת ליהודה' (דברים לג, ז)."

יש לפרש את המדרש הנ"ל על פי הפסוק בישעי' (ישעי' נ, י): "מי בכס ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם ה' וישען באלוקיו". וברש"י שם פירש: "אפילו צרה באה עליו יבטח בשם ה'".

כי הוא יצילנו". וב"מצודות" כותב: "אפילו הלך בחשכת הצרות ועדיין לא מצא הארה ותשועה – יבטח בשם ה', שתבוא לו התשועה".

אך הנביא מוכיח את העם שהם לא כן, אלא: "מאזרי זיקות וקדחי אש" – מעלים את חמת השי"ת כביכול כשאינם שומעים בקול הנביא, ואומר "לכו באור אשכם" – לפי דרככם – תלקו! (רש"י שם).

המדרש (בראשית רבה פר' ס) מבאר על הפסוק הנ"ל "מי בכם ירא ה'" – זה אברהם, "וישען באלקיו" – זה אליעזר. והמהרז"ו והיפ"ת (שם) מזכירים שהכוונה לדוד שה' האיר לו "בזיקים וברקים" (כלשון הפסוק בישעי'), ועל כן אמר "ה' אורי"!

"ויתחזק דוד בה' אלקיו" – "אורי וישעי"

המדרש הנ"ל על דוד מסתמך על המסופר בנביא (שמואל א' ל, א) שכשהגיע דוד מהמלחמה חזרה לצקלג עם אנשיו, גילו שהעמלקים פלשו אליה, בזמן העדר הגברים, שרפו את העיר ולקחו בשבי את כל הנשים והילדים (כולל נשי דוד). נאמר שם בנביא: "וישא דוד והעם אשר איתו את קולם בבכי עד אשר אין בהם כח לבכות", הם חששו לנשיהם ובניהם ובנותיהם בשבי, שמועדים להרג ולטומאה, אנשי דוד רצו אז להרגו בסקילה על שהוציאם מהעיר למלחמה והותירה בלי שמירה, על אותה שעה קשה נאמר בנביא: "ויתחזק דוד בה' אלקיו".

הנביא מעיד עליו שבזמן הסתר פנים נורא זה, התחזק באלקיו. והרד"ק שם מפרש: "וישם תוחלתו בה'", וכאן, אומר המדרש הנ"ל, שדוד המלך ע"ה התחזק כנ"ל, ואמר את המזמור: "ה' אורי וישעי, ממי אירא?"

"אם תחנה עלי מחנה – של עמלקים – לא יירא לבי, אם תקום עלי מלחמה, בזאת אני בוטח" – ב"וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה"... (דברים לג, ז).

ה"באר משה" אומר על הפסוק "ויתחזק דוד בה' אלקיו", ש"כל התחזקותו היתה שה' אלקיו, ואינו צריך ליותר מזה".

[היה מי שהמליץ לומר ש"ויתחזק דוד בה' אלקיו" ראשי-תיבות: "אבוד..." שצריכים להתחזק גם כשהמצב אבוד].

התחזקותו של דוד המלך ע"ה באמונה אחר המעשה הנורא הזה, ממחישה את מה שלמדנו ב"רבינו יונה" – שההתחזקות בבטחון בה' היא אף בשעת צרה, וגם כשנראה שעוונותיו גרמו, הלא הידידים האשימוהו במצב שנוצר – ועם זאת "ויתחזק דוד בה' אלקיו"!

מיד לאחר ש"ויתחזק דוד בה' אלקיו", כתוב בנביא (שם שמואל א' ל, ח) שדוד שאל ב"אורים ותומים" האם יצליח במלחמה נגד העמלקים? ונענה, שיצא ויצליח. דוד המלך נלחם בעמלקים "מהנשף עד הערב" כנאמר במדרש, מי האיר לו? הקב"ה האיר לו "בזיקים ובברקים" משך שני לילות אחר התחזקותו, ונצחונו הי' מושלם.

"הכל השיב דוד" (שמואל שם) את הנשים והילדים והרכוש, "לא נעדר להם מן הקטן ועד הגדול עד בנים ובנות ומשלל..." כולם שבו בשלמותם ובטהרתם, וברכוש גדול.

ואכן ה"חפץ חיים" בספר "מחנה ישראל" (פרק י אות יא) מדייק כי לפי סדר הפסוק בנביא, השאלה באורים ותומים נשאלה אחרי ש"ויתחזק דוד בה' אלקיו", והתשובה, שיעלה ויצליח, היתה רק בזכות התחזקותו המוקדמת.

[רבי אריה לייב זצ"ל בן ה"חפץ חיים" כותב (מדרכי אבי), שבמשך ימי חייו היה ה"חפץ חיים" חוזר תדיר פעמים רבות על המלים "ויתחזק דוד בה' אלקיו"^ג.

בכנסייה הגדולה השלישית של "אגודת ישראל" במארינבאד בחודש אלול שנת תרצ"ז, כשכבר עננים שחורים פרחו בשמי יהדות ארופה, בדברי ההתעוררות שנשא אז הרה"ק ה"אמרי אמת" מגור זי"ע, התייחס למצוקת התקופה ותיאר את מצבו הנ"ל של דוד המלך כשנשאר לבדו ללא המשפחה

ג. חלק מהדברים על פי מאמרו של הרב מ. כהנא ב"המודיע" אלול תשע"ט.

וללא אנשיו, ובכל זאת כתב בפסוק "ויצר לדוד מאוד, ויתחזק דוד בה' אלקיו", ועל ידי זה היתה ישועתו והצלתו והוא קיבל הכל בחזרה, כן גם אנחנו – אמר הרבי, נקבל הכל בחזרה...^ד

הגאון רבי מנחם זמבא הי"ד חזר על דברי הרבי בקול רם כדי שישמעו כל אלפי הנאספים, ואמר: "הרבי דיבר על הצורך להתחזק באמונה כמו דוד המלך ע"ה בעת שלקחו ממנו את הכל, נשיו וילדיו..." רבים סיפרו שבמשך שנות המלחמה האפלות התחזקו בזכרם מלים אלו.

ונאה להסמך כאן את דברי רבינו יונה ב"שערי תשובה" (שער ג אות יז) שכותב: "ומה תקות הנברא - אם לא ישים עמל נפשו ועיקר עסקו בדברים שנברא בעבורם".

מצות הבטחון - הבא לידי ביטוי בערב ראש השנה

"הטור" ההלכות ראש השנה, כותב: "רוחצין ומסתפרין, על פי המדרש, אמר רבי סימון, כתיב 'כי מי גוי גדול' וגו', רבי חנינא ורבי יהושע אומרין: איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלהיה, [פירוש מנהגיו ודיניו], שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו, לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינן כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם, ואוכלין ושותין ושמחים בראש השנה, לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס, לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ראש השנה ולהרבות מנות בראש השנה".

במה בוטחים?

ידועה קושיית השל"ה הק': מה הפשט שבוטחים שהקב"ה יעשה להם נס, וכי הם יודעים דעת עליון?

ד. תולדותיו של הגאון רבי מנחם זמבא זצ"ל הי"ד, מפרי עטו של הרב אהרן סורסקי שליט"א.

ועוד, הלא אנו רואים בעינינו שבכל שנה ושנה כמה נפשות מישראל מתים.

ועונים על כך:

* בעל "סדר היום" בזה"ל: "ואף על פי שאמרו רז"ל 'יטול צפרניו ויגלח וילבש לבנים... להראות שיצא בדימוס...' כי אין הענין הזה שישמח האדם ויגיל וישליך רוע מעשיו אחר גוו ויבטח במקום שיוציא לאור משפטו. חלילה למאמין כן. אלא וודאי יהיה עצב וסר וזעף על חטאתיו ויתענה עליהם מקודם ויבקש עליהם מלפני אלקינו שהוא מקבל שבים ומוחל וסולח. ואחר שיעשה מעשה הראוי לו, יעשה מעשה כמו שמובטח לו שיצא משפטו לאור, וילבש לבנים ויעשה כל מעשה המראה לבני אדם שמחה וששון, ובפרט לעיני האומות, שיראו אהבתו של אלקינו עמנו..."

* ה"חתם סופר" כותב: "כי בראש השנה המצוה לשמוח, להורות שאנו בטוחים שיוציא לאור משפט, והחדוה הזו היא מגינה. אך השטן טוען שאין החדוה חדוות ה', כי אם כגונב לב של מעלה לומר "לא חטאנו" (אדישות), על כן מתענים בערב ראש השנה ואומרים סליחות ודואגים על חטאתינו, ומראים בכך ששמחתנו בראש השנה היא אכן רק כי אנו בטוחים בחדסי השי"ת.

וביוכ"פ אומר השטן, הם אינם מתענים מפני צווי ה' אלא כי "כל אוכל תתעב נפשם", והרי בטבע כי כאשר יודעים שראויים לעונשים [אינם מסוגלים לאכול], על כן אוכלין ושותין בערב יום הכיפורים להראות ההיפוך [שמסוגלים לאכול וצמים רק מפני צווי ה']".

* הגרי"ז מבריסק זצ"ל תירץ: "שרק אחר הכרת הפחד שייך לבטוח בה', כי מי שאינו פוחד אינו מכיר בצרתו ואינו מחפש מנוס ממנה, שהוא הבטחון אל ה', זה שישראל אוכלין ושמחים בראש השנה, זו ראייה שהם מכירים שעליהם לבטוח בה' ואין להם מנוס אחר, כי רבה צרתם (-צערם) על עוונם."

* והשל"ה הק' בעצמו השיב על קושייתו: "אלא הענין הוא סובב הכל על החיות הרוחני, ומי שמתעורר בתשובה, הקדוש ברוך הוא עושה עמו

נס. והקדוש ברוך הוא הוא היודע, אם הוא לטובתו שיחיה עוד בעולם הזה, ויקנה שלימות, אז הקדוש ברוך הוא כותבו לחיים, ואם הוא יתברך יודע שטוב מאוד לו זה המות, אז יקר בעיניו המותה, ומסלקו מהעולם לטובתו, לבוא לחיים הנצחיים, באופן שהכל הוא חיי הנפש. זהו ענין הנס שאנחנו יודעים שהקדוש ברוך הוא עושה למהרהר תשובה, כי מזכהו לחיי הנפש, באיזה סיבה הגלויה לו יתברך. [שבוטחים בה] שיעשה להם נס, כלומר – שיעשה הדבר שהוא הטוב ביותר לנפש].

וכעין זה תירץ ב"יפה מראה" (על הירושלמי שם), שאנו יודעים שאף על פי שיצא האדם מחויב בדין, תכליתו הוא לטובה, כדי שנוכה לעולם הבא, ואנו בטוחים שיעביר פשעינו ביסורים או מיתה, הכל שלא נמות מהעולם הבא, והוא נס, כיון שלפי הסברא אינו מספיק זה להציל על זה לפי שאין ערך ביניהם.

ב' מדרגות בבטחון - בראש השנה

ומכאן נשוב למה שכתבנו בתחילת מאמרנו אודות שני המדרגות בבטחון שמציין "רבינו יונה" בפירושו למשלי, האחת - התוחלת והתקוה, והגבוהה יותר היא שלמות הבטחון ד"כל מה דעביד רחמנא לטב עביד" כזכור, הידיעה שכל מה שמתרחש עם האדם, אנו בטוחים שהוא לטובתנו ומכאן הבטחון והשמחה.

וכמו כן מה שמצינו מ"רבינו יונה" שאנו בוטחים על רחמי ה', וההכנעה אליו היא הסיבה להיות בטוחים ברחמיו.

● סימן ה ●

החויב לטהר עצמו ברגל

בפקודיך אשיחה

טהרה ברגל

גרסינן במס' ראש השנה (דף טז, ב): "אמר רבי יצחק, חייב אדם לטהר את עצמו [מטומאה] ברגל, שנאמר [לגבי טומאת נבילה (ויקרא יא, ח)] 'ובנבלתם לא תגעו' [ופסוק זה מדבר בשעת הרגל, כדלהלן]. תניא נמי הכי, [נאמר בכתוב] 'ובנבלתם לא תגעו'. יכול יהו ישראל מוזהרין על מגע נבילה [- שלא יגעו בנבילה כל ימות השנה], תלמוד לומר (שם כא, א): 'אמור אל הכהנים בני אהרן, ואמרת אליהם לנפש [מת] לא יטמא', [ומשמע שרק בני אהרן מוזהרין [שלא להטמא, אבל] בני ישראל אין מוזהרין. והלא דברים קל וחומר, ומה טומאה חמורה, [-טומאת מת שהיא חמורה], כהנים [בלבד] מוזהרין [עליה, אבל] ישראלים אינן מוזהרין [עליה], טומאה קלה [- טומאת נבילה] לא כל שכן [שאינן ישראל מוזהרין עליה]. אלא, מה תלמוד לומר 'ובנבלתם לא תגעו', [הפסוק מדבר] ברגל [והזהיר את ישראל שלא להטמא בטומאה קלה. וכל שכן בחמורה].

החויב מן התורה או מדרבנן

דעת הרמב"ם דהוא מן התורה

הנה הרמב"ם (הלכות טומאת אוכלין פרק טז) פסק, כל ישראל מוזהרין להיות טהורים בכל רגל מפני שהם נכונים ליכנס במקדש ולאכול קדשים, וזה שנאמר בתורה "ובנבלתם לא תגעו", ברגל בלבד, ואם נטמא אינו לוקה.

וב"משנה למלך" שם נסתפק, אם הוא איסור תורה לטמאות עצמו ברגל, או אינו אלא כי אם מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, ומדברי הרמב"ם שכתב: "ואם נטמא אינו לוקה", ע"כ מפשטן של דברים הללו נראה דס"ל דאיכא איסור תורה במי שנטמא את עצמו ברגל אלא שאינו לוקה.

וכן משמע מדברי רש"י (יבמות כט, ב) שהדרש הוא דרש גמור ולא אסמכתא, שכן כתב שם על הא ד"תני רבי חייא, אשתו ארוסה לא אונן ולא מטמא לה, וכן היא לא אוננת ולא מטמאת לו", וכתב שם רש"י בפ"י הב': "ולא מיטמאת לו, כגון ברגל שישראלים מזהירים על הטומאה מ'ונבלתם לא תגעו'". משמע שס"ל שאיסור טומאה ברגל מדאורייתא הוא.

דעת הרמב"ן דחויבו רק מדברי סופרים

אמנם הרמב"ן בפירושו על התורה על הפסוק "ונבלתם לא תגעו" סבור שאיסור טומאה ברגל אינו מן התורה, שכתב וז"ל: "והמדרש שאמרו רבותינו (תורת כהנים פרק ד, ט) 'ונבלתם לא תגעו', ברגל, כלומר שלא תגעו בו בשעה שאתם חפצים להיות טהורים, כי טמאים הם ולא תעלו בהם לרגל, אבל אין הנגיעה נמנעת בלאו, שאין הנוגע בנבלה ברגל מן הלוקין את הארבעים. ומה שאמרו חייב אדם לטהר עצמו ברגל, מצוה מדברי סופרים, ואין בזה מן התורה עשה או לא תעשה". וכן משמע בשו"ת "גאוני מזרח ומערב" (סי' עח).

חילוק בין להשהות א"ע בטומאה ובין לטמאות א"ע בידים ברגל

אמנם בשו"ת "בית שערים" (או"ח סי' רמא) כתב דאין כאן פלוגתא בין הרמב"ם והרמב"ן, דגם הרמב"ן מודה שאסור לטמאות עצמו בידים מן התורה ברגל, מפני שהם נכונים ליכנס למקדש ולאכול קדשים, ועל ידי טומאתו מבטל כמה מצוות עשה של חובת הרגל כעליה וראיה וכדומה, אבל אם הוא טמא שיהיה מחויב לטהר עצמו, על זה כתב הרמב"ן שהוא רק מדברי סופרים ואין מן התורה עשה או לא תעשה.

חייב הטהרה ברגל בזמן הזה ובראש השנה

הרא"ש סבירא ליה שבזמננו שאין לנו אפר פרה לא שייך ליטהר, ולכן

הרי"ף והרא"ש השמיטו דין זה. וכ"כ הרא"ש בסוף יומא (פ"ח ס" כד), דהא דאמר רבי יצחק דחייב אדם לטהר עצמו ברגל, היינו לטהר עצמו מכל טומאות ואפי' מטומאת מת ולהזות עליו שלישי ושביעי, ורק בזמן התנאים והאמוראים שהיה להם עדיין אפר פרה והיו יכולים לטהר גם מטומאת מת רק אז איכא חיובא דטהרה ברגל, משא"כ האידנא שאין לנו אפר פרה לא שייך האי חיובא. וראה "קרבן נתנאל" (שם אות ז).

דעת השאגת אריה דחייב הטהרה הוא משום קרבנות החג

ה"שאגת אריה" (ס"ו יט-יז) סבירא ליה, דהא דחייב לטהר עצמו ברגל מכל טומאה הוא כדי לקיים מצוות הרגל, הראיה והחגיגה ושלמי שמחה, שאי אפשר לעשותן בטומאה. ולפי זה כתב שם, דכיון דבראש השנה ויום כיפור אין בהן אחד מכל חובות הללו, אין להם ענין שיתחייב אדם לטהר את עצמן בהן, דמאי שנא אינהו משאר כל ימות השנה. וזה אפילו בזמן שבית המקדש היה קיים אין חייבין ליטהר בראש השנה ויום הכיפורים, אבל בזמן הזה אפילו אם היה לנו אפר פרה כמו שהיה בזמן אמוראים, מכל מקום אפילו בג' רגלים אין לנו ענין לטהרה זו, ואין אנו חייבין בה, דכיון דבעונותינו חרב בית המקדש, ואין לנו שום חוב מחובות הרגל הצריכים טהרה, אין לנו ענין לטהרה זו.

חיוב הטהרה בראש השנה

ה"טור" בהלכות ראש השנה (ס"ו תרג) הביא דברי ה"ירושלמי" (שבת פ"א ה"ג) וזה לשונו שם: "רבי חייא מפקיד לרב, אי את יכול למיכל כולי שתא בטהרה אכול, ואי לא, אכול שבעה ימים בשתא". וכתב עלה ה"טור" בשם הראב"ה: "קבלתי, אלו הם שבעה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים". ומסיים עלה ה"טור": "קורא אותן ז' ימים, לפי שבראש השנה לא היה צריך להזהר לאכול בטהרה, שפשיטא שיאכל בטהרה, שחייב אדם לטהר עצמו ברגל". הרי מוכח מדברי ה"טור" והוא מדברי הירושלמי, שגם בראש השנה שייך חיוב טהרה.

וכן משמע מדברי הרא"ש הנ"ל דאם אפשר לטהר את עצמו מכל טומאה חייב לטהר את עצמו אפילו בראש השנה, דלאו משום חיובא דקרבנות

הוא. וכן כתב ב"שבלי הלקט" (סי' רפג) דלאו משום חיוב הרגל הוא, שכתב וז"ל: "שבכל רגל ורגל חייב אדם לטהר עצמו, כל שכן בראש השנה ויום הכיפורים שהן ימי משפט, שצריך אדם לטהר ולקדש עצמו ולהוציא כאור צדקו ומשפטו כצהרים". וכן ביאר בספר "תרועת מלך" (סי' לג אות ד) דברי הרא"ש דחיוב זה אינו משום חיוב מצוות הרגל אלא משום קדושת היום, שדין הוא שבימים קדושים כאלו צריכים להיות טהורים מטומאה.

וכן הוא ב"חזון איש" (או"ח סי' קכט לדף כה.), דמימרא דרבי יצחק מיירי גם במי שאינו רוצה לאכול שלמים או שכבר אכל. הרי דגם הוא נקט דאינו מחמת חובת הרגל.

ולסיום דברינו, נעתיק את דברי ה"סדר היום" בענין זה, וז"ל: "גם צריך שיטהר עצמו וגופו ממש, שירחץ ויטהר ויטבול במי מקוה אף על פי שאין דרכו בכך כל השנה, ביום הזה הנורא צריך על כל פנים לטבול ולהשליך מעליו כל הטומאות וכל המחשבות זרות שנתדבקו עמו כל ימות השנה, ובכל רגל ורגל חייב אדם לטהר עצמו, ק"ו בראש השנה שצריך האדם לחפש אחר הטהרה והקדושה להתיצב לפני אלהיו מן הבא בידו וכו', כדי שימצא בטהרה בשעת הדין כמי שעומד ומצפה לרחמי שמים הגדולים".

● סימן ו ●

החיוב להקביל פני רבו ברגל

בפקודיך אשיחה

קבלת פני רבו ברגל

בגמרא ראש השנה (דף טז, ב): "ואמר רבי יצחק, חייב אדם להקביל פני רבו ברגל [-להתראות לפניו בג' רגלים], שנאמר [אצל האשה השונמית כשמת הילד שנולד לה על ידי ברכת אלישע, ורצתה ללכת אליו לספר לו מכך, וכשבקשה מבעלה שישלח לה אתון עם אחד הנערים כדי שתלך אל אלישע ולא סיפרה לו מדוע היא הולכת, שאל לה בעלה (מלכים-ב ד, כג)] 'מדוע את הולכת אליו היום לא [ראש] חדש ולא שבת'. מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל [-היה לה ללכת להקביל את פני הרב]".

החיוב מן התורה או מדרבנן

בשור"ת "עטרת פז" (חלק א חלק חושן משפט סי' טו) מביא בשם ה"אמרי בינה" (או"ח סי' יג אות ג) שכתב להוכיח, דמצות הקבלת פני רבו ברגל היא דאורייתא, דאם לא כן אמאי שלוחי מצוה וביניהם ההולך להקביל פני רבו פטורים מסוכה, הא קיימא לן דהעוסק במצוה דרבנן, אינו פטור ממצוה דאורייתא. והרי סוכה היא מצות עשה מן התורה, ואילו קבלת פני רבו ברגל היא מצוה מדברית קבלה. ומוכרח דחיובו מן התורה.

אך ה"מצפה איתן" (סוכה י, ב) דחה הראיה, דנהי דעיקר החיוב של קבלת פני רבו ברגל הוא מדברי סופרים, ומדאורייתא ליכא חיובא כלל, מכל מקום זהו רק לענין חיוב, אבל לענין קיום המצוה וודאי דבעת קבלת פני

רבו הוא מקיים מצוה דאורייתא של כיבוד רבו "והדרת פני זקן", ואם כן שפיר מיפטר מחמת זה ממצות סוכה. וכן דעת "העמק ברכה" (סוכה טו) שחיוב ההקבלה ברגל אינו אלא מדרבנן, אבל מצוה איכא להקביל פני הרב אף מדאורייתא.

מהות ההקבלה בראייה או בשמיעת ד"ת

בגמרא חגיגה (דף ג, א) איתא: "מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ורבי אלעזר בן חסמא שהלכו להקביל פני רבי יהושע בפקיעין". ופירש"י (שם ד"ה להקביל): "יום טוב היה, שחייב אדם לכבד את רבו בהקבלת פנים, כדאמרינן במסכת ראש השנה (טז, ב) מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת", עכ"ד. ומשמע דטעם החיוב הוא משום כבוד רבו, וסגי בראיית פני הרב. וכן משמע במהרי"ל דיסקין (ח"ב קונט' אחרון סי' ה' אות נ"ד) וב"כתבי אש" (ח"א סי' ח' וח"ב סי' ז) וכ"כ ב"מועדים וזמנים" (ח"ד סי' שיז) לדייק מדברי הרמב"ם (ת"ת פ"ה הל' ז) ה'. וכ"כ ב"דבר יהושע" (ח"א סי' ח אות ו), ומוסיף שמקבל על ידי זה קדושה וחכמה.

אמנם הרמב"ן כתב על הפסוק (שמות כ, ח) "זכור את יום השבת לקדשו" וז"ל: "שיהא זכרוננו בו להיות קדוש בעינינו, כמו שאמר 'וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד' (ישעיה נח, יג). והטעם, שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש, להפנות בו מעסקי המחשבות והבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשינו בדרכי ה', וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי ה', כמו שנאמר (מ"ב ד, כג) 'מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת', שהיה דרכם כן, וכך אמרו רז"ל (ראש השנה טז, א) מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל ע"כ. הרי שענין הקבלת פני רבו הוא כדי לשמוע ממנו דבר ה' ולא סגי בראיית פניו". וכן משמע ב"ספר חסידים" (סי' שיג).

להקביל פני רבו ברגל, ע"כ. הרי שכתב הלכה זו בתוך הלכות כבוד רבו.

ה. שכתב שם וז"ל: "וחייב לעמוד מפני רבו משיראנו מרחוק מלא עיניו עד שיתכסה ממנו ולא יראה קומתו ואחר כך ישב, וחייב אדם

הקבלת פני הרב בראש השנה

ה"טורי אבן" (ראש השנה שם ד"ה מכלל) מקשה על רבי יצחק, למה שבק שבת וחודש דכתיבי בקרא ונקט רגל דלא כתיב. ועוד דמנא לן דחייב להקביל ברגל, דרגל מאן דכר שמיה. ותירץ: "דמשמע ליה לרבי יצחק דשבת דקרא היינו יו"ט ולא שבת, וכדדרשינן 'ממחרת השבת' גבי ספירת העומר דהיינו מחרת יו"ט פסח, דאי שבת ממש אמאי אקדים קרא דחודש קודם לשבת, הא שבת תדיר יותר מבחודש, אבל אם הוא יו"ט ניחא. ומיהו משמע ליה לר"י דהאי חדש לאו חדש ממש אלא יו"ט של ראש השנה דמיקרי חדש, כדכתיב 'תקעו בחודש שופר' ע"כ, ועיין עוד שם דבריו באריכות. הרי לנו מדבריו דגם בראש השנה איכא חיוב דהקבלת פני הרב.

הרה"ק רבי פנחס מקארלין זי"ע אמר, שראש השנה הוא ראש של כל השנה, ולכן נהגו החסידים לנסוע במיוחד לראש השנה להסתופף בצל הצדיק שהוא "ראש הדור" ("אמרי פנחס", שער ד, אות פח)¹.

והרה"ק ה"בית אהרן" מקארלין זי"ע אמר: "ווי מעהר איד - אלץ מעהר מלך; אבער יום כיפור - אפילו א איד אין וואלד... (-בראש השנה, ככל שמתקבצים יותר יהודים וממליכים יחדיו את הקב"ה למלך, כן גוברת מלכותו ית"ש והולכת, ואילו ביום כיפור יכול האדם להיות אפילו יחידי בודד ביער)¹.

אמרה נוספת מקובלת משמו של ה"בית אהרן" מקארלין זי"ע שאמר: "ווען חסידים וואלטן וויסן וואס טוהט אויף א נסיעה אויף ראש השנה און זיין מיט'ן רבי'ן. וואלטן זיי מיט געברענגט זייערע קינדער אין די וויגעלעך" (-אם היו החסידים יודעים לנכון איזו תועלת מביאה הנסיעה לראש השנה והשהייה בצל הצדיק, היו מביאים עמם גם את התינוקות בעריסה).

יכול להיות גם איש אחר, אחריות גדולה היא לומר ליהודי שייעדר מבעלזא בראש השנה".

ז. כך סיפר כ"ק אדמו"ר מפינסק קארלין זצ"ל ליבלחט"א כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א (הובא ב"מועדי קדש"ן ח"א).

1. על שגב הענין יש לציין עובדא ידועה, שפעם שאל החסיד הנודע רבי ישראל משה מאנדל ז"ל את כ"ק מרן מהרי"ד זי"ע, האם יוותר על ההסתופפות בצל הקודש בראש השנה, בגין כיבוד סנדקאות שהוצע לו בעיירה אחרת, והשיב לו מרן זי"ע: "סנדק

● סימן ז ●

מצוות 'תוספות יו"ט'

בפקודיך אשיחה

מצות תוספת יום טוב בראש השנה

בכל שבת ויו"ט יש מצוה של תוספת, להוסיף מחול על הקודש, ובקונטרס "בפקודיך" לחג השבועות (סי' ב) הבאנו שיטות הפוסקים בזה, וגדר חיוב הנשים בו, ולא נשנו כאן רק הדברים הנוגעים במיוחד ליו"ט של ראש השנה.

דעת הפוסקים שאין להוסיף מחול על הקודש

בשו"ת מהרי"ל (סי' לג) הביא בשם מהר"א מווינא: "יש שאין אוכלין ביום [אחר שהתפללו תפילת ערבית של ראש השנה מבעוד יום], כדי שלא יוסיפו מחול על הקודש בהאי יו"ט, משום דיומא דדינא הוא, וכמדומה שכן הורה מהר"ם ז"ל במעגניצא". אלא שתמה עליו, שכבר קידשוהו בתפילה, ומסיים: "ושמא על הכוס עיקר". ועיין ב"מטה אפרים" (סי' תקפא, "אלף המגן" אות נז) שהאריך בזה.

סדרת החולקים - כי קדוש היום לאדונינו

ובשו"ת "שואל ומשיב" (מהדורה רביעאה ח"ג סי' קכה) השיג עליו, דהרי אנו מברכין 'שהחיינו' עליו, ואם נאמר דעיגום נפש הוא ודינא קשיא, פשיטא דלא שייך לברך ברכת שהחיינו וכו', ובוודאי יו"ט הוא כמבואר ב"שאגת אריה" (סי' קא) והרי הוא זמן סליחה וכפרה, וכלשון ה"טור" (סי' תרד) דבוודאי יוציא לאור בצדק דינינו.

ועוד ראייה דאמרו (ביצה ה, א): "התקינו שלא יהיו מקבלים עדות החודש אלא עד המנחה, ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש", והיינו דאף שלמחרת היום הוא ראש השנה, בכל זאת נוהגין בו קודש שלא לזלזל בקדושת יו"ט, ואם איתא היאך התקין תקנה זו להוסיף על הדין ולעשות עוד יום דינא קשיא חלילה, ועל כרחך דאין נקרא דינא קשיא, אלא והוא רחום יכפר עון, "והיום קדוש וכבר נפקדו האמהות באותו יום, וכל הטובות ושפעת קדושה נשפעו ביום ההוא", עיי"ש.

להוסיף מחול על הקודש - רק זמן מועט

וב"גיליוני הש"ס" להגאון רבי יוסף ענגיל (יומא פא, א) כתב על דברי המהרי"ל: "ונראה דאין כוונתו שאין תוספת כלל לראש השנה, רק דכיון דהוא יומא דדינא, ראוי למעט בתוספת כל כמה דאפשר, ואין להוסיף רק זמן היותר מועט, וכדעת האומר דאפילו רגע הוי תוספת".

הכרעת הפוסקים - להוסיף כמו בכל שבת יו"ט

אמנם ב"מגן אברהם" (סי' תקפא סק"י) על דברי המחבר שנוהגים להתענות בערב ראש השנה, הביא את דברי ה"לבוש", שאין משלימים התענית, משום דצריך להוסיף מחול על הקודש, הרי שדעתו שיש להוסיף גם בראש השנה.

וב"שנות חיים" להגה"ק רבי שלמה קלוגר זצ"ל (תשובה ס"א) כתב אף שבחיבורי על השולחן ערוך הבאתי את דעת המהרי"ל ותמהתי על המג"א, מכל מקום יש להסיק שיש בראש השנה דין תוספת יו"ט ככל שאר מועדים. והובאו דבריו ב"אלף המגן" על ה"מטה אפרים" (סי' תקפב בפתיחה).

ליל ראש השנה

● סימן ח ●

- מצות עשה - שביתה ממלאכה בראש השנה

[מצוה שי]

שנאמר: 'בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון' (ויקרא כג, כד).

כתב רבינו בעל "החינוך": "לשבות מכל מלאכה, חוץ ממה שמיוחד לצורך אוכל נפש, ביום ראשון של חודש תשרי, שנאמר (ויקרא כג, כד) בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון. וחודש השביעי הוא חודש תשרי, לפי שניסן ראש השנה לחדשים וראשון יקרא בכתוב. וכתבתי במצות שביתה יום ראשון של פסח, עשה שביעי מה שאמרו ז"ל, האי שבתון עשה הוא. וכל שאר ענין המצוה, כמו שכתוב שם".

בפקודיך אשיתה

מקור הלימוד לאיסור מלאכה בראש השנה

בגמרא (ראש השנה לב, א) נחלקו תנאים במקור העשה של איסור מלאכה בראש השנה, דכתיב (ויקרא כג, כד): "דבר אל בני ישראל לאמור, בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם 'שבתון זכרון תרועה מקרא קודש'". ולדעת רבי אליעזר נדרש 'שבתון' על קדושת היום, 'מקרא קודש' קדשהו בעשיית מלאכה, פירוש שלא לעשות בו מלאכה, ולדעת רבי עקיבא הדרש 'שבתון' קדשהו בעשיית מלאכה, 'מקרא קודש' זו קדושת היום.

ובפשטות נקט רבינו כאן כשיטת רבי עקיבא, ולקמן במצוה שי"א יבואר עוד בזה, עיי"ש.

ובמקור העשה בכל המועדים להלכה כתבו הראשונים, שעשיית מלאכה ביו"ט יש בה עשה ולא תעשה, וכל השבת בו ממלאכת עבודה קיים מצות עשה, ואם עשה בו מלאכה, ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה, ונמנו במנין המצוות שש מצוות עשה, מצות עשה אחת בכל מועד ומועד, ושש מצוות לא תעשה.

אלא שהביאו פסוקים שונים לכך, יש שכתבו שמצות עשה שיש בכל הימים טובים נלמדת מ"מקרא קדש" הכתוב בהם, או מ"שבתון", ויש שכתבו שמצות עשה של שבייתה בראש השנה נלמדת מ"שבתון", ובשאר ימים טובים נלמדת המצוה מ"מקרא קדש". ויש שנראה מדבריהם שבראש השנה ובראשון ושמיני של חג הסוכות למדים מ"שבתון" האמור בהם, וכתבו שבראשון ובשביעי של פסח ובשבועות, שלא נאמר בהם שבתון, למדים שיש בשבייתתם מצות עשה מזה שהוקשו כל המועדים כולם זה לזה, מפני שנסמכו בכתוב, או מפני שנאמר "אלה מועדי ה'" על פרטי הדינים של מצות שבייתה (על פי ה"אנציקלופדיה תלמודית", כרך כ"ב ערך יו"ט - עיי"ש מקור השיטות והרחבה בזה).

ענין תוספת העשה על הלא תעשה

והטעם שחייבה התורה בשבייתה ממלאכה בעשה, אף שיש כבר איסור עשיית מלאכה בלא תעשה, ומה נתוסף כאן. ובפשטות יש לבאר שהתורה מוסיפה חומר על הלאו, ויש נפק"מ להלכה בזה, כגון שאין שורפין קדשים ביו"ט (עי' מס' שבת כה, א), אף שהוא מצוות עשה ותדחה הלא תעשה של איסור מלאכה ביו"ט, אמנם כיון שיש כאן גם לא תעשה, אין עשה דוחה לא תעשה ועשה.

אמנם ברמב"ן (ויקרא כג, כד) ביאר, שעל כרחך יש כאן תוספת מה שאין בלא תעשה, והוא לאסור אף דבר שאין בו משום מלאכה וכגון "שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין,

ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים, ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו ביו"ט, ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשולחנים על שלחנם והזהובים לפניהם, ויהיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכירין עצמם כחול", וכל דברים מעין אלו, אף שאין בהם מלאכה כיון שיש בהם טורח ועמל, אין לעשותם מצד העשה דשביתה. אולם יש מהראשונים שחולקים עליו בזה, והביאם ה"מנחת חינוך" (מצוה רצו אות ב), וכן בדברי רבינו (שם) משמע שלא הלך בדרכו.

וממשיך רבינו: "וכתבתי במצות שביתה יום ראשון של פסח, עשה שביעי מה שאמרו ז"ל, האי שבתון עשה הוא. וכל שאר ענין המצוה, כמו שכתוב שם".

והנה שם במצוה רצ"ז - מצות שביתה ביום ראשון של פסח, כתב רבינו, וזה לשונו: "לשבות ביום ראשון של פסח, שנאמר בו (ויקרא כג, ז) 'ביום הראשון מקרא קודש', ובכל מה שנאמר בתורה 'מקרא קודש', פירשו ז"ל 'קדשהו', וענין קדושתו הוא, שלא נעשה בו מלאכה אלא מה שהוא מיוחד באכילה, כמו שביאר הכתוב (שמות יב, טז) 'אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם'".

וכן הוא ב"ספר המצוות" להרמב"ם (מצות עשה קנט): "ודע זו ההקדמה, והיא כל מה שנאמר בו 'מקרא קודש' בא בפירושו (ראש השנה לב א מכדרשב"י פר' בא, תו"כ אמור) 'קדשהו'. 'וענין קדשהו שלא תעשה בו מלאכה אלא מה שמיוחד באכילה' כמו שביאר הכתוב (בא שם)".

והנה זה הדרש 'מקרא קודש' קדשהו בשביתה ממלאכה (ראש השנה לב, א) אמור לענין ראש השנה, וכן דרש רבי אליעזר, אבל רבי עקיבא חולק ולומד השביתה ממלאכה מתיבת 'שבתון', ומתיבת 'מקרא קודש' דרש שצריך להזכיר קדושת היום, וגם בספרא (ויקרא כג, לה) דרשו התיבות 'מקרא קודש' שלא כדעת רבי אליעזר ואמרו במה אתה מקדשו, במאכל ובמשתה ובכסות נקייה, והביא רש"י זה בפירוש החומש (שם) והוסיף גם קידוש בתפילה, נמצא לדעת רבי עקיבא 'מקרא קודש' עניינו קידוש היום ולא שביתה ממלאכה.

ולדעה זו מפרש הרמב"ן ד'מקרא קדש' הכוונה התאספות לשם קדושת היום, והיינו לשם תפילה ומשתה^ח. ולפי זה, מקור השביתה בכל המועדים, נלמד מתיבת 'שבתון' האמור בראש השנה והוקשו כל המועדים זה לזה, ובדברי רבינו כאן וב"ספר המצוות" להרמב"ם הנזכר, משמע בפשטות שנקטו כדעת רבי אליעזר שמצוות השביתה נלמד מ'מקרא קדש'.

ויש להעיר, שבהמשך דבריו (שם) הביא רבינו את הדרשה דשביתת יו"ט מתיבת 'שבתון' האמורה בראש השנה וסוכות בלבד, והוא כדעת רבי עקיבא, שדרש דבר אחר מתיבת 'מקרא קודש', וכאן הביא דעת רבי אליעזר הדורש שביתה מ'מקרא קדש'.

ויש מאחרונים שתירצו דגם לדעת רבי עקיבא, במועדים שלא נאמר בהם 'שבתון' כמו בפסח, הדרש למצות שביתה הוא מ'מקרא קדש', ולפי זה אפשר דפסק רבינו כרבי עקיבא. אולם י"ש מפרשים, שלדעת רבי עקיבא המקור לשביתה במועדים שלא נאמר בהם 'שבתון', הוא מכך שהוקשו המועדים זה לזה, ואם כן אין צורך עוד לדרוש התיבות 'מקרא קדש' לענין חג הפסח. וצריך ביאור. ועיין בספר "החינוך" (מהדורת "זכרון אשר הרצוג", ביאורים את ז' ובעיונים שם) מה שהביאו האחרונים ליישב בזה.

ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו, ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם", והביאו ה"בית יוסף" בהל' יו"ט (סי' תפז). וכתב ה"פרי מגדים" (צ"ד משב"ז סק"ב), שלפי זה דאף דסבירא ליה להרמב"ן שתפילה בחול הוא מדרבנן, ביו"ט הוא מן התורה.

ח. וזה לשון הרמב"ן (שם ב): "וטעם 'מקראי קדש' שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו, כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית האלהים ביום מועד, לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לאל בכסות נקיה, ולעשות אותו יום משתה כמו שנאמר בקבלה (נחמיה ח') 'לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים

● סימן ט ●

- מצות לא תעשה -
שלא לעשות מלאכה בראש השנה

[מצוה שיא]

שנאמר: 'כל מלאכת עבודה לא תעשו' (ויקרא כג, כה).

כתב רבינו בעל "החינוך": "שלא לעשות מלאכה ביום ראשון של חודש תשרי, שנאמר (ויקרא כג, כד-כה) בחדש השביעי באחד לחדש וגו' [יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קודש] כל מלאכת עבודה לא תעשו. וחודש השביעי יקרא תשרי, כי הוא שביעי לניסן שהוא ראש השנה לחדשים. וזה היום של אחד בתשרי, אמרו זכרונם לברכה (ראש השנה ב א) שנקרא ראש השנה למנות ממנו שנים ושמיטין ויובלות, וכן מונין ממנו לנטיעה ולירקות. ובגמרא דמסכת ראש השנה ביארו ז"ל אמרם שהוא ראש השנה לענינים אלה, למאי הילכתא... ונוהג איסור מלאכה ביום זה בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר עליה ועשה מלאכה שלא לצורך אוכל נפש חייב מלקות, כמו שכתבנו בשאר ימי המועדים".

בפקודיך אשיחה

מקור ההיתר של מלאכת אוכל נפש ביו"ט

באיסור מלאכה ביו"ט ראשון של פסח (מצוה רצח) ביאר רבינו: "ואמר הכתוב כאן (ויקרא כג, ז) 'ביום הראשון מקרא קודש יהיה לכם כל' מלאכת עבודה [לא תעשו]', ולא אמר 'כל מלאכה', לפי שצרכי אוכל נפש הותרו לעשות ביום טוב, כמו שבא בכתוב במקום אחר (שמות יב, טז) 'אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם'.

וזהו פירוש 'מלאכת עבודה', כלומר מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש, כענין שנאמר (שם א, יד) 'ובכל עבודה בשדה', וכן וקין היה עובד אדמה, מלך לשדה נעבד, עובד אדמתו, 'אבל המלאכה שהיא לאוכל נפש כמו הבישול וכיוצא בו מלאכת הנאה היא, לא מלאכת עבודה', כן פירש הרמב"ן ז"ל (ויקרא כג, ז).

ביאר רבינו, דיש שינוי בלשונות הכתובים ביו"ט מבשבת, ללמדנו על דין זה שמלאכת אוכל נפש מותר ביו"ט, והוא דבשבת כתיב (שמות כ, י) "ויום השביעי שבת לה' אלוקיך לא תעשה כל מלאכה", ואילו ביו"ט כתיב (ויקרא כג, ז) "ביום הראשון מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו".

ביאור הלימוד לדעת רבינו חננאל והרמב"ן

ודלא כפירוש רש"י שהכוונה "כל מלאכת עבודה" שיש בהם חסרון כיס וכגון דבר האבוד, והרמב"ן הביא פירוש זה בשמו של "רבינו חננאל", שמלאכת אוכל נפש אינה נחשבת למלאכת עבודה, לפי שמיועדת לאכילה באותו יום, ולא להשתמר, ומאריך בביאור הבריייתות בדרך זה.

וסיים דבריו: "ועם כל זה מצאתי קושיא על דברינו, מבריייתא השנויה בספרי (פנחס קמז) 'כל מלאכת עבודה לא תעשו' (במדבר כה יח), מגיד שאסור בעשיית מלאכה, מנין להתיר בו אוכל נפש, נאמר כאן 'מקרא קדש' ונאמר להלן (שמות יב טז) 'מקרא קדש', מה להלן להתיר בו אוכל נפש אף כאן להתיר בו אוכל נפש".

והיינו דלפירושו קשה, מהו שאלת ה"ספרי: מנין להתיר אוכל נפש, וכן למה הוצרך לגזירה שוה של 'מקרא קדש' הלא מלאכת עבודה היא מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש.

ומתריך: "ונראה לי כי 'עבודה' אצל רז"ל טורח ועמל שאדם עובד בו לאחר, מלשון 'עבודת עבד' (ויקרא כה, לט), 'עבד עבדים יהיה לאחיו' (בראשית ט, כה), 'עבדו את כדורלעומר' (שם יד, ד), וכן 'עבודת עבודה ועבודת משא' (במדבר ד, מז), עבודת כל טורח שבאהל ועבודת משא בכתף. וא"כ, היה

באפשר שמלאכות קלות שאדם עושה להנאת עצמו מותרת ואף על פי שאינה אוכל נפש, ושיהיה אוכל נפש מרובה שהשמש עובד בו לרכו אסור.

ועל כן שאל, מנין שההיתר הזה הוא באוכל נפש, עד שנתיר כל אוכל נפש אפילו בטורח, ונאסור כל שאר המלאכות שאפילו הקלות שבהם מלאכת עבודה איקרו, תלמוד לומר 'מקרא קדש' לגזירה שוה, 'ששם באה כל מלאכה לאיסור, וכל אוכל נפש להיתר' וכו'".

והיינו דמלאכת עבודה פירושה עבודה קשה, וממילא נתמעט בזה רוב מלאכות אוכל נפש, שהן על פי רוב קלות יותר, אמנם היינו ממעטים ומתירים גם מלאכות קלות שאינם אוכל נפש, ומאידך אוסרים מלאכת אוכל נפש שיש בהם טורח, ולכך הוצרכו לדרשה אחרת ללמד שמלאכת אוכל נפש הותרה בכל גווני, ומלאכות אחרות שאינם אוכל נפש אף שהן קלות ביותר לא הותרו^ט.

מקור הלימוד לשיטת היראים

אמנם ה"יראים" (סי' שו) כתב בדרך אחר ביאור ההיתר מלאכה דאוכל נפש ביו"ט, וזה לשונו: "עיקר הדבר ואמיתו נראה היתר אוכל נפש ביום הזכרון, מגזירה שוה ד'מקרא קדש' כאשר למדנו למעלה לענין פסח דורות ועצרת".

ומבאר (שם מצוה שה) בב' מהלכים: א. דבחג השבועות לא מצינו בתורה שהותר בו מלאכת אוכל נפש, אמנם יש לנו ללמוד שכל מלאכות המותרות ביו"ט דחג המצות, שמפורש בפסוק ההיתר, מותרות ג"כ בשבועות ובסוכות, שהרי הוקשו המועדים זה לזה (חגיגה יז, א). ב. כמו דלומדים ב"מכילתא", פסח דורות מפסח מצרים בגזירה שוה "מקרא קודש" להיתר אוכל נפש, הכא נמי בשאר ימים טובים שכתוב בהם "מקרא קודש".

ט. ועיין "אמרי בינה" (דיני יו"ט אות א) הנפק"מ העולה מצורת הלימוד של הרמב"ן, עיי"ש.

● סימן י ●

יום הדין - 'עומדים לפניך בדין'

עוד כתב רבינו בעל "החינוך": "ועוד אמרו שם (טז, א) שביום זה נידונין כל בני העולם על מעשיהם".

מקורות שראש השנה הוא יום הדין

רבינו כותב: "בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון", והמקור מביאה המשנה מפסוק בתהלים, שנאמר (תהלים לג, טו) "היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם".

הוא היוצר הוא המבין

וראוי להסמיק לזה את משנת רבי אלעזר הקפר במס' אבות (ד, כב) על עצם המושג שהקב"ה דן את בריותיו ולא קאי אראש השנה אלא אלאחר מיתתם: "הוא היה אומר הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון. לידע להודיע ולהודע, שהוא קל, הוא היוצר, הוא הבורא, הוא המבין, הוא הדיין, הוא עד, הוא בעל דין, והוא עתיד לדון. ברוך הוא, שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משא פנים ולא מקח שוחד, שהכל שלו".

ובפירושו הרע"ב מפרש כן: "הילודים למות - מי שנולד כבר עתיד הוא למות. והמתים - עתידים לחיות ולעמוד ליום הדין, אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם. והחיים לדון - עומדים להיות נדונים ליום הדין. לידע - מאחרים. ולהודיע - לאחרים. ולהודע - להבין מעצמו. הוא היוצר - שכל העולם הוא בידו כחומר ביד היוצר. ומה טעם לפי שהוא הבורא, שברא את כל העולם כולו מאין, לפיכך יכול לעשות בו כרצונו. הוא המבין הוא הדיין

- אחר שהבין כל מעשיהם מביאן בדין לפניו".

נמצא שמפרש את דברי המשנה "הוא היוצר הוא המבין", על פי הנאמר בפסוק "היוצר יחד ליבם המבין אל כל מעשיהם", שמכיון שהוא יוצרם הוא מבין אל כל מעשיהם ודנם על כך. וכן פירש"י שם.

ראש השנה לשנים היינו לדין

אמנם יש לציין, שבגמרא לעיל מינה (דף ה, א) כבר מצינו מקור לדין שנעשה בראש השנה, שרב נחמן בר יצחק מפרש את המשנה ש"באחד בתשרי ראש השנה לשנים" שהכוונה לדין, ומביא על כך לימוד מפסוק בתורה.

וכך אמרו שם: "רב נחמן בר יצחק אמר - לדין, דכתיב (דברים יא, יב) 'מראשית השנה ועד אחרית שנה', מראשית השנה נידון מה יהא בסופה. ממאי דתשרי הוא, דכתיב 'תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו', איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה, וכתיב 'כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב', ע"כ דברי הגמרא.

בכסה קבוע להיותו יום המשפט

רש"י בספר תהלים (פא, ד-ה) על הפסוק "...בכסה ליום חגנו, כי חק לישראל הוא משפט לאלוקי יעקב" מבאר, ש"בכסה" פירושו יום קבוע, והוא קבוע להיות יום המשפט, וז"ל: "'בכסה' - יום מועד קבוע לכך, וכן (משלי ז) 'ליום הכסא יבוא ביתו' - למועד הקבוע. 'כי חק' - הוא לישראל מאת הקב"ה לתקוע באותו היום, והוא יום המשפט להקב"ה".

דין על מעשיהם ובנוסף מה יהא בסופה

בחידושי ה"שפת אמת" מקשה, שצריך ביאור לפי ביאורו של רב נחמן בר יצחק הלא כתוב במשנה בהמשך להדיא ענין הדין בראש השנה, ולמה הוצרך התנא לכתוב שהוא ראש השנה לשנים - אם הכוונה לדין.

ומתרץ, שרב נחמץ בר יצחק סבר, דהא ד"כל ברואי עולם עוברין לפניו" היינו שיש להם דין על מעשיהם, אך עדיין לא נתפרש במשנה שבראש השנה נקבע מה יארע ומה יהיו הקורות במשך כל השנה, וזוהי כוונת המשנה הראשונה שהוא ראש השנה "לשנים" דהיינו לדין – ש"מראשית שנה נידון מה יהא בסופה".

המוטל עלינו - לשוב מאהבה

הצל"ח מקשה, הרי ראש השנה הוא דווקא לדבר הנמשך, כמו שכותב הר"ן (דף ח, ב) שלא שייך לומר ראש השנה לענין שילוח עבדים, כיון שאין לזה המשך, שהמצוה נוהגת באותו היום ונגמרת באותו היום, וכמו שאין אומרים שהיו"ט ראשון של סוכות הוא ראש השנה לענין נטילת לולב. וא"כ קשה מהו 'ראש השנה לדין', הרי הדין נעשה בראש השנה ונגמר בראש השנה, ואין לזה שום המשך.

ומתרץ, שעיקר ראש השנה הוא שהוא ראשון לימי תשובה - לתשובה מאהבה, שזדונות נעשים כזכויות, ונמצא שלא נשאר שום רושם מהעבירות הראשונים, ועל כן ראש השנה הוא ראשון לחשבון עוונות, וזהו שנקרא ראש השנה (ומאריך בזה הרבה, עיי"ש).

הקב"ה למלאכי השרת

עוד אמרו בגמרא ראש השנה (דף לב, ב): "מאי טעמא [אין אומרים הלל בראש השנה], אמר רבי אבהו, אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבנו של עולם מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכפורים, אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה".

הרי שהקב"ה בכבודו ובעצמו גילה למלאכי השרת שהוא יום הדין.

רמז בכתוב ונודע מפי הנביאים והאבות

הרמב"ן בפירושו על התורה (ויקרא כג, כד) מבאר דעצם הכתוב "זכרון

תרועה" שנצטוינו בו לתקוע ולהריע בשופר הוא כבר רמז שנבין על ידי זה שראש השנה הוא יום הדין. ועוד, כי אחריו בא יום הכיפורים.

וז"ל: "ולא פירש הכתוב טעם המצוה הזאת, למה התרועה, ולמה נצטרך זכרון לפני השם ביום הזה יותר משאר הימים, ולמה יצוה להיותו מקרא קדש כלל. אבל מפני [בדרשותיו לראש השנה מוסיף: מפני שכתב 'זכרון' ולשון 'זכרון' הוא בכל מקום זכרון לטובה בדין (כנאמר 'זכרה לי אלוקי לטובה' ובעוד מקומות). ועוד, מפני] שהוא בחדשו של יום הכפורים בראש החודש, [מכח שני דברים אלה] נראה שבו יהיה דין לפניו יתברך כי במ ידין עמים, בראש השנה ישב לכסא שופט צדק, ואחרי כן בעשרת הימים ישא לפשע עבדיו. נרמז בכתוב הענין כאשר נודע בישראל מפי הנביאים ואבות קדושים".

יום הדין ברחמים

ה"רמב"ן" (שם) מאריך לבאר (על דרך האמת) כי אף על פי שהוא יום דין מכל מקום הוא כלול ברחמים, והוא יום הדין ברחמים, וז"ל: "תרועה היא שעמדה לאבותינו ולנו, שנאמר (תהלים פט, טז) 'אשרי העם יודעי תרועה'... אם כן, 'יום תרועה יהיה לכם', שיהיה היום לתרועה לנו, וכן 'זכרון תרועה מקרא קדש', שיהיה הזכרון בתרועה, ולפיכך הוא מקרא קודש... והנה הוא יום דין ברחמים לא תרועת מלחמה... ולפיכך אמר ב'יודעי תרועה', כי ('ובצדקתך ירומו') בצדקה ירומו 'כי תפארת עוזמו אתה'. והנה זה מבואר כי הכל תלוי בתשובה, אלא בראש השנה מתיחד במדת הדין ומנהיג עולמו, וביום הכפורים במדת הרחמים. והוא מאמרם (ראש השנה לב, ב) מלך יושב על כסא דין וכו', ראש השנה יום דין ברחמים ויום הכפורים יום רחמים בדין".

חסד ה' שגילה לבני ישראל שהמשפט בראש השנה

בספר "ערכי נחל" (פר' אמור, במאמר השייך לראש השנה) כתב כך: "מבואר בספרים שחסד גדול עשה השי"ת עם ישראל שהודיעם יום הדין והמשפט בכדי שיעמדו על נפשם להלחם נגד השטן בתפלה ושופר, מה שאין כן לכל עובדי כוכבים. וכמו שאמרו במקום אחר מדברי המפרשים, 'מגיד

דבריו ליעקב וחוקיו ומשפטיו לישראל' (תהלים קמז, יט) - היינו יום ראש השנה, שכתוב בו (תהלים פא, ה) 'כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב'. לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום', רצה לומר, שאין יודעין משפט של עצמם אימת הוא, משא"כ ישראל שידעין זאת נקהלו ועמוד על נפשם... לעשות מלחמה עם המקטרג הגדול... על ידי תקיעת שופר... ועל ידי זה אינו יכול לקטרג".

חסד מיוחד שדק לבני ישראל גילה עת המשפט ולא לגויים

כן מבואר גם ב"עירות דבש" (ח"א דרוש ה) ומדגיש יותר ענין החסד שרק לבני ישראל הודיע עת המשפט ולא לאומות העולם, וז"ל: "אילו הגויים היו יודעים ומרגישים כמונו שראש השנה יום הדין ופקודה לכל השנה, היו חוזרים בתשובה למאוד, והיה נפלא מעשיהם בכל ענינם, ועל ידי כך היה לישראל קטרוג משטן והיה חימה על ישראל, ולכך העלים ה' מהם יום הדין כדי שלא יחייבו לישראל, ולכך אילו היה כתוב בתורה, היה הדבר נתוודע להם, כי רוב אומות מאמינים בתורה שבכתב ומודים כי היא מה', ולכך העלים ה' ומסרו בתורה שבעל פה כי הוא יום דין, וזהו האומות פוקרים בו כנודע וזה לטובתינו.

ולכך אמר דוד (תהלים קמז, יט) 'מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום', שהעלים מאתם יום המוגבל לחוק ומשפט, ולכך 'הללויה', כי עלינו לשבח לה' בזה, כי הגדיל חסדו אתנו מאוד בזה".

ויש להוסיף, דלפי פירוש הרד"ק שם בתהלים (קמז, יט) שהפסוק דלעיל "שבחי ירושלים את השם" קאי על כל המשך המזמור - דהיינו שיש ליושבי ירושלים לספר בגבורות וחסדי ה' המפורטים בהמשך, נמצא ששני פעמים אומר לנו הכתוב - שיש לשבח (שבחי) ולהלל ('הללויה') להשי"ת על זה.

למה לא נכתב ענין הדין במפורש בתורה

אמנם יש לשאול, למה באמת לא נכתב בתורה במפורש שראש השנה הוא יום הדין אלא ברמז, וצריך ללמוד זאת מדרשות הפסוקים כמו שנתבאר.

אינו מקובל ואינו נוח לאדם

בטעם הדבר שלא נכתב בתורה במפורש ענין הדין והמשפט, כתב המהר"ל בספרו "תפארת ישראל" (פרק כז): "ומזה הטעם לא נכתב גם כן בראש השנה הטעם שהוא יום הדין, מפני כי הדין מצד עצמו אינו מקובל ואינו נוח לאדם, ולכך לא תלה המועד בזה רק נכתב 'זכרון תרועה', והזכירה [הוא] שנזכר על ידי תרועה לפני הקדוש ברוך הוא לטובה", והכתוב מפרש רק את חלק המתנה הטובה שקיבלנו שע"י השופר ניזכר לטובה.

אמנם עיין להלן בדברי רבינו, שבאמת כל ענין הדין בראש השנה הוא גם כן מחסדי השי"ת.

כדי שאומות העולם לא ידעו

ולעיל הבאנו מה"עירות דבש" פירוש אחר על זה, שלטובת בני ישראל לא נכתב להדיא ענין המשפט בתורה שבכתב, כדי שאומות העולם שאינם מאמינים בתורה שבעל פה לא ידעו את עת המשפט, עיי"ש.

כיוצא בזה כתב ה"מגלה עמוקות" (פר' נצבים), ועל פי זה מפרש את הפסוק "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו". "בכסה" - הקב"ה כיסה את הדין והמשפט בראש השנה ולא גילהו בפירוש בתורה, "כי חק לישראל הוא" - כי רצה שרק בני ישראל ידעו מזה ולא אומות העולם. וכן מפרש הפסוק "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים", כדי שבני ישראל יירשו גם את חלק הגויים, - "מעשי ידיו אמת ומשפט" לכן הגיד לבני ישראל את ענין הדין והמשפט בראש השנה.

למה נקבע הדין דווקא ליום ראש השנה

לכאורה יש לשאול למה הוקבע יום הדין דווקא ליום ראש השנה, הלא דבר הוא ובוודאי יש סיבה לכך.

לטובת בני ישראל שהקב"ה מכפר על עוונותיהם בימי התשובה

הבאנו לעיל את דברי הרמב"ן, שהקב"ה השופט צדק יושב לכסא ביום ראש השנה, וכל העשרת ימי תשובה הוא נושא לפשע עבדיו - בני ישראל, וביום הכיפורים הוא מוחל וסולח על כל עוונותיהם. נמצא מבואר מדבריו יישוב לשאלה זו, שעריכת הדין בראש השנה הוא לטובת בני ישראל, כי בימים אלו הוא קרוב אליהם ומוחל עוונותיהם, ואף הבינונים התלויים ועומדים יכולים לשוב באלו הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, וביום הכיפורים הוא יום סליחה וכפרה לכולם, ולפי זה קביעת הדין ליום ראש השנה הוא לטובתם כדי שיוכלו לזכות בדין.

בר"ן על הרי"ף (דף ג. בדה"ר) מבאר יותר באריכות, ומפרט תירוץ על שאלה זו בין לשיטת רבי אליעזר שבתשרי נברא העולם, ובין לרבי יהושע שבניסן נברא העולם, וז"ל: "ויש לשאול למה אדם נדון בראש השנה יותר מבשאר ימים... אבל אדם למה הוא נדון בראש השנה יותר מבשאר ימים.

אדם הראשון יצא בדימוס בראש השנה

ותירוץ דבר זה למדנו מדגרסינן ב"פסיקתא" (פסקא כג) בשם רבי אליעזר בפסוק "דרשו ה' בהמצאו", דתניא בעשרים וחמשה באלול נברא העולם, ולפי זה הא דתניא בגמרא דרבי אליעזר אומר בתשרי נברא העולם על גמר ברייתו קא אמרינן, דאדם הראשון שבו נגמר העולם נברא ביום ששי דהיינו באחד בתשרי. וגרסינן תו התם בפסיקתא, נמצא אומר בראש השנה נברא אדם הראשון... בתשיעית נצטווה, בעשירית סרח, באחת עשרה נידון, בשתים עשרה יצא בדימוס, אמר לו הקב"ה 'זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין ביום זה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך להיות עומדים לפני בדין ביום זה ויוצאין בדימוס', וכל זה אימתי בחדש השביעי באחד לחודש, ומכאן סמך למה אדם נדון בראש השנה יותר מבשאר ימים, ואף בשמים יש אות שמזל החדש הזה מאזנים כי בו פלס ומאזני משפט לה'.

ומיהו אכתי תמיהא לי דתנינח לרבי אליעזר, אבל לרבי יהושע דאמר דבניסן נברא העולם אכתי הדרא קושיין לדוכתה למה נדון בראש השנה יותר מבשאר ימים.

בזמן שהוקבע לסליחה וכפרה

ונראה לי, שרצה המקום לזכות את ישראל בדינם ורצה לדון את ישראל בזמן שהוקבע לכפרה ולסליחה, שלפי שנתרצה הקב"ה ביום הכיפורים, הוקבע יום סליחה לדורות לפיכך גזר השם שיהא אדם נידון בראש השנה שצדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, ובנינונים הרי גזר דין שלהם אינו נחתם אלא עד יום הכיפורים שהוא יום סליחה וכפרה, הרי נתנה להם תורה זמן כדי שבו יפשפשו מעשיהם וישובו אל השם".

עוד מוסיף הר"ן לומר חידוש נפלא: "ואפשר עוד, שמראש השנה ועד יום הכיפורים התחיל השם להתרצות למשה וביום הכיפורים נתרצה לו לגמרי, ולפיכך רצה הקב"ה לדון בריותיו בזמן שהוקבע לכפרה ולסליחה".

עוד כתב רבינו בעל "החינוך": "ואמרו על דרך המליצה לבאר שהשגחתו ברוך הוא על מעשה כל אחד ואחד ולא על כל המין דרך כלל, שעוברין כל בני אדם לפניו כבני מרון, כלומר אחד אחד ולא בערבוב".

אשיחה

ענין חומר הדין כשהוא נעשה על כל אחד בפרטות, נתבאר באריכות בדבריו הנוראים של "רבינו בחיי" בפירושו על התורה (פר' כי תשא), וז"ל: "וגילה לך הכתוב כי העם הנפרט במנינו כל אחד לגלגלותם הנה הוא מושגח מבעל ההשגחה יתעלה וכל מעשיו נפרטין לפניו ואז יחול הנגף, מה שאין כן בתחילה שהיה ענינו נמשך בכלל הרבים.

אבל עתה בהיות כל יחיד ויחיד וכל מעשיו נפרטין אי אפשר מבלתי עונש, וכענין שהשיבה השונמית לאלישע 'בתוך עמי' [אנכי יושבת] וגו' (מלכים ב' ד, יג), כלומר, איני רוצה שתתפלל בשמי לפני המלך או אל שר הצבא מוטב

לי שיהיה עניני נכלל בכלל הרבים ולא נפרטת פן אענש, וידוע כי אותו היום שכתוב בו 'ויהי היום' (שם, ח) ראש השנה היה. ומכאן ראוי אותו היום שכל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון שיהיה יום הדין ופקידת עונש לעולם ולהתפחד ולדאוג בו, כיון שכל יחיד נפרט וכל מעשיו נפרטין לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו".

אמנם עיין להלן במצות היראה בראש השנה בענין ההכנעה, מה שהבאנו מספרי חסידות איך מועיל התכללות להנצל מהדין.

עוד כתב רבינו בעל "החינוך": "ומשרשי מצות המועד הזה, שהיה מחסדי הא-ל על ברואיו לפקוד אותם ולראות מעשיהם יום אחד בכל שנה ושנה, כדי שלא יתרבו העוונות ויהיה מקום לכפרה, והוא רב חסד מטה כלפי חסד, וכיון שהם מועטים מעביר עליהן. ואם אולי יש בהם עוונות שצריכין מירוק, נפרע מהם מעט מעט, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (ע"ד, א) אוהבו נפרע ממנו מעט מעט. ואם לא יפקדם עד זמן רב, יתרבו כל כך עד שיתחייב העולם כמעט כלייה חלילה".

אשיחה

כך מספרת הגמרא שם במס' עבודה זרה: "רבי אבהו השתבח בפני המינים (הם אפיקורסים שלא האמינו בדברי חז"ל) על רב ספרא שהוא אדם גדול, ולכן ויתרו לו על דמי המכס של שלש עשרה שנה. יומא חד אשכחוהו [המינים - שדרכם היה תמיד להקשות לאמוראים קושיות בפסוקי התנ"ך - לרב ספרא] אמרו ליה [הקשו לו] כתיב (עמוס ג, ב) 'רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עוונותיכם', מאן דאית ליה סיסיא ברחמיה מסיק ליה [מי שיש לו זעם האם מעלהו על אוהבו?!], אישתיק ולא אמר להו ולא מידי, רמו ליה סודרא בצואריה וקא מצערו ליה [התחילו לחונקו]. אתא רבי אבהו אשכחינהו, אמר להו אמאי מצעריתו ליה, אמרו ליה ולאו אמרת לן דאדם גדול הוא [ולא ידע למימר לן פירושא

דהאי פסוקא], אמר להו אימר דאמרי לכו בתנאי בקראי מי אמרי לכו [אמרתי שגדול הוא במשנת התנאים אבל בפסוקי תנ"ך לא אמרתי לכם], אמרו ליה מאי שנא אתון דידעיתון, אמר להו אנן דשכיחנן גביכון רמינן אנפשין ומעיינן [בקראי], אינהו [שאר החכמים שאינם רגילים איתכם] לא מעייני, אמרו ליה לימא לן את, אמר להו אמשול לכם משל למה הדבר דומה, לאדם שנושה משני בנ"א אחד אוהבו ואחד שונאו, אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת".

ומפרש רש"י: "כן ישראל נפרע מהן הקב"ה את כל עונותיהן בעולם הזה כדי שיזכו ליום הדין, ועובדי כוכבים אינו נפרע מהן כלל כדי לטורדן מן העולם הבא. ופקידה משמע מעט מעט כאדם שפוקד את חבירו לפרקים".

ונמצא שדברי הגמרא בעיקרם נאמרו על עונשי העוונות, שהקב"ה נותן לחייבים את עונשם מעט מעט לפרקים, כדי שלא יצטרכו לקבל חלילה עונש גדול בפעם אחת אלא יוכלו לעמוד בהם, אבל רבינו לוקח את הדברים האלו גם לענין הדין, שהקב"ה דן את בני ישראל בכל שנה ושנה כדי שכך יוכלו לעמוד בדין ויהא מקום לכפרה, שכיון שהם מועטים הוא בחסדו מעביר עליהם כאמור.

שלא יתחייב העולם כליה חלילה

יסוד דברי רבינו שיום הדין הוא לטובתינו - שלא יתחייב העולם כליה, ועוד זאת שהקב"ה מרחם בדין, כבר מופיע ב"פסיקתא רבתי" (פרשה מ), ונביא לשון המדרש:

"במקום אחר (ויקרא כג, לו) הוא אומר 'והקרבתם עולה לה'', וכאן (במדבר כט, ו) [במוסף דראש השנה בפר' פנחס, נאמר] 'ועשיתם'. אמר רבי יצחק למה [שינה הכתוב לכתוב] 'ועשיתם', אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, עשו תשובה באילו עשרת הימים בין ראש השנה ליום הכיפורים, ואני מזכה אתכם ביום הכיפורים ובורא אתכם ברייה חדשה.

[בני ישראל שואלים:] וכמה קרבנות נוסף, אמר להם עשרה, פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה ושעיר עזים אחד לחטאת - הרי עשרה, ולמה עשרה כנגד עשרת ימי תשובה, ואם עשיתם תשובה בהם ואתם באים

לפני ביום הכפורים ואפילו יש [לכם] עונות מן הארץ ועד השמים אני מלבינם כשלג.

וכן אמר להם הנביא (ישעיה א, טז), א. 'רחצו' ב. 'הזכו' ג. 'הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני' ד. 'חדלו הרע' ה. 'למדו היטב' ו. 'דרשו משפט' ז. 'אשרו חמוץ' ח. 'שפטו יתום' ט. 'ריבו אלמנה' - תשע מידות כתב כאן, כנגד תשעה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, ומה כתב אחריו 'לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו'.

דבר אחר, למה עשרה כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, שביום הזה כל העולם עומדים בדין לפני הקב"ה והעולם מתחייב כלייה מפני שבריותיו מלוכלכים בעבירות והקדוש ברוך הוא מזכה את עולמו, נמצאת אומר כאילו בו ביום נברא העולם".

עוד כתב רבינו בעל "החינוך": "נמצא שהיום הנכבד הזה הוא קיומו של עולם, ולכן ראוי לעשות אותו יום טוב ולהיותו במנין מועדי השנה היקרים".

אשיחה

לעשותו יו"ט

לשון רבינו הוא "לעשות אותו יו"ט". ויש לציין, דכן הוא לשון חז"ל במשנה (ראש השנה פ"ד מ"א): "יו"ט של ראש השנה". וה"חתם סופר" כתב בתשובותיו על מקור השם יו"ט שנתנו חז"ל למועדים (או"ח תשובה קסח): "ולא מצאתי שם יום טוב בקרא אלא על תוספות אכילה ושתייה, כדכתיב גבי נבל 'על יום טוב באנו' (שמואל א' כה, ח) והי' לו משתה גיזת צאנו".

ממועדי השנה

עוד כתב רבינו: "ולהיותו במנין מועדי השנה היקרים".

הרא"ש (פ"ד דראש השנה סי' יד בד"ה גמרא - תניא אמרו לר"ג) מביא מתשובת רב שר שלום, שכל המועדות איתקיש להדדי לקרותם 'מועדי ה' מקראי קודש', וז"ל:

"בתשובת מר שר שלום כתוב, בראש השנה היו אומרים בשתי ישיבות בין בתפלה בין בקידושא 'מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום הזכרון הזה', שהרי כתוב 'אלה מועדי ה'' בריש ענינא, ובסוף ענינא 'וידבר משה את מועדי ה'', וקאי אכל ענינא פסח ועצרת וראש השנה ויום הכפורים וסוכות ושמיני עצרת, וכולהו איתקוש להדדי לקרותם 'מועדי ה' מקראי קודש', וכתוב 'זכרון תרועה מקרא קדש'.

ושנינו במשנה (ראש השנה יח, א) על ששה חדשים שלוחים יוצאים כו' בתשרי מפני תקנת המועדות, מקיש ראש השנה לסוכות, ומנין שנקרא חג שנאמר 'בכסה ליום חגיגנו'. ובפרק שני דמס' ערכין (דף י, ב) אמרינן דראש השנה ויום הכפורים איקרו מועד [לענין שירה], ובסוטה (דף מא, א) גבי פרשת המלך קאמר [למה הוצרך הקרא לפרט כל הפרטים במצות הקהל], אי כתב רחמנא במועד הוה אמינא ראש השנה דאקרי מועד".

וצ"ב בדבריו, כי הלא הוא מפורש בקרא, ומה הביאור איתקוש להדדי.

● סימן יא ●

- מצות עשה -
מצות היראה

[מצוה תלב]

שנאמר: 'את ה' אלקיך תירא' (דברים י, ב).

כתב רבינו בעל "החינוך": "ואולם מהיותו יום מועד לדון כל חי, ראוי לעמוד בו ביראה ופחד יותר מכל שאר מועדי השנה".

בפקודיך אשיחה

לדעת רבינו - יראת העונש בעת נסיון

רבינו במצוה תל"ב (מצות יראת ה') כתב, שמצות היראה היינו יראת העונש, כמו שאמרו שהמצוה היא: "להיות יראת ה' על פנינו תמיד לבלתי נחטא, כלומר שנירא ביאת ענשו ולא יהיה לבבנו בלי מגור אליו כל היום, ועל זה נאמר (דברים י, ב), 'את ה' אלוך תירא'".

אודות זמן קיום מצוה זו, כתב רבינו: "וזאת אחת מן המצות התמידיות על האדם שלא יפסק חיובן מעל האדם לעולם אפילו רגע אחד, ומי שבא דבר עברה לידו חייב להעיר רוחו ולתת אל לבו באותו הפרק שהשם ברוך הוא משגיח בכל מעשה בני אדם וישיב להם נקם כפי רוע המעשה. ועובר על זה ולא שת לבו בכך באותן שעות, ביטל עשה זה, שזו היא שעת קיום עשה זה בכיוון. ואולם כל ימי האדם וכל עתותיו בכלל המצוה לעמוד זריז ונזכר עליה".

ונמצא, שעיקר זמן קיום המצוה היא בעת נסיון - כשבא דבר עבירה

לידו שאז עליו להעיר רוחו ביראת העונש. ומכל מקום בכל ימי האדם ועיתותיו עליו להיות זריז במצוה זו.

מצות היראה בראש השנה

עניני יראת וחרדת הדין בראש השנה

בדברי רבינו מבואר, שבימי ראש השנה: "ראוי לעמוד ביראה ופחד יותר מכל מועדי השנה". ולשון הרמב"ם (הל' מגילה פ"ג ה"ו) הוא: "שהן ימי תשובה ויראה ופחד לא ימי שמחה יתירה".

בספרים הקדושים הרחיבו רבות בענין הצורך להתכונן ולעמוד ביראה ביום ראש השנה - יום הדין: "כי ימים אלו של ראש השנה ויום הכיפורים בהיות האדם נדון בהם, צריך שימלאו מתניו חלחלה מפני פחד ה' ומהדר גאונו בקומו לשפוט את הארץ" ("בינה לעתים" דרוש ב לראש השנה).

ועיין בקונטרס "היחוד והיראה" (מהדו"ח תשפ"ב, עמ' יד הערה ט) שמביא מה"תולדות יעקב יוסף" בשם הבעש"ט הק', מה שהזהירו בזה"ק שכל מצוה צריכה להיעשות בדחילו ורחימו דהיינו באהבה וביראה, בראש השנה צריך שיהיה היראה יותר מן האהבה, משא"כ בשאר מועדים שהאהבה יותר מן היראה.

עתה נבוא לבאר את ענין היראה בראש השנה וימי הדין, אשר בספה"ק מבואר שבלב כל אחד מבני ישראל מאיר יראה ופחד בימים אלו, והזמן גרמא לעסוק עתה במצות היראה בכלל, ויראת וחרדת הדין בראש השנה בפרט, כאמור.

יראת הרוממות בעת קיום מצוות ובעת נסיון

ה"מסילת ישרים" (פרק כד) כותב גם לענין יראת הרוממות שהיא מתקיימת בעיקר בעת קיום המצוות או בעת נסיון ח"ו, וז"ל: "כי יראת הרוממות הוא בשעת המעשה, או בשעת העבודה או בפרק העבירה, דהיינו או בשעה

שהוא עומד ומתפלל או עובד, שאז יבוש ויכלם ירעש וירעד מפני רום כבודו יתברך, או בשעה שמזדמנת עבירה לפניו והוא מכיר בה שהיא עבירה, שיעזוב מלעשותה למען אשר לא יעשה דבר למרות עיני כבודו ח"ו".

יראת העונש קלה וודאי להשיגה

בענין יראת העונש כתב (שם): "והנה זאת קלה וודאי, כי כל אדם אוהב את עצמו ויירא לנפשו, ואין דבר שירחיק אותו מעשות דבר אחד יותר מן היראה שלא תבואהו בו איזה רעה", משא"כ יראת הרוממות "זאת היראה אינה כל כך קלה להשיג אותה, כי לא תולד אלא מתוך ידיעה והשכלה להתבונן על רוממותו יתברך, ועל פחיתותו של האדם". אמנם (לשינוי בפרק יט): "עיקר היראה היא יראת הרוממות, שצריך האדם לחשוב בעודו מתפלל או עושה מצוה, כי לפני מלך מלכי המלכים הוא מתפלל או עושה המעשה ההוא, והוא מה שהזהיר התנא 'וכשאתה מתפלל דע לפני מי אתה מתפלל'".

כוונת לפני מי אתה עומד מעכבת בתפילה

לשון המחבר בהל' תפילה (סי' צח ס"א) היא: "המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו, ויחשוב כאלו שכינה כנגדו, ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו, ויחשוב כאלו היה מדבר לפני מלך בשר ודם" וכו'.

האחרונים מביאים בשם ה"בריסקער רב" לדייק בדברי המחבר שיש ב' עניני כוונה בתפילה. א', כוונת פירוש המילות, וזהו מעכב רק בברכת אבות וי"א שגם בברכת 'מודים'. אמנם הכוונה הב' היא, שיש לחשוב כאלו שכינה כנגדו ועליו לעמוד כעומד לפני המלך, וכוונה זו מעכבת בכל התפילה.

קיום המצוות הוא יראת שמים

כבר אמרו חז"ל "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים", ופעמים רבות אנו מזכירים ומתחננים בתפילה שנזכה ליראת שמים, "ויחד לבבנו לאהבה

וליראה את שמך", "וישם בליבנו אהבתו ויראתו", ומי יאמר זיכיתי ליבי, ולפעמים חלילה חושב האדם בעצמו כי לא זכה כלל ליראת שמים, ורוחו נופלת בקרבו בגודל ייאושו ח"ו שאינו שייך לענין זה.

אך חיזוק גדול נוכל לשאוב מדברי ה"רבינו יונה", אשר מלמד לקח את בני דורו אשר כפי הנראה היו בזמנו כאלה שרצו לחשוב חלילה שיעקר יראת שמים היא בהמנעות מעשיית עבירות ובזה אמרו די ח"ו - בלא התאמצות בקיום מצוות עשה, וכה הם דבריו בספרו "שערי תשובה" (שער שלישי אות יב): "וקיום מצות עשה נקרא יראת שמים, כמו הזהירות במצות לא תעשה".

ומביא ראיה מהפסוק בתהלים ש"נאמר (תהלים לד, יב) 'יראת ה' אלמדכם', ונאמר אחריו (שם טו) 'סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו'. למדנו מזה, כי מי שאינו עוסק בעשיית הטוב ובקשת שלום הפר יראת שמים, והוא מן הרשעים, כי לא יירא אלקים..." ע"כ לשונו. ומדבריו למדנו חיזוק לענינינו כי עצם קיום המצוות והמנעות מעבירות נקראים יראת שמים.

מצות יראת ה' גם כשאנו מרגיש ומתפעל

עוד שומה עלינו לדעת ולהתחזק בדבריו המאירים של ה"דרך פיקודיך" (הקדמה ח), אשר יהיו לנו למשיב נפש להתחזק ביראת השם בכל מצב.

וכך כתב: "והנה תתבונן דמהות היראה המסורה לכל הוא יראת הרוממות ולא יראת העונש..., והנה האיש אשר כבר הרגיל את נפשו ביראה הלזו, והאיר אור נשמתו ונזדכך חומרו, שב לו הענין לטבע, ויראת ד' תמיד צפונה בלבו בזולת התעוררות כמו העומד בהיכל המלך תמיד ורואה גדולתו אין צריך להתעוררות הלב לחשוב בגדולתו, רק ממילא היראה תקועה בלבו, אבל מי שכבד ומגושם חומרו עדיין, הנה חומרו מונעו מהיראה ואינו מתיירא, ועכ"פ הנה היא מצוה מחוייבת אקרקפתא דגברא לעורר רעיוניו בכל עת שיזכור להתבונן בגדולתו כפי שכלו בכדי שיתפעל ביראה.

...ועל כן, תיכף בעומדו ממטתו מחוייב לעורר רעיוניו ולקבל על עצמו לקיים מצות עשה של היראה ויתבונן בגדולתו ית"ש עד שיתפעל, וכן בכל

פעם שיזכור ומכל שכן קודם כל תפלה ותורה ומצוה, ואם לגודל גשמיות חומרו לא יתפעל, הנה אף על פי כן קיים מצות היראה בקטנות כיון שהתעורר את נפשו, ויבקש מהשי"ת לעזור לו להתעוררות נפשו בפועל, וגם יסייע את עצמו באבהן אברהם יצחק ויעקב שהורישו היראה לבניהם אחריהם, והיא עכ"פ בכח כל איש הישראלי, על כן יזכיר זכות אבות, וגם נראה לי לצייר לפניו שם הוי"ה..., וכולי האי ואולי ירוחם מן השמים ויתפעל ביראה.

...הנה בזאת נלפע"ד אשר יקויים המצוה לכל איש ואיש מהמון אשר כח חומרם עדיין מגושם, ולא יתפעלו כרגע אף על פי כן יקויים בם יראת ד' לחיים, והשי"ת יאיר עיניהם שתהיה היראה בהתגלות להם בפועל ממש".

הרי לנו שבעצם ידיעת האדם ואמונתו בענין שכר ועונש והוא מנסה ומעורר רעיוניו לקבל על עצמו ולקיים מצות היראה, אף על פי שאין ליבו מרגיש עדיין יראה במוחש, ואינו מתפעל ממש, עם כל זה קיים הוא את מצות היראה. וכן הוא גם כן בראש השנה שמאמין ויודע שהיום הוא נידון על כל מעשיו הרי הוא מקיים בזה גופא את מצות היראה.

משל להבנת מדרגות היראה

ולהמחיש את הדברים - להבין את מדרגות היראה במוחש ממש ויראה בידיעה לבד, ניתן להמשיל למה הדבר דומה, לאחד שעמד ברמזור אדום ומיהר מאוד בדרכו, התגבר עליו יצרו ואמר לו "אתה יכול לעבור עתה ומי יאמר לך מה תעשה", אך הוא אינו עובר מחמת פחדו ויראתו כי יודע שעלול ליענש על זה, ואף שחושב לעצמו "מי יראני" עדיין חושש ממצלמות האכיפה וכדומה, אדם זה הוא בוודאי במצב של יראה כי נמנע לעשותו את זממו מחמת יראה ופחד.

אמנם ברור הדבר שאי אפשר לדמות יראתו במצב זה ליראתו ופחדו בעת שנמצא שוטר שם באיזור, שאז יאחזהו רעד וחלחלה וליבו ידפוק בחזקה, ולא יעלה כלל בדעתו לעבור את הרמזור באדום. וכן הוא בנמשל לענין יראת ה' שיש יראה מחמת ידיעת העונש, ויש יראה מחמת ההרגשה בגדלות הבורא במוחש ובפועל ממש - שעומד עליו ורואה במעשיו.

בימי הדין נשפע יראה וכל אחד מקבלו לפי מודיגתו

דברים נפלאים מגלה לנו בעל ה"יושר דברי אמת" (אות נב) במהות היראה בימי הדין, שבימים אלו נשפעים השפעות של יראת ה', ומזה נמשכת היראה בליבות כל בני ישראל, אלא שמי שאינו במדריגה גבוהה מתגלה היראה בקרבו בצורת יראת העונש, ומחלק ג' מדריגות בזה כדלהלן.

וזה לשון קדשו: "כמו שבענין השבתות וימים טובים השי"ת מאיר לעמו הארה עצומה להתדבק בו ולהתענג בו, וכל אחד מרגיש לפי מדרגתו, אחד דק מן הדק, ואחד בדק, ואחד בעב, ואחד יותר בעבות, והכל מצות השי"ת. כן בימים נוראים מאיר השי"ת לעמו הארה עצומה לדבק בו, רק שהיא הארת הגבורות והפחדים, לא כמו בשבתות וימים טובים שהם מצד החסדים, והאהבה המתגברת...., כן בימים הנוראים השי"ת מאיר לעמו ומבהיק זיו מדת הפחד לעמו, ומאיר בליבות בני ישראל, וכל אחד מרגיש פחד בלבו כל הזמן ההוא, רק לא כל אפין שוין, אחד מהם מרגיש יראה הטהורה והברורה אימת השי"ת ופחדו שמתגבר עליו, והוא שב בתשובה שלימה לפניו בלבו ובמחשבתו, ואחד מהם מרגיש במקצת גם כן, רק מתערב עמו אימת הדין והעונש שהוא בענף הזה, ואחד מהם יותר בעבות שהוא אימת העונש והמות לבד ח"ו".

זוחלים ודועדים מיום בואך

אחד התלמידים שאל את מייסד 'תנועת המוסר' רבי ישראל סלנטר זצ"ל, "האם 'אלול' זה דוב (א- בער)?" השיב לו: "זה מפחיד יותר מדוב, שהרי דוד המלך ע"ה השיב לשאול המלך כשאמר לו שאול (שמואל א' יז, לג) "לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה [גלית] להלחם עמו", (שם, לו) "גם את הארי גם הדוב היכם עבדך", היינו שדוד המלך לא פחד מדוב וארי, ברם בספר תהלים (קט, קכ) אומר דוד המלך "סמר מפחדך בשרי וממשפטך יראתי".

כן מצינו שדוד המלך ע"ה התפלל "ואל תבוא במשפט וגו'..." "הן בקדושו לא יאמין, ובמלאכיו ישים תהלה", "איך יצדקו קרוצי גושיו במשפט, קדוש".

מחזה נפוץ היה אצל כ"ק מרן מהרי"ד זי"ע בחודש אלול, שהיו בני הבית רואים את מרן זי"ע מתהלך בחדרו אנה ואנה כשהוא חוזר מתוך שברון לב על נוסח הפיוט (זכרונות ליום ב' דראש השנה): "אפחד במעשי, אדאג בכל עת, אירא ביום דין בבואי לזכרון" בנעימת הימים נוראים.

וכ"ק מרן מהר"א זי"ע היה תוהה ואומר מפעם לפעם בשברון לב: "רבונו של עולם, ס'קומען שוין די הייליגער טעג, מ'דארף זיך בארעכענען: וואס וועט זיין דער תכלית, וואס וועט זיין דער סוף?!" (-הימים הקדושים קרבים ובאים, וכבר צריך להתבונן ולחשב: מה יהיה התכלית שלי, מה יהא בסופי?!).

על גודל יראתם של רבוה"ק בעת תקיעת שופר נוכל ללמוד מהעובדה הבאה, שפעם אחת כאשר עמד כ"ק מרן מהרי"א זי"ע על הבימה לפני תקיעת שופר, בטרם התחיל לברך את הברכות שלפני התקיעות, הבחינו לפתע החסידים אך שמרן מקרב את ידו הקדושה לפיו, והיה נראה כאילו הוא לוחש דבר מה לתוך שרוולו, והיה הדבר לפלא ולתמיהה בעיניהם. הרה"ק רבי אלימלך מיאבירוב זצ"ל שעמד אף הוא סמוך למרן באותה עת, הבין על נכון את פשר הדבר, אחר ששמע איך שמרן לוחש לעצמו באותה עת: "פאר פחד ה' והדר גאוונו אי זמיר ארויס געפאלען א צאן... (-לרוב פחד ה' והדר גאוונו נפל לי שן), ומרן זרק את השן לתוך שרוולו.

אפילו הרשעים יחרד ליבם מיום הדין

הא לך לשונו של ה"פני יהושע" על דברי האגדה במסכת ראש השנה (דף טז, ב) בעניני הדין ביום ראש השנה, כי ביום הדין כל אחד מרגיש בליבו יראה ופחד ה'. וז"ל: "אמרתי בלבי לדלג ולקצר במקום שאין להאריך. אמנם משום דשמא גרם ששם מסכת זו נקראת ראש השנה ועיקרה על קדושת יום הדין הקדוש דראש השנה שמצות היום בשופר, כאמור (עמוס ג, ו) 'היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו' והיינו מאימת הדין, לכן כל איש ישתוקק לדעת קצת עניני הדין ביום הזה לא מיבעיא לכת הצדיקים והבינונים החרדים ועצבים מיום המיתה לכל הפירושים בין דעולם הזה כמשמעו ובין דעולם הבא כפירוש התוספות, אלא אפילו הרשעים גמורים שאינן שמים על לב עניני עולם הבא, אף על פי כן לזאת יחרד לבם ויתר [מלשון מנתר וקופץ] ממקומם

מדין המיתה ממש כמשמעו. לכן מצאתי עצמי מחוייב בדבר להרחיב הדיבור קצת לדקדק ולהבין מיהא הדברים כפשטן בכל המאמרים הללו... שהן דרך חיים ותוכחת מוסר".

אין להתעצב חלילה מוחמת חרדת הדין

הנביא אמר לבני ישראל בראש השנה: "ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם", ומבאר ה"חתם סופר", דהנה "ואמרו חכמינו ז"ל 'אמר הקב"ה המליכוני עליכם כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה', כי הנה יום ראש השנה... הוא יום שמחה ויו"ט, והסברה נותן שהוא יום כתר מלוכה שבו חוזר תחלת הבריאה..., אך לעומת זה הוא יום חרדת הדין ותחלה לימי התשובה, ואם לא עכשיו אימתי, וראוי לבכות ולהתפלל ולבקש רחמים ותחנונים אך אמור אומרים עם ה' אלו, אנחנו נשליך נפשינו מנגד שלא להתעצב ביום חדות ה' אלקי ישראל, ויום גנוסיא שלו נשמח עמו ויעבור עלינו מה, אמנם זה הוא גופיה גורם רחמים יותר מכמה תעניתים, בראות הקב"ה שהם אינם חסים על בקשת חייהם מפני כבודו ית"ש. והיינו 'המליכוני עליכם' ביום תחלת מלכות 'כדי שיעלה זכרוניכם עי"ז לפני לטובה'. והיינו 'אל תעצבו' - כי חדות ה' הוא גורם מעוזכם". דהיינו ש'חדות ה' - הזהירות מעצבות והשמחה לכבוד מלכותו ית"ש, 'היא מעוזכם' להיות זוכים בדין.

אל לו לאדם ליפול חלילה ליאוש והתרשלות מאימת הדין

דברים נוראים כתב ה"עבודת ישראל" (פר' נצבים) בשם רבו המגיד הגדול הרבי ר' בער ממעזריטש זי"ע, כי האדם חוקק את עצמו במחשבותיו לחיים בספר, ולכן אף על פי שבימים אלו לב האדם האדם יחרד וירעד מאימת הדין חלילה לו לאדם ליפול ליאוש והתרשלות כי עצת היצר היא להפילו ברשתו ח"ו, אלא יתחזק בתשובה ועי"ז יחקק את עצמו בספר החיים.

וזה לשון קדשו: "וכבר ידוע דברי אדונינו מו"ר הגאון מהד"ב זצ"ל כי הכתיבה לחיים בספר, פירושו החקוקה במחשבתו של אדם. כי הרשע בזוכרו את עונותיו ונפחד ונרעד ואין לבו ברשתו לשוב אל ה', הרי זה נכתב

לאלתר למיתה, סימן לדבר המחשבות המבלבלות אותו ומפיגין את לבו באימת מות. מה שאין כן הצדיקים, הגם שהם זוחלים ורועדים מאימת השי"ת הם בוטחים בישועתו וחסדו ומתחזקים לשוב אל ה' והם נכתבים לאלתר לחיים וחקוק במחשבתם הכתיבה לטובה, והגם שבאים לו איזה הרהורים המזכירים לו עונותיו אשר הם רומזים אל הקטרוג למעלה, מכל מקום הם מסיחים דעתם אל גודל התשובה ועזיבת החטא מהיום והלאה ובקבלת עול מלכות שמים ולבטוח בחסדו הגדול".

וכיוצ"ב כתב יותר באריכות בפירושו על המשנה "הוי עז כנמר" (פרקי אבות ה, כ): "הענין הוא, כי כשהיצר הרע בא אל האדם לבטלו מעבודת השי"ת ואין לו במה לבטלו, אז מזכיר לו מעשיו הרעים שעשה... ובוזה רומז לנו התנא שלא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא ירע לבבך כלל בזה, רק תעזי פניך ותעמוד בעזות ובתוקף כל לפני בוראך, וענית ואמרת לפניו יתברך וודאי שכן הוא לפי מעשי לא הייתי כדאי לעמוד לפניך, ואף על פי כן בטוח אני במדת טובך שאל תשיבני אחור..., ובפרט בימים נוראים, כי כמו ששלשה ספרים נפתחים למעלה כמו כן נפתחים ג' ספרים בלב האדם עצמו וכנ"ל. כי כמו שהיצר מזכיר מעשיו למעלה מביא מורך בלבבו ומכניע לבבו ומבלבל מחשבתו ואין לו פה להשיב, אך האדם לא ישים זאת אל לבו, רק בבוא לו זאת תיכף יהרהר בתשובה לפניו יתברך כי הוא בוחן לבות וכליות ויקבל עליו שלא לעשות עוד כדבר הזה ויעמוד על מעמדו ויזרו עצמו מאוד מאוד לבל יפול ממחשבתו ולא ידאג על הראשונות כלל כי אם בשוכו מדרכו בתשובה שלימה ובלב שלם לפניו יתברך..., ולא יהיה עוד פתחון פה להיצר הרע להסטין עליו ולבטלו מעבודתו".

מצות היראה ביום ראש השנה - בהלכה

חרדת ויראת הדין ביום ראש השנה מתבטאים אף בהלכות החג, שהפוסקים הביאו כמה הלכות הנובעות מהחיוב לעמוד בפחד ויראה ביום זה, כמו שכתב רבינו: "כי מהיותו יום מועד לדון כל חי, ראוי לעמוד בו ביראה ופחד יותר מכל מועדי השנה".

לא יאכלו כל שבעם

כתב המחבר (סי' תקצז ס"א): "אוכלים ושותים ושמחים, ואין מתענין בראש השנה ולא בשבת שובה. אמנם לא יאכלו כל שבעם, למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם".

וכן שמעתי מש"ב חבר הבר"ץ הגה"צ רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א, בשיעור שמסר בהיכל ישיבתנו הק' ב"תורה ואמונה", דכתב ה"מאירי" (חיבור התשובה מאמר ב' פ"ב) הטעם באכילת הסימנים בסעודות ראש השנה, ותיקשי וכי צריך הקב"ה לסימנים, אלא עיקר כוונת הסימן הוא לאדם עצמו. ומבאר ה"מאירי" לפי שבעת האכילה נמשך האדם להנאת הגוף, וכדי שלא ימשך ביותר ותסור ממנו אימת המשפט, תיקנו ליתן על השולחן אלו המאכלים, והאדם הרואה אותם יזכור הדבר והסימן שלהם, וממילא יתחזק להתעורר, וזהו כוונת הגמ' (הוריות יב, א) "שיהא רגיל בקרא ורוביא וכו', מחמת סימנא מילתא היא", דהיינו שמעורר כוונת האדם ויתחזק על ידם בתשובה.

טורי זהב - לא ילבש בגדי דקמה אלא בגדים לבנים

ה"ט"ז (סי' תקפא סק"ה) מביא בשם המהרש"ל שצריך להראות שאנו בטוחים, אך "על כל פנים, לא ילבש בראש השנה בגדי רקמה ומשי כבשאר יו"ט שיש לו מלבושים יותר נאים, דמכל מקום יהיה מורא הדין עליו, אלא ילבוש בגדים לבנים נאים".

אמנם יש לציין שמנהגינו אינו כן, כמו שכתב ה"מטה אפרים" כאן שלא נוהגים כן אלא לובשים בגדי יו"ט.

יש שלא אוכל דגים למעט תאווה

ה"מטה אפרים" מביא (סי' תקפג ס"ג): "ויש מי שנוהג שלא לאכול דגים לפי שהם חביבים עליו ביותר ורוצה למעט תאוותו בדבר מסוים להראות אימת הדין".

הזכרת 'ובכן' בתפילה כמה פעמים

בנוסח התפילה בימים הנוראים מזכירים תיבת "ובכן" כמה פעמים, "ובכן תן פחדך", "ובכן תן כבוד", וכתב ה"טור" (ס' תקפב) בטעם הדבר: "ותקנו לומר 'ובכן' לשון המקרא 'ובכן אבא אל המלך' וגו', לפי שהוא עתה יום הדין ואנו באין לפני ממו"ה הקב"ה".

אין אומרים הלל שהן ימי תשובה ויראה ולא שמחה יתירה

וזהו לשון הרמב"ם (הלכות מגילה וחנוכה פ"ג ה"ו) לענין אי אמירת הלל בראש השנה ויום הכיפורים: "אבל ראש השנה ויום הכפורים אין בהן הלל לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד לא ימי שמחה יתירה". [וראה בהמשך בדברי רבינו לענין אמירת הלל].

לא ניתן לשמחה אלא לדין ולתשובה

ב"טור" (ס' תקפב) הביא כמה וכמה דעות אם אומרים בראש השנה "ותתן לנו... מועדים לשמחה", ומסיק ה"טור" ומכריע: "וכן פשוט המנהג שלא לאמרו" - ושוב ממשיך ה"טור" - "אבל לגבי אמירת 'והשיאנו' ישנו בזה מחלוקת גדולה בין המנהגים", ובזה לא הכריע ה"טור".

וכתב הב"ח (ס) לבאר החילוק, דגם לנוהגים לומר "והשיאנו", מכל מקום אין אומרים "ותתן לנו מועדים לשמחה", כמו שכתב: "ונראה דשפיר יש לחלק ד'והשיאנו' אף על פי דעיקרה נתקנה אברכת מועדים כדכתיב (דברים טז, יז) 'כברכת ה' אלוקיך' וזה נאמר בשלש רגלים, מכל מקום מאחר שגם ראש השנה ויום הכפורים איקרו מועדי ה' ראוי הוא להתפלל אף עכשיו אברכת מועדים אף על פי שהוא נאמר בשלש רגלים, אבל 'ותתן לנו מועדים לשמחה' חגים וזמנים לששון את יום הזכרון הזה, דלשון זה משמעו שנתינת ראש השנה ויום הכפורים היא לשמחה ולששון כשאר חגים ומועדים וזמנים, וזה וודאי אינו, [שלא ניתנו לזה] אלא לדון לברואי עולם ניתנו ולשוב בתשובה, לכך אין אומרים אותו בשום מקום. כך נראה לפרש לדידהו, מיהו מנהגינו שלא לומר גם 'והשיאנו'".

נראה לחדד, שאף על גב שדעת הב"ח (בסי' תקצז) המיישב תמיהת הרא"ש בדברי רב נטרונאי גאון על פי היסוד שראש השנה חייב בשמחה מן התורה "ושמחת בחגך" כיון שהוא מועד, מכל מקום אה"נ שיש חיוב לאכול בשר ויין בראש השנה, אך היום לא מיועד לזה כמו הג' רגלים.

תקיעה גדולה בסיום המאה קולות

המחבר (סי' תקצו) כותב: "לאחר התפלה מריעים תרועה גדולה בלא תקיעה". ובמשנ"ב (סק"א) מביא מה"מטה אפרים" דמנהגינו אינו כן, אלא נוהגים שבסיום המאה קולות אומר המקרא 'תקיעה גדולה', והתוקע מאריך בה יותר משאר תקיעות, וטעם תרועה או תקיעה גדולה זו היא "כדי לערבב השטן שלא יקטרג עליהם אחר התפילה שהולכים ואוכלים ושותים ושמחים לומר שאינם יראים מאימת הדין".

● סימן יב ●

- מצות עשה -
מצות התשובה

[מצוה שסד]

וכתב רבינו בעל "החינוך": "וזהו ענין זכרון תרועה הנזכרים בו, כי התרועה קול שבור, לרמז שישבור כל אחד תוקף יצרו ויתנחם על מעשיו הרעים, וכמו שנכתוב במצות שופר בארוכה בסדר פינחס (מצוה ת"ה) בעזרת השם".

בפקודיך אשיחה

רבינו כתב: "כי התרועה קול שבור, לרמזו שישבור כל אחד תוקף יצרו".

ראה מה שכתב "רבינו מנוח" (הל' שופר וסוכה ולולב פ"א) לענין שופר יבש, שצריכים ללחלו בו במים וכיוצא בו, וכשר, "שכל הקולות כשרין בשופר, לפי שאין הכוונה בשמיעת קול עצום צלול יוצא מתוקע בעל כח, כמו שדמו רבים שלא תעלה להם שנתם אם לא ישמעו התקיעות מאיש חזק ואמיץ תוקע בכח גדול, וזה הבל, כי לא בחיל ולא בכח ירצה השם יתברך, רק בהעיר הלב מתרדמת הטפשות והיותו חרד לעזוב הבל זמנו, כענין שנאמר 'אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו', ויתכווין לערבב השטן העומד על ימינו לשטנו, ויטיב דרכיו ומעלליו ושב ורפא לו, כמו שכתב הרב בהלכות תשובה".

רבינו יונה בספרו "שערי תשובה" (שער א) מונה עשרים עיקרים למעשה התשובה, והעיקר התשיעי הוא, שבירת התאוה הגשמית, שעל ידה נמשך האדם אל החומר ואחר החטא, ובשבירתה מגלה האדם צדקת לבבו וגודל חפצו בתשובה, שמואס את הטבע שגרם לו החטא, ובכך יתרצה אל השי"ת וימצא חן בעיניו.

ומסמיך לזה הפסוק (תהלים נא, יט): "זבחי אלוקים רוח נשברה, לב נשבר ונדכה אלוקים לא תבזה", "רוח נשברה" היא הרוח הנמוכה והנכנעה, ו'לב נשבר' הוא שבירת התאוה הגשמית, שהתאוה נתונה בלב, כמו שנאמר (שם כא, ג): "תאות לבו נתתה לו", ולמדנו מזה, שהבעל תשובה מתרצה אל ה' בשבירת התאוה הגשמית, וזהו מעיקרי התשובה.

וזהו גם כן כוונת רבינו באמרו ש"התרועה הוא קול שבור"ף כדי לעורר האדם שישבור את תוקף יצרו, ואז מתרצה לה' כי לב נשבר ונדכה לא תבזה. וממשיך רבינו: "ויתנחם על מעשיו הרעים".

רבינו (במצוה שסד - הוידוי) כתב ד' עיקרי התשובה: א. עזיבת החטא. ב. קבלה לעתיד שלא יחטא. ג. חרטה על העבר. ד. הוידוי.

מדברי רבינו בתחילת ביאור המצוה כתב: "שנצטוינו להתוודות בעת שמתנחם עליהן". והמפרשים מבארים שבהמשך דברי רבינו שם משמע שבעת הוידוי מזכיר בדבריו שמתחרט. [ראה בהמשך 'מצות התשובה בראש השנה']

סגולת מצות התשובה בראש השנה

כתב הרמב"ם בהל' תשובה (פ"ב, ה"ו): "אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר "דרשו ה' בהמצאו" (ישעיה נה, ו)".

המקובל הגה"ק רבי שלום שרעבי זי"ע בספה"ק "נהר שלום" (דרשה לפני התקיעות דף לח, ב) כותב: "התעוררות תשובה מעט היום, היא כנגד טורח גדול בזמן אחר". [מובא בספר "מסילות באור החסידות" פרק לט ענף ג'. ומוסבר שיש אתערותא דלעילא המסייעת].

מצות התשובה בראש השנה - למעשה

רבינו כתב שמצות השופר בתרועה לרמוז: שישבור כל אחד תוקף יצרו היינו 'עזיבת החטא'. ויתנחם על מעשיו הרעים היינו ה'חרטה'.

ובמצוה ת"ד כתב רבינו על בקשת הרחמים על הסליחה שלדברי המדרש (בפר' תצוה ל"ח) זוהי מצות התשובה "קחו עמכם דברים ושובו אל ה'".

רבינו יונה ב"שערי תשובה" (שער ראשון אות מא) כתב, שהתפילה היא מעיקרי התשובה וזה נלמד מהכתוב אחריו [של הנזכר לעיל] "אמרו אליו כל תשא עון", וכן שם ברש"י ובמצו"ד על הפסוק [הובא לעיל בערב ראש השנה].

אך רבינו לא מזכיר כאן, וכן במצוה ת"ה את הוידוי, כי לדעת הרבה פוסקים אין להתוודות בראש השנה. כן הרמב"ם (הל' תשובה פ"ג ה"ד) כתב: "הרמז בתקיעת שופר... והיטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה".

[וראה להלן בד"ה "ושינוי מעשה" מה שנתבאר בענין 'עזיבת החטא'].

במחזור "עבודת השם" (בעניני תקיעת שופר וידיי בין התקיעות) מובא באריכות מדברי השל"ה הק' ומדברי ה"יסוד ושורש העבודה", ומדברי ה"בני יששכר", עיי"ש.

ואלו דברי בעל ה"שולחן ערוך הרב" (סי' תקפ"ד ס"ב): "ונוהגים לומר 'אבינו מלכנו' על הסדר, ויש שמדלגין (מ"א סק"ב) בראש השנה אבינו מלכנו חטאנו לפניך, לפי שאין אומרים וידוי בראש השנה, שלא ליתן פתחון פה למקטרג, אבל לומר פסוקים שיש בהן הזכרת חטא אין קפידא, כיון שאינו דרך וידוי. ואפילו וידוי ממש, אין למנוע בשעת התקיעות שהשטן הוא מעורב, ונכון הדבר להתוודות בלחש בין התקיעות בשעה שהציבור אומרים יהי רצון מלפניך".

כן הובא במחזור הנ"ל מ"שער הכוונות": "נכון הדבר להתוודות בלחש בין התקיעות [דמיושב] בין סדר לסדר (מג"א בס"י תקפ"ד סעיף ב)".

ב"לוח דבר יום ביומו" להגאון רבי אליהו שמואל וינד שליט"א, כתב בעת התקיעות: "העיקר להתעורר אז בתשובה שלימה בלב שלם, ויכוין שמתוודה ומתחרט על חטאיו שעשה".

כותב רבינו בעל "החינוך": "ויתנחם על מעשיו הרעים".

התרועה של שמחה - על מעשיו הטובים

ה"חתם סופר (תו"מ דברים דף נ ט"ד. הובא ב"זמירות "נועם שבת") מבאר שהשברים התשובה על המעשים הלא טובים. והתרועה השמחה על מעשיו הטובים. וזל"ק:

"הנה תקנו חז"ל (ר"ה לד, א) ג' מיני תרועות. אותו שאנו קוראים יבבות הם השברים, ואותו שאנו קוראים תרועה הם היללות, ושברים תרועה יחד, ובכוונה זה נראה כי באמת תרועה אם כי היא יללה ובכיה, אפשר אין הכוונה על בכיה של צער, אך לפי שכלינו שנתן לנו ה' בחסדו הגדול ועסקנו בתורתו ועבדנו אותו ולא שכחנו שם אלקינו חלילה להפר בריתו, ע"כ אנו שמחים בו במנת חלקינו, ומגודל השמחה והדבקות בו ית"ש תאמץ לבבינו עד כי נבכה בכיה של שמחה. כן נראה לומר בענין התרועה, אמנם השברים שהוא גנוחי גנח אין בזה לבאר שום ענין של שמחה, ויהיה כוונתו אך כאדם שבוכה ומתחרט על מעשיו ותוהה על שבלה זמנו בלא יועיל, על זה אנו בוכים ותוקעים שברים מענין הגנוחי. וא"כ התרועה היא לצדיקים גמורים ששמרו דרכי ה' כל השנה ושמחים בו שהלכו בדרכיו, והשברים נתקנה על הפושעים בדרכי ה' ומתחרטים עתה בתשובה.

ואמנם הבינונים שעבדו את ה' והלכו בדרכיו, אך לא עשו ככל יכולתם כי היה אפשר להם לעשות יותר ממה שעשו, הנה עליהם נתקנה שברים ותרועה יחד, השברים להכניע לבכם ולגנוח על שהתרשלו בעבודת השי"ת, והתרועה על אשר עשו ושמרו דרכיו הכל כנ"ל".

השמחה במצוות - לאחר קיומם

"רבינו יונה" (משלי ד, כא) כתב עצה יעוצה, והתקנה ליזהר משכחת המקרה, וזלה"ק: "יכתוב תרי"ג מצוות ויביט בהם פעם ופעמיים בשבוע, ויתן אל לבו אם הוא מקיים כולם, ואם יראה כי הוא מקצר בשמירתם, ולמען ישוב מדרכו ויתוודה על זה, ויוסיף זהירות. וכאשר ימצא את נפשו כי אחזה והחזיקה

בשמירתם וזהירותם, יודה את השי"ת וישמח בלבו ויקבל שכר על השמחה, כי השמחה במצוות מעיקרי העבודה", עכ"ל.

היינו נוסף על השמחה בעת עשיית וקיום המצוות יש לשמוח גם אחרי הקיום, שזכינו לקיימן. וכמו שנכתוב במצות שופר בארוכה.

רבינו (שם) מבאר טעם ראשון הקשור לענין הדין שדיבר רבינו במצוה זו, שעל ידי השופר יבקש רחמים על חטאיו כדי לזכות בדין [עיינן לשונו שם שמפרט מהו הדין, עיי"ש. והענין שכתב כאן, כתב שם כטעם נוסף].

לרמז שבירת הלב

בדברי רבינו כאן נתבאר, שמצות השופר והתרועה ענינם לרמז על שבירת הלב, וכמו שמבאר רבינו "שישבור כל אחד תוקף יצרו" - דהיינו שבירת התאוות ויצרי הלב. ועוד זאת מטרתם, לגרום ש"יתנחם על מעשיו הרעים" - דהיינו שישוב בתשובה ויתחרט על המעשים הרעים שעשה.

אמנם ראה מה שנביא במצוות תקיעת שופר חידוש מדברי ה"חתם סופר" שמפרש ענין התרועה, שהוא ענין שמחה בבחינת "הטיבו נגן בתרועה".

עורו ישנים משנתכם וחזרו בתשובה

ידועים דברי ה"רמב"ם" (הלכות תשובה פ"ג ה"ד) שכותב ג"כ כדברים האלה ממש, שהשופר בראש השנה ענינו לעורר את האדם לתשובה וחרטה. וז"ל: "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו, כלומר, עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה".

שבירת התאוות מעיקרי התשובה

ענין שבירת התאוות הביא גם הרבינו יונה ב"שערי תשובה" (שער א אות

ל) שהוא מעיקרי התשובה: "העיקר התשיעי - שבירת התאוה הגשמית. ישיב אל לבו כי התאוה עוללה לנפשו לחטוא ולמשוך העון בחבלי השוא, ויעשה גדר לשמור את דרך התשובה, יפרוש מן התענוגים, ולא ימשך אחר תאותו גם בדברים המותרים, ויתנהג בדרכי הפרישות ולא יאכל רק לשובע נפשו וקיום גופו..., כי כל זמן שהאדם הולך אחרי התאוה, נמשך אחרי תולדות החומר, וירחק מדרך הנפש המשכלת, ואז יתגבר יצרו עליו".

בב החדטה

בספה"ק "תולדות יעקב יוסף" (סוף פר' וילך) מביא מספר "חסד לאברהם" (נהר מ, מעין ד), וז"ל: "יש להקשות קושיא עצומה, איך הרשע שהלך כל ימיו בשרירות לבו, ואחר כך כשמתחרט יקובל. ומשני, כי עבור הצער שיש להשטן כשמתחרט זה, יש נחת להש"י וכו', יעו"ש. ושפיר מתערבב השטן גם אם ישוב אדם אחד", וק"ל.

ובזה מבאר ה"תולדות" את דברי הגמרא, למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין וכו' כדי לערבב השטן, "וקשה וכי לא ידע השטן שהוא מנהג ישראל כך, ולמה מתערבב. אך הענין, כמו שמתערבב בגאולה כללית דיתקעו בשופר גדול, כך מתערבב בגאולה פרטית, כמו שנאמר 'קרבה אל נפשי גאלה' (תהלים סט, יט). וכמו ששמעתי בשם מורי [הבעש"ט הק' זי"ע], שעל זה יתפלל כל חסיד לגאול נפשו מיצר הרע, בפרט בראש השנה ויום הכפורים וכו', ודפח"ח, וממילא כשאיש אחד מתעורר ומתחרט בתקיעת שופר, שפיר מתערבב השטן.

ומסיים רבינו בעל "החינוך": "וזהו הטעם שלא קבעו זכרונם לברכה לומר הלל במועד הזה, וכמו שאמרו, שאין ראוי לו לאדם לומר שירה והוא עומד בדין, וכדאמר רבי אבהו בפרק אחרון דראש השנה (דף לב, ב) "אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, מפני מה אין ישראל אומרים הלל בראש השנה ויום הכיפורים" וכו', כדאיתא התם".

אשיחה

הטעם שאין אומרים הלל

כיוצא בזה כתב הרמב"ם בפירוש המשניות (ראש השנה פ"ד מ"ז): "שלא היו קורין הלל לא בראש השנה ולא ביום הכיפורים, לפי שהם ימי עבודה והכנעה ופחד ומורא מהשם ויראה ממנו, ומברך מנוס אליו, ותשובה ותחנונים ובקשת כפרה וסליחה, ובכל אלו הענינים אינו הגון השחוק והשמחה".

אם אנו בטוחים למה אין אומרים הלל

האחרונים מקשים דלכאורה יש כאן סתירה, שמצד אחד אנו בטוחים שהקב"ה יעשה לנו נס ונזכה בדין, ולכן מתגלחין בערב ראש השנה ואוכלים ושותים ושמחים בראש השנה כמ"ש ה"טור" על פי דברי הירושלמי, ומאידך גיסא אמרינן, שאי אפשר לומר הלל מפני חרדת הדין. ומצאנו כמה מהלכים באחרונים ליישב ולבאר קושיא זו.

מתנהגים ביראה שעל ידי זה נזכה בדין

ה"טורי זהב" (סי' תקפד סק"א, הובאו דבריו במשנ"ב) מתרץ קושיא זאת בדברים קצרים: "דאע"ג שאנו בטוחים שנצא זכאים בדין, מכל מקום צריך להיות ירא וחרד מאימת הדין, ועל ידי כך נזכה לזכות", פירוש, שאף שאנו בטוחים שנזכה בדין אנו צריכים להתנהג ביראה וחרדה מאימת הדין, כי על ידי זה נשוב בתשובה, ובזכות חרדת הדין והתשובה אכן נזכה בדין.

בני ישראל בטוחים אבל אין אומרים מחמת ציווי השי"ת

ה"בינה לעיתים" (ח"א דרוש ב לראש השנה) מתרץ באופן נורא, וז"ל: "כי אין זה לשום סבה נוגעת לישראל עצמם, אלא שהיה כן מרצונו יתברך וחפצו שלא ישוררו לעת כזאת לפניו, כי לא נופל יום זה מעת שהיו

לגיונותיו בצרה. כי הלא המלך יושב על כסא דין, והרי יש כאן ספרים פתוחים לפניו של חיים וגם של מתים, שהם הרשעים הנכתבים ונחתמים למיתה, ואיך יסבול היותו רואה אל הרשעים בצרה גדולה שנדונו למיתה שלא כרצונו יתברך ויאמרו לפניו שירה, לפיכך מנע מהם ההלל כי הוא צוה כך מצד חסידותו יתברך. אבל לא בעבור שיהיו ישראל עצמם יראים וחרדים מפחד ופסק גזירת הדין, כי אדרבה הם לעצמם ששים ושמחים בהיות לבם בטוח יעשה להם אות לטובה כי יפליא חסדו עמהם בנס הכפרה."

השמחה מכוסה כדי שלא יהא קטרוג

ה"שפת אמת" (ראש השנה תרל"ה) מבאר, כי באמת "ראש השנה [נכתב בתורה] בין המועדות, כי לבני ישראל הוא שמחה, שלטובתינו נתן השי"ת ימי תשובה ומשפט בכל ראש השנה להתנקות בעולם הזה מכל חטא [עייין בדברי רבינו החינוך שהבאנו לעיל]. ואמת שבני ישראל בטוחין שיצאו זכאין". [אמנם] "גמר השמחה הוא ניכר [רק] בסוכות, וזהו 'בכסה ליום חגיגנו'. כי בראש השנה יש קטרוג על זה שבני ישראל מובטחין יותר, ובזה מובן הגמרא למה אין אומרים הלל בראש השנה כו', והבין".

ביאור דבריו, שבאמת הוא יום שמחה והיו צריכים לומר הלל בראש השנה כיון שאנו בטוחים, אלא שיש קטרוג למעלה על בטחון בני ישראל שנראה כאילו אינם יראים כלל מהדין חלילה [עייין בדברי ה"חתם סופר" שהבאנו בעניני ערב ראש השנה]. על כן מתנהגים ביראה והשמחה היא בבחינת 'בכסה' שהיא מכוסה, משא"כ בסוכות אחר גמר החתימה שאז יוצאים בני ישראל עם הלולב בידיהם לומר 'דין נצח' אז השמחה היא בהתגלות.

ביאור ההמשך "ליום חגנו" על פי ביאורו אפשר לומר בב' אופנים. אפשר לומר שהכוונה שה'יום חגנו' - דהיינו שמחת החג של ראש השנה, היא בבחינת 'בכסה' - שהיא מכוסה. ואפשר לומר עוד, ש'ליום חגנו' הכוונה לחג הסוכות, והכוונה שהשמחה שאנו מכסים - 'בכסה' בראש השנה, היא עצמה מתגלית בסוכות, ואנו מכסים את השמחה עד 'ליום חגנו' - חג הסוכות.

השב מאהבה יכול לומר שירה בראש השנה

בא וראה את הדברים הנפלאים שכותב ה"חתם סופר" (הפטרות כי תצא) בענין תשובה מאהבה שזדונות נעשים לו כזכויות, (רש"י בשיר השירים על הפסוק 'חכו ממתקים' כותב בענין זה ה"ש לך חיד מתוק מזה" ?!), וסוף דבריו נוגעים לעניינינו.

החת"ס מפרש על דרך זה את הפסוק "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי", ש"יש לדקדק דהל"ל שבתי בבית ה' לאורך ימים [ולבקש על אריכות ימים], אבל עתה שאומר 'כל ימי חיי' אפשר שאינו מתפלל אלא על יום א'. וי"ל דקאי אבעל תשובה שמתפלל שזדונותיו של כל ימי חיי שיעברו יהפכו לזכויות ויהיה [נחשב לו] כאילו ישב בבית ה' כל ימי חיי שיעברו.

ובזה פרש גם את המשך הפסוקים, "כי יצפנני בסכה ביום רעה", "על דרך שאמרו חז"ל (יומא פד, ב) תשובת רשעים המוחלטין מעכבת הפורענות, על כן אמר 'ביום רעה' של עבירות ונהפך עתה לזכויות בו 'יצפנני בסכה', ו'בצור' מכשול ואבן נגף של יצה"ר עצמו 'ירוממני'. 'ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי', אויבי היינו צדיקים גמורים שהיה אויבים של עוברי עבירה, ו'עתה ירום ראשי' עליהם, כי במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.

ועל דרך זה אמר גם כן 'כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס', וידוע 'עד חמס' דבקרא היינו עד זומם שאומר עמנו הייתם, והנה ליום הדין עומדין ב' מיני עדים על האדם, א', נשמתו ואיבריו, ב', ס"ם ושלוחיו. הנה השב בתשובה שלימה קודם שיקרב למשפט, וכבר נתהפכו לזכויות, ע"כ יבואו עדיו נשמתו ואבריו ויעידו שביום פלוני הלכנו לבית הכנסת ובית המדרש, אף על פי שבאותו יום הלכו לטרטאות מכל מקום כבר נתהפך לזכות ונעשה ממנו הליכה לבהמ"ד, ע"כ המה מעידים הלכנו ביום פלוני לבהמ"ד, ובאו עדי ס"מ ושלוחיו ומזימים אותם הרי עמנו הייתם ביום פלוני בבית טרטאות, והיינו 'קמו עדי שקר' שלוחי ס"ם המה מפחים עלי 'חמס' - שאני עד חמס היינו עד זומם, ואמת הוא שהייתי עד זומם בזה במה שאמרתי שהייתי באותו היום בבהמ"ד, 'לולי' ש'האמנתי' באמונה שלימה

'לראות בטוב ה' בארץ החיים' על ידי התשובה, לולי שהיה זה אצלי באמונה אומן הייתי באמת עד זומם, אך יען שאני מאמין שהתשובה מהפך בית טרטיאות לבהמ"ד, הנני עד אמת".

ועל דרך זה מפרש ה"חתם סופר" לענינינו את הפסוק: "ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה לה'", על דרך שאמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, מאי טעמא אין ישראל אומרים הלל בראש השנה ויום הכיפורים, ואמר הקב"ה ספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפני ויאמרו שירה (ערכין י, ב), שהכוונה שהיה להם לומר שירה על שביום זה יתהפכו עוונותיהם לזכויות, אך אינם בטוחים בזה, כי הדבר שקול, וספרי חיים של צדיקים הנקראים חיים ושל רשעים גמורים הנקראים מתים - פתוחים, ואיך יאמרו ישראל שירה והלל, ואמנם כל בעל תשובה שיודע בנפשו שהוא בעל תשובה גמור ויתהפכו זדונותיו לזכויות הוא יאמר שירה, ע"כ אמר 'ואזבחה באהלו זבחי תרועה' - בראש השנה, ו'אשירה ואזמרה לה'" באמירת הלל".

● סימן יג ●

ענין ההכנעה בראש השנה

הזכרנו לעיל את לשונו של הרמב"ם על ימי הדין, "שהם ימי עבודה והכנעה ופחד ומורא מהשם ויראה ממנו, ומברך מנוס אליו, ותשובה ותחנונים ובקשת כפרה וסליחה", ולכן הזמן גרמא לעסוק כעת בענין עבודת ההכנעה, כי זוהי עבודתינו בימים אלו כאמור, וגם כי ההכנעה היא מעיקרי התשובה וסגולה להנצל מהדין, כמו שיבואר להלן.

בהכנעה יתרצה האדם לה'

רבינו יונה ב"שערי תשובה" (שער א אות כג) מונה את ההכנעה כאחד מעיקרי התשובה, וז"ל: "דוד עליו השלום בהתודותו על חטאו בבוא אליו נתן הנביא אמר בסוף דבריו (תהלים נא, יט) 'זבחי אלקים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה'. 'רוח נשברה' - רוח נמוכה. למדנו מזה, כי ההכנעה מעיקרי התשובה, כי המזמור הזה יסוד מוסד לעיקרי התשובה. ובהכנעה יתרצה האדם אל השם, שנאמר (ישעיה סו, ב) 'ואל זה אביט אל עני ונכה רוח', ונאמר בענין התשובה (שם נז, יד-טו)... 'כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו, מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח, להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים', למדנו כי ההכנעה מעיקרי התשובה".

במה אכף לאלוקי מרום

ובהמשך כתב עוד: "ובא הענין הזה על עיקר התשובה מבואר בדברי הנביא עליו השלום, שנאמר (מיכה ו, ה) 'במה אקדם ה' אכף לאלקי מרום'. פירוש... 'ובמה אכף לאלקי מרום' - על רוב חטאי. והזכיר 'אלקי מרום' להורות ולהודיע כמה ראוי אשר יכף ויכנע מי שהמרה רם על הכל.

וביאר הנביא... מה שאמר 'אכף לאלקי מרום'. ואמר 'האתן בכורי פשעי',

להראות כניעתי וכפיפתי על רוב חטאי, כי אני מכיר עוצם פשעי, כי ראוי לתת בכורי קרבן בעבור פשעי, כי רב מאד וכי עצום.

הכנעה - הלכה למעשה

...והיתה התשובה (מיכה שם ח) 'והצנע לכת עם אלקיך' - זה עיקר כניעתך לעבוד את ה' בהצנע לכת, כי זה יורה על כניעתך שלא תחמוד כבוד על מעשיך הנכבדים אף כי על המעלות... כמו העושר והגבורה ומיני החכמות, זולתי השכל וידוע את השם יתברך".

ובאות כד כותב "רבינו יונה": "והמדריגה העליונה בהכניע המחייבת מדרך התשובה [לאחר שחטא], שיגדיל ויאדיר עבודת השם ולא יחזיק טובה לעצמו, כי יקטן הכל בעיניו כנגד מה שהוא חייב בעבודת השם, על כן יכנע ויעבוד בהצנע, ולא יחמוד כבוד על מעשיו הנכבדים, ולא יבקש תפארת על פעליו המפוארים, ויסתירם מדעתם כפי היכולת".

ההכנעה בפני כל אדם וסגולתה

עוד נקודה נכללת בהכנעה והיא גם מעיקרי התשובה, ההכנעה והשפלות בפני כל אדם, כמו שכתב "רבינו יונה" להלן (אות כח): "ועוד חייב בעל התשובה להכנע ולקיים עליו להתנהג על הדרך שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ד, י) 'והוי שפל רוח בפני כל אדם', וישיג מזה שלא יכעוס ולא יקפיד על חבריו, וגם לכל הדברים אשר ישמע יתן אל לבו להעביר על מדותיו, ומעבירים מזה להתכפר על עונותיו, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ראש השנה יז, א) 'המעביר על מדותיו מעבירים לו על כל פשעיו' - מדה כנגד מדה, וזה פתח תקוה נכבד מאד".

ההכנעה מכפרת במקום יסורים

ה"אור חיים" הק' על הפסוק "או אז יכנע לבבם" (ויקרא כו, מא) כותב בגודל מעלת ההכנעה: "שעל ידי הכנעה לבד ירצו את עונם ולא יצטרכו למירוק אחר, על דרך אומרו (מ"א כא כט) 'הראית כי נכנע אחאב?', ואמרו

ז"ל (ברכות ז, א) 'טובה מרדות אחת בלבו של אדם ממאה מלקיות', והוא אומרו 'אז יכנע' וגו', 'ואז ירצו את עונם' - שעל ידי ש'יכנע לבבם' בזה לבד 'ירצו את עונם' ולא יצטרכו להתמרק ביסורים.

בימים נוראים יעשה עצמו כעני ורש

ה"קדושת לוי" (הפסטר נצבים) מדריך בדבריו הקדושים את האדם בנתיבי העבודה בימים אלו, ואומר: "בימים נוראים עיקר מבוקשתו של אדם מאת הבורא יתברך יהיה בעבור שהבורא יתברך מצד טובו וחסדו חפץ להשפיע לעמו ישראל ולא מצד זכותו שיש לו, אלא יעשה עצמו כעני ורש כמאמר חכמינו ז"ל (ראש השנה טז, ב) כל שנה שרשין בתחלתה כו'. כי עיקר לעמוד כעני בפתח ויחשוב שלרש אין כל זכות ולא מעשים טובים. והחילוק שיש בין זה שעומד לבקש מאת הבורא מחמת גודל חסדו ובין זה שעומד לבקש מצד זכיותו, כי זה שעומד מצד זכיותו יש ערך וסוף לבקשתו, כי כפי זכיותו אשר יש בידו כך ישפיע עליו הבורא יתברך, מה שאין כן כשמבקש מהבורא מצד חסדו אין להטובה ההוא ערך וסוף, כי אין ערך לחסדיו ואין ערך להשפעתו".

ההכנעה ומידת האין - מליץ יושר

וב"קדושת לוי" לראש השנה מפרש, שענין ההכנעה גופא היא מליץ יושר עליו, ובזה מפרש את הנוסח שאומרים בשמו"ע "באין מליץ יושר" כו': "דעיקר הוא, דאדם אף על פי שחטא - רק כיון שידוע שחטא ומבקש מלפניו יתברך שימחול לו ומכיר בשפלותו, זה הוא גופא למליץ יושר לפניו. וזהו 'באין', במדה שאדם מחזיק עצמו לאין, זה גופא 'מליץ יושר'".

עבודת ההתכללות ביום ראש השנה

בספר "ישמח ישראל" (פר' נצבים וילך) מאריך בענין ההתכללות וההכנעה בתוך כלל ישראל בבחינת "בתוך עמי אנכי יושבת", שזהו עיקר עבודת ישראל וסגולה גדולה לצאת זכאי בדין.

ו"ל: "וזה הוא סוד ראש השנה - 'בתוך עמי אנכי יושבת' (מ"ב ד יג), שיכלול את עצמו בכלל ישראל, וכמו"ש בזה"ק (ח"ב מ"ד ע"ב): "בשעתא דדינא תליה בעלמא לא יתפרש בר נש בלחודו" וכו'. ועיקר עבודת ישראל שיכלול את עצמו בתוך כלל ישראל, כי במה יתגאה האדם קרוץ מחומר שלא יאות לו לבטל עצמו בכלל ישראל, עם הגוף העכור אין להתגאות כי היום כאן ומחר בקבר, ועם נפש היקר היא חלק אלקי ממעל, הלא אב אחד לכלנו וא-ל אחד בראנו, ולכל אחד ואחד יש לו חשיבות יקרת הנפש, ובמה יתגאה אחד על חבירו, ואדרבה ראוי להכניע את עצמו לפני חבירו, כי הוא יודע היטב נגעי לבבו עד כמה שפגם ולחבירו אסור לחשוך בכזאת, ובהתבטלות אמתית יראה מעלת חבירו ולא חסרונו, ויזכה על ידי זה שיעורר עליו חסדי ד' כל היום.

וזה שאמר לשונמית 'היש לדבר לך אל המלך', רצה לומר, להתנצל מה לפני המלך מלכו של עולם ביום הדין, 'ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת', ר"ל היוכל בשר ודם להכין את עצמו מה על יום הגדול והנורא, שמלאכים יחפזון ויאמרו הנה יום הדין, ואיך יצדקו קרוצי גושי במשפט, אך עיקר הכנתי היא 'בתוך עמי אנכי יושבת'.

ולחסביר ענין זה מביא משל מאביו בשם ה"נודע ביהודה": "למשל, בן כפר שיש לו ערוגה אחת הוא מתגאה על חבירו, ואם יש לחבירו מדה גדולה בקרקע יותר ממנו הוא מתגאה יותר, אבל אם רואה בעת שהמלך נוסע דרך ארצם עם מרכבתו מרכבת המשנה ורביד הזהב על צווארו ובגדיו בגדי שש, ורואים כבוד רב עשרו וגדולתו, האם יש מקום שיתגאה עוד אח"כ, אף מי שיש לו שדות הרבה, שהם כאין וכאפס לנגד עשרו של המלך. והנמשל, אם מתבונן בדעתו שהוא עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שאין סוף ואין חקר לגדולתו, מי יערב לבו להתפאר את עצמו, ובמה יתגאה אחד על חבירו.

וזהו [אתם נצבים היום כולכם לפני ה' וגו'] 'ראשיכם שבטיכם זקניכם וגו' טפכם נשיכם', כולם עומדים 'לפני ה'', ומה נחשב יותר לפני ה' ראשי העדה מחוטב עציך, כי קטן וגדול שם הוא... כי לפני ה' הכל שווים, הראשים והזקנים וחוטבי עצים, רק אם אתה תדמה בדעתך שאתה במדריגה

גדולה איש חשוב יותר, ראה שחבירך הוא חשוב יותר ממך וכאין נחשבת לנגדו, ואם הסתכלת בעונותיו וודאי אתה חוטא יותר ממנו".

מסופר על הרה"ק רבי יצחק מסקווירא זצ"ל, שיצא פעם בראש השנה לקהל חסידיו, ואמר: "כתוב (עמוס ה, ב) 'נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל', 'נפלה' - אז א יוד איז געפאלן ביי זיך, 'לא תוסיף' - און ער טוהט תשובה און איז מקבל אויך זיך מעהר ניט צו טוהן וואס מ'דארף ניט, זאגט די אייבערשטיר 'קום בתולת ישראל'".

ועל עבודת הכנעת הצדיקים, ראה בספר "מועדי קדשך" (פרק ב), לידדי הרה"ח רבי אהרן וינד שליט"א.

● סימן יד ●

ד' דברים המקרעין גזר דינו של אדם

מדברי רבינו בעל "החינוך": "ושם (דף טז, ב) אמרו שארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, צדקה, צעקה, שינוי השם ושינוי מעשה. וענין שינוי השם הוא לפי הדומה כדי שיחשוב האדם כאילו הוא אדם אחר ויכשיר כל דרכיו, ובכל עת שיקרא יזכור זה ויתן לבו אל הענין".

- מצוות עשרה - והלכת בדרכיו
להדמות בדרכי השם יתברך הטובים והישרים

[מצוה תריא]

שנאמר: 'והלכת בדרכיו' (דברים כח, ט).

בפקודיך אשיחה

צדקה בראש השנה

רבינו כותב שה"צדקה" הוא אחד מהד' דברים שמקרעין גזר דינו של אדם. והנה בראש השנה שהוא יו"ט לא שייך בפועל לתת צדקה, על כן דיברנו לעיל, בסדר ערב ראש השנה במצוות נתינת צדקה קודם ראש השנה.

אלא שבצדקה נכלל גם ענין גמילות חסדים, שהרי רבינו כתב במצוה תע"ט במצוות צדקה [הבאנו דבריו לעיל, בערב ראש השנה], שהצדקה גם לעשירים עיי"ש, ומוסיף רבינו: "כי התורה תבחר לעולם בגמילות חסדים, ותצוה אותנו להשלים רצון הנבראים בני ברית כאשר תשיג ידינו".

במאכל וכו', וגם מובא שם כמה דינים המובאים בשו"ע הל' הלוואה שהיא מגמילות חסדים ולהנות בני אדם. גם "רבינו יונה" (ב"שערי תשובה" אות לו) מביא הל"ת של "לא תקפץ ירך" [במצות הצדקה], וכותב רבינו יונה: "כמו שנאמר 'והלכת בדרכיו'". הרי לנו מדברי הראשונים שבמצות צדקה נכלל גם ההליכה בדרכיו – הגמ"ח.

הגמילות חסדים למעשה בראש השנה

עזרא אמר אל העם: "ושלחו מנות לאין נכון לו". ומבואר ברא"ש שכוונתו היתה שישלחו לאלו שחשבו להתענות בראש השנה ולא הכינו להם, להם צוה עזרא לשלוח אוכל. ובדברי "רבינו יונה" (במצוה תעט) מביא במצות הצדקה, להנות אחרים ואפילו עשירים, במאכל.

ב"ספר החיים" לאחי המהר"ל כותב: להשתדל בכל יום להכניס אורחים ואפילו עשירים ושכנים לביתו.

במשנה (אבות ה, י): "ארבע מידות באדם, שלי שלך ושליך שלך חסיד", פי' הרע"ב: "מהנה את הבריות מנכסיו וכו'". וכתב התוס' יו"ט: "לאו בנותני צדקה אמרינן דהיינו מתנתינן לקמן (משנה יב), אלא בהנאה בעלמא".

הכנסת אורחים בסבר פנים יפות

התנא שמאי אומר (אבות א, טו): "והוי מקבל את האדם בסבר פנים יפות". וכתב הרע"ב: "כשאתה מכניס אורחים לביתך לא תתן להם ופניך כבושות בקרקע, שכל הנותן ופניו כבושות בקרקע, אפילו נתן כל מתנות שבעולם, מעלין עליו כאילו לא נתן כלום".

עוד כתב הרע"ב, ששלש אזהרות הזהיר שמאי כנגד שלש מעלות שהזכיר ירמיה, חכם גבור עשיר [אל יתהלל.. וגו' (ירמ' ח)]. כנגד 'גבור' אמר, הוי מקבל את כל אדם בסבר פנים יפות, שיכבוש יצרו וילחום כנגד לבו הרע, ושנינו "איזהו גבור הכובש את יצרו".

קבל בשמחה

התנא רבי ישמעאל אומר (אבות ד, יב): "והוי מקבל את כל אדם בשמחה", והתוס' יו"ט מביא מדברי הרמב"ם, וזה יותר ממה שאמר שמאי בסבר פנים יפות.

ידוע שהרה"ק רבי ישעי' מקרעסטיר זי"ע היה מחלק מזון לאורחים ולמסתופפין בצלו, ואמר: "הרבה צדיקים מתעסקין בראש השנה ברוזין [כגון סודות וכוונות התקיעות] ואני מתעסק 'לשובע ולא לרזון'".

מקום ישיבה

מצאנו בנחמת הנביא על לעתיד לבוא (ישעי' מט. הפטרת פר' עקב) "שאי סביב עיניך וראי כולם נקבצו באו לך... עוד יאמרו באזניך בני שכוליך" [יאמרו הבנים אשר היית שכולה מהם], "צר לי המקום, גשה לי ואשבה". [צר לי המקום מריבוי העם, האחד יאמר לחברו גשה הלאה בעבורי שאוכל לשבת גם אני] למדים מזה שזה גם צורך לאיש מקום ישיבה.

בדרך צחות שמעתי לפרש, מה דאיתא בגמרא (ברכות כח, ב) "באותו היום סלקו לשומר הפתח [שבעבר אמר כל מי שאינו תוכו כברו אל ייכנס] ונתרכו ספסלי בית המדרש". מדוע לא נאמר נתרכו יושבי ביהמ"ד, אלא כל זמן שהביהמ"ד היה מלא מאנשים שתוכם כברם היה מקום לכולם, אך כשנכנסו כולם אז היה צריכים הרבה ספסלים [כאן תפוס'... וכדו'].

בעשיית חסד מביטאים הכרת הטוב לה'

הנביא מיכה השיב על השאלה "במה אקדם ה'" [על רוב חסדיו], והיתה התשובה אומר: "כי אם עשות משפט ואהבת חסד, כי זה נבחר מן העולות והמנחות לקדם בו את ה' על חסדיו", האיש האוהב חסד או רודף לעשות חסד ימצא לרוב פרטים לעשיית חסדים בימים אלו.

צעקה

בין ד' הדברים המקרעין גזר דינו של אדם, מונה רבינו בעל "החינוך":
"צעקה".

רבינו מונה בין הדברים שמקרעין גזר דינו של אדם - "צעקה", המהרש"א מבאר שזה ענין התפילה, וכמ"ש [על פי דברי הירושלמי]: "ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה".

אך ה"שפת אמת" כותב, שהצעקה יותר קרובה מהתפלה לה, וכן מבואר בזוה"ק (ח"ב שמות כ.).

עוד כותב ה"שפת אמת" (שם), שהצעקה היא בכיה מעומק הלב. ובספר "הבתים" כתב, שהצעקה היא תפילה בחוזקה - שישוב בדעתו בלב שלם.

שינוי מעשה

בין ד' הדברים המקרעין גזר דינו של אדם, מונה רבינו בעל "החינוך": "ושינוי מעשה".

ביאור דברי רבי יצחק מהו שינוי מעשה

רש"י (שם ד"ה שינוי מעשה) פירש דהיינו "שב מרעתו" ע"כ, דהיינו עזיבת החטא.

והקשה הריטב"א (שם ד"ה שינוי), שהרי וודאי בכל הסוגיא מדובר רק במי שעשה תשובה ושב ממעשיו הרעים, וגם שאר הדברים שהוזכרו כאן, צדקה, צעקה ושינוי השם לא יועילו בלי תשובה. ומה שייך לומר ש'שינוי מעשה' הוא תשובה. ולכן פירש, מה שנאמר שינוי מעשה, שאפי' מעשים של רשות שאינם הגונים קצת הוא משנה, כלומר שהוא אדם אחר לגמרי.

וכעין זה כתב הרשב"ץ (ד"ה ואמר ר"י), שכשמתקן עצמו בדברים שקלקל

אינו בדין שיקרע גזר דין שלא היה לו לעכב תשובתו עד שנגזר דינו, אבל כשמתקן עצמו בדברים אחרים, כדאי שיקרע גזר דינו, שהרי גילה דעתו שלא מפני היראה הוא הולך בדרך טובים אלא שהוא מקבל עליו עבודת ה' בלב שלם. [ראה מה שביאר הצ"ח בדברי רנב"י המובא לעיל].

אי צריך כל הד' דברים כדי לקרוע גזר דין

והנה בירושלמי (תענית פ"ה ה"א) מונה רק ג' דברים, וז"ל הירושלמי: "א"ר לעזר שלשה דברים מבטלין את הגזירה קשה, ואלו הן, תפלה וצדקה ותשובה, ושלשתן בפסוק אחד (דברי הימים ב' ז, יד) 'ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו', זו תפלה, ויבקשו פני זו צדקה, כמה דאת אמר (תהלים יז, טו) 'אני בצדק אחזה פניך'. (דברי הימים, שם) 'וישבו מדרכיהם הרעים זו תשובה'. אם עשו כן מה כתיב תמן (דברי הימים, שם), 'ואני אשמע השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם'."

וב"יפה מראה" (שם) כתב, דאליבא דהבבלי אין צריך כל הד' דברים ביחד וסגי גם בא' מהם כדי לקרוע גזר דין, וכמו שמוכח מהפסוקים שהגמרא מביאה להלן לכל א' מהדברים. אמנם לה"ירושלמי" שלומדים שלשתם מפסוק א', משמע שצריכים שלושת הדברים יחד. אולם ביאר ה"יפה מראה" שאינו מוכרח, אלא כיון שמצא שלשתם בפסוק אחד, העדיף לקצר ולהביא רק פסוק אחד, אולם באמת סגי בכל א' מהם.

ועל פי דברי ה"יפה מראה" שסגי גם באחד מהדברים לקרוע גזר דין, מתורץ שפיר קושיית הריטב"א על רש"י.

דעת רש"י

אולי אפשר לומר בדעת רש"י, על פי מה שנקדים בדברי ה"ישמח משה" (פר' ראה ד"ה לא תעשון) שביאר קושי ענין עזיבת החטא, וכה דבריו:

"והנה יסודי התשובה שלשה, כמבואר בספר 'חרדים' (פרק ב' מהלכות תשובה), וידוי, חרטה, ועזיבת החטא. וכבר הוכחתי (בפר' נשא על הפסוק (במדבר ה, ז) והתודו) דהתענית ושאר דברים לאו מעיקרי התשובה הן עיין שם, רק

החרטה והוידוי ועזיבת החטא. והנה החרטה והוידוי מצוי דאף רשעים מלאים חרטה (עירובין יט, א), רק עזיבת החטא אמיתי קושי המציאות, כי תמיד שבים על קינם, וכמו שפרשתי בפסוק (ירמיה לא, טו) 'מנעי קולך מבכי', דוודאי בכל שנה בימי התשובה ישראל עושים תשובה ונפעל למעלה. וזה שאמר הכתוב 'יש שכר לפעולתך', ושמא תאמר אם כן 'מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום', על זה אמר 'ישבו בנים לגבולם', כי אחר עבור ימי הדין שבים למעשיהם הראשונים, והיא הגורם כי עדיין בן דוד לא בא. ועל דרך זה פי' הפסוק (ירמיה ח, טו) 'קוה לשלום כו', על פי שרואין חבלי משיח ועדיין בן דוד לא בא, ונתקיים מה שנאמר (ישעיה כו, יח) 'הרינו חלנו כמו ילדנו רוח', והוא מדה כנגד מדה, כי בעתות התשובה, ר"ל ימים המעותדים לכך כמו ימי אלול ותשרי, צופין העליונים וסוברים שיעשו תשובה, ואין וכו'. ועל פי זה יתבאר לא תעשון כו', כי העיקר עזיבת החטא מכאן ולהלן, כי אף ששבתם כמה פעמים בתשובה, אין זה תשובה אמיתית כי נעדר עזיבת החטא, וראיה לדבר כי לא באתם כו', ולכך נתארך הגלות בעוה"ר".

עיקר קושי עזיבת החטא מכאן ולהבא

ומסופר על הרה"ק רבי אהרן הגדול מקארלין זי"ע, שכשניגש לפני העמוד בתפילת שחרית דראש השנה והתחיל בזעקת "המלך" נתפעם לבו בקרבו ומרוב פחד נפל והתעלף. וכששאלוהו אחר כך על זה, ענה ואמר, כשאמרתי המלך נזכרתי במאמר הגמרא (גיטין נו, א) 'אי מלכא אנא עד האידנא אמאי לא אתית לגבאי'. היינו כיצד אני כעת בזעקת 'המלך', היכן הייתי אתמול ושלשום אצל המלך, ומרוב מסוה הבושה נפל והתעלף.

והפטיר על זה ה"בית אברהם" מסלונים זי"ע, אם ישאלו אותי עד האידנא אמאי לא אתית לגבאי יהיה אפשר לי לחפש סניגוריא, ברם אם ישאלו אותי מה יהיה מעתה ואילך מזה אני מפחד מאוד'.

סיפר בעל ה"שפע חיים" מצאנו זצ"ל, בשכיב מרע שבאו אנשי הח"ק (י-די לאפנטאטערס) לבקרו כדי לומר איתו הוידי ולהיות עמו ברגעיו האחרונים, ואמר היהודי בוידוי: "רבש"ע אני מתחרט על מה שעשיתי ואיני רוצה לחזור למעשי הרעים, אך איני יכול להבטיח לך רבש"ע שאם אזכה ואשאר בחיים שלא אחטא שוב ח"ו".

[וידועים דברי ה"אור החיים" הק' (פר' בלק במדבר כג, י'): "ראיתי וכו' שאמרו לי בפירוש כי אם היו יודעים שיחזרו בתשובה ותיכף ימותו היו עושים, אלא שידועים שאינם יכולים לעמוד בתשובה זמן ארוך כי דבר מלך עליהם מלך זקן וכסיל רחמנא ליצלן"].

ובפרט הרי לשון רבינו בספר "החינוך" (מצוה ססד): "שהתשובה היא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו מלבו וממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה כן עוד, כדכתיב (ישעיה נה, ז) 'יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו'". הרי שעזיבת הוא לא רק במעשה כי אם גם במחשבה, דהיינו לא רק להתרחק מן החטא במעשה כי אם גם במחשבה. ואין לך קושי יותר מזה.

כ"ק הגה"ק מהר"ם מבילגורייא זי"ע מביא בכתביו, על הגה"ח רבי עזריאל בראדער [לעווין] זצ"ל, שנכנס פעם לכ"ק מרן מהר"ש זי"ע בהפסקה שלפני תקיעת שופר, וראה איך שמרן לומד והוגה בספר "תבואות שור", ותוך כדי לימודו זלגו עיניו הקדושות דמעות ואמר לעצמו באנחה השוכרת לכו של אדם: "הרי הרמב"ם כתב בהלכות תשובה (פ"ב ה"ב): 'ומה היא התשובה, הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו, ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד, שנאמר (ישעיה נה, ז) 'כי אחרי שובי ונחמתי', ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם". ועל פי דברי הרמב"ם נמצא שאם לאחר ימים הקדושים יכשל האדם שוב חלילה ויחטא לפני קונו רח"ל, סימן מובהק הדבר שתשובתו לא היתה כראוי ובוודאי לא העיד עליו יודע תעלומות "שלא ישוב לזה החטא לעולם..." כך סיים מרן את קושייתו בשברון לב ובמרירות.

כעבור זמן מה התעורר מרן ותירץ לעצמו, שבשעה שהאדם מקבל על עצמו שלא ישוב לכסלה ולא יחטא עוד, הוא חפץ באמת ובתמים לשוב

בתשובה ומנוי וגמור עמו שלא ישוב לעשות הרע בעיני ה'. ואז אכן מעיד עליו יודע תעלומות שכעת הינו במדריגה שלא ישוב לזה החטא לעולם. ולכן, אף אם האדם פוגם שוב לאחר מכן, מכל מקום התשובה שעשה על חטאיו הקודמים היתה בשלימות הראויה.

והוספה על זה שמעתי מפי הרה"ח ר' אברהם לייב ברגופן ז"ל, בעל שחרית בימים נוראים אצל כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א, שמרן מהר"ש זי"ע, הוסיף אמר: "אין טאמער ח"ו וועט ער אראפ פאלן, וח"ו יחטא שוב, עם כל זה כבר 'אינו לכסלו' כי החטאים ששב עליהם בתשובה נמחק ממנו לגמרי ואין לו שום שייכות עמו.

על פי הנ"ל שעזיבת החטא הינו מהדברים הקשים מאוד, אפשר לבאר דברי רש"י הנ"ל, כי לא די בעזיבת המעשים כי אם גם עזיבת המחשבה מהדברים הרעים אשר הורגל בהם, וזה אשר זכה למדריגה זו לעזוב החטא מכל וכל, ומכאן ולהבא הפך טבעו ומתנהג בדרך טובים, וודאי ובוודאי שנקרע גזר דינו.

ג' ספרים נפתחים

וכותב רבינו בעל "החינוך": "ומה שאמרו שם, שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינוניים. וענין פתיחת הספרים נאמר לפי הדומה על דרך המשל בענין השגחתו ברוך הוא עליהם, כדי שיכנסו הדברים באזני השומעים ידברו רבותינו לעולם במורגל בבני אדם. צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, פירש מורי צדיק גמור בכאן שכולו זכאי, וכן רשע גמור בכאן שכולו חייב, ולפיכך נחתם מיד למיתתו, אחר שאין לו זכות בעולם שיגן עליו. בינוניים תלויין עד יום הכיפורים, ואז גמר דין שלהם נחתם".

כתב ה"פני יהושע" (ראש השנה טז, ב): "אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן, ג' ספרים נפתחין בראש השנה, כאן יפה לקצר כמו שאמרו חכמים

ז"ל בפרק אין דורשין, במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור. וענין הספרים האמורין כאן בוודאי הם ענין מופלא, ואדם א' מני אלף ידע להשיג מהות ואיכות הספרים על מתכונתם. וכן עיקר הענין המאמר הזה דאיירי בענין הגמול ודיני הצדיקים ורשעים לחיים ולמות, הם משבעה הדברים המכוסין מבני אדם בפ' מקום שנהגו לחד פירושא בעומק הדין, ואפילו משה רבינו אדון כל הנביאים הקשה לשאול מפני מה יש צדיק ורע לו כו' ומפני מה יש רשע וטוב לו כו', לכן אמרתי בלבי לדלג ולקצר במקום שאין להאריך.

אמנם משום דשמא גרם ששם מסכת זו נקראת ראש השנה, ועיקרה על קודשת יום הדין הקדוש דראש השנה, שמצות היום בשופר, כאמור היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו, והיינו מאימת הדין, לכן כל איש ישתוקק לדעת קצת עניני הדין ביום הזה, לא מיבעיא לכת הצדיקים והבינונים החרדים ועצבים מיום המיתה לכל הפירושים, בין דעולם הזה כמשמעו, ובין דעולם הבא כפירוש התוספות, אלא אפילו הרשעים גמורים שאינן שמים על לב עניני עולם הבא, אעפ"כ לזאת יחרד לבם ויתר ממקומם מדין המיתה ממש כמשמעו. לכן מצאתי עצמי מחוייב בדבר להרחיב הדיבור קצת, לדקדק ולהבין מיהו הדברים כפשטן בכל המאמרים הללו.. שהן דרך חיים ותוכחת מוסר". עכדה"ק.

ראה בחלום הג' ספרים

בענין ג' ספרים, נסמך כאן דבר נורא שמסופר על הגה"ק רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון - המהרש"ם מברעז'אן זצ"ל, שראה פעם בליל ראש השנה בחלומו את ג' הספרים, וראה שם בין השמות את שמות ידידיו ומכיריו, ואלו שהיו כתובים לחיים זכו לכך, ור"ל להיפך. וכמובא בהקדמה לספרו "תכלת מרדכי" (עה"ת, כרך א אות י):

"פעם אחת נסע להרה"צ הנ"ל (הרה"ק רבי אברהם מסטרעטין זצ"ל) על ראש השנה, וזאת נודע לכל, כי העיר סטרעטין היא עיר קטנה ואנשים בה מעט ונער יכתבם, ואנשים המסתופפים בצל הרה"צ הנ"ל רבו כמו רבו, ולא היה מקום ללון, והרבה מהם לנו בחוץ, ואאמו"ר הרה"ג וכו' (-המהרש"ם)

זלה"ה לן בעת ההוא על עליה אחת בבית מלוננו, ובליל א' דראש השנה נראה לו בחלום, שאיש א' הקיצו משנתו ואמר לו, 'אם תרצה, אראה לך את ספר הזכרונות ספרי החיים והמתים', והראה לו רק דף אחד, ואמר שיותר אין לי רשות להראות לך, וראה בשם את יודעיו ומכיריו, וכן היה בשנה ההיא המתים והחיים לכל ישראל".

גדר צדיק ורשע

כותב רבינו: "בכאן פירשו, צדיק גמור ורשע גמור בדינם".

וכותב ה"מנחת חינוך": שלשה ספרים נפתחים וכו' פירש מורי, צדיק גמור וכו', לא כפירוש רש"י שם (טז, ב) ד"ה רשעים גמורים, ותוס' שם ד"ה ונחתמין, דצדיק גמור היינו רובו זכיות, ולכן פירש הר"ן (דף ג, ב מדפי הרי"ף ד"ה צדיקים), אלא צדיק שכולו זכאי [בדין זה] וכו' וכן להיפוך, ועיין ב'פני יהושע' (שם ד"ה ומיהו) כיון לשיטה זו. [ה"פני יהושע" שם כתב שצדיק היינו צדיק גמור, ולפי זה הבינונים הם רוב הציבור, וכתב שזה כשיטת רב אלפס].

על פירוש זה תמה בספר "שיחות חכמה ומוסר" (במאמר שלשה ספרים נפתחים באות ז'): לשיטה זו, הצדיקים גמורין והרשעים גמורין הם מיעוט קטן מאד, דהיכן נמצא צדיק גמור שהוא בלא עון אחד, אפשר שיש אחד בדור או שנים בדור, ואפילו רשעים גמורין כמעט שלא נמצא, דכל רשע יש לו דבר טוב אחד, או לכל הפחות במשך כל השנה עשה דבר טוב אחר.

ואם כן, הצדיקים גמורין והרשעים גמורין ביחד, עם מיעוטא דמיעוטא ממש ובטלים באלף אלפים, וכל העולם הם בינונים, שבינונים לשיטה זו הם האנשים שיש להם מצוות ועונות, ואין חילוק אם כולם הם מצוות ועון אחד או כולם עונות ומצוה אחת, וכל הבינונים תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכיפורים זכו נכתבין לחיים היינו חיי העולם הזה לשיטתם לא זכו נכתבין למיתה היינו מיתה בעולם הזה, ומשמע שעד יום הכיפורים אין להם אפילו כתיבה.

ואם כן, לדעתם קיימת הפליאה העצומה, הא מקובל אצלנו שבראש השנה יכתבון וביום כיפור יחתמון, בצדיקים גמורין ורשעים גמורין גם

החתומה היא בראש השנה, והבינונים שהם כמעט כל העולם גם כתיבה אין להם בראש השנה.

ועוד יותר תמוה, דלפי דעתם הבינונים שהם כל העולם אין נידונים כלל בראש השנה, דמה יש לדון לאנשים שהם כולם מלאי עון אלא שיש להם מספר מה של מצוות, היש דיון בדבר אם הם רשעים או לא, או צדיקים שהם מלאים במצוות וזכיות אלא שיש להם מספר מה של עבירות, היש דיון בדבר שהם צדיקים.

אלא מה שיש לדון הוא בעניני עולם הזה לענוש על מספר העבירות, או ליתן שכר על מעט המצוות, וזה אין דנים לדעתם שהרי תלויין ועומדין עד יום כיפורים, וא"כ כל העולם אין יום הדין שלהם בראש השנה אלא ביום הכיפורים וזה דבר שאי אפשר בעולם להתקבל על הדעת, והיפוך לכל המקובל באומתנו.

כתב בהערות על "החינוך" (הערה טז): שדברי רבינו הם לא כמו שפירש הרמב"ן בסוף "שער הגמול", שצדיקים ורשעים בדינם קאמר.

ובספר "שיחות חכמה ומוסר" (אות ב) הביא שלא רק הרמב"ן סובר כן, אלא גם הריטב"א (בחידישו לראש השנה טז, ב) ורבינו נסים (שעל הרי"ף) בשם רבי ישעיה הזקן מטראני ז"ל, דהנה הקשו איך אמר צדיקים גמורין נכתבין ונחתין לאלתר לחיים, הלא ראינו הרבה צדיקים מתים. וכן ברשעים גמורין אמר שנכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, הלא ראינו שהרבה רשעים גמורין שחיים.

ואף שהפירוש בנכתבין לחיים או בנכתבין למיתה, הכוונה בתיבות חיים ומיתה, אינה דווקא חיים ומיתה ממש, אלא חיים כולל בריאות, עשירות, שלווה, נחת ועונג, שמחה, סיפוק הנפש ושובע רצון וכו', ומיתה כוללת מחלות, עניות, דאגה ועצבות, כעס ורוגז, יסורים, טירוף הנפש ובלבול הדעת וכו', מכל מקום הלא ראינו הרבה רשעים שחיים בשלוה ובכל טוב העולם הזה, וצדיקים מתייסרים ביסורים בלי מנוחה ושלווה, וחיים בעניות ודחקות בעירום ובחוסר כל.

ומחמת קושיא זו מפרשים הם, שצדיקים גמורין ורשעים גמורין שבמאמר

זה, אינו רוב זכיות או רוב אונות, אלא צדיק גמור בדין זה ורשע גמור בדין זה, פירוש, יש מצוות ומעשים טובים מיוחדים, שדינם הוא לשלם עבורם השכר בעולם הזה, אם עשה אדם מצוה ומעשה טוב שהדין על זה הוא לשלם לו השכר בעולם הזה, אף שהוא רובו עונות והוא רשע גמור לפי האמת, אבל לאותו דבר שהוא נידון עכשיו הוא צדיק גמור, ולפיכך נכתב ונחתם לאלתר לחיים, משום שאין לחכות עד יום הכיפורים ולראות אם יעשה תשובה או לא, מפני שאין שום חילוק אם יעשה תשובה אם לא, דינו כתוב וחתום לחיים עבור הדבר טוב שעשה.

וכן ברשעים גמורים שנכתבין ונחתמין למיתה, הפשט הוא שהוא רשע רק לאותו דבר הנידון, אף שהוא צדיק באמת שהוא רוב זכיות, אך יש עוונות מיוחדים שדינם הוא להפרע מהם בעולם הזה, ועונות שאין מועיל להם תשובה וצריכים יסורים למרק כחייבי כריתות ומיתות ב"ד או מיתה ממרקת כחילול השם, ולפיכך רשעים גמורים, היינו רשע לדבר אחד אף שהוא צדיק גמור נכתב ונחתם לאלתר למיתה משום שאין תכלית לעכב החתימה עד יום הכיפורים, דבין כך ובין כך בין יעשה תשובה גמורה בין לא יעשה דינו שוה.

ומצינו שלשון צדיק ורשע שייך אף שהוא רק לדבר אחד, דכתיב "והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע", ושם הוא הפשט צדיק לאותו דבר, אף שהוא רשע בכלל המצוות, וכן רשע לאותו דבר אף שבכלל הוא צדיק. זהו תמצית פירוש הראשונים הנ"ל.

דעת רש"י ותוספות

אמנם דעת רש"י ותוספות, שזכויותיהם מרובין, היינו צדיקים יש להם רוב זכיות, ורשעים היינו רובם עוונות, ובנינונים מחצה על מחצה. ועל שיטה זו הקשו המפרשים כנ"ל, שהרי מצינו צדיק ורע לו וכן רשע וטוב לו.

ולכן פירשו התוס' ולזה הסכימו המקובלים ("שערי אורה"; הרמ"ע מפאנו בספרו "עשרה מאמרות"; "דרך ה'" לרמח"ל) שצדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים היינו חיי עולם הבא, ורשעים גמורים שנכתבין ונחתמין לאלתר למיתה היינו גיהנם, שגור דינם נחתם לירד לגיהנם.

והרמב"ן מקשה על זה הפירוש (ב"שער הגמול"), וכי מה שייך לדון בראש השנה בענין עולם הבא וגיהנם, דבר זה שייך ליום הדין של אחר מיתה, אם הוא נידון לעלות לגן עדן או ח"ו לרדת לגיהנם, אבל הדין של ראש השנה הוא על הדברים הגשמיים הנגזרים לכל השנה, כחיים, בריאות, שלום, פרנסה, תבואה, גשמים וכו'.

ובספר "שיחות חכמה ומוסר" (שם, ד) מתרץ כך: הן אמת שהדין בראש השנה הוא על דברים גשמיים, על הדברים הנצרכים לשנה החדשה, אך קודם שמתחילים לדון את האדם צריכים לידע אם הוא בן עולם הבא או מן היורדים לגיהנם, שאם הוא בן עולם הבא לפי מצבו שהוא עתה, שהוא רוב זכיות וצדיק גמור, וא"כ מה נעשה במיעוט עונות שלו, הלא כל עון צריך כפרה ומיורק, ויסורים מכפרים וממקין עונותיו של אדם, ויסורי גיהנם אי אפשר ליתן לו, שכיון שרובו זכיות אינו יורד לגיהנם, אם כן צריכים ליתן עונש ויסורים בעולם הזה, אבל ברובו עונות שהוא רשע גמור ויורד לגיהנם, אם כן אין צריכים ליתן לו יסורים בעולם הזה, ואדרבה צריכים לשלם לו שכר בעולם הזה עבור מיעוט זכיות שלו.

ועוד, שאם הוא צדיק ובן עולם הבא דינו יותר חמור, שהקב"ה מדקדק עם צדיקו כחוט השערה, וברשעים שיורדין לגיהנם אין הדין עמהם כל כך חמור ובדקדוק, ויש פעמים להיפוך, שבצדיק דינו יותר קל, שמרחמין עליו מפני שיש לו הרבה זכותים ושהוא מבני עולם הבא, ועל הרשעים שהם מיורדי גיהנם אין מרחמין.

הכלל הוא, שקודם שדנין את האדם בראש השנה בעניני עולם הזה, צריכין לדון אותו קודם מה הוא דינו בנוגע לעולם הבא. וזהו הפשט בגמרא צדיקים גמורין שרובן זכיות ומיעוט עונות נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, לחיי עולם הבא, רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, היינו לירד לגיהנם, בינונים שהם מחצה זכיות ומחצה עונות תלויין ועומדין עד יום הכיפורים זו נכתבין לחיים, היינו חיי עולם הבא, לא זכו נכתבין למיתה היינו לירש גיהנם.

בינונים תלוין ועומדין

כתב בהערות על "החינוך" (הערה יח), כי לדעת רבינו הסוכר שצדיק גמור היינו שהוא כולו זכאי, נמצא שבינונים הם שאר בני אדם בין שזכויותיהם מרובין מעונותיהם או להיפוך. ולפי פירש התוס' והר"ן שצדיק גמור היינו שרובו זכיות ורשע גמור היינו שרובו עוונות, נמצא שבינונים היינו מחצה על מחצה דווקא.

הרשב"א בשו"ת (א, תפ) והריטב"א (בראש השנה טז, ב) הקשו, מדוע אינם זוכים הבינונים למדת "רב חסד" (שמות לד, ו) ומטה כלפי חסד [הנזכר בגמרא (ראש השנה יז, א) לדברי בית הלל בג' כתות ליום הדין]. ועי"ש מה שיישבו. [ועי' בהמשך מה שתירץ ה"פני יהושע"].

זכו נכתבין לחיים

והנה ה"פני יהושע" מקשה, היכן החתימה. ומתרץ בזה"ל: "והטעם נראה לי, שהוא מבואר משום דראש השנה הוא יום הדין הגמור לכל באי עולם, ואות ויום יושב הקב"ה ודן עם כל פמליא שלו שהם השרים העליונים כדכתיב 'והנה ראיתי ה' צבאות יושב על כסא רם ונשא וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו', דהיינו אלו שמיימינים לזכות ומשמאילים לחובה, ומשום הכי כתיב נמי 'היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו', כיון שרוב העולם בינונים דלא כשיטת תוספות וכמ"ש, וכדאמרינן נמי לעולם יראה אדם את עצמו שהוא בינוני, ומשום הכי חרדין ועצבין, כיון שהקב"ה אינו מתנהג באותו יום במדת חסד, כיון שהשרים המשמאילים ומקטריגים מעכבין על ידו מלעשות עמהם לפנים משורת הדין, ומשום כך מתנהג בראש השנה במדת אמת.

והשתא אתי שפיר הא דקאמר צדיקים ורשעים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים או למיתה, כיון שחותמו של הקב"ה אמת כדאמרינן ביומא, והיינו נחתמים, מה שאין כן ביום הכיפורים שהוא עת רצון ויום סליחה ומחילה, שנתרצה הקב"ה למשה לקבוע אותו ליום סליחה וכפרה לדורות, ואמרינן נמי דבהאי יומא לית רשות לשטן לאסטוני, כדאמרינן נמי ביומא דף כ',

וכמו שאבאר שם בעזה"י, וא"כ דבהאי יומא נתקיים 'ונשגב ה' לבדו ביום ההוא', לכן מתנהג באותו יום במדת רוב חסד להטות כלפי חסד, והיינו לבינונים.

ומשום הכי לא קאמר ביום הכיפורים נכתבין ונחתמין, שהרי חותמו של הקב"ה אמת דבהאי יומא אינו מתנהג במידה זו כלל, אלא מה שנכתבין ע"י הקב"ה בעצמו היינו חתימה דילילה, וכמ"ש עוד בטוב טעם ודעת גבי מעביר ראשון ראשון, וכך היא המדה טעם השינוי בזה בין ראש השנה ליום הכיפורים, כן נ"ל נכון בעז"ה".

ה"מנחת חינוך" מביא קושיא הב' של ה"פני יהושע" ואת תירוצו, וכתב על תירוצו: "ודברי פי חכם חן ושפתים ישק".

וכותב רבינו בעל "החינוך": "ומה שאמרו שם בסמוך לזה, בית שמאי אומרים שלש כתות ליום הדין, כלומר אחר המות של כל אחד ואחד מבני אדם, שזה קרוי יום הדין, כת אחד של צדיקים גמורים וכת של רשעים וכת של בינוניים. בכאן פירשו, צדיק גמור ורשע גמור בדינם, ובזה הפירוש תסתלק קושיא גדולה מן הענין, אם תזכה בני תרגיש בה ויניח לך עמלי זה".

מה שכותב רבינו: "שלש כתות ליום הדין, כלומר אחר המות של כל אחד ואחד מבני אדם".

וכתב בהערות על "החינוך" (הערה יט), שדברי רבינו הם לא כפירוש התוס' (שם ד"ה ליום), דדין זה כשיחיו המתים.

מה שכותב רבינו: "בכאן פירשו, צדיק גמור ורשע גמור בדינם". וכתב בהערות (הערה כ): "ובינונים היינו אותם אנשים שהמשפט שלהם מחצה על מחצה".

רבינו ממשיך וכותב: "ובזה הפירוש [דבינונים היינו מחצה על מחצה] תסתלק קושיא גדולה מן הענין". בהערות שם (אות כב), כותב: "אולי כוונתו

לקושיית התלמיד בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תפ) שהקשה, אמאי לא אמרינן 'רב חסד מטה כלפי חסד' בהא דג' ספרים. ותירץ לו, דמאמר דג' ספרים מיירי בטובות עולם הזה, ומאמר דג' כתות דאמרינן 'רב חסד' וכו' מיירי בתגמול עולם הבא. נמצא בזה שפירש רבינו פה דמאמר דג' כתות איירי לאחר מיתה, תסתלק קושיא הנ"ל.

ובקונטרס "שיחות חכמה ומוסר" הביא קושיית הראשונים, שהרי רואים גם על הדין בראש השנה - 'צדיק ורע לו' וכן 'רשע וטוב לו', ומתיר (הובא ב"ספר החינוך" מהדרות "זכרון אשר הרצוג" בהערה לא), שלגבי הדין שבראש השנה "צדיק גמור" הוא אדם שאין לו עוון כלל, ו"רשע גמור" הוא אדם שאין לו זכות כלל. צדיק מסוג זה אכן נכתב ונחתם לאלתר לחיים, ורשע מסוג זה אכן נכתב ונחתם לאלתר למיתה. וכל האחרים, מכל מקום, אף אם בעיקרם הם צדיקים או רשעים, שייכים לכת הבינוניים.

ומה שאמרו שם שהצדיק גמור בדינו נחתם לאלתר לחיי העולם הבא, אל תחשוב שחיי העולם הבא דבר השווה בכל צדיק, כי יש באותן החיים מעלות עד אין מספר, וכל צדיק וצדיק עולה בהם עד מקום הראוי לו לפי שכרו. ויתר פרטי ענינים אלה, שם בראש השנה פרק ראשון.

● סימן טז ●

המצוות בתפילות ראש השנה

א

מצוות התפילה

ידועה המחלוקת בין הרמב"ם להרמב"ן, שלדעת הרמב"ם בכל יום יש מצוה מן התורה להתפלל, משא"כ לדעת הרמב"ן חיוב התפילה הוא רק מדרבנן, ורק בעת צרה יש מצוה מן התורה להתפלל.

וכתבו האחרונים, כי בראש השנה - יום הדין והמשפט גם להרמב"ן יש מצוה מן התורה להתפלל בה. עוד מובא בספרים שביו"ט בלאו הכי גם לרמב"ן יש מצוה להתפלל מן התורה, כיון שנאמר בה "מקרא קודש", שהכוונה מקרא, היינו האסיפה שכולם נקראים קרואי מועד, שמתאספים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות להודות לה' ולהתפלל.

ב

יום הממלכה - מצות קבלת עול מלכות שמים

זוחלים ורועדים עומדים עם בני ישראל בשעה זו עם התקדש ליל יום הדין, שבו כל אחד ואחד עסוק, מצד אחד בפשפוש מעשיו, עת בואו לחלות פני מלך קדוש ונורא, דהרי בעי שיהיה נקי וזך מכל חטא ופשע, ומאידך גיסא נכספה וגם כלתה נפשו של כל איש אשר בשם ישראל יכונה, לקבל עליו עול מלכותו ויתברך ולהמליך את מלכנו אשר הוא מלך העולם, כל הבריאה כולו עומד ומצפה מתי נבוא ונמליך את מלכנו בשאגת 'המלך' היוצא מפינו בפחד וביראה ברתת וביזע.

בימים קדושים אלו, בשעה אשר עומדים אנו לקראת רגע זה, שומה

עלינו להתבונן ולהבין ביתר התבוננות מהו משמעותה של המלכה זו בנוגע אלינו, הממליכים את שמו יתברך עלינו, ומה מקורה בתורתנו הק'.

ותחילה נציין איפה אנו עוסקים בעבודת ההמלכה במהלך התפילות:

א. עיין להלן בדברי רש"י, על מה שאומרים בעשרת ימי תשובה "המלך הקדוש", וכפי שנפסק כן בשו"ע, "לפי שבימים הללו הוא מראה מלכותו לשפוט את העולם".

ב. אחד מטעמי מצוות תקיעת שופר מבאר רבי סעדיה גאון, כיון שהוא יום הממלכה.

ג. אמירת 'מלכויות זכרונות שופרות' בראש השנה, יבואר להלן, כיון שהוא יום הממלכה.

ד. מה ששואגים "המלך" בתפילת שחרית, הובא ב"מטה אפרים" (סי' תקפד, ט): "נוהגין לחלק התפלה, מ'אדון עולם' עד 'המלך יושב', מתפלל אחד, ומשם והלאה מתחיל שליח צבור אחר ומתחיל השליח צבור 'המלך' בקול רם", ומובא ב"אלף המגן" (סקט"ו): "כדי להראות לכל שאנו ממליכים עלינו את הקב"ה, ומקבלין עלינו מחדש עול מלכותו יתברך".
ועתה נבאר את משמעות ענין ההמלכה.

קבלת עול מלכות שמים

יסוד האמונה הינו קבלת עול מלכות שמים עלינו, וכאשר מבואר בחיבורינו על חג השבועות (חובת זמן גרמא חלק ב'), ונעתיקם עתה מפני שדבר בעתו מה טוב.

מצות קבלת עול מלכות שמים

הנה מצות קבלת עול מלכות שמים חיובה הוא תמידי כאמור, ונחלקו הראשונים בגדר עול מלכות שמים מהו, ונביא כאן את דבריהם, ויבוארו עוד כמה פרטים וענינים הנכללים במצוה זו.

הנה רש"י בפרשת וזאת הברכה על הפסוק (דברים לג, ה) "ויהי בישורון

מלך" הנזכר לעיל, כתב וז"ל: "ויהי - הקדוש ברוך הוא, בישורון מלך - תמיד עול מלכותו עליהם".

וב"שפתי חכמים" מבאר, דקשה לרש"י וכי אין לו מלוכה להקב"ה אלא על ישראל, והרי מלכותו בכל משלה, לכן פירש "תמיד עול מלכותו עליהם", פירוש, בוודאי גם הוא מלך על אומות העולם, אבל הם אינם מקבלים עליהם עול מלכותו כמו ישראל, שהם כפופים לו תמיד לקיים כל המצות שגזר עליהם.

מקור החיוב

מקור החיוב מבואר במשנה במסכת ברכות (דף יג, א), וכך איתא שם: "אמר רבי יהושע בן קרחה, למה קדמה פרשת 'שמע' ל'והיה אם שמוע', כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה, ואחר כך מקבל עליו עול מצות".

ומבואר בדברי הגמרא, כי בעת קריאת הפסוק הראשון 'שמע ישראל' יקבל עליו עול מלכות שמים. אמנם אף על פי שמצות קריאת שמע היא דווקא פעמים בכל יום בבוקר ובערב, מכל מקום היא מצוה תמידית, וכמו שיתבאר עוד להלן מדברי הראשונים, אלא שמצות הקריאה היא רק פעמיים ביום.

שיטות הראשונים בגדר קבלת עול מלכות שמים

בראשונים מצאנו שתי שיטות עיקריות בביאור קבלת עול מלכות שמים, שיטת הרמב"ן ושיטת הרמב"ם.

קבלת העבדות מעיקרי מצוות האמונה

בפירושו על התורה בפרשת עשרת הדברות (שמות כ, ב; וכן בפר' ואתחנן) מפרש הרמב"ן באריכות את ציווי הדיבור הראשון של 'אנכי ה' אלקיך' שכוונתו לקבלת עול מלכות שמים, וז"ל: "'אנכי ה' אלקיך' - הדבור הזה מצות עשה. אמר 'אנכי ה'", יורה ויצווה אותם שידעו ויאמינו כי יש ה',

והוא אלקים להם, כלומר הווה, קדמון, מאתו היה הכל בחפץ ויכולת, והוא אלקים להם, שחייבים לעבוד אותו וכו'.

וטעם 'מבית עבדים' - שהיו עומדים במצרים בבית עבדים, שבויים לפרעה, ואמר להם זה שהם חייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלקים, שיעבדוהו, כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים, כטעם 'עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים' (ויקרא כה, נה). וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו (ברכות יג, ב) קבלת מלכות שמים, כי המלות האלה אשר הזכרתי הם במלך כנגד העם".

הרי לנו מדברי הרמב"ן שקבלת עול מלכות שמים פירושה, שיקבל מלכות שמים על עצמו, שיהא הוא מוכן להיות עבד לה' שהוא המלך, ויהא תמיד מוכן לעבדו ככל אשר יידרש, וזה נלמד מפירוש תיבת 'אלקיך', כמ"ש "והוא אלקים להם, שחייבים לעבוד אותו".

בן דעת המפרש בהרמב"ם

גם המפרש על הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"א ה"ו) מבאר, שקבלת עול מלכות שמים נלמד מתיבת 'אלקיך', ש'אנכי ה' הכוונה לאמונה במציאות הבורא, ו'אלקיך' הכוונה שהוא אלקינו כמו שיחד ה' את שמו על האבות הק' אלקי אברהם יצחק ויעקב, ושנחנו עבדיו וקיבלנו עלינו את עול מלכותו.

'ישראל מאמינים בני מאמינים'

בתחילת דרכנו נשכיל להבין, שאין דיבורינו בא לשלול ח"ו אמונתנו הטבועה בלבנו כבר מאז נהיינו לעם ה', ומאז שהשרה הבורא כל עולמים שכינתו על אבותינו אברהם יצחק ויעקב, אשר מאז ועד עתה טבועה בכל אחד ואחד מאתנו אמונת ה', כמבואר בספרי הראשונים והאחרונים, אשר דבר ברור הוא לנו שאין עוד מלבדו ואפס זולתו.

רבנות מדיניות באמונה

כתב הגה"ק רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל הי"ד ("קובץ הערות" בסופו, סי' יב אות

י-יא), וז"ל: "ונראה דאף שכל ישראל הן מאמינים כהבטחת התורה וגם כך יאמינו לעולם", אבל אינן שוין במדרגת אמונתן, והאמונה היא דוגמת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, כי יש בה רבבות מדרגות זו למעלה מזו".

ונביא כאן קטע מספר "אמונה ובטחון" (פרק ב אות א) לבעל החזו"א זי"ע:

"מדות בני אדם מתחלפות למדרגות נעלות זה למעלה מזה, כן מדת האמונה יש בה מדרגות זה למעלה מזה, וקטני אמנה גם כן בכלל מאמינים, כיוון שאינם בכלל הכופרים והמינים, אבל אמונתם חלושה, ואין פעולת האמונה שולטת עליהם, רק נגד עבירות היותר מפורסמות ואשר כל הציבור נזהרים בהם, ומהן שאמונתם יותר חזקה ופעולתם יותר ניכרת".

וכדי שנבין דבר זה ביתר ביאור נביא כאן הלכה מהלכות פריקה וטעינה (חושן משפט סי' ער"ב סעיף יא) המבאר שם בביאור הפסוק 'כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וכו': "השונא האמור בתורה, לא מאומות העולם הוא אלא מישראל, והיאך יהיה לישראל שונא (מישראל), והכתוב אומר: 'לא תשנא את אחיך בלבבך' (ויקרא יט, יז), אמרו חכמים: כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר, הרי מצוה לשנאותו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעת; ואף על פי שעדיין לא עשה תשובה, אם מצאו נבהל במשאו מצוה לטעון ולפרוק עמו, ולא יניחנו נוטה למות שמא ישהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה, והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים, מאחר שהם נלויים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת, שנאמר: 'אמור אליהם חי אני נאם ה' אלקים אם אחפון במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה' (יחזקאל יח, כג)".

הרי רואים אנו בפירוש שכך נפסק להלכה, שאפילו יהודי שרחמנא-ליצלן עבר עבירה במזיד עם התראת יחיד ועדיין לא חזר בתשובה, מכל מקום עדיין נקראים נלויים על עם ה', והטעם לזה הוא כיון שהם מאמינים בעיקר הדת, והכוונה היא שבתוך תוכם מונחת הנקודה הפנימית החקוקה על לבם של ישראל.

דוגמא לזה מה שמסופר על אחד מצדיקי הדורות שבאמצע תפילת המוספין לפני אמירת הפיוט "וכל מאמינים" הסתובב לקהל המתפללים

באומרו "וכל מאמינים?" בלשון שאלה כמתמיה, כלומר האם אכן נכונים דבר זה שכל ישראל מאמינים? אך כעבור רגע התאושש ואמר "וכל מאמינים!" בנימה ודאית, כפושט את ספיקו. כלומר, ברור הדבר שכולם מאמינים, וראיה לזה שכשאישי יהודי חש בראשו ומטה ידו על מצחו ואומר **אוי טאט'ע**, אין לך ראיה גדולה מזה שכל ישראל מאמינים בני מאמינים הם.

עבודת האמונה - קבלת עול מלכות שמים בראש השנה

כל האמור עד הנה עוסק באמונה הטבועה בלבנו מכבר, עם כל זה חובה עלינו, וזוהי אחת ממצוות ה' כמבואר לעיל, שנתבונן בדבר זה כמבואר ב"חזון איש", שמדרגות האמונה הינם זה למעלה מזה, ולכן עלינו מוטל החוב לעסוק בענין זה, ולבארן כדי שנגיע להבנה ולו במעט מהי אמונת ה' ומהי עבודתנו בענין זה, ובפרט ביום קדוש זה, לעלות במדרגות האמונה אשר היא 'מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה'.

כדי להבין דבר זה, דבר ראשון נתבונן במהות היום, אשר הוא יום המלכת ה' יתברך שמו על הבריאה כולו, והוא יום אשר בו הקב"ה מראה מלכותו בעולם, כמבואר ברש"י הקדוש על הגמרא (ברכות דף יב, ב) בענין מה שתקנו חז"ל לומר "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט", וז"ל: "ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב, כל השנה כולה אדם מתפלל 'האל הקדוש', 'מלך אוהב צדקה ומשפט', חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמתפלל 'המלך הקדוש' ו'המלך המשפט'. ומבאר רש"י: "'המלך הקדוש'. לפי שבימים הללו הוא מראה מלכותו לשפוט את העולם".

ונקדים את אשר גילה לנו בעל ה"שפת אמת" זי"ע בספרו הק', כי עיקר התפילות בימים הנוראים "מלוך על כל העולם וכו'", "ותמלוך אתה וכו'", עיקר הבקשה הוא שימלוך ה' עלינו, ושנקבל על עצמנו עול מלכותו יתברך, וענין החדרת אמונת ה' בלבנו בשעת תפילות ביום הדין היא סגולה להמשכת האמונה לכל השנה כולה, וז"ל (דברים ראש השנה שנה תרמ"ו):

"ולכן צריכין לקבל מלכות שמים בראש השנה, שבכל שנה הקדוש ברוך הוא

נמלך בנשמתן של ישראל כנ"ל. והמה חפצים לקבל החיים לכבודו יתברך, ובאופן זה הקדוש ברוך הוא מחדש החיים בכל שנה. וכאשר מבקשין 'מלוך על כל העולם כו', צריך להיות עיקר הבקשה על עצמנו שכל אדם מישראל נקרא עולם בפני עצמו, וכפי מה שמקבלין על עצמנו כך נמצא מזה הארה לכל הכלל".

ההמלכה בשעת תקיעת שופר

והוא גם ענין מה שצויה לנו הבורא יתברך שמו לתקוע שופר ביום זה, כמו שמבאר רבינו סעדיה גאון בביאורו, אשר הוא מבאר עשרה עניינים במצות תקיעת שופר, וזה הראשון:

"העניין הראשון מפני שהיום היתה תחילת הבריאה שבו ברא הקב"ה את העולם ומלך עליו, וכן עושים המלכים בתחילת מלכותם, שתוקעין לפניהם בחצוצרות ובקרנות, להודיע ולהשמיע בכל מקום התחלת מלכותם, וכן אנו ממליכין עלינו את הבורא ביום זה. וכן אמר דוד 'בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'".

ומובא גם כן בריטב"א (ראש השנה טז, א): "תניא, אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא: אמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות. מלכיות - כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות - כדי שיעלה זכרונכם לפני לשובה, ובמה - בשופר".

ומסביר הריטב"א: "ובמה בשופר. עיקר הפירוש דאכולהו קאי במה ראוי להמליכני ולהזכיר זכרונכם לפני בשופר, שכן כתיב (מלכים א' א, לט) 'ויתקעו העם בשופרות וימליכו את שאול עליהם למלך', ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא".

רואים אנו באופן פשוט, שעיקר ההמלכה היא על ידי תקיעת שופר, שכן היה הדרך כשהעם ממליך עליהם מלך, כפי שרואים בפסוק. וכלפי מלכות שמים הוא ע"י שיקבל עליו עול מלכותו במסירות נפש, לקיים את כל מצוותיו.

בפרט שבזה אנו מזכירין לפני הקב"ה את מעמד הר סיני, שבו המלכנו את מלכנו בפעם הראשונה ובתכלית השלימות, כמבואר ב"קדושת לוי" (לראש השנה) על דרך משל ונמשל, וז"ל:

”בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה” (תהלים צח, ו). נבוא לבאר על דרך משל ומליצה, למלך בשר ודם שנסע ליער גדול להשתעשע ולקבל תענוג מצידת חיות ועופות, עד שבא לעמק היער ולא מצא את דרך המלך הנכון והישר לשוב לביתו, וראה ביער אנשי כפרים ושאלם על הדרך, ולא הכירו את המלך ולא ידעו מה להשיב לו, כי מעולם לא ידעו את דרך המלך הגדול הנכון והישר, עד שמצא איש חכם ונבון ושאלו על הדרך, אז החכם הבין שהמלך הוא, נודעזע לאחוריו ושמע תיכף לרצונו, ויראהו את הדרך, כי מרוב חכמתו ידע את דרך המלך הנכון והישר, ויולך את המלך לבית המלוכה, ויושב אותו על כסא ממלכתו, וימצא האיש ההוא חן בעיני המלך מאד, וינשאהו מכל שרי המלוכה, וילבש את האיש ההוא בגדים יקרים, ואת בגדיו צוה להכניס לבית גנזיו. ויהי אחרי ימים רבים חטא אותו איש למלך, ויקצוף עליו המלך, ויצו לשרים היושבים ראשונה במלכות לשפוט אותו האיש כדין העובר על מצות המלך, ויצר להאיש מאד, כי ידע כי משפטו יהיה חרוץ לרע לו על דבר אשר חטא נגד המלך, ויפול לפני המלך ויבקש על נפשו, ויתחנן לו שקודם שיצא דבר המשפט ימלא שאלתו בדבר אחד, להלביש אותו בגדיו הראשונים בשעה שהולך את המלך מהיער, וישא לו המלך לדבר ההוא, ויהי כאשר הלביש אותו את הבגדים הנ”ל, זכר המלך את גודל החסד אשר עשה עמו אותו האיש, אשר החזיר אותו לבית המלכות ויושיבהו על כסא ממלכתו, ויכמרו רחמיו וימצא חן וחסד לפניו, והעביר את חטאתו מלפניו והשיבו על כנו.

הנה ככל המשל הנ”ל כמו כן אנחנו עמו בית ישראל, בשעת מתן תורה אשר החזיר הקדוש ברוך הוא על כל אומה ולשון שיקבלו את התורה ולא רצו (ע”ז ב, ב; זוה”ק ח”ג קצב, ב), ואנחנו עמו בית ישראל קבלנו את התורה בשמחה ותענוג גדול, עד אשר קדמנו נעשה לנשמע, וקבלנו עלינו עול מלכות שמים והמלכנו אותו למלך עלינו, וקבלנו מצותיו ותורתו הקדושה. ועתה פשענו מרדנו נגדו, ובראש השנה יראים אנחנו מיום הדין אשר בא במשפט על כל נעלם, ולכל איש ואיש נקצב משפטו כפי מעשיו. לכן אנחנו תוקעין בשופר, ומלבישין אנחנו אותנו באותו הלבוש שהיה במתן תורה, שקבלנו את התורה והמלכנו אותו בשופר, כמו שכתוב (שמות יט, יט) ’ויהי קול השופר הולך וחזק מאד’ וכו’, והוא כדי שיזכור לנו מזה הזכות, וימחול

לנו על כל עונותינו ופשעינו ויפטרנו מן הדין, ויכתבנו לאלתר לחיים ארוכים וטובים, אמן כן יהי רצון".

היוצא לנו, שמהות היום הינו שנחדיר בלבנו ובמחשבותינו מלכות ה' יתברך בעולם, ולקבל על עצמנו עול מלכותו, ולא נהיה כאותו בר נש ששאלוהו במוצאי ראש השנה מה היה עבודתו בראש השנה, ואמר שהמליך את ה' על השבעה הרקיעים, 'ומה עוד'? שאלוהו, ענה, שהמליך את ה' על הארץ, 'מה עוד'? ענה, שהמליך את ה' על כל החיות, וכו' וכו', רק דבר אחד שכח, להמליך את ה' יתברך עליו עצמו, והרי כשוטה גמור ייראה, כיון שאת העיקר החסיר, כי עיקר עבודת היום הוא להמליך את הבורא עלינו ולקבל עול מלכותו עלינו באהבה וברצון!

וכשנהיה כלי מוכן לקבל על עצמנו עול מלכותו, אזי גם בעיניו יתברך נהיה כלי מוכן לקבל השפעותיו שמשפיע עלינו בימים קדושים אלו, כמבואר בספר הק' "קדושת לוי", וז"ל: "כאשר אנו עושים את עצמינו כלי מוכן לקבל שפעו הק' בהתעוררותנו על ידי שאנו ממליכים אותו".

וביתר אריכות מבואר בספר הק' "ישמח ישראל", וזה תוכן דבריו: "הן ידוע שכל דבר גשמי יש לו חיות רוחני המקיימת אותו חיות רוחני זו תלויה בהמלכת הבורא על ידי בני ישראל שזה עיקר ותכלית הבריאה ולפי עוצם ההמלכה והמסירות נפש בקבלת עול מלכות שמים כך עוצם החיות המקיימת את הדבר הגשמי".

ומובן בזה שריבוי השפע הגשמי באיכות ובכמות תלוי בעוצם קבלת עול מלכות שמים של בני ישראל.

סגולת קבלת מלכות שמים בשמחה

כתב ה"שפת אמת" (ראש השנה שנת תרס"א), שהנביא צוה לשמוח בראש השנה "אכלו משמנים וכו' כי חדות ה' היא מעוזכם", ובראש השנה מקבלים שמים, וצריך להיות בשמחה, כמו שאמרו חז"ל (שבת קל, א) "כל מצוות שקיבלו עליהם בשמחה, עדיין עושין אותה בשמחה", וכפי השמחה בראש

השנה בקבלת מלכותו ית"ש כן מתקיים כל ימי השנה (מובא ב"פניני המועדים", בספר "הרת עולם").

מצוה מדבריי קבלה לצפות ולייחל על בנין ביהמ"ק וירושלים

בנוסף לזה, בתפילות ראש השנה מתפללים הרבה בקשות ותחנונים על התגלות מלכות שמים, ועל בנין בית המקדש, ועל ירושלים, ועל הרמת קרן דוד משיחך, ובזה מקיימים בנוסף על מצות התפילה, גם מצוה מדבריי קבלה, כפי שמצינו בפרשת ראה (דברים יב, ה) בפסוק "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם, לשכנו תדרשו", וכותב ה"ספרי": "אף על פי שלא נצטווית". דהיינו שיש לנו ציווי מיוחד לדרוש אל בית המקדש ולצפות אליו.

ומצינו בימי דוד המלך שהשי"ת קצף על בני ישראל ומתו במגיפה שבעים אלף איש, כמובא בשמואל (שמואל ב' כד, א-טו) "ויסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר, לך מנה את ישראל... וימת מן העם מדן ועד באר שבע, שבעים אלף איש". וראה שם ברש"י: "ויסף אף ה' לחרות בישראל - לא ידעתי על מה", שרש"י מתקשה, מה היה הקצף של השי"ת על בני ישראל.

אך הרמב"ן בפר' קרח (במדבר טז, כא) מבאר, שהקצף על בני ישראל היה, כיון שלא בנו עדיין את הבית המקדש, משכנות לאביר יעקב, וכלשונו: "כי מלבד המנין היה עונש על העם מתחלת דבר, כדכתיב (שמואל ב' כד, א) "ויסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם". וכתב שם רש"י, 'לא ידעתי על מה'. ואני אומר בדרך סברא, שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה, שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ, ואין השבטים מתעוררים לאמר, נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו, כענין שנאמר (דברים יב, ה) "לשכנו תדרשו ובאת שמה"א, עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן

יא. כמו שמפרש שם הרמב"ן, שהוא ציווי למצוא את מקום המקדש ולהשתדל להקימו. וב"ספרי" (ראה ה) כותב: "תדרשו" - דרוש על פי הנביא, יכול תמתין עד שיאמר לך נביא,

ארוך, שנאמר (שמואל ב' ז, א-ב) "ויהי כי ישב המלך בביתו, וה' הניח לו מסביב מכל אויביו, ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלקים יושב בתוך היריעה". והנה דוד מנעו השם יתברך מפני שאמר (דברי הימים-א כב, ח) "כי דמים רבים שפכת ארצה לפני", ונתאחר עוד הבנין עד מלוך שלמה. ואילו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחלה היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול, או גם בימי דוד, כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר לא היה הוא הבונה אבל ישראל הם היו הבונים. אבל כאשר העם לא השגיחו, ודוד הוא המשגיח והמתעורר והוא אשר הכין הכל היה הוא הבונה, והוא איש משפט ומחזיק במדת הדין ולא הוכשר בבית הרחמים, ועל כן נתאחר הבנין כל ימי דוד בפשיעת ישראל, ועל כן היה הקצף עליהם. ועל כן היה המקום אשר יבחר ה' לשום שמו שם נודע בענשם ובמגפתם.

והכתוב ירמוז כל זה, שנאמר (שמואל ב' ז, ו-ז) "כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה, ואחיה מתהלך וגו' בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל, הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל לאמר, למה לא בניתם לי בית ארזים". הרי יאשים הכתוב, כי השכינה מתהלכת בכל ישראל מאהל אל אהל וממשכן אל משכן ולא היה אחד בכל שופטי ישראל הרועים אותם מתעורר בדבר. ואמר הכתוב עוד, כי גם השם רחוק מהם ולא דבר לאחד מכולם לבנות הבית, רק עתה שנתעוררת הטיבות כי היה עם לבבך, ואצוה עתה לבנותו על יד שלמה בןך שיהיה איש שלום". עד כאן לשון הרמב"ן.

ואכן בהמשך הפסוקים מבואר שם שהנביא בא לדוד המלך בשליחות ה', וביקש ממנו שיבנה את ה"מזבח" כהכנה לבנין בית המקדש שנבנה ע"י שלמה המלך, והמגפה נעצרה.

ישראל בכניסתן לארץ - כדעת רבי יוסי במס' סנהדרין (דף כ, ב). וכתב "החינוך" (סוף מצוה צה - בנין בית הבחירה) שנוהגת בזמן שישאל שריון על אדמתו [עיי"ש בהערות על "החינוך"].

תלמוד לומר 'לשכנו תדרשו ובאת שמה', דרוש ומצא ואחר כך יאמר לך נביא, וכן אתה מוצא בדרך וכו'. אך לדעת הרמב"ם (בהל' מלכים פ"א ה"א, וראה בפ"א ה"ב) הוא מצות עשה, והוא אחד מהג' מצוות שנצטוו בני

במדרש "שוחר טוב" (מזמור יז) לומד מכך מוסר השכל, על גודל החיוב המוטל עלינו לתבוע ולהתחנן על בית מקדשנו ותפארתנו, וזה לשונו:

"תני רבי שמעון בן יוחי, משל לאחד שהיה מכה את בנו, ולא היה יודע הבן על מה הוא מוכה, לאחר שהכהו אמר לו לך ועשה דבר פלוני שצויתך היום כמה ימים ולא השגחת בי, כך כל אותן אלפים שנפלו במלחמה בימי דוד, לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש. והלא דברים קל וחומר, ומה אם אלו שלא היה בית המקדש ביניהם, ולא נחרב בימיהם, נעשה להם כך, ונענשו על שלא תבעו אותו, אנו שחרב בימינו, ואין אנו מתאבלים עליו, ולא נבקש עליו רחמים על אחת כמה וכמה, לפיכך התקינו חסידים הראשונים שיהיו מתפללים שלש תפלות בכל יום, והתקינו בו 'אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכיתנך לציון וסדר העבודה לירושלים', ותקנו 'בונה ירושלים' ברכה בפני עצמה בתפלה, ובברכת המזון'.

[ואולי הטענה על בני ישראל בימי דוד היתה, שהיה להם ללמוד ממשה רבינו ומיוצאי מצרים, איך הם ציפו והתפללו על בניית בית המקדש. אם זה בשירת הים (שמות טו), שאמרו: "זה קלי ואנוהו", ורש"י מביא את התרגום אונקלוס "לשון נוח (ישעיה לג, כ) נוח שאנן", כלומר מדור לגור שם (על פי פירוש המצורף שם). והוא מפורש ב"פסיקתא זוטרתי" (בשלח פרק טו), 'וחכמים אומרים זה אלי ואנוהו - מקום מקדשו'. ובחומש "מקרא מפורש" מביא את דברי ה"מכילתא" (מס' דשירה ג) 'ואנוהו - אֶלָּנוּ עד שיבוא עמנו לביהמ"ק' [האותיות נו"ן ולמ"ד מתחלפות. ערוגה"ב]. ועי' בספר "שערי אהרן" (בשלח, עמ' תנא ד"ה ועי' באונקלוס. מובא לקמן) 'כלומר אבנה לו בית המקדש, ושם אעבוד לפני'. ובפירוש ה"כל בו" (נדפס בסידור "עבודת השם") מפרש תיבת "וארוממנהו" - 'אותיות 'ארומם נוח', בית המקדש, וכתוב (עזרא ט, ט) "לרומם את בית אלקינו".

וכן כשאמרו "נחית בחסדך", וכפי שפי' האבע"ז 'שהשם ינחם עד שיביאם אל ירושלים שהוא נוח הקודש'. וכן כששרו "נהלת בעוז אל נוח קדשך". ובחומש "מקרא מפורש" (עמ' שפא הערה קיז) בשם ה"מכילתא" (מס' דשירה ג, ט), שהשי"ת ניהל אותם בזכות בית המקדש שהם עתידים לבנות. ועיי"ש עוד בשם הרלב"ג שפירש, שהוא הר-המוריה אשר בו בית המקדש. וע"ע ב"שערי אהרן" (בשלח, עמ' תסד ד"ה נוח קדשך).

ובהמשך השירה: "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך, מכון לשבתך פעלת ה', מקדש ה' כוננו ידיך", ופרש"י: "מכון לשבתך - מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת. מקדש - חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת, שנאמר (ישעי' מח, יג) 'אף ידי יסדה ארץ', ומקדש בשתי ידיים".

וכן מצינו בפר' ואתחנן (ג, כה), שמשה רבינו התנפל בתפילה לפני הקב"ה, וביקש "אעברה נא ואראה את ההר הטוב הזה והלבנון", ופרש"י: "ההר הטוב הזה - זו ירושלים. והלבנון - זה בית המקדש", שמשה רבינו ביקש ליכנס לארץ ישראל כדי לראות בבנין בית המקדש וירושלים עיר הקודש. לכן היתה הטענה לעם ישראל בדורו של דוד, למה לא התעסקו עדיין בבנין בית קבוע - ביהמ"ק בירושלים עיר הקודש, אחר ארבע מאות שנה מאז שנכנסו לארץ ישראל].

עוד מקור לציפייה על בנין הבית מצינו מה שכתב הרמח"ל, בספרו "מסילת ישרים" (פרק יט) אחר שמביא את עבודת החסיד שמתאוה על עבודת ביהמ"ק, הוא מביא את דברי ה"תנא דבי אליהו": "כל חכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו, ומתאנח על כבודו של הקדוש ברוך הוא וכו' כל ימיו, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים ולכבוד בית המקדש ולישועה שתצמח בקרוב ולכינוס גליות, זוכה לרוח הקודש בדבריו וכו', נמצאת למד שזאת היא הכוונה המעולה שהיא רחוקה לגמרי מכל הנאת עצמו, ואינה אלא לכבודו של מקום ולקידוש שמו יתברך המתקדש בבריותיו בשעה שעושים רצונו, ועל זה אמרו (זוה"ק, כי תצא), 'איזהו חסיד המתחסד עם קונו'".

וממשיך וכותב: "והנה החסיד כזה מלבד העבודה שהוא עובד במעשה מצותיו על הכוונה הזאת, הנה וודאי צריך שיצטער תמיד צער ממש על הגלות ועל החורבן, מצד מה שזה גורם מיעוט כביכול לכבודו ית', ויתאוה לגאולה לפי שבה יהיה עילוי לכבוד השם יתברך, והוא מה שכתב ה'תנא דבי אליהו' שהבאנו למעלה, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים וכו', ויתפלל תמיד על גאולת בני ישראל והשבת כבוד שמים לעילוי. ואם יאמר אדם מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלים וכו', המפני תפלתי

יכנסו הגליות ותצמח הישועה. תשובתו בצדו, כאותה ששנינו (סנהדרין לח, ב) 'לפיכך נברא אדם יחידי כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם', וכבר נחת רוח הוא לפניו יתברך שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת, ואף שלא תעשה בקשתם מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הנה הם עשו את שלהם והקב"ה שמח בזה.

ועל העדר זה הדבר התרעם הנביא (ישעי' נט, טז), "וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע", ואמר (שם סג, ה) "ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך", ואמר (ירמי' ל, ז), "ציון היא דורש אין לה", ופי' ז"ל (סוכה מא, א) מכלל דבעיא דרישה. הרי כאן שחייבים אנחנו בזה, ואין לנו ליפטר מפני מיעוט כחננו, כי על כיוצא בזה שנינו (אבות ב, טז) 'לא עליך המלאכה לגמור ואי אתה בן חורין ליבטל הימנה'.

יש להבהיר, למה כתב הרמח"ל את עבודת דרישת בית המקדש בעבודת החסיד, הרי זו חובת כל אחד לדרוש את בנין ביהמ"ק. ונראה, כיון שבגרמא לא מצינו שהתקינו חז"ל את דרישת ביהמ"ק, רק בג' מקומות, א - מה שתיקן רבי יוחנן בן זכאי לעשות זכר לזה, שנוטלים הלולב כל שבעת ימי החג. ועל זה אמרו 'מנא לן דעבדינן זכר למקדש'. ב - בגמרא מנחות (דף סו, א) 'אמימר מני יומא ולא שבועי, אמר זכר למקדש הוא'. וכך פירש"י שם: 'אמימר מני יומי ולא שבועי' - אמר האי מניינא דהשתא לאו חובה הוא דהא ליכא עומר אלא זכר למקדש בעלמא הוא הלכך ביומי סג' ג - באכילת 'כורך' כליל הסדר 'זכר למקדש כהלל'. ומלבד ג' הדברים הנ"ל לא תיקנו חז"ל חובה לדרישת ביהמ"ק, לכן ציין זאת הרמח"ל רק בעבודת החסידות, שהם [החסידים] ידרשו ויצפו ויבקשו לבנין הבית הקדוש.

ומה שמצינו (במס' בבא בתרא דף ס, ב) שתיקנו לנו חז"ל, לעשות זכר לחורבן בכל דבר שיש בו משום שמחה, "כך אמרו חכמים, סד אדם את ביתו בסיד, ומשייר בו דבר מועט... עושה אדם כל צרכי סעודה, ומשייר דבר מועט... עושה אשה כל תכשיטיה, ומשיירת דבר מועט, שנאמר 'אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, תדבק לשוני לחכי וגו'". זה ענינים של אבלות על חורבן בית המקדש, כמ"ש שם "אם לא אזכרכי", אך זכר של השתוקקות למצוות שנעשו בבית המקדש, מתוך ציפייה מתי נזכה לקיימם בבית המקדש

לא מצינו שתיקנו חז"ל אלא בג' דברים הנ"ל. [וכן הדרש "לשכנו תדרשו" שצריכים לדרוש את ביהמ"ק, לא מוזכר בגמרא].

דברים נוראים מצינו ב"חתם סופר" (שם במס' סוכה מא, א. ד"ה מנ"ל דעבדינן) על חובתנו לדרוש לשיבת ציון וירושלים: "והנה אחר חורבן בית ראשון לא עשו דרישה לציון, על כן לא זכו לגאולה שלימה, רק ממכה עצמה תיקן רפואה, והיינו דקאמר קרא "ממכותיך ארפאך" ולא רפואה קודם למכה, מאי טעם משום 'ציון היא דורש אין לה'. ובחורבן בית שני נתעורר רבי יוחנן בן זכאי על זה, לעשות דרישה לציון וזכר למקדש, כדי שנזכה לגאולה שלימה רפואה קודם למכה".

אף שבגמרא לא מצינו החיוב על דרישת ציון ובנין הבית רק בג' דברים הנ"ל, אך בין גדולי הראשונים כן הוזכר ענין הדרישה לביהמ"ק בעבודת התפילה, כמו שבעל ה"רוקח" כתב ("פירושי סידור התפילה לרוקח". מובא בגמרא "מתיבתא" סוכה דף מא, א, ב"משנת הראשונים"), כי לכן תיקנו לומר כל יום בסוף תפילת שחרית התפילה "ובא לציון גואל" כדי להתפלל ולהתחנן על ביאת הגואל צדק, וכלשוננו: 'אף על פי שאנו בגולה, אנו מייחלים לישועתו שכתוב (ישעי' סב, יא) "אמרו לבת ציון הנה ישעך בא וגו'", וכתוב (ירמיה ל, יז) "ציון הוא דורש אין לה" מכלל דבעי דרישה, על כן אומרים 'ובא לציון' בכל יום, כמו שאמר במדרש אבכ"ר בסוף כל דרשה דברי נחמות, וסופן אמן במהרה כן יהי רצון. וכך בילמדינו בסוף כל דרשה דברי נחמות, על כן בסוף כל תפילה אנו מתחננים "ובא לציון גואל".

[עי' בגמרא "מתיבתא" (סוכה דף מא, א) על דברי הגמרא מנין שעושים זכר למקדש, אמר רבי יוחנן דאמר קרא (ירמיה ל, יז) "כי אראה ארוכה לך וגו' כי נדחה קראו לך ציון הוא דורש אין לה" מכלל דבעי דרישה. כי לכאורה תמוה, שהרי משמעות הפסוק היא שנכמרו רחמי הקב"ה על ציון משום שאין לה דורש, ולכן מעלה לה ארוכה, ואם כן כיצד תיקן רבי יוחנן בן זכאי לדרוש לציון, והרי אם ידרשה שוב לא יכמרו עליה רחמי הקב"ה להעלות לה ארוכה. ומביא שם תירוץ מספר "יום תרועה" (ראש השנה ל, ב ד"ה ומנ"ל), שלפי דרשת הגמרא פשט הכתוב הוא, שהקב"ה אמר לישראל שלא יתרעמו על צרותיהם, כיון שבידו להושיעם ולהעלות להם ארוכה,

אלא שהגורם שאינו מושיעם הוא עוונם שאינם זוכרים ודורשים את ציון, ולפי זה אכן בעשיית זכר למקדש תלויה הגאולה. וראה ביאור נוסף בספר "נחלת יהושע" (ד"ה דורש).

מקור נוסף לציפייה ולבקשה על בנין הבית הגדול והקדוש, מצינו כנבואת הושע הנביא על אחרית הימים, שם מוזכר הענין שלעתיד לבוא יבקשו בני ישראל את בית המקדש, וכך נאמר (הושע ג, ה) "אחר ישבו בני ישראל ובקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם, ופחדו אל ה' ואל טובו, באחרית הימים".

ולהבנת הדברים נבאר קודם את דברי הפסוק אחד לאחד:

"אחר ישבו בני ישראל":

היינו לאחר שישבו בני ישראל בתשובה אל ה' בעודם בגלותם באחרית ימי הגולה, כמו שכתב מהר"י קרא: "כלומר, לאחר שיעשו תשובה בגלות יבקשו את ה' וכו'". וגם הרד"ק מפרש כן: "זה יהיה באחרית הימים קרוב לעת הישועה, שישבו בני ישראל בתשובה" ב.

וכן בהמשך (יא, י) אומר הושע הנביא "אחרי ה' ילכו", ומפרש הרד"ק: "אחרי ה' ילכו - אף על פי שאסלק בעונם שכינתי מקרבם ואגלה אותם מארצם, עוד יהיה זמן רב שילכו אחרי השם וידרשוהו בגלותם, כמו שאמר בתחילת הספר, ש'אחר ישבו בני ישראל ובקשו את ה' אלקיהם'".

"ובקשו את ה' אלקיהם":

היינו שידרשו ויבקשו את ה' בצר להם (על פי המפרשים הנ"ל) לשאול ממנו

כשיהיו בבית המקדש [ע"י להלן מה שהב"ח מפרש את דברי רש"י]. כעין זה איתא ב"אבן עזרא" וב"מצודות דוד" שפירשו הפסוק, "אחר שישבו לאחר גלותם בשובם לארץ הקודש".

יב. אך ע"י ברש"י שמפרש, אחר שישבו בני ישראל "אחר הגולה", היינו לאחר גאולתם יחזרו בתשובה. ובמס' מגילה (דף יח, א. ד"ה אחר ישובו) מפרש רש"י: "אחר ישובו לבית המקדש", שיחזרו בתשובה רק אחר הגאולה

צרכם - כי ישיב וישרה שכינתו ביניהם (מצו"ד). ובתרגום יונתן: 'ויתבעון ית פולחנא דה' אלקיהון' - שיבקשו לעבוד השי"ת.

"זאת דוד מלכם":

גם יבקשו את מלך המשיח הבא מזרע דוד המלך, שימלוך עליהם, שעד עכשיו לא היה להם מלך (ע"פ האבע"ז מצו"ד ומהר"י קרא). ובתרגום יונתן: "וישתמעון למשיחה בר דוד מלכהון" - שיהיו ממושמעים למלך המשיח.

ומהר"י קרא כותב: "יִמְצָא להם הקב"ה, ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב".

"ופחדו אל ה'":

ה"מצודת ציון" מפרש: "אל ה' - את ה', וכן ואל טובו כמו 'וירדפו אל מדין'" (שופטים ז, כה). והרד"ק כותב: "ופחדו אל ה' - שיפחדו ויראו ממנו בשובם אליו"^{יג}. וה"מצודת דוד" מוסיף עוד, "שלא יחטאו עוד, כי יפחדו את ה' שלא יסיר שכינתו מהם"^{יד} טו.

"ואל טובו":

היינו שלא יחטאו עוד, כי יפחדו את טובו שלא יאבדו השפעת טובתו^{טז}

מלשון מהירות, "ופחדו אל ה' - שישובו במהרה בבא הקץ אל ארצם במרוצה פתע פתאום, כדרך "יחרדו כצפור ממצרים" (הושע יא, יא). עיי"ש ש"מצודת ציון" מפרש: "ויחרדו - ענין מהירות ההליכה בחפזון רב, וכן "ויחרדו זקני העיר לקראתו" (שמואל א' טז, ד), שם פירש רש"י שמהרו לצאת לקראתו. וצריך ביאור, כי הרי הובטח לנו על גאולה העתידה (ישעי' נב, יב) "כי לא בחפזון תצאו, ובמנוסה לא תלכו".

טז. ומביא דוגמא לזה מהפסוק "ופחדו ורגזו על כל הטובה" (ירמ' לג, ט).

יג. אולי כוונת הרד"ק לבאר, למה נאמר "אל ה'", שתיבת 'אל' נמשך להתחלת הקרא "אחר ישובו בני ישראל".

יד. משמע שאכן השי"ת יבקש משאלתם וישרה שכינתו בתוכם, ועל זה יהיה פחדם שלא יסיר שכינתו מהם. ודברי המצו"ד תואמים להפליא למה שכתב המהר"י קרא לפני התיבות "ופחדו אל ה'", שאכן ה' נתרצה להם, וימצא להם, וע"כ שייך לפרש "ופחדו אל ה'", שלא יסיר שכינתו מהם.

טז. ה"אבן עזרא" מפרש, ש"ופחדו" הוא

(מצו"ד). והרד"ק מפרש: "ויקו עם התשובה [שיעשו בני ישראל] אל הטובה הגדולה שהבטיח [השי"ת לעתידם]"^{יז}. ובשם רבי סעדיה כתב: "ואל טובו - אל כבודו, כמו 'אני אעביר כל טובי על פניך' (שמות לג, יט)". ובתרגום יונתן כתוב: "ויתנהון לפולחנא דה"^{יח}.

העולה מכל הנ"ל, שהושע הנביא התנבא, שיקו אל הטובה בצירוף הפחד שאכן יגיע להם הטובה המובטחת, וכן שלא יאבדוהו. או למעלות הרוחניות, גילוי כבודו ועבודת השי"ת.

דרישה ובקשה לבית המקדש כתשובת המשקל

רש"י והרד"ק מביאים את דרשת חז"ל: "תנא משום רבי שמעון בן יוחאי, בג' דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם, במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש, הה"ד (מלכים א' יב, טז) 'מה לנו חלק בדוד' כמשמעו [במלכות בית דוד], 'לאהליך ישראל' (שם מלכים א' יב, טז) אל תקרי לאהליך אלא לאהליך [זו מאיסה במלכות שמים], 'עתה] ראה ביתך דוד' (שם) זה בית המקדש"י^{יח}. אמר רבי שמעון בן מנסיא, אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן, 'אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' - זו מלכות שמים, 'ואת דוד מלכם' - כמשמעו, 'ופחדו אל ה' ואל טובו' - זה בית המקדש, כד"א 'ההר הטוב הזה'"^{יט}.

וזה לשון ה"מדרש שמואל" (פרשה יג, אות ד): "'ויאמר ה' אל שמואל שמע וגו'" (שמואל א' ח, ז), תני רבי שמעון בן יוחי, אותי מאסו גם אותי

הטוב הזה - זו ירושלים. והלבנון - זה בית המקדש". וב"שפתי חכמים" מפרש, "ההר הטוב - זה ירושלים כדכתיב 'ירושלים הרים סביב לה', והלבנון - זה ביהמ"ק, שמלבין האדם מן העבירות [ואין לבנון אלא בית המקדש, שנאמר 'ההר הטוב הזה והלבנון'. פירש"י שמלבין וכו'. (גיטין נז, ב)]. וראה בהמשך מדברי הב"ח עוד מקור ש"אל טובו" - זה בית המקדש.

יז. צ"ב היכן הוזכר ענין התקווה בקרא, אך יובן על פי מה שכתוב ב"גיא חזיון", בביאור המילים ש"ופחדו" הוא ענין הפחד הנקשר עם התקווה, שמפחד פן לא ישיג תקוותו, וכן כתוב במיכה (ז, יז).

יח. שם במלכים מפרש רש"י: "ראה ביתך - בית המקדש שבנית, לך לבדך יהיה".

יט. ברש"י בחומש (דברים ג, כה) כותב: "ההר

מאסו, כי גם אותי מאסו, אמר ליה, בשלשה דברים הן עתידין למאוס, במלכות שמים, ובמלכות בית דוד, ובבנין בית המקדש. אימתי מאסו בשלשתן בימי רחבעם, הדא הוא דכתיב 'וירא כל ישראל לאמר, מה לנו חלק בדוד' (מלכים א' יב, טז), זו מלכות שמים, 'ולא נחלה בבן ישי' (שם א, יב), זו מלכות בית דוד, 'לאהליך ישראל, עתה ראה ביתך דוד' (שם יב), זה בנין בית המקדש. אמר רבי שמעון בן מנסיא אין ישראל רואין סימן ברכה לעולם עד שיחזרו ויבקשו שלשתן, הדא הוא דכתיב 'אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם' (הושע ג, ה), זו מלכות שמים, 'ואת דוד מלכם' (שם ג, ה) זו מלכות בית דוד, 'ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים' (שם), זה בנין בית המקדש".²

והנה רש"י במסכת מגילה (דף יח, א. ד"ה אשר ישובו בני ישראל) מבאר את הפסוק "אחר ישובו בני ישראל": "אחר שישובו לבית המקדש, ובקשו את הקדוש ברוך הוא ואת דוד מלכם" [בגמרא מבואר שם סדר הברכות בתפילת שמו"ע, ועל סמיכת תפילת 'צמיחת קרן דוד' לתפילת 'בנין ירושלים'].

אך הב"ח (או"ח סי' קיח. מובא בסידור "עבודת השם" בברכת "בונה ירושלים") מקשה על דברי רש"י היכן מוזכר ב"אחר ישובו בני ישראל" בית המקדש: "ויש להקשות בית המקדש מאן דכר שמיה, ונראה דסבירא ליה דסוף המקרא "ופחדו אל ה' ואל טובו" הוא מרמז על בית המקדש, כדכתיב (דברים ג, כה) 'ההר הטוב הזה והלבנון', ואומר (במדבר כד, ה) 'מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל', וזהו שאמר 'ואל טובו באחרית הימים' כד"א (ישעי' ב, ב) 'נכון יהיה הר בית ה' באחרית הימים בראש ההרים'. ויהיה טעם הכתוב אחר שישובו בני ישראל וכו', דכאשר יבנה ירושלים יבנה בתוכו בית המקדש והשכינה תשרה בתוכו, ואז לאחר שישובו לבית המקדש יבקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם וכו'".

אין לנו חלק בדוד" - זו מלכות שמים, "ולא נחלה בבן ישי" - זו מלכות בית דוד, "איש לאהליו ישראל" - ולא לבית המקדש.

כ. ראה עוד בילקו"ש (רמז קו), שמובא הדרש על הפסוק שנאמר בשמואל (שמואל ב' כ, א) על איש בליעל ושמו שבע בן בכרי: "ויאמר

המורם מכל האמור, שבני ישראל יחזרו בתשובה ויבקשו בחזרה כבוד מלכות שמים, אך אימתי יעשו בני ישראל תשובה, לפני או אחרי הגאולה. על זה כנראה הכריע ה"בית יוסף" בהל' ברכת המזון (או"ח סי' קפח), שמביא בשם ה"שבלי הלקט" (סי' קנז), הטעם למה אנו מתפללים בשמו"ע על מלכות שמים בנין המקדש ומלכות בית דוד, כי זה בא כתשובת המשקל על שמרדו בהם בני ישראל, וז"ל:

"בשבלי הלקט כתב הטעם, פירש ה"ר בנימין, לפי שצריכים אנו להזכיר מלכות שמים ומלכות בית דוד ובית המקדש, לפי שארז"ל (מדרש שמואל פי"ג) ביום שנחלק מלכות בית דוד כפרו בשלשה דברים, בהקב"ה ובית המקדש ומלכות בית דוד, ואין נגאלין עד שיתוודו^{כא} ויתבעו שלשתן, וגם בתפילה מזכירין שלשתן 'משען ומבטח לצדיקים' זו מלכות שמים, 'בונה ירושלים' זה בית המקדש, 'מצמיח קרן ישועה' זה מלכות בית דוד".

על פי הדברים האלו נראה, שקודם יחזרו בני ישראל בתשובה ואח"כ ניוושע בדבר ישועה ורחמים בגאולה הקרובה ובנין בית מקדשנו ותפארתנו.

[ותלמיד חשוב דישבה"ק ב'תורה ואמונה', החרף והשקדן האברך הר"ר דוד פחימה הי"ו הראני, שב"ווידוי" של "עדות המזרח", מתוודים על זה שמאסו בשלשתם, וכך הם אומרים בוידוי: "מרדנו - מרינו דברך, מרדנו במלכות שמים, מרדנו במלכות בית דוד, מאסנו בבית המקדש, ושלשתם אנחנו מבקשים"].

● סימן טז ●

מצות קידוש ביו"ט

בפקודיך אשיחה

כבר נתבאר בקונטרסים "הזמן גרמא" לחג הפסח ולחג השבועות, שלהלכה הכריעו הפוסקים שקידוש ביו"ט הוא חיוב רק מדרבנן.

בנוסח הקידוש בראש השנה וכן בתפילות, אומרים "זכר ליציאת מצרים", וביאר ה"שבלי הלקט" (סי' רפו) הטעם, כי שנינו במס' ראש השנה (דף י, ב), שבראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים. וכדכתיב בתהלים (תהלים פא, ז) "הסירותי מסבל שכמו, כפיו מדוד תעבורנה", ומפרש ה"מצודות דוד": "הסירותי - אמר במקום השי"ת, בזה היום הסירותי מסבל שכמו של ישראל, כי אמרו רז"ל, בראש השנה בטלה העבודה מאבותינו במצרים", ולכן מזכירים בנוסח הקידוש "זכר ליציאת מצרים". וראה במצוה ת"ה, בטעמי מצות תקיעת שופר מה שכתב הרד"ק, עיי"ש.

● סימן יז ●

השמחה בראש השנה

בפקודיך אשיחה

מצוה "ושמחת בחגך" - בראש השנה

הקדמה א

רבינו כתב במצות "ושמחת בחגך" - 'השמחה ברגלים', הנה ראש השנה קיי"ל שלא איקרי רגל, כדאיתא בגמרא (עירובין מ, ב) שאלת רבה וחבריו לפני רב הונא, מהו לומר "זמן" [-ברכת "שהחיינו"] בראש השנה ויוהכ"פ, כיון שהם באים משנה לשנה הרי הם כזמן חדש, או דילמא [שמא] כיון דלא איקרי רגלים, שיש רק ג' רגלים [האונקלוס תירגם: זמנים], (פסקי הרי"ד ו"מחזור ויטרי").

והוסיף ה"מחזור ויטרי", שאף שבכלל המועדות הם [ראה גם מה שהובא לעיל על דברי רבינו "ולהיות בין המועדים היקרים"], 'ומועד' פירושו זמן [כי בא מועד], מכל מקום אינם חשובים זמן גמור, ומטעם זה אין חותמים בהם בתפילות ובקידוש היום "מקדש ישראל והזמנים" מפני שאינם חשובים זמן גמור, כדי שעיקר שמם יהיה זמן.

[ביאור ה"תורת חיים" מובא להלן בין השיטות הסוברים שאין דין שמחה בראש השנה, כן בהמשך מובא ביאור ה"שואל ומשיב"].

הקדמה ב

מצינו דיעות חלוקות בין גדולי הגאונים והראשונים, האם ראש השנה קרוי 'חג' - "מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון", הרא"ש כתב מרב שר

שלום גאון, שראש השנה קרוי חג דכתיב "בכסא ליום חגנו", ואמרו חז"ל (ביצה טז, א) איזה חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה.

כן ב"מרדכי" הובא דעת רב נחשון גאון, שראש השנה קרוי חג [לענין איסור תענית בראש השנה]. וכתב ה"מרדכי", שגם במ"א קרוי חג [מלבד הכתוב הנ"ל], אך ב"תשובות הגאונים" (סי' פא) בשם רב שר שלום גאון מובא, שבראש השנה ויום הכיפורים לא נאמר בהם 'חג' [אעפ"כ מפסיקין אבילות, הוא הדין לענין נישואין בראש השנה שאסור] הכוונה לכאורה שבתורה לא נאמר, כן הרא"ש (שם) מביא בשם הראב"ה, ששאל את רבותיו כשחל ראש השנה במוצש"ק האם לומר "ותודיענו", שאומרים בו "וחגיגת רגל", וראש השנה אינו לא חג ולא רגל.

כן ביאר ה"פני יהושע" (במס' ראש השנה ח, א) כשהגמרא מבררת ממאי דתשרי הוא, שהדין הוא בראש השנה, משיבה הגמרא דכתיב "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגינו" - יש לתקוע בשופר, ביום החג שיש בו כיסוי, ואיזוהי חג שהחודש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה, והעיר ה"פני יהושע" למה לא אמרה הגמרא איזוהי חג שתוקעין בשופר הוי אומר זה ראש השנה. ותירץ משום שפשט הפסוק משמע ש'בכסה ליום חגינו' ענין אחר, ואינו הולך על ראש השנה, שהרי לא מצינו בשום מקום שראש השנה נקרא חג, ואם כן סד"א שתחילת החודש תוקעין בשופר, ואחר כך 'בכסה ליום חגינו' הוא חג הסוכות, וכי 'חוק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב' קאי על חג הסוכות שבו נידונין על המים, ו'חוק' היינו מזונות, על כן הוצרך הגמרא ללמוד 'איזה חג שהחודש מתכסה בו'.

ב"העמק שאלה" על השאלות כותב הנצי"ב, ומשום הכי קראו דוד המלך "בכסה ליום חגינו", משום שדומה לחג, ואף על פי שאינו חג וודאי, מכל מקום בלשון בני אדם מקרי הכי.

הקדמה ג

לדעת התוס' (במ"ק יד, ב ד"ה עשה) שקיום מצות "ושמחת בחגך" מן התורה הוא רק באכילת בשר קדשים ביו"ט ושאר דיני שמחה באכילת בשר

חולין ויין, הנוהגים בזמן הזה רק מדרבנן, א"כ וודאי כיון שאין בראש השנה שלמי שמחה כמבואר בגמרא (חגיגה ו, ב) תניא רבי יוסי הגלילי אומר, שלש מצוות נצטוו ישראל [לקיימן] בעלותם לרגל, חגיגה, [עולת] ראייה ו[שלמין] שמחה. וכן כתב הרמב"ם (כ"ספר המצוות מ"ע נד) הציווי שנצטוונו בשמחה ברגלים, ובהל' חגיגה (פ"א ה"ו) שלש מצוות נצטוו ישראל בכל רגל משלש רגלים ואלו הן, הראייה והחגיגה והשמחה, שנאמר בהן 'ושמחת בחגך'.

[הובא בחוברות "הזמן גרמא" (לחג הפסח; ולחג השבועות) שלדעת רש"י שם, אין חיוב להקריב שלמי שמחה אם יש לו בשר קדשים, משא"כ לדעת הרמב"ם [ורבינו] מבואר בדברי הצ"ח ב"אבי העזרי", שיש חובה לפחות להקריב פעם אחת בחג שלמי שמחה].

אך לדעת הרמב"ם ורבינו [וכן היא דעת הר"ן והריטב"א (סוכה מב, ב)]. הובא בהערות על ה"מנחת חינוך" אות ב] ומובאים ב"מנחת חינוך" (מצוה תפח אות ב) הסוברים דמצוות שמחה מן התורה לאו דווקא בשלמי שמחה, אלא כל עניני שמחה הן אכילה ושתיה ובגדים וכל דבר המשמח, אך בזמן שביהמ"ק היה קיים מצוה מן המובחר לאכול בשר שלמים, אבל באותם אנשים שלא יכולים לאכול קדשים כגון טמא וערל וכו', חלה עליהם המצוה בכל מין שמחה, על כן גם בזמן הזה שבעוונותינו הרבים אין מקדש, נוהגת מצוה זו מן התורה (עיין רמב"ם הל' יו"ט הי"ז - י"ח).

וכתב ה"מנחת חינוך": "ובפלוגתא הנ"ל עיין בספר "שאגת אריה" (סי' סה), שהאריך בפלפול ומכריע כדעת הרמב"ם והרב המחבר [רבינו] דמצוה זו בכל מיני שמחה, ונוהגת בזמן הזה גם כן, ואין להאריך במה שהאריכו האחרונים, עיין בדבריו וינעם לך". עכ"ל.

חיוב שמחה בראש השנה

הנה גדולי הגאונים והראשונים והאחרונים דנו, האם מצות שמחה בשאר מיני שמחה נוהג בראש השנה.

ה"מנחת חינוך" (אות ה) כותב: "ועיין בספר 'שאגת אריה' (הל' ר"ה סי' קב)

דגם ראש השנה חייב בשמחה חוץ משלמי שמחה, אבל שאר שמחות חייב וצ"ע, ואין כאן המקום להאריך".

והנה ה"משנה ברורה" כותב, דאף שראש השנה הוא יום הדין, שייך בו נמי מצוה של "ושמחת בחגך", כי ראש השנה נמי חג הוא, כדכתיב (תהלים פא, ד) "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגינו", ואמרו חז"ל דאיזהו חג שהלבנה מתכסה בה, הוי אומר זה ראש השנה, ועוד דנאמר בספר נחמיה (ח, י) "אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' כי קדוש היום לאדונינו, ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם", ואותו היום מבואר שם שהיה ראש השנה. ועיין "כף החיים" (סי' תקצז אות א) שהביא שם נמי, הא דאיתא ב"מדרש אסתר" על הפסוק להביא את ושתי: "דאמר רבי איבו, כפרתן של ישראל כשישראל אוכלים ושותים ושמחים", והיינו כשמכוונים באכילה ושתיה ההיא לשם מצוה זה הוא כפרתם.

והנה מכל הנ"ל מבואר דיש מצות שמחה בראש השנה כמו בשאר יו"ט.

ויעויין במרדכי (ר"ה סי' תשח) דכתב: "שנשאל רבינו נחשון גאון מהו להתענות בראש השנה, והשיב דאסור בין מדברי תורה ובין מדברי קבלה, ובין מברייטא ובין מתלמודא. מדברי תורה מנין - משום שהוא כלול בשאר מועדים, וכתוב ביה 'מקרא קודש', ודרשינן בספרא וספרי 'קדשהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה' וכו'. ועוד דראש השנה איקרי 'חג' ככל המועדים, דכתיב 'בכסה ליום חגנו' וכו', וכתוב 'ושמחת בחגך', ואמר רבי יוחנן דהוקשו כל המועדות זה לזה ויוצא דשוה לכל המועדים" [ועיין להלן עוד בענין תענית בראש השנה].

ולכאורה נראה שמדויק הכי מדברי הרמב"ם (בפ"ג מחנוכה ה"ו), ממה שכתב שם דבראש השנה ויום הכיפורים אין אומרים 'הלל' לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד, ולא ימי שמחה יתירה. ומשמע מהא דיש בהם שמחה, ורק לא שמחה יתירה, דאי לאו הכי הוה ליה למימר, שאינם ימי שמחה, ללא 'יתירה' אלא דסבר דשמחה יש בהם.

ושוב מצאתי מביאים מספר "משנת יעבץ" (או"ח עניני ר"ה) שדייק ממה שכתב הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו, ה"ז), וז"ל: "שבעת ימי הפסח ושמונת ימי

החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב, שנאמר 'ושמחת בחגיך', עכ"ל ומדויק שבר"ה נמי איכא מצות שמחה ככל יו"ט, דאם לא כן מה כוונת הרמב"ם "עם שאר ימים טובים", והא חוץ מחג השבועות אין עוד יום טוב, אלא ודאי כוונתו לראש השנה.

ומה שכתב הרמב"ם דבראש השנה אין אומרים בתפילה ובקידוש היום: "מועדים לשמחה", וכך נפסק בשו"ע (סי' תקפב, ח) הוא משום שאין בו שמחה יתירה, וכמו שהבאנו דברי הרמב"ם בהלכות חנוכה (פ"ג ה"ו), וכמבואר כך ב"ביאור הגר"א" (סי' תקפב, ח ד"ה אינו אומר) עיי"ש [ועוד נאריך בזה להלן].

ועיין ב"חק המלך" על הרמב"ם (הל' יו"ט), דלפי דברי ה"יראים" שסובר (סי' קכז) דבראש חודש איכא מצות שמחה, א"כ לכל הפחות ביום א' דראש השנה צריך להיות דין שמחה מדין ראש חודש כב.

ועיין מה שהבאנו לקמן דברי ה"שאגת אריה" (סי' קב) להוכיח, דבראש השנה איכא מצות שמחת יום טוב, מלבד 'קרבן שמחה' שהוא רק בשלש רגלים, ומה שאסור בתענית הוא משום חיוב שמחה, עיי"ש, ומדברי ה"טורי אבן".

האם מביאים ביכורים בראש השנה

ומזה אנו באנו לדון גם אם יכולים להביא ביכורים בראש השנה, דהנה כבר הארכנו בקונטרס "הזמן גרמא" על חג השבועות האם מביאים ביכורים ביום טוב.

דבתוס' שאנץ וב"שיטה מקובצת" (בכורות כו, ב) משמע שאין מביאים, והטעם מבואר במהרי"ט אלאזי משום דביכורים טעון קרבן ואין מקריבין ביו"ט נדרים ונדבות וקרבנות שאין זמנם קבוע. וב"כתבי קהילת יעקב

החדשים" (זרעים סי' מח) ביאר טעם אחר, משום דבביכורים נאמר שמחה ואין מערבין שמחה בשמחה. ועיין ב"דרך אמונה" (ביה"ל פ"ב ה"ו) שהטעם הוא משום הוצאה מרה"ר לרה"י דאסור לצורך גבוה ביו"ט. ויש מבארים שאין מביאים רק מדרבנן משום דעל ידי הבאתו מתירו לאכילה והוי מתקן ("חשבונות של מצוה").

אמנם מדברי רש"י (סנהדרין יא, ב ד"ה ועל הפירות) משמע שכן מביאים ביכורים, ומבאר שמשום כן נקרא חג השבועות "חג הביכורים" כיון שמביאים בהם ביכורים. וכ"כ ב"באר הגולה" (פ"ב ס"ה) דכולם מביאים בעצרת. וכן דייק ה"מנחת חינוך" (מצוה צא, סק"י) מלשון הרמב"ם (פ"ב ה"ו). וכן מוכח מדברי התוס' במס' בכורות שם (דלא כתי' התוס' שאנץ), וכן משמע ב"ירושלמי" (ראש השנה פ"א ה"ד).

והנה האם מביאים ביכורים בראש השנה, ב"מנחת חינוך" (מצוה יח סק"ג; מצוה שז סק"ז) כותב שמותר להביא ביו"ט משום דיכול להביאם לשם שמחה, אם כן בראש השנה שאין מביאין שלמי שמחה לכאורה אין מביאין ביכורים. וכן לטעם שאין מביאין ביו"ט משום 'אין מערבין שמחה בשמחה' תליא בפלוגתת ראשונים האם יש מצות שמחה בראש השנה, דלשיטת הראשונים שיש חיוב שמחה לא יוכל להביא ביכורים, משא"כ להני שיטות הפוסקים (יבואר בהמשך) שאין בראש השנה חיוב שמחה, יוכל שפיר להביא לטעם זה, וצ"ע.

חיוב שמחה - לענין איסור תענית

בתקופת הגאונים נשאלה השאלה האם להתענות בראש השנה, ה"מרדכי" הביא תשובת רב נחשון גאון שבראש השנה אסור להתענות, בין מדברי תורה בין מדברי קבלה ומברייטא, בין מתלמודא. מדברי תורה מנין... ועוד דראש השנה איקרי חג ככל המועדים, דכתיב (תהלים פא. ד) "בכסא ליום חגנו", ואמרינן (ראש השנה ה, א) איזה חג שהחודש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה, ועוד במ"א קרי ליה חג, וכתוב (דברים טז, יד) "ושמחת בחגך", ואמר רבי יוחנן הוקשו כל המועדות זה לזה, (שבועות י, א), הא למדת ששווה

לשאר יו"ט. [דילגתי בראשית דבריו והמשך דבריו, ומובאים להלן בעוד טעמים לאסור התענית בראש השנה].

ביאור הב"ח בדעת רב נטרונאי גאון

כן הובא ברא"ש דעת רב נטרונאי גאון, שהשיב שביום ראשון של ראש השנה אסור מדאורייתא להתענות, ואפשר להתענות בב' דראש השנה ובשבת שובה כג.

ותמה הרא"ש, כיצד הוא שבראש השנה אסור מן התורה להתענות ובשבת מותר, והובא דבריהם ב"טור" ושו"ע (סי' תקצז), וביאר הב"ח תמיהת הרא"ש, שאיסור התענית דיו"ט ראשון דראש השנה דאורייתא דכתיב בתורה "ושמחת בחגך", וראש השנה איקרי חג, ואמר רבי יונה הוקשו כל המועדים זה לזה, משא"כ שבת נאמר בו רק "וקראת לשבת עונג" ואם התענית עונג לו מותר, ואינו הוקש לשאר המועדים. [ביאור מנוגד להנ"ל ראיתי בספר "מנחת מאיר" (סי' י אות ו, ופלא שלא הזכיר ביאור הב"ח].

דרך משל אם חל ר"ה ביום השני, יהיה יום השני אחר בין ראש השנה ליום הכיפורים, וכן ביום השלישי, וכן אם חל ראש השנה ביום ה', יהיה יום ה' אחר בין ראש השנה ליום הכיפורים, וכן אם חל ראש השנה בשבת יהיה שבת אחר שובה, אם כן יום ראשון דאורייתא אין צריך להתענות חינו, אבל שבת שבתון הימים שבין ר"ה ליוה"כ, דאי אפשר לתקן עוד, התיר להתענות להציל ממות נפשו. וזהו אשר דקדק רב נטרונאי 'דעשרת ימים אינון משונין מכל ימות השנה' רצה לומר, בהם צריכין אנו לתקן כל הימים מימות השנה, לפיכך נהגו רבותינו לישב בהם בתענית בין בחול בין בשבת, והמה דברי צחות, ודפח"ח ושפתיים יושק", עכ"ל.

כג. ובספר שו"ת "תשובה מאהבה" (ח"ב סי' רעג) כותב: "שמעתי בילדותי ממוורי ורבי הגאון ג"ע [הוא רבינו בעל ה"נודע ביהודה" זצ"ל] לבאר דברי נטרונאי גאון ז"ל אלו, גם מה שדקדק דעשרת ימים אינון משונין מכל ימות השנה וכו', כי כתבו בשם האר"י ז"ל, דבכל יום בין ראש השנה ליום הכיפורים צריך האדם לתקן אותו היום של כל השנה, דהיינו ביום ראשון צריך לשוב אל ה' על כל מה שחטא תמיד ביום הראשון, וכן ביום השני, וכן ביום השלישי וכו', ואם לא עשה כן ועבר יום אחד משבעת ימים אלו, הרי זה מתחייב בנפשו, והוא מעוות לא יוכל לתקן עוד, אמור מעתה יום ראשון של ראש השנה יהיה אותו היום גם אחר ראש השנה, ולמה לו להתענות ולחלל את יו"ט דאורייתא חינו.

ועיין ב"מאירי" (בית הבחירה ביצה טו, ב) שכותב דברים בהירים וברורים: "כלל הדברים לפי מה שאני בורר בפסק זה הוא, שכל תענית שהוא מצד אבל וצער ואנינות לב לצרותיו אסור בכל יום של קודשף הן יום טוב הן ראש חדש וחולו של מועד וכו', 'תענית שהוא לכוונת תשובה ופרישות' מותר אף בשבת, ואין עליו שם תענית כלל".

הוספת ההיקש

בהשים לב לדברי הגאון רב נחשון וכן בדברי הב"ח, למה הוצרך להוסיף הגמרא במס' שבועות (דף י, א) שהוקשו המועדים זה לזה [לענין שכל המוספין מכפרים] ולמה לא די שראש השנה קרוי חג וכתוב "ושמחת בחגך". ואפשר לומר על פי דברי ה"שדי חמד", כשהביא מספר "יפה ללב" על דברי ה"מגיד מישרים" המובאים ב"מגן אברהם", שאין לאכול בשר בראש השנה. וכתב ב"יפה ללב" שהוא מה שכתוב בתורה "ושמחת בחגך", והביא ה"שדי חמד" מחתנו, שכיון שהמקור שראש השנה קרוי חג הוא מקרא בכתובים, אין זה היפך המפורש בתורה, הוא הדין לענייננו שיהיה חיוב מן התורה מפורש, ע"כ הביאו גם ההיקש.

[עוד מקורות שהוא מדברי תורה. אולי יש לומר, שהסתפק ה"מרדכי" אם הכתוב "ושמחת בחגך" קאי גם על ראש השנה. וצ"ע. ונראה לי, שה"מרדכי" הביא רק עוד מקרא בתורה, וזה הקדים למצוות "ושמחת" מקרא קודש שמשם נלמד ראשית שאסור להתענות 'קדשהו במאכל' כדאיתא בספרי וכו', ואחר כך הביא שיש מצוות 'ושמחת' שזה לכאורה אכילת בשר וכדו'.]

המקור ההיקש לבד

להלן בשיטות הראשונים מובא דעת ה"יראים" שכתב, שבראש השנה יש מצוות שמחה משום שהוקשו המועדים זה לזה.

ב"שאלות דרב אחאי גאון", מסתמך רק על ההיקש לענין שראש השנה ויום כיפור מפסיקין אבילות.

שמחה בראש השנה מדין ההיקש – לדין אבילות בראש השנה

שנינו במשנה מו"ק (דף יט, א): "שבת עולה [אירע שבת בימי אכלו עולה למנין שבעה. רש"י] ואינה מפסקת [דלאחר שבת צריך להשלים שבעה ימי אבילות עם השבת. רש"י] רגלים מפסיקין ואינם עולים, [שאפילו שעה אחת לפני הרגל קבר מתו, בטלה ממנו גזירת שבעה דהרגל מפסיק. רש"י]. ואינם עולים. [דכי קבר מתו בתוך הרגל דלא בטלה גזירת ז', אין ימי הרגל עולין למנין ז' ימי אבילות אלא לאחר הרגל צריך לישוב ז' ימי אבילות. רש"י]."

בהמשך במשנה: "רבן גמליאל אומר ראש השנה ויום הכיפורים כרגלים. וחכמים אומרים... ראש השנה ויוהכ"פ כשבת". ובגרמא (דף כד, א): "אמר רב גידל בר מנשיא אמר שמואל, הלכה כרבן גמליאל", וכן פסק הרמב"ם (בהל' אבל פ"ג ה"ג, וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' שצט, ו).

והנה התוס' (מו"ק כג, ב ד"ה מ"ד יש אבילות בשבת) ביארו החילוק בין שבת לרגל, וז"ל: "אע"ג דשבת עולה, רגל אינו עולה הואיל ואין אבילות כלל, משום דכתיב בהו שמחה, שבת מיהא לא כתיב שמחה, עולה".

וכן כתב הרמב"ן (ב"מלחמות ה', מו"ק דף יד, ב), דשבעת ימי המשתה כמועד, דתרווייהו כתיב ביה שמחה ושניהם אינם עולין, ולא דמי לשבת דעולה ואינה מפסקת, דכתיב ביה שמחה. [בהמשך מובא טעם אחר מה"שאלות].

הטעם של רבן גמליאל

וכעת נתבונן מאי טעמא דרבן גמליאל שאבילות אינה נוהגת בראש השנה ויום הכיפורים, כתב בספר "הלכות גדולות" (סי' כא), דקמ"ל דהלכה כרבן גמליאל, מאי טעמא, הוקשו כל המועדים כולן זה לזה, ולא מיבעיא עצרת. וכן הוא ב"מחזור ויטרי" (סי' עדר), ראש השנה ויום הכיפורים כרגלים, מאי טעמא, הוקשו כל המועדים זה לזה.

לכאורה, הרי נתבאר לעיל שהטעם שבמועדים אין אבילות, משום דשמחה כתיב בהו, אם כן שבכלל מה הוקשו המועדים זה לזה היינו גם לענין השמחה, ואם תקשה והרי ביום הכיפורים כתב ה"יראים" שהוציא הכתוב

מהכלל. יש ליישב, שלענין מה שהוציא הכתוב הוצא, ולא לשאר דברים, רק בענין אכילה ושתיה ויתר העינויים שהתורה ציוותה "ועניתם". [ע"כ תמוה, מש"כ בקונטרס "אור ישראל", שלדבריהם של בה"ג וה"מחזור ויטרי" אין חיוב שמחה בראש השנה, ואין אבילות רק משום שהוקשו המועדים (וראה בהמשך בדברי ה"שאלות")].

החיוב בדעת השאלות

ב"שאלות דרב אחאי" כתב הטעם, שבשבת אינה מפסקת כי הוא יום אחד בלבד [אינה דוחה אבילות של שבעה, משא"כ המועדים].

עוד כתב ה"שאלות": "מהו בעצרת בזמן הזה דיום אחד הוא, וראש השנה ויוהכ"פ מבטלי גזירת שבעה אי לא, מי אמרינן רגל דהוי שבעה מבטלי גזירת שבעה אבל הני דחד יומא אינון כשבת דמו, או דילמא שבת עונג הוא דכתיב ביה, אבל הני כיון דאית בהו שמחה כרגלים דמי, ומפסיקין. תא שמע, דתנן רבי אליעזר אומר, מיום שחרב בית המקדש עצרת כשבת, מאי טמא, דליכא ראייה וחגיגה וליכא תשלומין כל שבעה, רבן גמליאל אומר, ראש השנה ויום הכיפורים כרגלים, מאי טעמא, כיון דהוקשו כל המועדים כולם זה לזה, אפילו ראש השנה ויום הכיפורים, וכל שכן עצרת דאיקרי רגל, ואיקרי חג, ואית בהו שמחה. [בפשיטות הכוונה שבעצרת יש ג' סיבות לחיוב, על כן הוא כל שכן]. ואמר רב גידל בר מנשיא אמר שמואל, הלכה כר"ג, עכ"ל.

ב"ילקוט יוסף" (הל' ראש השנה סע' ד הערה ד) מסכם מדברי ה"שאלות", הא קמן דפשיטא ליה שיש מצוות שמחה בראש השנה.

אך בספר "שמחת עולם" (סי' טו) מבאר דברי ה"שאלות", רק שהוא יום שמחה, אך ללא מצוות "ושמחת בחגך".

בקונטרס "אור ישראל" מציין, שהנצי"ב ב"העמק שאלה" על דברי ה"שאלות" מביא, דבראש השנה כתיב בנחמיה (ט, יב) "וילכו כל העם לאכול ולשתות ולשלח מנות, ולעשות שמחה גדולה", אך לא כתב משום "ושמחת בחגך".

והוסיף: "ומשום הכי קרי דוד המלך "בכסא ליום חגיגו" משום שדומה לחג, ואף על פי שאינו חג וודאי, מכל מקום בלשון בני אדם מקרי הכי [ראה מש"כ בהקדמה ב]."

וכן ביום הכיפורים מבאר: וביזהכ"פ תנן (תענית דף כו, ב) "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים" [והטעם מבואר בגמרא (שם דף ל, ב), "יום הכיפורים משום דאית ביה סליחה ומחילה"].

ואף על פי שהוזכר ב"שאלות" ענין ההיקש המועדים זה לזה, נקטו שבדין האבילות שווים אך לא לכל עניני השמחה.

השמחה בליל ראש השנה - לענין אבילות

אפשר להבין אלו שלומדים שזה להאבילות נדחה בראש השנה, אינו משום חובת השמחה אלא מדין ההיקש בלבד, על פי יסוד שתירצו אחרונים קושיית ה"שאגת אריה" (סי' סח) אמאי דחי האבילות בליל יו"ט, והרי אתמעט ליל הראשון מדין שמחה כמבואר בגמרא (סוכה דף מח, ב) [ונתרבה ליל אחרון שיש שמחה לפניו].

ב"שאגת אריה" כתב, שמדברי הרי"ף משמע שסבירא ליה שיש חיוב שמחה גם בליל יו"ט, ועל כן אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד. אך הקשה עליו כמה קושיות. ומסקנת ה"שאגת אריה" שבליל יו"ט השמחה הוא מדרבנן, גם בשאר מיני שמחה.

[אך ראה בהמשך מה שהובא בשם ה"אבני נזר" וה"מנחת ברוך" והגר"ח מבריסק זצ"ל הסוברים שגם בלילה חיוב השמחה בשאר דברים הוא מן התורה, ולא נתמעט רק מזביחת שלמים שיוכל לאכול בלילה. ובספר "שמחת עולם" (סי' ט) האריך והביא גם מדברי הצ"ח בדעת הרמב"ם, שהרמב"ם לא פסק כלל דין המיעוט בליל הראשון, ועיי"ש].

ראש השנה גם יום של שמחה

בשם הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל מובא (שם ב"שמחת עולם" אות ג', מספר "מאורי המועדים", וכן כתוב בחידושי הגר"ש רזובסקי כתובות סי' ו' סק"ד), שבשמחה

במועדים נאמר בה ב' דינים, חדא הוא מצוות האדם שחייב לעשות בקום ועשה, כגון הקרבת שלמי שמחה ואכילת בשר ושתיית יין, ותו יש מצוות על דרך שב ואל תעשה, שהם מצד עצם מציאותו של יום מה שחשוב ב'יום של שמחה', וכגון האיסור תענית ואיסור הספד.

ובזה תירץ קושיית ה"שאגת אריה", דבלייל יו"ט כל מה שנתמעט הוא רק מנהגי שמחה בקום ועשה, אך וודאי חשיב זמן של שמחה כבר מן הלילה ושייך ביה שפיר דיחוי אבילות, ואתי עשה דרבים של יו"ט ודחי עשה דיחיד.

ראש השנה וזדאי יום שמחה הוא

בהקדמה א' הבאנו דברי הגמרא במס' עירובין (דף מ, ב), בשאלת הגמרא האם לברך 'זמן' – שהחיינו, כיון דראש השנה ויום הכיפורים לא מיקרי רגל.

בגמרא "מתיבתא" - במדור "ילקוט ביאורים" (שם) מובא כמה ביאורים בשאלת הגמרא מדברי הראשונים ומבעל "תורת חיים" (ד"ה מהו לומר).

אמנם ב"שואל ומשיב" (שו"ת מהדורה רביעאה ח"ג סי' קנ"ה ד"ה והנה בהא) כתב, שהספק בגמרא הוא רק מחמת שאינם בכלל הרגלים, ואולי לא נתקנה ברכה זו אלא על הרגלים. אבל זה לא היה ספק לגמרא שראש השנה יום שמחה הוא, שאין ברכת "שהחיינו" שייכת אלא בדבר שהוא שמחה לאדם כד.

פורים, אבל מצוה שאין בה הנאה, כגון ספירת העומר הבאה משום זכר למקדש, אין מברכים עליה. אמנם הרשב"א (שו"ת ח"א סי' רמה) כתב, שמברכים 'שהחיינו' על כל דבר שיש לו תועלת ממנו, אף שאין בה שמחה. ועוד דן (שם סי' שעט), אם יש לומר 'זמן' בבדיקת חמץ כיון שהוא מצוה שאין בה הנאה, והוכיח מ'זמן' של ראש השנה ויום הכיפורים שאומרים 'זמן' אפילו שלא במקום הנאה. וכן מוכח מדברי הר"ן

כד. ובהערות שם (אות ו) מציין, שכך מפורש בכמה מקומות בראשונים שאין ברכת 'שהחיינו' אלא במקום שמחה, ראה תוס' (סוכה מו, א ד"ה העושה); מרדכי (שבת אות כב); סמ"ק (סי' קנא הל' ברכות).

ויתירה מכך כתב "בעל המאור" (פסחים קיט, ב ד"ה ובספירת), שאין מברכים אלא על מצוה שיש בו הנאה, כגון נטילת לולב שהיא באה לשמחה, ושופר המזכיר את ישראל לפני ה', ומקרא מגילה שהוא זכר לנס

ה"שואל ומשיב" הוכיח כן מיום הכיפורים שלכל הדעות יום ריצוי וכפרה הוא כה. ובוודאי שאין לומר שיום דין הוא ואין בו שמחה, ואעפ"כ נסתפקה הגמרא מכיון שאינו בכלל הרגלים.

ובדרך זו כתב בספר "שמחת עולם" לבאר דעה שכל דין השמחה ביו"ט גם ביום, שהוא רק דין יום של שמחה. ונלמד מההיקש למועדים זה לזה, אך לא חיוב שמחה בקום ועשה.

שמחה מדין ההיקש – לענין נישואין בראש השנה

ב"תשובות הגאונים" (סי' פא) מובא בשם רב שלום גאון, שאסור לכנוס [-לשאת אשה] בג' הרגלים, משום שנאמר "ושמחת בחגך" ולא באשתך [שאינ מערבין שמחה בשמחה], ולא עוד אלא אפילו בראש השנה אסור לכנוס מפני שהוא בכלל המועדות, שהרי אומרים בה בין בתפלה ובין בקידוש היום "מועדים לשמחה" וכו', וכבר חשוב במועדות. וכן מצינו בענין אבילות, ואף על פי שראש השנה ויום הכיפורים לא נאמר בהם חג, אף על פי כן מפסיקין כחג המצות וכחג השבועות וכחג הסוכות, הלכך מן הלין טעמא, לא שנא ראש השנה ולא שנא ג' הרגלים אסור לכנוס.

וכן הובא בספר "המנהיג" (הל' אירוסין ונישואין, סי' קב) אסור לכנוס בכל

ואמרין נמי דבהאי יומא לית רשות לשטן לאסטוני (כדאמרין ביומא דף כ. א), ואם כן דבהאי יומא נתקיים "ונשגב ה' לבדו ביום ההוא" לכן מתנהג באותו יום במידת רב חסד מטה כלפי חסד. והיינו לבינונים, ומשום הכי לא קאמר ביום הכיפורים 'ונחתמו', שהרי חותמו של הקב"ה אמת, דהאי יומא אינו מתנהג במידה זו כלל, אלא מה שנכתבין ע"י הקב"ה בעצמו היינו חתימה דיליה. וה"מנחת חינוך" (במצוה שיא אות י) כתב על דבריו: ש"דברי פי חכם חן, ושפתיים יישק".

(סוכה מז, א ד"ה ולי נראה) שכתב, שהיה ראוי לברך 'זמן' על ספירת העומר, ומה שאין מברכים הוא מטעם אחר שזמנה רק בלילה ולא ביום.

כה. ראה מה שכתב ה"פני יהושע" (ראש השנה טז, ב) בביאור הדבר שלא מוזכר בדברי רבי כרוספדאי בשם רבי יוחנן בבינונים החתימה אלא הכתיבה, "זכו נכתבין לחיים לא זכו וכו'", כיון שביום הכיפורים הוא עת רצון, ויום סליחה ומחילה, שנתרצה הקב"ה למשה, לקבוע אותו יום סליחה וכפרה לדורות,

המועדים, כי הלא הוקשו כל המועדים, ולא מיבעיא ג' רגלים אלא אף ראש השנה ויום הכיפורים כרגלים, ונקראים בפסוקים "מקראי קודש", הלכך אוסר בכולן לכנוס, דהיינו משום שנקראים "מקראי קודש" גם הם הוקשו לכל המועדות.

גם לענין זה הוכיח ב"ילקוט יוסף" שמביא כהמשך לענין חיוב השמחה בראש השנה, ובספר "שמחת עולם" ראייה, שאינו משום מצות "ושמחת בחגך" רק משום שהוקש לכל המועדים. [בהמשך מובא דעת התוס' בכתובות ודעת הטו"א].

האם בראש השנה אומרים 'מועדים לשמחה'

ברא"ש (פד, הי"ד) מובא לענין אמירת "ותתן לנו ה'א מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון" בראש השנה מרב שר שלום גאון, כתוב (כ"תשובת הגאונים" כ') שבראש השנה היו אומרים בשתי ישיבות, בין בתפילה ובין בקידושא "מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון וכו'", שהרי כתוב אלה מועדי ה' ["אלה הם מועדי" ("קרבן נתנאל")] בריש עניינא ובסוף עניינא: "וידבר משה את מועדי ה'", וקאי על כל עניינא פסח ועצרת וראש השנה ויום הכיפורים וסוכות ושמני עצרת, וכולהו איתקיש להדדי לקרותם "מועדי ה' מקראי קודש", וכתב "זכרון תרועה מקרא קודש", [ומביא ראייה מהמשנה שקרויים מועד, ושנינו במשנה לעיל (דף יח, א) על ששה חדשים שולחי בית דין יוצאים, באלול [בתשרי ("קרבן נתנאל")] מפני תקנת המועדות, מקיש ראש השנה לסוכות.

ובסוף דבריו הביא מהגמרא דראש השנה קרוי מועד, [הובאו דבריו לעיל בדברי החינוך במצוה י"א], ומנין שנקרא 'חג' שנאמר "בכסא ליום חגיגנו".

לשמחה - ומנין שנקרא "שמחה" שנאמר (במדבר י, י) "וביום שמחתכם

ובמועדיכם ובראשי חדשיכם", ואמר מר "חדשיכם" כיצד זה ראש השנה, [וה"ג התם איזה חודש שיש לו שני ראשים, הוי אומר זה ראש השנה ("קרבן נתנאל")]

וכתב ה"קרבן נתנאל" (אות ש): "וסבר הגאון רב שר שלום ששמחה ומועד וראשי חדשים, כל הכתוב קאי אראש השנה, ודוחק. [בקונטרס "אור ישראל" (עמ' צב) העיר, שהרי בספרי על הפסוק "וביום שמחתכם" פי' אלו השבתות, ודברי הספרי הובאו בפוסקים בראשונים ובפוסקים רבים, וכן איתא בירושלמי].

רב שר שלום הביא עוד טעמים על עניני האכילה בראש השנה ועל האיסור להתענות [מובא להלן]. אך ה"קרבן נתנאל" (אות ר) מדגיש, שרב שר שלום גאון לא הביא הקרא "ושמחת בחגך" כמו שהביא המרדכי בשם רב נחשון גאון.

הרא"ש מביא שם: "וגם רבינו שמואל בר רבי חפני כתב, שהמנהג בשתי ישיבות, שאם חל ראש השנה בשבת אומרים 'מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום הזכרון זכרון תרועה מקרא קודש, ואם חל בחול...'".

ובספר "מטה אפרים" (סי' תקצ"ז, ג) כותב, כי על פי "סידור רבי יעקב עמדין" אינו אומר בקידוש היום פסוקים, אלא רק "וידבר משה את מועדי ה' וגו'" וברכת "בורא פרי הגפן", וכתב שם ב"אלף המגן" (סק"ג), דכיון דמבואר במס' ערכין (דף י, ב) דראש השנה הוא בכלל המועדים עיי"ש, ובמס' סוטה (דף מא, א), לכן אומרים הפסוק "וידבר משה את מועדי ה'". ומיהו יש נוהגין לומר גם הפסוקים "תקעו בחודש שופר וכו'", כדי להזכיר מענין קדושת היום.

[להלן יובאו המשך דברי הרא"ש בשם שאר הגאונים שחולקים האם לומר "ותתן לנו ומה המנהג. ומה שכתב ה"טור", וביאור דברי הב"ח על הכרעת ה"טור" כ"ז].

דעת רש"י שיש חיוב שמחה בראש השנה מן התורה

בספר שמואל (א' כה, ה) כששלח דוד עשרה נערים שליחים לנבל, שהיה עשיר גדול ועשה משה על גיזת צאנו, ואמר לו שכיבדנו הרועים שלך, וכשביקשו איזה הצטרפות לא, השיבונם ריקם [על פי פירוש רש"י], ולא נפקד מצאנו, ששמרנו עליהן, ועכשיו "כי על יום טוב באנו" - ופירש רש"י (בפירוש הב'): "ערב ראש השנה היה, וצריכין אנו לסעודת יום טוב - 'תנה נא את אשר תמצא ירך לעבדך ולבנך לדוד'". [ועי' בהמשך דברי הגה"מ בשם הראב"ה, וכן ראה מש"כ בשם החת"ס מ"ש על מקור השם יו"ט, ומה שהביא מהפ"י הראשון של רש"י ללמוד על איסור התענית בראש השנה].

והנה ערב ראש השנה הוא אחד מד' פרקים בשנה ששנינו במס' חולין (דף פג, א) כי בארבע פרקים בשנה [דרך ישראל לעשות סעודות, וסתם הלוקח בהמה אינה אלא לשוחטה מיד. רש"י שם], לפיכך המוכר בהמה צריך להודיעו 'אמה מכרתי לשחוט', 'בתה מכרתי לשחוט' [ופירש"י: שהמוכר בהמה לחבירו ומכר תחילה אמה או בתה, צריך שיאמר לשני, דע לך שהיום מכרתי אמה לשחוט, או בתה מכרתי לשחוט, שמא כבר נשחטה], שלא יעבור על איסור "אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד" (ויקרא כב, כח).

בשאר ימות השנה האם על הלוקח לשאול 'האם מכר ביום אמה או בתה' כח, נחלקו הראשונים, הרשב"א; הר"ן בשם אחרים; תוספות (בכורות נא, ב ד"ה התם); והרמב"ן. ולדעת אלו הסוברים שגם בשאר ימות השנה כן, [וכך הוא לדעת ה"טור" (יו"ד סי' טז) ודעת השו"ע (שם סעי' ו) צריך המוכר להודיע כן גם בשאר ימות השנה], הנפק"מ בד' פרקים אלו, שאם לא הודיע לו, אזי המקח טעות, משא"כ בשאר ימות השנה יכול המוכר לטעון 'שחוט למחר'.

ולשיטת הרמב"ן שבימות השנה על הלוקח לשאול, ואם לא שאל המקח קיים, משא"כ בד' פרקים אלו אם המוכר לא הודיע לו, המקח טעות.

כת. הש"ך העתיק לשון הר"ן שיש הרבה ספיקות בזה ולא צריך לחשוש, ועי' ב"פרי תואר" שמסתפק כמה ספיקות צריכים כדי להתיר לשחוט.

עוד הלכה נשנית שם, שבד' פרקים משחיטין את הטבח בעל כרחו, היינו שמחייבים את הטבח לשחוט כשקיבל מהלוקח דינר כדי לקנות בו חלק מבשר השור, וזכה הלוקח בנתינת המעות לבד, ואף על פי שלא משך בקנין משיכה. ומבאר רבי אלעזר אמר רבי יוחנן, שבד' פרקים אלו העמידו חכמים דבריהם על דין תורה, ומן התורה מעות קונות, ואף על פי שאין לו עוד קונים מחייבים אותו בד' פרקים אלו לשחוט.

והטעם כתב רש"י (מס' ע"ז ה, ב): "ואלו ימים אי אפשר בלא בשר וקונין הכל". וראה שם בגמרא "מתיבתא" - במדור "ילקוט ביאורים", האם הרבו בימים אלו בקרבנות או בבהמות חולין, מדברי ה"תורת חיים" וה"מחצית השקל" שמיישבים קושיית התוס' רי"ד על דברי רש"י (שם), ובהערה סב מה שביאר ה"בנין שלמה".

כן עיי"ש במס' חולין ובמס' ע"ז, למה ביו"ט של חג הסוכות לא נאמר הלכות אלו, הרי וודאי חייבים ב"ושמחת בחגך" בחג הסוכות.

דעת התוס'

דעת התוס' (שם במס' ע"ז) מבואר למה ראש השנה הוא אחד מד' פרקים בשנה, כיון שמרבים בסעודות על פי מה שאמרו חז"ל בכריתות (דף ה, ב) שיש לאדם לאכול סימנים בראש השנה לסימן טוב, [וכן ב"מרדכי" במס' יומא, הובא ברמ"א (בסי' תקפג, א) לאכול בשר שמן, כדי שתהא השנה שמינה ורשינה].

דעת הידאים

ה"יראים" (סי' קכז) כתב: "בראש השנה לא כתיב ביה שמחה [להלן בשיטות הסוברים שאין מצות שמחה בראש השנה, מובאים דברי ה"ילקוט" ו"פסיקתא דרב כהנא" בטעם שלא נאמר שמחה], מנלן דחייב בשמחה, מהיקשא דרבי יונה (שבועות י, א) [לענין שכל השעירים שוין לכפרה, בדעת רבי מאיר] 'אלה תעשו לה' במועדיכם', אמר רבי יונה, כל המועדים הוקשו

זה לזה, ויום הכיפורים נמי בכלל המועדים הוא, אלא מדכתיב (ויקרא טז, לא) 'ועניתם את נפשותיכם', מכלל כשהוציא הכתוב מדין שמחה, "עכ"ל.

הוכחת האחרונים בדעת התוספות שיש חיוב שמחה בראש השנה

במס' כתובות (דף מז, א) יליף בגמרא מה ששינינו במשנה (דף מו, ב) ש"האב זכאי בביתו במעשי ידיה" [גם בנערה, ולא רק בקטנה שיכול למכרה לאמה עבריה, ק"ו שמעשי ידיה שלה], הגמרא רצתה להוכיח מזה, דזכי ליה רחמנא לאב למימסרה לחופה, היכי מצי מסר לה, הא קא מבטלה ממעשי ידיה. ורב אחאי מפריך הוכחה זו, אימא דיהיב לה שכר פקיעותא [בטילותה. רש"י], אי נמי דמסר לה בלילה, אי נמי דמסר לה בשבתות וימים טובים [שאסורים במלאכה].

הקשו התוס' (ד"ה דמסר לה) אע"ג דאמר במו"ק (דף ח, ב) "ושמחת בחגך" ולא באשתך, דאין נושאים נשים בחול המועד משום דאין מערבין שמחה בשמחה, ודרשה גמורה היא, כדאמר בחגיגה (דף ח, ב) דהוי מדאורייתא, ומיישבו התוס' בכמה אופנים. והוכיחו כמה אחרונים מדברי התוס' כט, למה לא תירצו התוס' שמסר במועד ראש השנה, אלא ע"כ שגם ראש השנה כלול במצות "ושמחת בחגך".

אמנם דעת ה"טורי אבן" אינו כן, שבמשנה במס' ביצה (דף לו, ב) שנינו: "כל שחייבים עליו [מדברי סופרים שלא לעשותו בשבת] משום רשות, [שיש בו קצת מצוה], חייבין עליו ביו"ט [שלא לעשותו ביו"ט. רש"י]. ואלו הן משום רשות... ולא מייבמין". והקשה ה"טורי אבן", והרי אסור לייבם מדין אין מערבין שמחה בשמחה, שאם אסור מן התורה בחוה"מ כל שכן ביו"ט, משום דייבום היינו נישואין, כדתנן בפ"ק דמו"ק שאין נושאים נשים במועד וכו' ולא מייבמין, מפני ששמחה היא לו וכ"ש ביו"ט.

(שם). אך בקונטרס "אור ישראל" (הערה 5) כתב, ונראה שהתוס' מייאנו בתירוץ זה, כי אינו הולם את לשון הגמרא שנכתב בלשון רבים "דמסר לה בשבתות וימים טובים".

כט. בגמרא "מתיתבא" במדור "ילקוט ביאורים" מובא הוכחה זו מספר "אור לציון", והוכחה זו כתוב גם בשו"ת "בנין ציון" החדשות (ס' קנ בד"ה שוב), וכן הוא בספר "שמחת עולם"

ו"ל דהא דגזרו על הייבום ביו"ט משום שבות, נפק"מ ליו"ט של ראש השנה, דאין מצות שמחה נוהג בו, ואפילו הכי גזרו עליה משום שבות, גזירה שמא יכתוב כדמפרש התם. [וזה דלא כדברי ה"שאגת אריה" (בסי' קב) המובא להלן].

דעת רבינו חננאל

"רבינו חננאל" (ביצה טו, ב) בביאור דברי הגמרא, מאי "כי חדות ה' היא מעוזכם"^ל, אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר ברבי שמעון, אמר להם הקב"ה לישראל, בני, לזו עלי [בעבורי, והיינו לצורך סעודת יום טוב], וקדשו קדושת היום והאמינו בי, ואני פורע, ופירש"י (ד"ה כי חדות ה'): "שמחה שאנו עושים בשביל הקב"ה, הרי היא מעוזכם, היא תעזור אתכם לשלם הקפותיכם ומלוותיכם שתלוו בשבילה".

וזה לשון "רבינו חננאל": "אמר הקב"ה לישראל, לזו עלי ושמחו היום וקדשו והאמינו בי, ואני פורע, כלומר קיימו מצות חדות ה' שאמר הקב"ה 'ושמחת בחגך', והאמינו: אזמין לכם ברכה במעשה ידיכם כדי שתפרעו מה שלקחתם בהלוואה", עכ"ל.

ועל דברי הגמרא "וקדשו קדושת היום", מבאר המהרש"א שנרמז לזין שקודם לקדושת היום, עיי"ש. ב"בן יהוידע" ביאר, שהכוונה לקיים מצות השביתה לקיים הל' יו"ט, בעשה ולא תעשה, שעל ידי זה ניכר קדושת היום.

אך ב"שאגת אריה" (סי' קב) כותב על פי דברי "רבינו חננאל" [וכן פירש "הערוך"], שתקיימו במעות מצות שמחת יום טוב שהיא קדושת היום.

דעת האבן עזרא

גם ה"אבן עזרא" מבאר הפסוק "כי חדות ה' היא מעוזכם", שהכוונה למצות "ושמחת בחגך".

ל. ואין לומר שזה נתינת טעם על מה שאמר להם עזרא: "אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו'", שהרי כבר נאמר טעם אחר בפסוק "כי קדוש היום לאדוננו" ("אמרי בינה").

דעת הרמב"ם

בדברי הרמב"ם (פ"ו בהל' יו"ט הי"ז) נחלקו האחרונים. ה"משנת יעב"ץ" ובשו"ת "דברי יציב" הוכיחו וביארו, שסובר שהחיוב שמחה בראש השנה היא מן התורה.

דעת המהרי"ל

ה"שדי חמד" מביא מתשובות מהרי"ל (סי' קכח) שכתב מפורש דכל קולי דשמחת יו"ט הותרו גם בראש השנה כמו שאר ימים טובים, ומקרא קודש הוא, אלא שאין בו הלל, והובא ב"נודע ביהודה" (מהדו"ק או"ח סי' לב). ומסיק ה"שדי חמד", ואם כן מבואר דגם בראש השנה יש בה מצות שמחה לא לב.

אך ב"שאגת אריה" (סי' קב) כתב, שמזה שלא הוציאו חז"ל את ראש השנה משאר המועדים מטעם הואיל, הואיל ושרו בכל יו"ט משום שמחת יו"ט, ביו"ט של ראש השנה נמי לא גזרו, וכמו דאמרינן גבי טבילת אדם הואיל ובשבת שרו, ביום הכיפורים נמי לא גזרו עליו.

שיטת השאגת אריה

ב"שאגת אריה" (סי' קב) דן בנידון דידן האם ראש השנה מקרי יו"ט ומועד גמור, ומביא ב' ראיות להוכיח דראש השנה מחוייב בשמחה וסעודה כמו בשאר יו"ט, אלא שאין בה 'קרבן' שלמי שמחה לג':

של ראש השנה), [מפני מה אין אומרים 'זולת' בראש השנה] "שכתב יסוד לזה, שקוב"ץ חסר לשון: ק'ול ר'נה ו'ישועה ב'אהלי צ'דיקים - ואין שמחה בראש השנה, עכ"ל מהר"א ק".

לג. בתחילת דבריו רצה להוכיח מדברי רבא בטעם עירוב תבשילין ביו"ט שחל בערב שבת, דהוא כדי שיברור מנה יפה לשבת ומנה יפה

לא. וב"אלף המגן" (סק"ז) כתב, ואם שייך בראש השנה שמחת יו"ט יש דיעות בין הפוסקים. ולמטה שם בהגה"ה מביא כל הדעות, עיי"ש.

לב. אך בקונטרס "אור ישראל" (עמ' פח) מציין שב"מנהגי מהרי"ל" מביא מרבו רבי אברהם קלוזנר שאין שמחה בראש השנה (סדר תפילות

א. במתני' דפסחים (דף סה, ב) נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע כשחל ערב פסח בשבת, האם "הקרבת הפסח והבאתו מחוץ לתחום" וכדו' שאסורין משום שבות (דרבנן) דוחה שבת, לדעת רבי אליעזר, רק שחיטתו שהוא מלאכה דאורייתא הותרה בשבת מכח גזירת הכתוב ["במועדו" אפילו בשבת], אבל איסורי שבות לא הותרו, ורבי יהושע ס"ל דוחין, ובמתני' שם דן רבי אליעזר ק"ו: "מה לשחיטה הוא מן התורה והותרה בשבת לצורך פסח, כל שכן שבות שתידחה"? ודחה רבי יהושע דבריו: "יום טוב יוכיח", שהותר בו מלאכה דאורייתא לצורך אוכל נפש, ומכל מקום אסרו בו שבות לצורך אוכל נפש, והוא הדין לפסח שחל בשבת. ודחה רבי אליעזר דבריו: "מה ראייה רשות למצוה"? וביאור דבריו בפשטות, הקרבת הפסח שדוחה שבת הוא מצד סיבת דיחוי הוא מצד מצות הפסח, וממילא דין הוא שגם שבות דרבנן תידחה מחמת מצות קרבן פסח ותותר, משא"כ אוכל נפש ביו"ט שאינו אלא 'רשות', ולכן אף על פי שהתירה התורה מלאכות מן התורה, מכל מקום חז"ל אסרו שבות ולא התירו לצורך אוכל נפש, משום שסוף סוף אינו אלא רשות. ולפי זה אם ביו"ט אחד נמצא שיש חובה ומצוה לאכול, יש להוכיח משם דק"ו דר"א אינה ק"ו].

והגרמא (דף סה, ב) מבארת, דרבי אליעזר לטעמיה דסבירא ליה דסעודת יו"ט רשות הוא לז', ומשום הכי אין להוכיח משם לפסח וכדאמרין, אבל רבי יהושע סובר מצוה היא לה, וממילא שפיר קאמר לרבי אליעזר: "יום טוב יוכיח", שאף על פי [שלשיתו] סעודת יו"ט מצוה הוא, מכל מקום אינה דוחה שבות. וממילא גם הקרבת הפסח שמצוה היא לא תדחה שבות, ואף על פי שדוחה איסורים דאורייתא כמו שחיטה.

אבל ה"שאגת אריה" מוכיח ומבאר עוד בטענת רבי אליעזר "מה ראייה רשות למצוה", דאף על פי שמצינו לכל הפחות ביו"ט אחד שגם לרבי

שיאמרו אין אופין מיו"ט לשבת, עיי"ש שמוכיח לזה, ולפי זה ליכא ראייה. לז. דסבירא ליה "או כולו לה' או כולו לכם". לה. דסבירא ליה "חציו לה' וחציו לכם".

ליו"ט, ולפי זה מדתיקנו ערוב תבשילין גם בראש השנה, שמע מינה דגם בראש השנה בעינן 'מנה יפה' מצד חיוב סעודה. ודוחה, דרבא גם כן סבירא ליה טעמא דרב אשי כדי

אליעזר סעודת יו"ט מצוה היא, ולכאורה נימא יוכיח מיו"ט זה שאף על פי שמצוה הוא אינה דוחה שבות. אלא כוונתו, שכיון שהיתר אוכל נפש מצינו גם בשאר מועדים שאז לשיטת רבי אליעזר אינו מצוה לאכול, אם כן כיון שיסוד ההיתר של אוכל נפש אינו דווקא מצד 'חיוב מצווה' של סעודת יו"ט, אלא היתר בעלמא הוא, ואפשר לומר שהחמירו חכמים על איסור שבות יותר משל תורה ולא התירו היתר זה, ואף במקום שהוא מצוה לא התירו, כיון שסוף כל סוף סיבת ההיתר שלו גם ביו"ט אינו מצד 'חיוב המצווה' שלו אלא מההיתר הכללי של 'אוכל נפש ביו"ט', ועל היתר זה לא התירו חז"ל איסורי שבות, אבל הקרבת הפסח שסיבת הדיחוי שלו הוא מצד חומר מצות הפסח, וכמו שדנו "במועדו אפי' בשבת", אם כן דין הוא שחומר מצות הפסח תדחה גם איסורי שבות דרבנן ל'.

ולביאור זה נמצא דרבי אליעזר ורבי יהושע נחלקו, דלרבי אליעזר כיון שיש מועדים שסעודת יו"ט רשות הוא בהם, ממילא אין להוכיח מהיתר אוכל נפש להקרבת הפסח, ולדעת רבי יהושע יש לבאר דלעולם בכל המועדים סיבת היתר אוכל נפש של תורה הוא גם כן מצד מצות סעודת

אלא היתר בפני עצמו הוא, וממילא גם בעצרת אין סיבה מיוחדת להתיר אסור שבות יותר משאר יו"ט, ולא דמי לפסח וכנ"ל.

אמנם מקושיית התוס' שם ומתירוצם שם בשם הריב"א, דיש לומר דשמחה בעצרת אינה מצוה מן התורה אלא סברא הוא, מוכח לכאורה דלא כביאור ה"שאגת אריה", אלא ביאור רבי אליעזר הוא כפשוטו, כיון שאין שום יו"ט שהוא מצוה אלא תמיד רשות הוא, ומשום הכי אסרו שבות. אמנם יש לעיין מקושיית ה"שאגת אריה" בדעת רבי אליעזר ביו"ט ראשון של חג.

וב"משאת בנימין, הקשה, דהרי גם לרבי אליעזר מצוה הוא אלא שאינה חובה, ועיי"ש מה שתירץ.

לו. יסוד זה מוכיח ה"שאגת אריה" מדעת רבי אליעזר לגבי סעודות חג הסוכות, דהנה דעת רבי אליעזר הוא שחייבין לאכול י"ד סעודות בחג הסוכות, ומתוכם ב' סעודות ראשונות ביו"ט, הרי שמצינו גם לרבי אליעזר על כל פנים בחג ראשון של סוכות מצוה הוא, ונימא לרבי אליעזר: "יו"ט ראשון של חג יוכיח"?

ומזה מוכיח להנ"ל.

ובזה מיישב ה"שאגת אריה" קושיית התוס' (שם ד"ה הכל מודים) שהקשו כעין זה מעצרת, דכו"ע מודים דבעינן 'לכם' ונימא לרבי אליעזר "עצרת תוכיח" ועל פי ביאורו אתי שפיר, דאף על פי שמצינו ביו"ט אחד שמצוה לסעוד בו סעודת יו"ט, מכל מקום כיון שבשאר מועדים גם כן מותר אוכל נפש, אם כן אין סיבת היתר אוכל נפש בעצרת מצד מצוה,

יו"ט, וממילא יש להוכיח מדאסרו חז"ל שבות אף על היתר מצד מצוה, אם כן גם בהקרכת הפסח שדוחה שבת מצד מצוה, יש לומר שחז"ל אסרו שבות כמו באוכל נפש.

ומזה הוכיח ה"שאגת אריה" דבראש השנה גם כן איכא חיוב שמחה כמו בשאר המועדים, ותלוי במחלוקת הנ"ל. דאי נימא דבראש השנה גם לדעת רבי יהושע ליכא מצוה, ומכל מקום מצינו שאוכל נפש דוחה בו איסור עשיית מלאכה, אם כן כיון שמצינו בראש השנה שאינו מצוה לאכול, ומכל מקום התירה התורה אוכל נפש, הרי דהיתר אוכל נפש אינו מצד מצות סעודת יו"ט ולא דמי לפסח, ותקשי לרבי יהושע האין אמר אוכל נפש ביו"ט יוכיח לפסח? אלא וודאי לרבי יהושע דמחוייבים ביו"ט בסעודה, גם ראש השנה הוא בכלל המועדים שמחוייבים בסעודה, ולכן התירה בו תורה לעשות מלאכה לצורך אוכל נפש, ומשום דראש השנה הוה יו"ט גמור, ושפיר קאמר רבי יהושע "יום טוב יוכיח", שהיתר אוכל נפש ביו"ט לעולם הוא משום 'מצות סעודת יו"ט', ואף על פי כן לא התירו שבות^{לז}.

ב. ראייה ב' מוכיח ה"שאגת אריה" מיסוד היתר אוכל נפש בראש השנה, דהנה מנין לנו שמותר באמת בראש השנה גם כן לבשל? משום דילפינן מפסח דכתיב ביה "אך אשר יאכל לכל נפש וכו'", ומינה ילפינן לכל המועדים. והנה אם בראש השנה אין מצות סעודה יש לדחות הלימוד מפסח לראש השנה, דנאמר דראש השנה לא דמי לפסח שיש בו 'מצוה' לאכול ומשום הכי דוחה איסור עשיית מלאכה, משא"כ בראש השנה, וליכא למילף מיניה רק שאר מועדים דדמי לפסח שיש בהם חובת סעודה ולא לראש השנה? או דגם בראש השנה הוה יו"ט, ויש חיוב סעודה ושמחה, ולכן שפיר איכא למילף במה מצינו מפסח דהיתר אוכל נפש דוחה איסור עשיית מלאכה.

אלא דתלה ה"שאגת אריה" ראייה זו במחלוקת רש"י והרמב"ן בשם רבינו

שמצוה היא ואינה דוחה שבות, וכמו שכתבו לגבי רבי אליעזר שאפשר לדחות הק"ו מעצרת לבד ואף על פי שבשאר מועדים אינה מצוה.

לז. וכל זה הוא לסברתו. אמנם לסברת התוס' הנ"ל גם אם בראש השנה אינה מצוה, מכל מקום הביא רבי יהושע ראייה משאר מועדים

חננאל. דהנה רש"י פירש (ויקרא כג, ח ד"ה מלאכת עבודה) ד"כל מלאכת עבודה לא תעשו" האמור ביו"ט, אתי לאתויי דבר האבד שגם כן אסור ביו"ט, ולפי זה דין 'היתר אוכל נפש' ילפינן מהא דהתירה התורה בפסח אוכל נפש וילפינן במה מצינו, וממילא שפיר יש להביא ראייה דראש השנה אקרי מועד וכמוש"נ. אבל הרמב"ן (שם) מביא בשם הר"ח והסכים לפירוש, ד"כל מלאכת עבודה" אתי לאפוקי "אוכל נפש לצורך יו"ט" דאינו בכלל עבודה, "ד'מלאכת עבודה' היינו מלאכה המשתמרת לעבודת קנין כגון זריעה קצירה וחפירה וכיו"ב, אבל 'אוכל נפש' אינו מלאכת עבודה" (לשון הרמב"ן). והנה אם היתר אוכל נפש נלמד ממיעוט זה, אם כן אין שום ראייה, דהרי גם בראש השנה כתיב "כל מלאכת עבודה לא תעשו", שמזה משמע דאוכל נפש מותר, ולא בעינן לילפותא דמ"מ מפסח, וממילא לא בעינן שידמה לפסח וליכא שום ראייה לח.

ג. וה"שאגת אריה" מביא עוד ראייה מדברי נחמיה "אכלו משמנים... כי קדוש היום לאדונינו... כי חדות ה' היא מעוזכם", ומוכח בדברים אלו דראש השנה נקרא מועד ויו"ט, ולכן מחוייב בסעודה לט.

אוכל נפש ביו"ט דגם מה שדוחה מלאכה דאורייתא מכל מקום אינו דוחה שבות, ומזה דוחה ק"ו דרבי אליעזר לגבי פסח. והנה לפירוש הרמב"ן היתר אוכל נפש אינו משום שדוחה איסור עשיית מלאכה כלל, אלא דמתחילה אין זה בכלל 'כל מלאכת עבודה' וכיון דלא מצינו שהיתר אוכל נפש 'דוחה' איסור תורה מה שיין לומר שידחה איסור שבות. ולא דמי כלל לפסח ששחיתו "דוחה" את השבת וממילא דין הוא שידחה גם שבות, אלא משמע דהיתר אוכל נפש ילפינן מפסח במ"מ ד"דוחה" עשיית מלאכה ו'כל מלאכת עבודה' ילפינן ליה כפרש"י.

לט. לכאורה אין כוונתו דהוא חיוב מדברי קבלה מדברי נחמיה, אלא שבדברי נחמיה מגלה שיש חיוב יו"ט דאורייתא כשאר יו"ט.

לח. והנה לפי הר"ח, אם כן כשמבשל וכדו' לצורך אוכל נפש אינו מדין 'דיחוי' שאוכל נפש דוחה לאו דעשיית מלאכה, אלא דכל שהוא לצורך אוכל נפש מעיקרא אינו בכלל 'כל מלאכת עבודה'.

משא"כ לפירש"י דמלאכת עבודה אתי לדבר האבד, יש לומר דילפינן מפסח שאוכל נפש 'דוחה' איסור עשיית מלאכה מדין 'אך אשר יאכל'.

והנה לכאורה מדברי רבי יהושע דמתני' מוכח לכאורה, דסבירא ליה כפירוש רש"י דאוכל נפש 'דוחה' איסור תורה דעשיית מלאכה ביו"ט, ודלא כהרמב"ן שפירוש דאוכל נפש מותר מחמת שאינו בכלל 'כל מלאכת עבודה' כלל ועיקר. דהנה ר"י מוכיח מהיתר

ומסיק ה"שאגת אריה" (שם) דוודאי ראש השנה מועד הוא, ונפק"מ: א. לענין 'קידוש היום', שהוא חיוב גמור כשאר מועד^מ, ב. דבעינן קידוש במקום סעודה, ג. דאסור לאכול קודם קידוש, ד. שאר דיני סעודת יו"ט דשייך בסעודת ראש השנה. ובסי' קא כתב עוד נפק"מ, שאם שכח להזכיר היו"ט דראש השנה בברכת המזון שחייב לחזור ולברך, דכיון דאיכא חיוב סעודה גמור, צריך לחזור ולברך כמו בשבת ויום טוב. ולא דמי לשאר ראשי חדשים שאם שכח 'יעלה ויבוא' אינו חוזר, כיון שסעודת ראש חודש רשות אין צריך לחזור ולברך.

[ובסי' קא דין עוד לענין 'איסור תענית בראש השנה', ומוכיח מגמרא ראש השנה (דף יט, א) דאמרין לגבי איסור קביעות תענית בב' תשרי: "שלפניו נמי תיפוק ליה, דהוה ליה יום שלאחר ראש חודש" [למאי דס"ד ר"ח דרבנן ובעי חיזוק לדבריהם ואסרו את שלאחריו], ומשני: "ראש חודש דאורייתא, ואורייתא לא בעי חיזוק". וחזינן דעל כל פנים משום דין ראש חודש וודאי אסור להתענות בראש השנה, ודלא כמו שכתבו כמה ראשונים דלא דמי לשאר ראשי חדשים, משום דהוא יום הדין ומותר להתענות.

וכתב עוד שם, דמגמרא זו ליכא להוכיח דדווקא משום ראש חודש הוא דאסור להתענות ולא משום יו"ט, ומיניה דאין יו"ט בראש השנה, ודלא כמו שכתב כאן, דיו"ט וודאי דאורייתא ולא שייך למיגזר את שלאחריו. (ואף על גב דאסור להתענות משום יו"ט, מכל מקום בעי חיזוק דמצד ראש חודש אסור שלאחריו).

ה"תורת חיים" (על שו"ע או"ח סי' תקצז) מביא ראיה לדעת ה"שאגת אריה" שנוהג מצות שמחה בראש השנה, דבמסכת שבת (דף קמח, ב) נחלקו רבה ורב יוסף בהלוואת יום טוב אם ניתנה ליתבע או לא ניתנה ליתבע [פירש"י: לא ניתנה ליתבע בבי"ד שאין בי"ד נזקקין לה לעולם], רב יוסף אמר, לא ניתנה ליתבע משום חשש שיבוא לכתוב, ורבה אמר, ניתנה ליתבע דאי

מ. זה לשונו: "אלמא אכילתו מצוה וקדושת היום קרינן ליה", עכ"ל. וחזינן בדבריו דתולה חיוב קידוש וחיוב שמחת יו"ט הא בהא. ואולי נפק"מ לענין יום הכיפורים.

אמרת לא ניתנה לא יהיב ליה, ואתי לאימנועי משמחת יו"ט. והיינו שרבה מודה לטעמו של רב יוסף שיש חשש שמא יבא לכתוב, אלא שמיקל משום שמחת יו"ט שאם לא יוכלו לתבעו לא ילוו אנשים וימנע משמחת יו"ט.

ומקשה רב אידי בר אבין על רב יוסף, שאמר לא ניתנה ליתבע ממשנה בשביעית השוחט את הפרה וחילקה בראש השנה, אם היה חודש מעובר - משמט ואם לאו אינו משמט. פירוש, השוחט את הפרה בכ"ט אלול של שנת השמיטה, ולמחרת מחלק את הבשר לאנשים בהקפה, ואומרת המשנה, שאם היה החודש מעובר, והיינו שאלול היה חודש של שלשים יום, נמצא שיום חילוק הבשר היה ביום ל' אלול משנת השביעית ולא ביום א' תשרי מהשנה הבאה, וכשיצאה אותה שנה נשמטה ההלוואה שהוא מקץ שבע שנים, ומקשה רב אידי בר אבין, דאת"ל הלוואת יו"ט לא ניתנה ליתבע, איך שייך לדון האם משמט או אינו משמט, הרי אף אם אינו משמט אי אפשר לתבוע הלוואת יו"ט. [ומתרצת הגמרא, שאני התם דאיגלאי מילתא דחול הוא, והיינו שכיון שעיברו את השנה, נמצא שהיה אותו יום יום ל' אלול שהוא חול גמור, ולא תיקנו חכמים על זה שהלוואת יו"ט לא ניתנה ליתבע]. והנה אם כל ההיתר לתבוע הלוואת יו"ט הוא משום דלא לייתי לאימנועי משמחת יו"ט, הרי את"ל שבראש השנה אין נוהג שמחת יו"ט, מהו באמת הטעם שניתנה הלוואת ראש השנה ליתבע, ודוחק לומר שכיון שניתנו הלוואת שאר יו"ט לתבוע, ניתנה גם הלוואת ראש השנה לתבוע, אף על פי שאין נוהג בו דין שמחה.

וה"מקראי קודש" (ס"ח אות ב) דוחה ראייה זו, שלעולם בראש השנה אין מצות 'ושמחת בחגך' כמו בשלש רגלים, ומה שלא ניתנה הלוואת ראש השנה ליתבע כמו הלוואת יו"ט, אין זה משום מצות שמחה, אלא משום עצם המצוה לאכול ולשתות בראש השנה, לא משום שמחה אלא משום "מקראי קודש" שדרשו ב"תורת כהנים" - "קדשהו במאכל ובמשתה", וכמבואר בשו"ע (ס"ה תקצו, א): "אוכלים ושותים ושמחים ואין מתענים בראש השנה", ובביאור הגר"א ציין המקור לזה, משום "מקרא קודש" ודרשת ה"תורת כהנים" קדשהו במאכל ובמשתה וכסות נקיה. וכן כתוב בנחמיה (ח, י) "אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש

היום לאדונינו וגו', אבל לעולם מצות "ושמחת בחגך" שיש בג' רגלים אין בראש השנה.

דעת שו"ת מן השמים

וב"שאלות ותשובות מן השמים" [לאחד מגדולי הראשונים רבי יעקב ממרייש, ששאל שאלות משמים וקיבל תשובות ברורות עליהם] מובא, שיש חיוב שמחה בראש השנה, שכותב: "וטוב לקבל עליכם דינו באהבה ובשמחה ובטוב לבב" [וראה עוד להלן על "איסור תענית בראש השנה", מה שהבאנו דבריו].

דעת הסוברים שאין חיוב שמחה בראש השנה

המהרי"ל מביא בשם מוהר"ר יעקב כץ, הא דמתענים בראש השנה, כיון שאינו ניתן לשמחה, באשר ספרי החיים נכתבין לדון כל חי.

וכן פירש המלבי"ם (שם) הפסוק שאמרו עזרא ונחמיה לבני ישראל "אכלו משמנים וגו' כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה", וזה לשונו: "שקרא לפניהם פרשת היום, והבינם כי היום הוא יום הדין, ועל כן בכו מאימת הדין, וגם רצו להתענות, וכנגד התענית אמר להם 'לכו אכלו משמנים', ונגד הבכי 'ואל תעצבו', וכמו שכתוב במדרש שישראל יש להם דין והם עושים יום טוב שבטוחים שה' יוציא משפטם לזכות, וזהו שאמר ש'חדות ה' היא מעוזכם', בזה תראו כי עוז לכם בה' שייטיב חסדו עמכם".

וב"קיצור פסקי הרא"ש" (שם) כותב: "וצריכין להתענות בעשרה ימים אלו שבין ראש השנה ליום הכיפורים, כדי שיקרע גזר דינו וירחמו עלינו מן השמים", ובעשרה ימים נכלל גם ימי ראש השנה.

דעת רב שר שלום גאון

ה"קרבן נתנאל" כתב לחדד מדברי רב שלום גאון, שלא הביא הקרא "ושמחת בחגך", רואים שסובר שאין חיוב שמחה בראש השנה.

כן ב"ים של שלמה" (ביצה פ"ב ס" ד) משמע, שאין שמחה בראש השנה.

דעת הזוה"ק

ואכן מצינו בזוה"ק (ח"ג אמור צה, א), שאין שמחה בראש השנה משום שהוא יום הדין, וכמו שכתוב בזוה"ק: "כולהו מועדין מקראי קדש קרינן בהו, אבל נפקי ראש השנה ויומא דכפורא, דלא אשתכח בהו חדוותא דהא אינון דינא הוו".

דעת הפוסקים

הב"ח (בסי' תרצז) ביאר דעת רב נטרונאי גאון שאסור להתענות ביום ראשון של ראש השנה מן התורה, והתיר בשבת, ותמה הרא"ש היתכן ביו"ט אסור מן התורה להתענות ובשבת מותר. והשיב הב"ח, שראש השנה איקרי חג והוקשו המועדות זה לזה, על כן חייבים בראש השנה במצות "ושמחת בחגך", משא"כ בשבת יש רק חיוב מדברי קבלה "וקראת לשבת עונג", ומי שמתענג על ידי התענית שכובש בזה יצרו ויזכה בדין, מותר להתענות מא.

דעת ה"משנה ברורה" (סי' תקצז, סק"י) כתב, שאף על פי שזה יום הדין, מכל מקום יש בה מצות "ושמחת בחגך".

אך דעת ה"שולחן ערוך הרב" (הל' יו"ט סי' תקכט) שאין בראש השנה מצות "ושמחת בחגך", [וראה מש"כ בדברי השו"ע "אוכלין ושותין ושמחין" בשם שועה"ר, שוודאי שחייב לשמוח בראש השנה מדברי קבלה כמ"ש בסי' תקפ"ב, שנאמר "אכלו משמנים וגו'"] מצד מידת הבטחון בהשי"ת שנזכה בדין].

מא. וראה ב"מגן אברהם" (סי' תקכז) שכותב: היום, כיון דאינו מקיים 'חציו לכם', צריך לקיים 'מי שמתענה בראש השנה צריך ללמוד כל' כולו לה" דבזה מודה ר"י לר"א.

● סימן יח ●

מצות הבטחון - הבאה לידי ביטוי בליל ראש השנה

דברים הנוהגים לעשות בליל ראש השנה להראות גודל הבטחון

א. המשך דברי הירושלמי (ראש השנה פ"א) והמדרש המובאים ב"טור" ושו"ע (סי' תקפא) [והובאו לעיל] שרוחצין ומסתפרין, על פי דברי רבי סימון, על הפסוק "כי מי גוי גדול" שבני ישראל בוטחים בה'... ואוכלין ושותין.

בשו"ע (סי' תקצז) כשמביא סדר היום ביום ראש השנה לאחר גמר התפילות והתקיעות, פסק: "אוכלין ושותין ושמחים", אבל בהלכות של ליל ראש השנה אינו מביאו.

ובדיני ליל ראש השנה כתב השו"ע (סי' תקפג) רק הדברים שנוהגים לאכול בליל ראש השנה לסימנא טבא, משמע שהבטחון הבא לידי ביטוי באוכלין ושותין ושמחין זה בעיקר אחרי עבודת הקודש של היום, מכל מקום נביא בשם אומרם לענין הבטחון הבא לידי ביטוי גם בליל ראש השנה.

ב. כתב ה"משנה ברורה", שלסימנא טבא להשנה החדשה, יזהר שלא לכעוס אלא ישמח ויבטח בהשי"ת בתשובה ובמעשים טובים.

ג. ב"שולחן ערוך הרב" (סי' תקפג, סוף סעיף ד) כתב: "וכן כתיב בעזרא 'אכלו משמנים ושתו ממתקים'". ובסי' תקצז (ס"א) כתב: "ומצוה לאכול ולשתות ולשמח בראש השנה כמ"ש בסי' תקפ"ג (סעיף ד), היינו כי המשך הפסוק הנ"ל נאמר 'כי חדות ה' היא מעוזכם'".

ד. הרה"ק רבי לייב' איגר זצ"ל כתב שעצם אכילת הסעודה בליל ראש השנה, עוד לפני תקיעת שופר שהיא עיקר מצוות היום, כבר מראה על בטחוננו בהשי"ת. ועל כן המנהג לאכול התפוח, שישראל נמשלו לתפוח

שמקדים פריו לעליו, וכן ישראל הקדימו נעשה לנשמע, שה'נשמע' בראש השנה הוא שמיעת קול שופר, ו'נעשה' זה הסעודה שאוכלין בליל ראש השנה.

ה. בהגהות רבי שלמה קלוגר זצ"ל "חכמת שלמה" על השו"ע כותב, שאמירת ה"יהי רצון" באכילת הסימנים אינו בגדר תפילה ובקשה, אלא לחזק הבטחון בלבנו שאכן תהיה שנה טובה ברוכה ומתוקה, וכן שאר הרמזים בסימנים שאוכלים.

● סימן יט ●

מצוות אהבת ישראל

- מצוות עשה -
לאהוב כל אחד מישדאל

[מצוה רמג]

שנאמר: 'ואהבת לדעך כמוך' (ויקרא יט, יח).

- מצוות לא תעשה -
שלא לשנוא שנאת הלב אחד מישדאל

[מצוה דלח]

שנאמר: 'לא תשנא את אחיך בלבבך' (ויקרא יט, יז).

בפקודיך אשיחה

דברי החינוך בביאור המצוה

הראשונים דנו בביאור מצות אהבת ישראל, ואנו נדרוך בדרכו של רבינו (בספר "החינוך" מצוה רמג) ונביא מקצת מדבריו וז"ל: "לאהוב כל אחד מישדאל אהבת נפש, כלומר שנחמול על ישראל וממונו, כמו שהוא חומל על עצמו וממונו וכו', שכלל הכל הוא שיתנהג האדם עם חבירו כמו שיתנהג עם עצמו, לשמור ממונו ולהרחיק ממנו כל נזק, ואם יספר עליו דברים יספרם לשבח, ויחוס על כבודו ולא יתכבד בקלונו, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א) המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא.

והמתנהג עם חבריו דרך אהבה ושלוש ורעות ומבקש תועלתם ושמה בטובם, עליו הכתוב אומר (ישעיהו מ"ט, ג') ישראל אשר בך אתפאר.

לאהוב את חבריו כשיש לו מידות ובתכונות שונות ממך

וראה של"ה (שער האותיות אות בי"ת – בריית) שמדמה אהבת השי"ת ואהבת ישראל אהודי, וכמו שאהבת המקום היא בכל לב ונפש ומאוד, כן הוא באהבת ישראל, וז"ל שם:

"כתיב (דברים ו, ה) 'ואהבת את ה' אלהיך', וכתיב (ויקרא יט, יח) 'ואהבת לרעך כמוך' וכו', ולהיות ששתי האהבות האלו הם שני עמודי התורה, ראוי שיהיו דומים זה לזה. וכמו שאהבת המקום היא בכל לב ונפש ומאוד, כן באהבת הבריות יהיו שלש אלה. כיצד, 'בכל לבבך', היינו שלא לשנוא שום אדם בלב, כמו שנאמר (ויקרא יט, יז) 'לא תשנא את אחיך בלבבך', והשנאה שבלב רובה באה מחמת הקנאה וגדולה השנאה הבאה מחמת הקנאה, יותר מהבאה מחמת עלבון ותחרות וכו', ועל זה נאמר (דברים ו, ה) 'בכל לבבך', כי לא לבד חייב האדם להזהר שלא ידבק בו מאומה מהארס הרע הזה, אמנם לאהוב את האדם בלב, ולהרחיק ממנו שמץ קנאה ותחרות, וזו היא האהבה שבלב.

עוד יש שנאה אחרת, והיא, שהאדם שונא לחבירו לא מפני קנאה או תחרות, אלא מפני רוע המדות אשר בנפש המתעורר, כי כמו שהטבע נותן שאהבה נופלת בין הדומים, כן בשלא ידמו יחד האנשים במדותיהם ובמזגיהם, יפול ביניהם שנאה, וזו וכו' קשה לתקן. ולכן אנו מזהירים להתרחק ממנה, לפי שנאמר (שם) 'בכל נפשך', היינו אף על פי שחבירך אינו שוה במדות כנפשך, חייב אתה לסבול אותו ולאהוב אותו, בעבור ה' שככה בראו'. ועיי"ש שמבאר 'בכל מאודך' בשנאה הבאה מחמת דרא דממונא, והיא השנאה הנופלת בין בעלי האומניות, שכל אומן שונא בני אומנתו.

כן ביאר הרה"ק רבי שמואל מקארוב זי"ע (מובא ב"רמתיים צופים", סי' א אות קכב) הפסוק "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט, יז), כי ידוע שכל התורה והמצוות הוא תלוי בשורש הלב, ולפעמים מחמת שינוי מזגי בני אדם

ישתנה ביניהם לטוב המועיל או להפכו. כי אם הוא בלב טוב אזי יש לו מדות טובות, הן בצדקה ושאר דברים, וכמו כן להיפוך. והנה כשהאדם עובר עבירה, אז מדרך חבריו לשנוא אותו למה עבר עבירה זו, אך ראוי לחשוב לו שאם היה לו לב כמו חבריו, אז גם הוא היה עובר עבירה. לזה אמר "לא תשנא את אחיך בלבבך" - על ידי לבבך הטוב שיש לך יותר מאחיק, שבזה תגיע לשנוא אותו. רק תחשוב לדונו לכך זכות, שמזגו הרע שיש בלבבו הטתו לעבירה זו".

אהבת ישראל בראש השנה

ה"ערבי נחל" (פר' נצבים שנת תקס"א) מביא כסגולה לזכות בדין בראש השנה, לאהוב כל אחד את חבריו, ועל ידי אחדות ושלוש בין אדם לחבריו נזכה לצאת זכאי בדין, וכך הם דבריו:

"ויש עוד סגולה אל האחדות בימים הללו, שעל ידי זה נזכה בדין בבית דין של מעלה בימי הדין, וכונדע 'חבור עצבים וכו' הנח לו', מה שאין כן 'חלק לבם - אז יאשמו' (הושע ד, יז), ונפקא מינה בין כל השנה ובין הימים אלו לענין האחדות הוא מה שאמרו רז"ל (יומא פז, א), רב היה ממצי נפשיה לההוא טבחא אף שהטבח פגם נגדו, כשראה רב שאין לו [לטבח] שכל לפייסו, השתדל רב עצמו לפיוס. ובזה יש נפקא מינה, דבשלמא בכל ימות השנה אין בזה רק עשה ולא תעשה, משא"כ מי שפגם נגדו רשאי אני לשנאתו, וכמש"ה אם לא גמלך רעה, משא"כ עכשיו שהוא מצד הסגולה לזכות בדין וק"ל. ולזה אמר 'אתם נצבים היום' בראש השנה, רצה לומר שיהיה לכם תקומה בראש השנה בדין אם יהיה 'כולכם לפני ה' אלהיכם', ר"ל שתהיו באחדות".

'יום תרועה' שלום ואהבה וריעות 'יהיה לכם'

הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע (בספרו "דברי אמת" פר' תבא ד"ה כי יפלא), פירש הפסוק "יום תרועה יהיה לכם", ולא כתיב תקיעה או יובל או שופר כבמקום אחר, אלא לשון ריעות, להיות שלום ואהבה וריעות. ודיבר בסגולת הענין,

וכתב, שעל ידי אהבה וריעות בראש השנה זוכים להתחדשות פרנסה ומזונות. וז"ל: "כי חק לישראל הוא", כ"י הוא ר"ת כנסת ישראל, דידוע מה שדרשו רז"ל ("במדבר רבה", פר' נשא פרשה יא) על הפסוק 'חבור עצבים אפרים הנח לו' (הושע ד, יז) אפילו ישראל עובדין עבודת כוכבים ושלוש ביניהם, כביכול אמר הקדוש ברוך הוא אין השטן נוגע ביניהם. כן פירש המשך הפסוק 'יהיה לכם', על ידי זה יהיה 'לכם' - להנאתכם, כמו בפר' לך שפירשו רז"ל 'להנאתך ולטובתך'. וזה פירוש הפסוק 'כי חק לישראל הוא', כ"י ר"ת כנ"ל, על ידי זה 'חק לישראל הוא', בא פרנסה כי חק לישנא דמזוני הוא, רק ראש השנה התחדשות למזונות יותר, כדאיתא כל מזונותיו קצובים מראש השנה 'והשם גבולך שלום חלב חיטים ישיביעך'."

וראה בספר "מסילות באור החסידות" (עמ' 194 הערה טז), מספר "רמתיים צופים" (תנ"כ"א פרק כד אות עג): "שהרה"ק רבי שלמה לייב מלענטשנא זי"ע אמר כן פעם קודם התקיעות בקול בכיה וצעקת הלב "שיהיו כולם באחדות גמורה..." [ועל ידי זה] מידת הדין מתעלה ולא יחול על כלל ישראל", עי"ש.

האיחול 'לשנה טובה' זה לזה

מנהג קדום שנתקבל ונשתרש בקרב כל ישראל, לברך ולאחל איש את רעהו בליל ראש השנה אחר תפילת ערבית בברכת שנה טובה, והביאו רבינו הרמ"א (סי' תקפב, ט): "ונוהגין שכל אחד אומר לחבירו 'לשנה טובה תכתב'."

והנה פשט המנהג לאחל רק בלילה הראשונה של ראש השנה, אבל ביום ראש השנה וכן בליל ב' דראש השנה אין מברכים עוד איש לרעהו בנוסח זה, וטעמא דמילתא נתבאר בדברי בעל ה"לבושים" (סי' תקצו ס"א) וז"ל:

"לאחר שגמר כל התפלה [ביום ראש השנה] וכו' נפטרים לבתייהם לשלום, ואין צריך שוב לומר 'לשנה טובה תכתב', שהרי הוא אחר הכתיבה, שהכתיבה היא בעת התפלה בג' שעות ראשונות, ואם הוא בינוני תלוי ועומד עד יום כיפור ואינו נכתב היום. ואין להקשות אם כן למה אומרים שוב 'וכתבנו בספר החיים', וכן 'וכתוב לחיים טובים וכו'' כל עשרת ימי תשובה, דלא

דמי, דוודאי כל אדם בעצמו הוא מחזיק עצמו לבינוני ולא לצדיק גמור, לפיכך מתפלל בכל עשרת ימי תשובה כל אחד על עצמו שיכתבהו השם יתברך לחיים טובים ביום הכיפורים, וכן ביום כיפור עצמו מתפלל כן, אבל לומר כן לחבירו לאחר ג' שעות על היום שכבר גמרו הכתיבה למעלה, אין זה מדרך המוסר שיאמר לחבירו 'תכתב לשנה טובה', כי מגנהו בפניו בזה שמראה לו שאינו מחזיקו לצדיק גמור אלא לבינוני שעדיין לא נגמר דינו לחיים, לפיכך שתיקתו יפה מדיבורו".

ודברי ה"לבוש" הללו הובא לענין דינא על ידי הגאון בעל "שב יעקב" (אהע"ז סי' טז): "ומה שכתב מעכ"ת שיכול להחזיקו לבינוני מדאמרי רז"ל לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו זכאי וכו', ומי לנו גדול מרבי יוחנן זכאי שאמר איני יודע באיזה דרך מוליכין אותי וכו', אין ראייה מכל זה דאף שהוא לעצמו יכול להחזיק את עצמו למה שהוא רוצה, על כל פנים בשביל זה אין ראייה שאחרים יכולים להחזיקו בכך וכו'. וכמו כן ממש מצינו בראש השנה שנוהגין בכל תפוצות ישראל לומר א' לחבירו בליל ראש השנה לשנה טובה תכתב, וביום אין אומרים אותו מטעם הנ"ל, משום דצדיקים נכתבים מיד לחיים אף דכל אדם מתפלל עד אחר נעילה של יום הכיפורים 'וכתוב לחיים טובים', והיינו מטעם הנ"ל, והנה מנעו התפלה זו שלא יחזיק את חבירו אפילו לבינוני, וכל שכן שלא יחזיק לרשע", עיי"ש.

טעם המנהג

על מנהג קדוש זה לאחל איש לרעהו בברכת שנה טובה בליל ראש השנה, אמר הרה"ק מלובלין זי"ע [מובא ב"אבני זכרון", בהשמטות אות תשמח], כי על ידי הריעות של ישראל בליל ראש השנה אשר אחד אומר לחבירו "לשנה טובה תכתב", עומד הקב"ה מכסא דין ונעלה (-מסתלקת) מידת הדין. ובזה פירש מאמר הכתוב (תהלים מז, ו) "עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר", כי תרועה לשון ריעות, היינו שבאותו הריעות שמברכים בני ישראל אחד לחבירו בליל ראש השנה, נעלה מדת אלקים שהוא מידת הדין מעל כסא הדין וה' לישיב על כסא רחמים בבחינת הוי"ה, שהוא מידת הרחמים הוא בקול שופר.

רמז לאהבת ישראל באכילת הסימנים

ורמז נאה על מידת אהבת ישראל בראש השנה באכילת הסימנים, איתא בספר "זר זהב" להרה"ק רבי זאב וואלף מסטריקוב זי"ע, וכה דבריו: "אותם הדברים שאנו אוכלין בליל ראש השנה, וסימנא מילתא, יש בהם דברים שבאמת אינם מיני מטעמים טובים, כגון כרתי סילקא וכיוצא"ב, רק שנמצא בהם איזה דבר טוב ולאיזה צורך, בשמא או בטעמא, ומפני החלק הטוב ההוא אוכלים אותם, משום סימנא מילתא לאהוב לכל איש ישראל ואפילו למי אשר בכל השנה אינו אהוב לו, על כל פנים בראש השנה להיות עמם באהבה ואחזה וריעות לסימן טוב, ואולי נזכה להיות גם בכל השנה באגודה אחת באהבה" מב.

לראות כל אחד במעלת חברו

אך מצינו בספרים עוד מדריגה יותר נעלה במידת אהבת ישראל המסוגלת ביותר בראש השנה להוציא משפטינו לאורה, והוא כתוב יושר בספר "תפארת שלמה" (פר' תצא ד"ה כי תצא מחנה): "ועיקר ההכנה על יום הנורא הזה להיות אחזה וריעות בין בני ישראל, כמו שנאמר (תהלים צח, ו) 'בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'", לשון אחזה וריעות. וז"ש (שם, ז) 'אז ירננו כל עצי היער לפני ה' כי בא לשפוט את הארץ', עצי היער רמז לעמי הארץ, הם אילני סרק, גם המה בכלל ישראל יכונה, כי לא יבצר מכל איש מבני ישראל להיות לו איזה מעלה שלא נמצא בזולתו. וזה הרמז בפרשה שהתחלנו (דברים כג, י) 'כי תצא מחנה על אויבך, ונשמרת מכל דבר רע'. לכל ידבר ח"ו רע על חברו ולא יראה כלל בחסרונו, רק במעלות חברו. וזה שאמר (תהלים לד, יג-טו) 'מי האיש החפץ חיים', לבקש בראש השנה 'כתבנו בספר החיים'. [בפר' וישב (ד"ה לך נא ראה) מפרש המשך הפסוק "אוהב ימים לראות טוב" - לראות הטוב במעלות חברנו]. "נצור לשונך מרע" - לכל ידבר על חברו, "סור מרע ועשה טוב". וזהו הכנה ליום הדין להוציא

משפטינו לאורה. כי אם האדם מחזיק את חבירו בחזקת צדיק אזי גם אותו
יכתוב בספרי הצדיקים".

יום א' תשרי

● סימן ב ●

- מצות עשה -
תקיעת שופר

[מצוה תה]

שנאמר: 'יום תרועה יהיה לכם' (במדבר כט, א).

טעם המצוה מ"ספר החינוך": משרשי המצוה, לפי שהאדם בעל חומר לא יתעורר לדברים כי אם על יד מעורר, כדרך בני אדם בעת המלחמה יריעו אף יצריחו כדי שיתעוררו יפה למלחמה, וגם כן ביום ראש השנה שהוא היום הנועד מקדם לדון בו כל באי עולם, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (ראש השנה טז, א), בראש השנה כל באי העולם עוברין לפני ה' כבני מרון, כלומר, שהשגחתו על מעשי כל אחד ואחד בפרט, ואם זכיותיו מרובין יצא זכאי ואם עונותיו מרובין בכדי שראוי לחייבו מחייבין אותו למות או לאחת מן הגזירות כפי מה שהוא חייב, על כן צריך כל אחד להעיר טבעו לבקש רחמים על חטאיו מאדון הרחמים, כי אל חנון ורחום הוא נושא עון ופשע וחטאה ונקה לשבים אליו בכל לבם. וקול השופר מעורר הרבה לב כל שומעיו, וכל שכן קול התרועה, כלומר הקול הנשבר. ומלבד ההתעוררות שבו, יש לו לאדם זכר בדבר שישבור יצר לבו הרע בתאוות העולם ובחטאים בשומעו קולות נשברים. כי כל אדם כפי מה שיראה בעיניו ובאזניו ישמע יבין לבבו ויבין בדברים, והיינו דאמר רבי יהודה (שם כו, ב), בראש השנה תוקעין בשל זכרים, כלומר בקרן הכבשים הכפוף, כדי שיזכור האדם בראותו אותו שיכוף לבו לשמים, ורבי לוי פסק הלכה כמותו (שם). ומנהגן של ישראל כן.

בפקודיך אשיחה

טעמי תקיעת שופר

רבינו בעל "החינוך" כותב: "על כן צריך כל אחד להעיר טבעו לבקש רחמים על חטאיו". [ראה מה שכתבנו במצוה שי"א שבקשת רחמים על החטאים הוא מעיקרי ומדרכי התשובה, וכבר הובאו הדברים בערב ראש השנה].

וכתב רבינו: "ומלבד התעוררות... שישבור יצר לבו הרע בתאוות העולם וכו'". וכן כתב רבינו יונה ב"שערי תשובה" (שער ראשון, העיקר התשיעי, אות לג) על הכתוב (תהלים נא, יט) "זבחי אלקים רוח נשברה, לב נשבר וגדכה אלקים לא תבזה": "רוח נשברה - היא הרוח הנמוכה והנכנעת, ולב נשבר - על שבירת התאוה הגשמית וכו'".

טעם נוסף כותב רבינו במצוה של"א - מצות תקיעת שופר ביום הכיפורים: "לקבוע מחשבתנו על ענין עקידת יצחק, ונצייר בנפשנו לעשות גם בנו כמוהו לאהבת ה'".

וב"מנחת יצחק" על "החינוך" ציין, שדברי רבינו כאן תואמים לדברי הגמרא בראש השנה (דף טז, א): "למה תוקעין בשופר של איל, אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני".

[כתב ה"בית יוסף" (או"ח סי' א) בטעם אמירת פרשת העקידה בכל יום: "כדי לזכור זכות האבות לפני הקב"ה, וגם להכניע יצרו לעבדות השי"ת כמו שמסר יצחק נפשו"].

אמנם רבינו כתב במצוה של"א הנ"ל, שתקיעת שופר בראש השנה אין ענינה לחרות [כמו התקיעה ביום הכיפורים של יובל].

אך הרד"ק (תהלים פא, ד) על הכתוב "בחודש שופר": "ונראה כי זה הוא טעם מצות התרועה בראש השנה, לפי שבטלו אבותינו מעבודתם ביום זה,

והתרועה הוא סימן שילוח עבדים... 'הסירותי מסבל שכמו', דברי הא'ל יתברך ביום הזה 'הסירותי מסבל שכמו' - שלא נשתעבדו עוד, ולפיכך שם זה החוק שהוא תקיעת שופר, לזכר יום זה".

גם ה"אברבנאל" (פר' אמור) כתב, שהשופר מורה על ענין החירות, אך שלא מטעם זכר ליציאת מצרים, אלא חירות ממערכות השמים, וז"ל: "בהיות ישראל עושים רצונו של מקום, ההוראות השמימיות המורות עליהם רעתו – יבטלם ה' יתברך בהשגחתו לגמרי או יעתיק מנושא אל נושא.. ובהיות ישראל רעים וחטאים, אף על פי שהשמים יורו עליהם טובות לא יזכו בהם, כי יבטלם רוכב שמים יתברך... והנה בהיות ראש חודש תשרי הוא יום ראש השנה יום הדין לכל באי עולם להורות המצב השמימי כל אשר יקרה להם כל השנה, לכן ברצות השם לזכות את ישראל, הודיע וגילה את אזנים שהיום ההוא הוא יום הוראה רבה ובריות בו יפקדו לחיים ולמות, ויצו אותם לעמוד על נפשם להשתדל להנצל ולהמלט מהגזרות השמימיות ההן, וכי אין דרך לזה אלא שיצאו לקראת הא'להים ולהתחנן לפניו, ולדבקה בו, לבקש ממנו שלא יעזבם להוראות המערכות השמימיות, אבל שבסתר כנפיו יסתירם כיון שהם עם מרעיתו וחבל נחלתו, וזה ענין מצות יום תרועה שצוה שיתקעו ויריעו בשופר המורה על הדרור והחירות, כאילו הם בני חורין מההוראות השמימיות, ושלכן הוא א'להינו ואין עוד אחד, לפי שהיה זו רפואה בטוחה להמלט מצרות המערכות שלמד השם לעמו וחסידיו".

מצות שופר בראש השנה

רבינו בעל "החינוך" ממשיך וכותב: "שנצטוינו לשמוע קול שופר ביום ראשון של תשרי שהוא ראש השנה, וכדתנן במסכת ראש השנה (דף ב, א) באחד בתשרי ראש השנה לשנים, שנאמר (במדבר כט, א) יום תרועה יהיה לכם וכו'. וכן מענין המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (ר"ה דף לג, ב) שחייב אדם לתקוע בראש השנה, שלש תקיעות של שלש שלש".

סדר התקיעות הוא בשלש סדרים, אחד למלכיות אחד לזכרונות ואחד

לשופרות, ובכל אחת מהם תוקעים שלש תקיעות - שלש קולות, תקיעה, תרועה, תקיעה.

והטעם מבואר בגמרא (ראש השנה לד, א) לפי שכתוב בתורה שלש פעמים תרועה, פעמיים בראש השנה, ופעם אחת ביום הכיפורים של שנת היובל, א - "בחדש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון 'תרועה'" (ויקרא כג, כד), ב - "ובחדש השביעי באחד לחודש וגו' יום 'תרועה' יהיה לכם" (במדבר כט, א), ג - "והעברת שופר 'תרועה' בחדש השביעי בעשור לחודש" (ויקרא כה, ט). ולמדים בגזירה שווה 'שביעי, שביעי', שכל האמור בראש השנה נאמר גם על יום הכיפורים של שנת היובל, וכל האמור ביום הכיפורים של שנת היובל נאמר גם על ראש השנה.

נמצאנו למדים, שבין בראש השנה ובין ביום הכיפורים של שנת היובל צריכים לתקוע שלש תרועות, וכל תרועה צריכה תקיעה - פשוטה, לפניה ולאחריה, שנאמר ביום הכיפורים של שנת היובל "והעברת 'שופר תרועה' בחדש השביעי בעשור לחודש, ביום הכיפורים תעבירו 'שופר' וגו'".

ודרשו בברייתא בגמרא, 'והעברת שופר' היינו העברת קול פשוט, שכן בתרועה אדם פורט על פי השופר בלשונו, ואילו בתקיעה מעביר הוא רוח פיו דרך השופר ויוצא קול פשוט, וכיון שכתוב שופר גם לפני תרועה וגם לאחריה, למדים שכל תרועה צריכה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה, וזו ששנינו במשנה סדר תקיעות של שלש שלש, שמן התורה צריך לתקוע, תקיעה תרועה תקיעה שלש פעמים.

וכיצד תוקעים 'תרועה' מבואר בגמרא (שם) שהיה ספק בידם, אם היא כאנחה של אדם בשעה שלבו דואג על דבר גדול, היינו מה שאנו קוראים 'שברים', או כיללה של נשים, היינו מה שאנו קוראים 'תרועה' או אולי שניהם יחד האנחה והיללה, שדרכה של היללה לבוא אחרי האנחה, כדרך הדואג שנאנח תחילה ואחר כך מיילל, לפיכך התקין רבי אבהו בקיסרי, שיהו תוקעים כדי לצאת ידי הכל, תקיעה, שברים-תרועה, תקיעה ג' פעמים (תשר"ת), תקיעה שברים תקיעה ג' פעמים (תש"ת), תקיעה תרועה תקיעה ג' פעמים (תר"ת), נמצא מניין כל הקולות הוא שלושים, וסימן מצאו לדבר "יום תרועה יהיה לכם" - יהי"ה בגימטריא שלושים.

והטעם שאין יוצא ידי חובתו בתקיעת תשר"ת שיש בה שניהם, דאפשר כוונת התורה על שברים לחוד ונמצא שהפסיק בתרועה בין שברים לתקיעה אחרונה, לכך חוזר ותוקע שברים לחוד, ומחמת זה הטעם צריך גם כן לתקוע תר"ת ואין יוצא במה שתקע תשר"ת, דדילמא כונת התורה על תרועה לחוד והפסיק מתחלה בשברים בין תקיעה לתרועה (ומבואר כל זה במשנה ברורה סי' תק"צ סק"א-ו).

סדר התקיעות עד תקנת רבי אבהו

ובענין זה "דאתקין רבי אבהו בקיסרי". כתב הר"ן (ראש השנה י, א): "נשאל לרב האי גאון ז"ל, וכי עד שבא רבי אבהו לא היו ישראל יוצאין ידי תקיעת שופר. ובלשון הזה השיב, אל תחשבו בלבבכם כי בימי רבי אבהו נפל ספק בדבר זה, שהרי משניות קדומות הן, אחת אומרת תרועה ג' יבבות, ואחת אומרת תרועה שלשה שברים, והא אמרינן בהדיא אמר אביי בהא וודאי פליגי.

וכך היה הדבר מימים קדמונים, מנהג בכל ישראל, מהן עושין תרועה יבבות קלות, ומהן עושין תרועה יבבות כבדות, שהן שברים, ואלו ואלו יוצאין ידי חובתן, שברים כבדים תרועות הן, יבבות קלות תרועות הן, והיה הדבר נראה כחלוקה, אף על פי שאינה חלוקה וכו', וחכמים של הללו מודים כי יבבות תרועה היא, וחכמים של הללו מודים כי שברים תרועה היא, 'וכשבא רבי אבהו ראה לתקן תקנה שיהיו כל ישראל עושין מעשה אחד' ולא יראה ביניהן דבר שההדיוטות רואין אותו כחלוקה [כמחלוקת] מג.

הצבור מתפללין במוספין שבע וש"ץ לבדו היה מתפלל תשע, והיו תולין מנהגם במנהגי ישיבות הגאונים כי כן מצאו כתוב בספריהם, וכן תמצא בהלכות ה"ר יצחק בן גיאת ועכשיו חזרו הכל להיות מתפללים תשע ברכות".

מג. ו"בעל המאור" (שם) הביא דבריו, וסיים: "והם טובים ונאים ומתוקים מדבש ונופת צופים. ואל תתמה על מה שאמרנו שנשתנו המנהגות בדורות האחרונים מדורות הראשונים, כי אני זכור כי ראיתי בילדותי כל

גדר תקנת רבי אבהו

וב"בית יוסף" (סי' תק"צ) על הלשון 'מספקא ליה' אי גנוחי גנח אי ילולי ליל, וכן כי אמרינן 'מספקא ליה' דילמא גנח ויליל, צריך לומר דלאו ספק ממש קאמר לענין דינא, אלא לחילוקי המנהגות קורא ספק, ולשון שאינו מדוקדק הוא, והביא מהריטב"א שמוזה הטעם בתקיעות שעל סדר התפלה אין עושין בכל ברכה אלא אחד מהסימנים, ואילו היתה תקנת רבי אבהו מפני הספק, היה לנו לעשות בכל אחת מהן שלשה סימנים, שאם לא כן, אין בשלשתן אלא אחד שיהיה אמת, אבל לפי זה שלשתן אמת, ואדם יוצא בכל אחת מהם, ולפיכך כדי שלא להטריח על הציבור די לנו באחת מהם, וגם כדי שיתברר מתוך כך שכולם אמת וכו'.

אבל ברמב"ם וכן בסמ"ג משמע שסברו שהוא ספק בעיקר הדין, שנסתפק לנו בתרועה היאך היא, וכשבא רבי אבהו, קיבץ כל הספיקות והתקין שיעשו כדברי כולם, כדי שיצאו כל ישראל ידי חובת תקיעת שופר בלא ספק כלל, וכן נקטו רוב הראשונים והכריע המחבר בשלחן ערוך.

וכתב ה"מנחת חינוך" (סק"ג), דבלשון רבינו מוכח שנקט כשיטת רב האי גאון שכתב בזה הלשון: "ומפני שמקומות העולם חלוקים בענין היללה, שבמקום אחד מיללין בגניחות גסות ובמקום אחר בדקות, ובמקום אחר עושין הכל גסות ודקות, נהגו בכל מקום ומקום להיות מתריעין בראש השנה על דרך שהיו מיללין איש איש במקומו, ובכן היו יוצאין ידי חובתן במצוה, שהתורה ציותה בקול יללה, ובאי זה שיהיה בשום מקום בכך היה יוצא ידי תורה בכל מקום, ואף על פי שבמקומו אין מיללין כן, שהרי קיים כוונת הכתוב ועשה ביום זה יללה בשופר.

עד שקם רבי אבהו ולא ישר בעיניו להיות ישראל חלוקים במנהג התרועה זה בכה וזה בכה, שנעשה תורה כשתי תורות, וקבץ כל המנהגים, והתקין שיהיו תוקעין בכל המקומות בשוה. ולצאת ידי חובה מכלל היללות שנעשות בעולם, תיקן לעשות התרועה בשלשה צדדין, כעין גניחות גסות דהיינו שברים, וכעין גניחות דקות דהיינו שאנו קורין תרועה, ועוד בצד אחר גניחות גסות ודקות כמנהג אחד מהמקומות שעושין הכל

ביללותיהם. ונמצא לפי זה שאנו צריכין לתקוע שלש של שלש שלש פעמים שלש".

לביאור הרמב"ם ולשיטת הרשב"א - שלוש קולות מן התורה

ונפק"מ בין שיטת הרמב"ם לשיטת רב האי, דהנה הלכתא היא ספיקא דאורייתא לחומרא, ולהרמב"ם הכרעה זו רק מדרבנן, ומן התורה הוא לקולא, אמנם הרשב"א נקט שהוא דאורייתא, נמצא שאם נחוש לשיטת הרשב"א דספיקא דאורייתא מן התורה לחומרא, הרי שחייב אדם לשמוע שלוש קולות מן התורה משום ספיקא דאורייתא, ואילו לשיטת רב האי שאינו משום ספק אלא כדי להשוות מנהגי המקומות אין לנו מן התורה רק תשעה קולות.

מודד הנאה משופר - כמה קולות יתקע

שוב מצאתי ב"מטה אפרים" (סי' תקפ"ו ס"ז) והביאו ה"משנה ברורה" (שם סק"ב), בדין מודד הנאה משופר ואין לו אחר שיתקע בשבילו להוציאו, ותוקע בעצמו לצאת ידי חובתו, וכתב: "ומכל מקום אין לו לתקוע יותר מעשרה קולות, תר"ת תש"ת תשר"ת, לצאת ידי ספק חיוב התקיעות שהם מן התורה".

ושוב שנית כתב כן ה"מטה אפרים" (סי' תר"א ס"ג) והביאו ה"משנה ברורה" (שם סק"ז) כשחל ראש השנה בימי חמישי ושישי ולא היה לקהל שופר, ונזדמן להם רק ביום שישי אחר שכבר התפללו תפילת ערבית של שבת והיה עדיין היום גדול, ואין שם בקי שלא קיבל עליו שבת שיתקע, יתקע אף מי שכבר קיבל עליו שבת, אך לא יתקע 'רק תשר"ת תש"ת תר"ת' ולא יותר.

והיינו דנקטו לעיקרא דדינא כשיטת רב האי גאון שיוצאים קול התרועה בין בזה ובין בזה, ואינו בגדר ספק, ועיי"ש ב"קצה המטה" (ריש סי' תקצ), דאף שפשטות לשון המחבר משמע דנקט כהרמב"ם אפשר שהלשון ספיקא דנקט הוא משום לישנא דגמרא, ויש לומר דסבירא ליה גם כן כרוב ראשונים ואחרונים שנקטו כשיטת רב האי גאון.

ואמנם ב"כף החיים" (סי' תקפ"ו סק"מ) פירש כוונת ה"משנה ברורה" לשלשה פעמים תשעה קולות, אמנם ב"מטה אפרים" מפורש עשרה קולות.

ההוראה למעשה לתקוע בבית החולים

ובספרי הפוסקים דנו הלכה למעשה, באדם שהולך לתקוע עבור חולים ואין בכוחו לתקוע ל' קולות לכולם כיצד יעשה, אם עדיף שישמעו כולם על כל פנים תשע קולות, או שחייבים שלושים קולות ויתקע עד כמה שכוון מגיע, ראה בספר פסקי תשובות (תק"צ) שהביא מתשובות האחרונים, שעדיף שיתקע תשע קולות ויוכל לזכות את כולם בתקיעות, אמנם בשו"ת "שרגא המאיר" (ח"ג סי' יא) נקט שצריך שלושים קולות דווקא.

המנהג למעשה

ולמעשה אנו נוהגים (עיין שו"ע סי' תקפ"ה-תקצ"ב) שתוקעים תחילה קודם מוסף כל סדר התקיעות - שלושים תקיעות, והם נקראות "תקיעות דמיושב" לפי שהשומעים מותרים לישוב בתקיעות אלו. ואחר כך תוקעין על סדר התפילה למלכיות זכרונות ושופרות עוד שישים תקיעות - יש נוהגים ל' בתפילת הלחש ול' בחזרת הש"ץ, ויש נוהגים לתקוע ל' רק בחזרת הש"ץ ועוד ל' בסיום התפילה, והם נקראות "תקיעות דמעומד" שבהם מחוייבים לעמוד, ובנוסף עוד עשרה תקיעות בקדיש תתקבל בסיום התפילה, שהם בסך הכל מאה תקיעות מד.

תוקעים תשר"ת תש"ת תר"ת - כנגד צדיקים בינונים ורשעים

הגה"ק בעל ה"חוות דעת" זי"ע בספרו "נחלת יעקב" (פר' אמור) כותב: "בגמרא (ר"ה דף לז, א) איתא, אתקן רבה בר אבוא תשר"ת תש"ת תר"ת,

'כי ירא אלוקים יצא את כולם' - כגון רבי אבהו דקיסרין. ובפרוש מהרז"ו (ד"ה כגון רבי אבהו): "שמעתי ממופלג אחד, שהכוונה על מה שכתוב בראש השנה שתיקן בתקיעות ראש השנה לצאת ידי כל הספיקות".

מד. לסיום הדברים, יש לציין לדברי המדרש ("קהלת רבה" ז, יח) על הפסוק "טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח את ידך, כי ירא אלוקים יצא את כולם": "טוב אשר תאחוז בזה" - זה מקרא, וגם מזה אל תנח ידך" - זה משנה,

משום מפק אי גנוחי גנח או ילולי או תרווייהו. ולכאורה קשה הדבר לומר כן, שהיו מסופקין בדבר שהיה נוהג בכל שנה שלא ידעו היאך נהגו בשנים שעברו, וגם דברי ה'ירושלמי' שהביאו התוס' (ר"ה טז, ב בד"ה כדי לערבב השטן) תמוה. וליישב נראה, דהנה הטעם במצות שופר הוא, מטעם שכתב הרמב"ן (בראשית יב, ד) כשהנביאים רוצים לעשות דבר שיהיה מתקיים, היו עושים פועל דמיון, כמו בירמיה (נא, סג-סד) שאמר לו הקב"ה שיזרוק אבן לפרת ויאמר 'ככה תשקע מלך בבל', וכן 'חץ תשועה בארם' (מלכים ב' יג, יז) 'עיי"ש בפר' לך בסופו (בראשית יב, ו), וזה הטעם בכל המצות שלנו כשאנו צריכין לעורר איזה דבר מלמעלה, אנו צריכין לעשות פועל דמיון למטה בדברים גשמיים.

ולכך עושין פשוטה לפני התרועה ופשוטה לאחריה כדי לעורר שיהיה למעלה, כך שיתרבה החסד על הדין, כי התרועה שהוא הגנוחי או הילולי, והתקיעה שהוא סימן לחסד ושמחה, כענין שנאמר (במדבר ו, י) 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם', הזכיר הכתוב על השמחה התקיעה, 'ועל הצר הצורר אתכם' כתיב (שם י, ט) 'והרעותם בחצוצרות', ובתקיעתנו אנו מעוררים שיתהפך התרועה שהוא מדת הדין, לתקיעה שהוא מדת הרחמים, והשמחה מחמת שיתרבה החסד על הדין.

והנה התרועה שהוא היללה, הוא נגד מדת הדין הקשה, שיללה הוא על המת, והגנוחי שהוא מדת הדין הרפה, הוא נגד הדין של הצדיקים, והגנוחי והיללה ביחד, הוא נגד הבינונים שהן עומדין בראש השנה בספק ילולי וספק גנוחי, שהן תלויין ועומדין (ר"ה דף טז, ב). ולזה שפיר אמר רבה בר אבוה, שמשום ספק עושין תשר"ת תר"ת תש"ת, שאין אנו יודעין איזה דין יש עלינו, אם דין של צדיקים, ואז התרועה הוא גנוחי, אם דין של בינונים, והוא תשר"ת, ואם דין של רשעים והוא תר"ת.

ולכן עושין תשר"ת תחלה, שלעולם יחזיק אדם עצמו כבינוני (קידושין דף מ, ב). וזהו גם כן מה שכתב התוס' 'כד שמע שיפורא זימנא חדא בהיל ולא בהיל, וכד שמע תניין אמר זהו וודאי שופרא דיתקע בשופר גדול ומטי זימנא למתבלע ומתערבב וכו'', והוא תמוה, דמהיכי תיתי יתבהל בפעם שניה יותר מבפעם הראשון, ולפי מה שכתבתי אתי שפיר, דכשאנו תוקעין

בשופר מעוררין המדה שנקרא שופר למעלה, וכד שמע השטן קול תניין, כלומר כשמתעורר השופר של מעלה, אז ודאי בהיל, ולזה תיקנו רבנן גם כן תקיעות דמעומד, שבשעת תפלה נעשה גם כן פועל דמיון להתפלל על זה שיהפך הדין לרחמים, ובתפלה פועלין הרבה, ואולי מחמת תפילותינו יתעורר השופר של מעלה ויתערבב השטן שלא יהיה יכול לקטרג בתפלה, ולהכי אין חיוב לתקוע בתפלה רק תשר"ת, שלעולם יחזיק אדם את עצמו כבינוני כיון שכבר יצא ידי חובתו".

ראש השנה שחל בשבת

כשחל ראש השנה בשבת, כותב ה"שולחן ערוך" (סי' תקפ"ח, ה): "יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, אין תוקעין בשופר". והטעם מבואר בגמרא (ר"ה דף כט, ב), לפי שאין הכל בקיאים בתקיעת שופר, וחיישינן שמא יטלנו בידו לילך אצל בקי ללמדו, ויעברנו ארבע אמות ברשות הרבים.

ובספרים הקדושים האריכו בתיקונים הנעשים ביום שבת קודש, ושעצם היום גדול כוחו לערבב השטן כדוגמת כוח השופר כשחל בחול, וכתב הרה"ק בעל ה"בני יששכר" זי"ע (בספרו "אגרא דכלה" פר' וישלח עה"פ ויבוא יעקב): "ובוודאי הגם שגזרו הדבר כדי שלא יבא האדם לידי חילול שבת, עם כל זה בוודאי לא היו גוזרים לבטל, אם לא שידעו כי כח השבת תעמוד במקום המצוה, ואפשר לעשות התיקון שניתקן במצוה על ידי שמירת שבת וכו'. ובקיצור אודיעך שב"ת בגימטריא קשי"א רפי"א, הוא סוד ב' ימים דראש השנה, שצריך להמתיקם על ידי השופר כנודע, הנה שבת פועל זה".

וב"דברי חיים" (לראש השנה) בפסוק (תהלים פא, ד) "תקעו בחודש שופר בכסא ליום חגנו", כותב: "דהנה בשבת אין תוקעין (ר"ה דף כט, ב), ונראה לי, דאף על פי כן מתוקן ממילא כמו בתקיעה ממש, דהנה מבואר בגמרא (שבת דף יב, א) דבמבקר החולה אומרים 'כולה היא שתרחם', והיינו שבכח קדושת השבת בא הרפואה בלא צעקה ותפלה כמפורש שם בפירוש רש"י

ז"ל (ר"ה יכולה), וכמו כן גבי תקיעות דהוא לעורר רחמים רבים מלמעלה, ושבת קודש מקור הרחמים, וממילא בא הרחמים לכל ישראל" מה.

בענין גדר מצוות תקיעת שופר

שיטות הראשונים והפוסקים והנפק"מ

הנה ידועה החקירה שדנו בה גדולי האחרונים וכבר נחלקו בזה רבותינו הראשונים, "בגדר מצות תקיעת שופר" האם גדר המצוה היא 'התקיעה' - להשמיע קול בשופר, או 'השמיעה' - שמיעת קול שופר, או דשניהם המצוה, ובעינינו גם תקיעה וגם שמיעה, והמסתעף מזה.

ונכתוב במקצת מה שהעלינו בזה:

שיטות הראשונים והנפקס להלכה

ראשית שיטות הראשונים מצאנו בזה בענין "נוסח הברכה": דהנה הרא"ש (פ"ק דראש השנה סי' י) הביא משום ר"ת והסמ"ג דמברכים "אשר קדשנו במצוותיו וציונו לתקוע בשופר", ומבואר בראשונים דהוא משום דסבירא ליה דעיקר המצוה הוא התקיעה מו.

ומאידך מביא הרא"ש דעת הראב"ה שהביא מהירושלמי דמברכים "לשמוע קול שופר", וכתב שכן הוא דעת הבה"ג, והיינו משום דסבירא ליה דעיקר המצוה הוא השמיעה מו. והרא"ש נקט כדברי הראב"ה והבה"ג, וכן

מצות עונג שבת כהלכתה "זה היום עשה ה" - הקב"ה הוא שעשה לנו את כל מה שהיה צריך להיות מתוקן על ידי התקיעה, ונתהפך הכל לחסד ולרחמים.

מו. אמנם עיין בדברי ה"אבני נזר" שהובא לקמן.

מו. 'לשון הבה"ג הוא: "משום דבשמיעת קול שופר הוא יוצא, ולא בתקיעת שופר".

מה. והרה"ק רבי ברוך מגארליץ זי"ע פירש בזה מה שמשוררים ב"זמירות שבת" (בזמר "שבת היום"): "מעבור דרך וגבולים מעשות היום פעלים", דחז"ל גזרו על התקיעה, משום שמא יעבירו, לכן גזרו "היום" דא ראש השנה שחל בשבת "מעשות פעלים" היינו ממעשה מצות תקיעות שופר, אך "לאכול ולשתות בהילולים", דבזה שאנחנו נמנעים ומקיימים

פסק ב"טור" (סי' תקפה, א) דמברכים "אשר קדשנו במצוותיו וציונו לשמוע בשופר" - דלאו בתקיעה תליא מילתא אלא בשמיעה, וב"בית יוסף" מוסיף, דכן הוא גם כן דעת "רבינו ירוחם".

כמו כן ידועה שיטת הרמב"ם שכתב (הל' שופר פ"א, א, וביתר הרחבה בתשובות "פאר הדור") דעיקר מצות תקיעת שופר הוא רק השמיעה ולא התקיעה, וכלשוננו: "מצות עשה של תורה לשמוע תרועת השופר בראש השנה, שנאמר (במדבר כט, א) 'יום תרועה יהיה לכם', וממילא מברכים 'לשמוע קול שופר' דהשמיעה הוא הוא המצוה" מח.

ובתשובות הרמב"ם מחדד עוד, ומדמה את מעשה התקיעה לעשיית הסוכה שאינה אלא "הכשר מצווה" לקיים מצות ישיבה בסוכה, כמו כן מעשה התקיעה היא רק "הכשר מצוה" לשמוע על ידי זה את קול השופר, והתקיעה אינה מעיקר המצוה כלל.

ולסיכום שיטות הראשונים מצאנו ב' מהלכים:

א. דעת רבינו תם והסמ"ג, דהתקיעה היא המצוה.

ב. דעת הראב"י בשם הירושלמי, הבה"ג, הרמב"ם הרא"ש ורבינו ירוחם, דהשמיעה היא המצוה, וכן נפסק ב"טור" לענין נוסח הברכה 'לשמוע קול שופר'.

עוד נפק"מ למעשה בין שיטות אלו (מלבד נוסח הברכה) לענין "חרש המדבר ואינו שומע", דלגבי שאר מצוות אינו נקרא חרש, ולענין שופר להשיטות דעיקר המצוה הוא רק השמיעה, אם כן חרש זה אינו בכלל המצוה, וכיון שהוא עצמו פטור אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם. משא"כ אם המצוה הוא התקיעה, הרי היא בכלל המצוה ויכול להוציא אחרים כשאר מצוות.

רק 'היכי תמצוי' להוציא ממנו קול ואינו גוף המצווה. ואולי יש להוסיף לפי זה, דמשום הכי אין דין 'שופר נאה' מצד "זה קלי ואנהו..."

מח. ובספר "יום תרועה" מדייק עוד, מדכתב הרמב"ם שופר הגזול שתקע בו יצא שאין המצווה אלא בשמיעת הקולף ואינו כמו מצוה ולולב דאין יוצאים בגזול, משום דהשופר הוא

הרמ"א (ריש סי' תקפט) פסק דאינו מוציא, והיינו משום דנקטינן כהשיטה דרק השמיעה הוא המצוה, ומשו"ה אינו בכלל המצוה.

והרמב"ם (פ"א מהל' שופר ה"ג) כתב נפק"מ לענין שופר הגזול, וז"ל: "שופר הגזול שתקע בו יצא, שאין המצוה אלא בשמיעת הקול, אף על פי שלא נגע בו ולא הגביהו השומע יצא, ואין בקול דין גזל". כלומר כיון שאין עיקר המצוה התקיעה אלא השמיעה, אין חיסרון בשופר גזול מצד מצוה הבאה בעבירה, כמו בלולב ומצה.

ובביאור דבריו כתב "הרב המגיד": "לפי שמצות השופר אינה אלא השמיעה, והשמיעה היא בלא הגעה ובלא הגבהה מן השומע, ואף על פי שהתוקע נגע בו מכל מקום אין השומע נוגע בו כלל, אלא ששמע הקול היוצא, ואין בקול דין גזל, ולפיכך אף התוקע יוצא בו" מט.

ובספר "יום תרועה" למהר"ם בן חביב רוצה לומר שיטה שלישית ממוצעת בין השיטות, דבעינן גם תקיעה וגם היא חלק מצוה, ובעינן גם שמיעה¹, וב"מנחת חינוך" (מצוה שפד, ט; ומצוה תה, א) נוקט גם כן דשניהם הוא מצוה ובעינן את שניהם מעיקר המצוה. וכתב שם דכן משמע גם כן בדעת ה"טורי אבן" נא.

והנה, גם להשיטות דהתקיעה הוא עיקר המצוה, ברור דאפשר לצאת גם על ידי שמיעה לחוד בלא תקיעה, כדתנן להדיא במתני' (ראש השנה כז, ב): "היה עובר אחורי בית הכנסת... אם כיון לבו יצא", הרי דבשמיעה לחוד יוצאים.

הוא רק לשמוע ולא לתקוע, חוזר בו מדבריו. נא. אמנם כתב ב"יום תרועה" שם, דלשיטה זו בעינן לקיים ב' חלקי המצווה ביחד, ולדוגמא מי שתקע ולא שמע כלל, לא יוכל אחר כך לקיים רק השמיעה בלי תקיעה, כגון לשמוע מאינו בר חיובא שאז מתקיים רק חלק השמיעה ולא חלק התקיעה, אלא חייב לתקוע ולשמוע בתקיעה אחת, דמצווה אחת היא.

מט. וציין לי בזה הרה"ג ר' חיים גרונר שליט"א, דה"מאירי" בסוכות מתיר קושיית התוס' (במס' סוכה דף ט, א) שהקשה, למה בעינן קרא למעט סוכה הגזולה, תיפוק ליה משום דהוה מצוה הבא בעבירה, ותיירץ ה"מאירי" ממש כעין זה, דכיון דעיקר המצווה הוא לישב בצל הסוכה, אם כן אינו בכלל מצוה הבא בעבירה.

ג. אמנם אחר שמביא דברי הרמב"ם דהמצווה

אלא הנפק"מ בזה הוא, דאם המצוה הוא רק השמיעה, אם כן גם התוקע וגם השומעין יוצאים כאחד על ידי שמיעת קול השופר. ואם התקיעה הוא גם חלק מחובת המצוה א"כ כן השומעין יוצאין מדין שליחות [או מצד 'שומע כעונה' כמו בשאר מצוות שבדיבור].

ראיות שהמצוה היא השמיעה

א. בראשונים הביאו ראייה [והובא ב"טור" הנ"ל] דלא סגי בתקיעה לחוד ובעינן שמיעת קול שופר - מהא דתנן (ראש השנה כז, ב): "התוקע לתוך הבור ולתוך הדות לא יצא". ומבואר, דאפילו באופן שגם התוקע בעצמו לא שמע אלא קול הברה, כגון שעמד על שפת הבור ופיו בתוך הבור ותקע, לא יצא. ואף על גב דהוא תקע בעצמו. ולכאורה, אם המצוה היא רק התקיעה, מה אכפת לן דלא שמע אלא קול הברה, והרי אפילו אם לא שמע כלל, הרי תקע. [בשלמא הא דהשומעים בבור לא יצאו אם שמעו קול הברה - זה מובן, שהרי כיון שהם לא תקעו וודאי צריכים לשמוע, או מצד שזהו גוף המצוה, או מצד 'שליחות' וכיון שצריכים 'שמיעה', אם כן צריכין דווקא 'קול שופר' ולא יצאו ב'קול הברה', אבל התוקע בעצמו למה צריך לשמוע כלל]? ומזה הוכיחו דרק על ידי שמיעה דווקא יוצאים מצוות שופר, ולא סגי בתקיעה לחוד בלא שמיעה^{נב}.

ב. והאחרונים כתבו עוד יותר להוכיח שרק השמיעה היא המצוה ולא בעינן לתקיעה כלל, דאי בעינן גם תקיעה [או רק תקיעה] והשומעין יוצאין חלק התקיעה מהתוקע מדין שליחות, הרי תקיעה מצוה שבגופו הוא ולא מועיל שליחות? [וגם אי נימא דשייך בתקיעה 'שומע כעונה' כמו בדיבור, אכתי יש להקשות דהרי לדעת השועה"ר ועוד 'שומע כעונה' הוא גם כן מדין שליחות].

אמנם בספר "יום תרועה" דחה ראייה זו, ותירץ דמדכתיב "יום תרועה

דמזה שהשומעים לא יצאו על ידי קול הברה ליכא ראייה, דהם ודאי צריכים לשמוע קול שופר דווקא וכנ"ל.

נב. וכן מבואר ב"בית יוסף" שם, שביאר דראיית ה"טור" מהתוקע לתוך הבור הוא מהא דהתוקע גם כן לא יצא, ואף על גב דתקע,

יהיה לכם", משמע מזה שכל ישראל יוצאים בתרועה אחת. [כעין מה דילפינן לגבי סוכות מדכתיב "בסכת" חסר, דראויין כל ישראל לישב בסוכה אחת], וזה וודאי לא שייך שכולם יתקעו תקיעה אחת אלא על ידי שמיעה, שכל ישראל שומעין אותה תרועה ויוצאין בה, ובזה גילתה התורה דבמצות שופר יש דין מיוחד שאפשר לצאת על ידי שמיעה מדין שליחות אף על גב דמצוה שבגופו היא.

[והנה ב"לבוש" (סי' תקפה) הביא ראייה זו ממש, ד"יום תרועה יהיה לכם", משמע שכל ישראל יוצאים בתרועה אחת והיינו על ידי שמיעה וכמו שנתבאר, ומזה הוכיח דהמצוה הוא השמיעה ולכן יוצאים על ידי שמיעה.

והקשה על זה ב"מקראי קודש" (סי' טז), דגם אם נאמר שהתקיעה הוא המצוה, עדיין אפשר דכל ישראל שומעין את התקיעה מאיש אחד מדין 'שומע כעונה' ומה ראייה יש בזה. וביאר, דכוונתו להוכיח כנ"ל, דכיון דמצוה שבגופו לא שייך שליחות איך יוצאים על ידי שמיעה, ועל כרחך דיוצאין בשמיעה משום שעיקר המצוה הוא רק השמיעה ולא בעינן לדין שליחות כלל. נמצא דמהר"ם בן חביב הביא מפסוק זה גזירת הכתוב מיוחד דמועיל שליחות אף על גב דמצוה שבגופו הוא, וב"לבוש" הוכיח אפכא, דוודאי כיון דלא שייך דין שליחות במצוה שבגופו, אם כן וודאי מוכח דהמצוה הוא רק השמיעה ולא התקיעה, ולא ניחא ליה לומר דבא לומר גזירת הכתוב מיוחד במצות תקיעת שופר שיש שליחות לענין תקיעת שופר, כמו"ש ביום תרועה^ג].

ג. כעין זה הוכיח ה"ישועות יעקב" (סי' תקפה) דהשומע אינו יוצא מדין שליחות אלא יוצא על ידי שמיעת עצמו דזהו עיקר המצוה, מקושיית ה"יום תרועה" (שם), בהא דחצי עבד וחצי בן חורין שאינו יכול להוציא את עצמו, ואף על פי כן יכול לצאת מאחרים על ידי שמיעה, והרי כל מילתא דלא

יהיה" להוכיח דיוצאים בשמיעה לחוד, תיפוק ליה ממתני' 'היה עובר אחרי בית הכנסת, אם כיון לבו יצא', הרי דיוצאים בשמיעה לחוד.

ג. אלא דהעיר על זה, דאם כוונתו הוא להביא ראייה מעצם הדין דהשומע יוצא בשמיעתו אף על גב דמצווה שבגופו הוא, מה היה צריך ה"לבוש" לילפותא ד"יום תרועה

מצי עביד לא מצי משוי שליח דשליחו כמותו. ומכח קושיא זו הוכיח ה"שועות יעקב" דשומע אין צריך לדין שליחות כלל, כיון דכל המצוה הוא רק לשמוע, וממילא כיון ששמע קול שופר יצא ולא בעי לצאת מדין שליחות כלל, ומשום הכי גם חצי עבד וחצי בן חורין יכול לצאת בשמיעה, דהרי סוף כל סוף שמע התקיעה, ולכן יצא אף דלא שייך בהתקע לו דין שליחות.

וב"מקראי קודש" (סי טז אות ד) תירץ, דלעולם יש לומר דגם התקיעה הוא המצוה וגם השמיעה, אמנם מה שחצי עבד וחצי בן חורין אינו מוציא את עצמו אינו משום חיוב התקיעה, דמצד התקיעה יכול להוציא בעצמו את צד החירות שבו, וצד עבדות שבו אינו מגרע כלום ממעשה התקיעה כמו בשאר מצוות שבגופו שיכול לעשות בעצמו ומוציא את צד החירות, אלא דהחיסרון הוא בהשמיעה, דהחלק של צד עבדות שמשמיע קול בהשופר אינו משמיע "קול שופר", כיון ש'קול שופר' נקרא רק כשיוצא מפי בר חיובא שתוקע לשום מצות שופר^{נד} (וכפי שיתבאר לקמן), וממילא דמי לשופר שהיה בו נקב וסתמו באינו מינו דכיון שהקול יוצא גם על ידי הדבק, שהוא דבר אחר ואינו קול שופר לחוד לא יצא. נמצא דזה שאינו יכול להוציא את עצמו אינו אלא משום שאם יתקע בעצמו יצא מגורנו קול שאינו קול שופר ויהיה חיסרון בשמיעת קול שופר, והרי זה חסרון 'טכני', ואינו בכלל מילתא דלא מצי עביד, וממילא מהני שליחותו להוציאו בחובת התקיעה שמצריך דין שליחות.

[ועיי"ש שמדייק בלשון "שולחן ערוך הרב" ששינה מלשון ה"לבוש", והאריך בטעמא דחצי עבד וחצי בן חורין אינו מוציא עצמו... ולא כתב בפשטות שהוא אינו בן חורין, ומבאר דכוונתו כנ"ל, משום דהקול שיוצא ממנו אינו "קול שופר" ואיכא חיסרון בשמיעת קול שופר, ולא משום דיש חיסרון בחובת התקיעה].

מאינו בר חיובא מכל מקום חלק השמיעה יצא, ורק חלק התקיעה לא יצא, אם כן לשיטתו ודאי יש להוכיח דנקרא מילתא דלא מצי עביד, ואם כן שפיר הקשה קושייתו.

נד. ובהערות "הררי קודש" שם ציין, דזהו לשיטתו דמצד השמיעה לחוד בעינן תקיעת בר חיובא כפי שיבואר לקמן, אך ה"יום תרועה" עצמו לשיטתיה, דסבירא ליה דאף אם שמע

ד. ה"אבני נזר" (או"ח סי תלא) הוכיח לפי סברא זו^נ, דהמצוה אינה בתקיעה לחוד אלא גם בשמיעה, מעצם הדין דחצי עבד וחצי בן חורין אינו מוציא את עצמו. דלכאורה, אם המצוה היא התקיעה בלחוד, מאי שנא משאר מצוות שבתורה שיכול לקיים בעצמו ולא אמרינן דחלק העבדות מפריע לחלק הבן חורין לקיים המצווה בעצמו, אלא על כרחך כאן הסיבה הוא משום דאיכא חיסרון בהשמיעה, דהצד של עבדות אינו משמיע "קול שופר של מצוה" וכמו שביאר ב"מקראי קודש"^נ, דחיסרון זה כבר מעכב גם חלק הבן חורין שמחוייב לשמוע קול שהוא לגמרי קול שופר].

דאיות שהמצוה היא גם התקיעה

א. באחרונים הוכיחו מהא דחרש שוטה וקטן אין מוציאין ידי חובתם בתקיעה, דלכאורה אם המצוה היא השמיעה לחוד, אין צריך לצאת מהתוקע, אלא כיון ששמע קול שופר יצא, ומה אכפת לן דהתוקע אינו בר חיובא. ומכח זה רצה ב"יום תרועה" (שם. וכן בשאר אחרונים) להוכיח דאיכא חיוב גם לתקוע בשופר ולא רק לשמוע, וממילא בעינן דהתוקע יהיה בר חיובא, דהתוקע צריך להוציא ידי חובת חיוב התקיעה להשומעים מדין שליחות, ובעינן שיהיה בר חיובא.

ב. וכן מהא דנשים אינן מוציאין בתקיעות משום דאינן בר חיובא יש להוכיח כנ"ל, דלכאורה מה אכפת לן מי תוקע, סוף סוף כיון דנשמע קול שופר יצא, ומאי שנא מסוכת גנב"ך ורקב"ש שאף על גב ששעשאה מי שאינו בר חיובא, מכל מקום כיון דעשיית הסוכה אינה אלא הכשר מצוה, לא בעינן בר חיובא.

אמנם תירצו בזה כמה תרוצים:

א. ב"יום תרועה" (שם) תירץ, דכיון דשמיעת קול שופר היא בשעת

נה. וכן ראיתי ב"מועדים וזמנים" להגר"מ נ. ועיין לקמן בהרחבה ביסוד זה דבעינן שטרנבוך שליט"א, שכתב ממש כדבריו תקיעה של מצוה. מסברא דנפשיה.

תקיעתה, "גנאי הוא" שיתקעו חש"ו להוציא את הרבים, ולא דמי לעשיית הסוכה דכיון שאינו בשעת המצוה לא אכפת לן שאינו בר חיובא.

ב. עוד תירץ שם, דלמאן דאמר מצוות צריכות כוונה, דאמרין בגמרא דבעי כוונת שומע ומשמיע, מיושב שפיר, דחרש שוטה וקטן אינן בני דעת, ולכן חסר בכוונת משמיע, אלא דאכתי קשה מנשים ועבדים שהם בני דעת ואינם מוציאין, ומשום הכי מוכיח דתירוצן ראשון הוא עיקר, ד'גנאי הוא' שמי אינו בר חיובא משמיע לאחרים, ואף על גב דאינו אלא הכשר מצוה.

ג. והרבה אחרונים תירצו ("לבוש"; "ישועות יעקב"; "יד המלך"; "אבני נזר" סי' תמב^נ; "שפת אמת"; חזו"א, ועוד) דאף אם המצוה הוא השמיעה לחוד ולא התקיעה, מכל מקום בעינן שמיעת קול שופר של מצוה שנתקע לשם מצוה על ידי בר חיובא לשם מצות שופר^נ, ובלאו הכי אינו נקרא 'קול שופר', וממילא צריך בר חיובא שיתכוין לשם שופר, ולא מהני חרש שוטה וקטן, ולא נשים.

[אמנם מתירוצן ה"יום תרועה" חזינן דלא סבירא ליה מיסוד נודע זה, אלא דאם המצוה הוא השמיעה וודאי דלא בעינן בר חיובא ורק משום גנאי הוא דאין יוצאין על ידם].

ד. וב"אבני נזר" (סי' תלא) חידש, דוודאי המצוה הוא רק השמיעה, ומכל מקום כיון שאין מעשה מצוה בהשמיעה אם כן כמו בספר תורה שעיקר המצוה הוא שיהיה לו ספר תורה, ומכל מקום מי שקיבל ספר תורה בירושה לא יצא, דהמצוה אינה יכולה להתקיים בלא מעשה מצוה, וממילא בעינן מן התורה שיעשה מעשה קניית ספר תורה או כתיבה. כן גם בתקיעת שופר, אף על גב דהתקיעה אינה אלא 'הכשר מצוה', וגוף המצוה הוא שמיעת הקול שופר, מכל מקום חלק 'מעשה מצוה' מתקיימת על ידי התקיעה, ובאופן זה גם ההכשר מצוה הוא חלק מהמצוה שזהו ה'מעשה מצוה', עכת"ד.

נז. ודלא כדבריו הידועים בסי' תלא המובא נח. לשון ה"שפת אמת": "קול שופר שנעשה לקמן.

בו מצוה".

וממילא לא דמי לסוכה שהישיבה לבד יש בה מעשה מצוה של ישיבה, ולכן אין חובה מיוחדת לעשות מעשה של בניית הסוכה.

ומחדש ה"אבני נזר" דלפי זה, לעולם היה ראוי לעשות גם ברכה לתקוע בשופר מצד מעשה המצוה שבו, וכתב דלכן מכסין השופר בשעת הברכה, שלא יראה השופר בושטו שאין מברכין על השופר עצמו והתקיעה בו, אלא על שמיעת הקול היוצא ממנו.. וכעין מה דמכסין הפת שלא יראה בושטו. וזה אפשר לומר גם לה"מנחת חינוך" דסבירא ליה ששניהם הוא מצוה - גם התקיעה וגם השמיעה.^{נט}

עוד ראה הביאו האחרונים, מהא דאמרינן בגמרא דלמו דאמר מצוות צריכות כוונה, בעינן כוונת שומע ומשמיע, והנה זה מובן לכאורה רק אם התקיעה הוא מצוה, ובעינן לצאת מהתקוע מדין שליחות, מובן שצריך כוונת שומע ומשמיע לצאת מהתקוע, אבל אם המצוה הוא רק השמיעה, מה צריך התקוע להתכוין להוציא את השומעים.

והחזו"א (או"ח סי' כט) תירץ על פי היסוד שהובא לעיל, דגם מצד השמיעה בעינן קול שופר של מצוה לשום מצווה, ורוצה לחדש דבלא כוונת התקוע להוציא את השומע אינו נקרא תקיעת מצוה לגבי השומע... ועיין בדבריו שזה תלוי בביאור שומע כעונה.

וב"אבני נזר" (סי' מ) תירץ לשיטתו, דמצד מעשה המצוה בעינן תקיעה, ולזה צריך כוונת משמיע להוציא אותו גם במעשה מצוה.

ולסיומא דמילתא נציין לדבריו המתוקים של בעל ה"אמרי יוסף" מספינקא זצ"ל, שמביא על פי דברי רבו הק' **מזידיטשוב** זי"ע בשם בעל ה"אוהב ישראל" **מאפמא** זי"ע, וז"ל: "הרמב"ם הלכות שופר כתב מצוה לשמוע קול שופר.....

אלא בשמיעה וכמו שביאר ה"ה דלא בעינן מעשה תקיעה ומשום הכי אינו מעכב, והנה לפי ה"אבני נזר" היה צריך להיות פסול, דודאי גם להרמב"ם בעינן מעשה מצווה של תקיעה.

נט. וראיתי בספר "תורת המצוה" להגר"א **רובינפלד** שליט"א (ראש ישיבת בעלזא, ירושלים) שמקשה, דלפי זה למה כתב הרמב"ם (הובא לעיל) דשופר הגזול כשר לפי שאין המצוה

עיינן עוד בספר 'חרדים' לא מנה שום מצוה בחוש השמיעה רק מצות שופר..... וכאן עיקר המצוה הוא רק השמיעה לבד, ואינו תלוי בשום דבר אחרים, רק השמיעה לבד היא המצוה בשלימותה.

ולכן נראה לי על פי מה שכתב רבינו ב'עטרת צבי' (פר' אחרי עב, א) בשם הצדיק הקדוש מאפטא זצלה"ה בסוד 'ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך' וכו', כי נאמר 'ועל דמות הכסא' וכו'... אבל זה הוא מצדינו.... [רבינו מביא קיצור דבריו, ותוכן דברי ה'עטרת צבי' שם, שכביכול אברים של מעלה מכוונים כנגד אברי האדם, שבכל פעולת מצוה שאדם מקיים על ידי אבר, נשפע כנגדו מלמעלה השפעות על ידי אבר זה כביכול של מעלה, ומציין רבינו לפי ענין זה למדרש "שוחר טוב" על הפסוק "אזנים כרית לי - אין אוזניים שלמעלה כרויות אלא בשבילי לשמוע תפילתי"].

נמצא לפי זה, כיון שבאים ימי הדין צריכין שהקב"ה ישמע בקול תפילת עמו ישראל, לכן השי"ת ברוב רחמיו וחסדיו נתן לנו המצוה הזאת ביום ראש השנה לשמוע בקול שופר, ולקיים מצותו יתברך בשמיעת האוזן, כיון שעל ידי זה נתקנים כביכול בחינת אזנים למעלה לקוב"ה ושכינתו לשמוע אל תפילתנו, כמו שאיתא במדרש הנ"ל, ומדוקדק היטב לשון הרמב"ם, והבן", עכת"ד הק'.

● סימן כא ●

- מצות עשה* -

לתקוע בחצוצרות בראש השנה במקדש

בפקודיך אשיחה

מצות חצוצרות בראש השנה במקדש

מקור הדין וגדר המצוה

כתב הרמב"ם (הל' שופר א, ב): "במקדש היו תוקעין בראש השנה בשופר אחד ושתי חצוצרות מן הצדדין, השופר מאריך והחצוצרות מקצרות שמצות היום בשופר. ולמה תוקעין עמו בחצוצרות, משום שנאמר 'בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך' וגו'. אבל בשאר מקומות אין תוקעין בראש השנה אלא בשופר בלבד".

ומקורו ממתני' וגמרא במס' ראש השנה (דף כו, ב - כז, א), דמסקנת הגמרא שם דזה ששנינו במתני' שהיה חצוצרות יחד עם השופר זהו דווקא במקדש ולא בגבולין, וילפינן מקרא ד"בחצוצרות וקול שופר", וכמו שפירש רש"י (שם דף כו, ב ד"ה מקום שיש חצוצרות): "שפני המלך דווקא הוא דבעינן חצוצרות ושופר, אבל בעלמא לא". כלומר "לפני המלך" הכוונה לבית המקדש ששם דווקא תוקעין גם בחצוצרות ולא בגבולין, וכן כתב הרמב"ם בהל' תעניות (א, ד) "ואין תוקעין בחצוצרות אלא במקדש שנאמר 'בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'".

מקור המשנה לדין חצוצרות במקדש בראש השנה

כתב ה"מנחת חינוך" (מצווה שפד אות ה) דהוא מדברי קבלה. (ומה שכתב

הרמב"ם כאן: "משום שנאמר 'בחצוצרות' וכו'" אין כוונתו שמפסוק זה ילפינן דין חצוצרות בראש השנה, אלא דמפסוק זה דרשינן בגמרא שרק במקדש מחוייבין בחצוצרות ולא בגבולין, וכן משמע מדבריו שכתב בהל' תעניות [הובא לעיל] 'ואין תוקעין אלא במקדש שנאמר בחצוצרות' וכו').

האם צריך שיהיה דווקא כהנים

ב"מנחת חינוך" (שם) כתב תחילה מסברא דנפשיה, דכיון שכל השנה כהנים דווקא תוקעין, [כשתוקעין בחצוצרות, ועי' במה שנכתוב בענין חצוצרות כל השנה מתי תוקעין], אם כן גם בראש השנה כהנים תוקעין. ואחר כך הביא דברי ה"ספרי" מרבי טרפון ורבי עקיבא שהורו דבראש השנה ויובל כהנים בעלי מומין יכולים לתקוע בחצוצרות, הרי שחייבים כהנים, אבל אפשר בבעלי מומין ואין צריכים תמימים. וביאר הטעם, דכיון שכל מצות חצוצרות בראש השנה הוא מדברי קבלה, צריך לומר שכך היתה הקבלה שבעלי מומין כשרים לחצוצרות, וצריך כהנים.

גדר המצוה

הנה בתקיעת שופר נקטו רוב הפוסקים, דהמצוה היא השמיעה ולא התקיעה. אמנם ב"ביאור הלכה" (סי' תקפח, ג ד"ה ואם שנים) כתב, דבחצוצרות אין כלל דין שמיעה, דאין צריך לשמוע החצוצרות אלא קול השופר הנתקע עמהם, דהחצוצרות אינם אלא "מטכסיסי השופר" (לשון הביה"ל). וכן הביא מהריטב"א (ר"ה דף כז, א ד"ה ה"ג אלא תרתי), וז"ל: "דהתם אין צריך אלא לשמוע קול אחד דהיינו השופר, שמצות היום בשופר^ס. ולפי זה פשוט שגדר המצוה בחצוצרות הוא התקיעה בלבד ולא השמיעה, שהרי בדיעבד גם אם לא שמע כלל אינו מעכב".

ה"אלשיך" הק' מבאר טעם החצוצרות הבאים עם השופר, שזה מרמז על שילוב דין ורחמים בדין, וזה לשונו בביאור הפסוק (תהלים צח, ו) "בחצוצרות

את קול השופר "שפיר משתמעי לכוין בקול השופר, שהוא צריך לשמעו מבין קולות החצוצרות" (לשון הריטב"א).

ס. ובזה יישב האין היה אפשר לצאת שמיעת החצוצרות יחד עם השופר, הרי "תרי קלי לא משתמע", אלא כיון שאין צריך לשמוע אלא

וקול שופר הריעו לפני המלך ה". [הקדמה: האלשיך הק' מבאר ענין הפסוק שם שמדבר לענין לעתיד לבוא, ועל זה כותב]: "ובחצוצרות" - המרימים קול (פי' שיש להם קול גבוה יותר) מצורף עם הכנעת קול שופר (ביחד) - תריעו. ולמה יהיה שופר. אחר שאז תהיה לכם שמחה, מפני שהוא לפני המלך. כי יש אז ב' בחינות: על 'כי בא לשפוט' - הוא תואר מלכות, לכן צריך תרועת מלך. כי תואר מלך נאמר על המשפט, ועל כן בעשרת ימי תשובה שהם ימי משפט אנו אומרים המלך הקדוש המלך המשפט: ולהיות ה' שהוא רחמים, שאז יבוא לרחם בדין, על כן הם החצוצרות. כי אז נעשה מעין מה שהיה במקדש - שהיו חצוצרות מקצרות ושופר מאריך (ראש השנה כו, ב.).

וזהו שלא אמר בחצוצרות ושופר כי אם 'וקול שופר', לומר שאחר השמעת החצוצרות עדיין קול השופר נשמע. והוא כי אז יהיה כיום ראש השנה שהוא יום דין כי אז ה' ימלוך, כי תואר מלכות נאמר על המשפט. כי על כן בימים הנוראים אנו אומרים 'המלך הקדוש' 'המלך המשפט' - והוא ברחמים כנודע, וכן יהיה לעתיד. וזהו אומרו 'לפני המלך ה', שהם שתי הבחינות, ואם כה תעשו שתריעו לה' כל הארץ שאפילו האומות תכנעו לפני ה' מעתה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, כי אז עם היות יתברך בא בתואר מלך שהוא לדין עמים, יהיה ה' שהוא מדת הרחמים ולא יהיה רוגז בעולם לכם".

● סימן כב ●

- מצות עשה* -
קרבן מוסף של ראש השנה

[מצוה שיב]

שנאמר: 'ובחודש השביעי באחד לחדש וגו' ועשיתם עולה לריח
ניחוח וגו' (ויקרא כג, כד).

- מצות עשה* -
קרבן מוסף של ראש חודש

[מצוה תג]

שנאמר: 'ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' פרים בני בקר שנים ואיל
אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים, ומנחתם ונסכיהם וגו', ושעיר עזים
אחד לחטאת לה' (במדבר ח, יא - טו).

טעם המצוה מ"ספר החינוך": שנקריב קרבן מוסף בכל ראש חדש על תמיד
של כל יום, שנאמר (במדבר כח, יא - טו), 'ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה'
פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים, ומנחתם
ונסכיהם וגו', ושעיר עזים אחד לחטאת לה'.

משרשי המצוה. הקדמה. ידוע לכל חכם לב בבני אדם כי גלגל השמש
וגלגל הירח פועלים בכחם הנאצל עליהם מאדון כל הכחות בעולם השפל
פעולות גדולות בגופות בני אדם ובכל מיני שאר בעלי חיים, גם בכל הצומח
בארץ מן הארזים הגדולים עד העשבים הדקים, ודרך כלל שהוא
מארבעה היסודות שהם למטה מהם ותחת ממשלתם, וכן כתוב בסדר
וזאת הברכה (דברים לג, יד) וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים.
ומפורסם בכל המון העם נערים עם זקנים, כי כח הלבנה ניכר בכל אשר
נעשה בארץ, כידוע לכורתי האילנות לבנינות כי לא יכרתום בזמן שהלבנה
בחידושה עד עבור חמשה ימים או יותר, ויורדי הים גם כן אין מפליגין

בה עד אחר חמשה ימים של חידוש הלבנה, וכן נזהרים כל בני אדם מהקיז דם סמוך לחידושה, וכמה מלאכות אחרות קטנות וגדולות צריכות שמירה שלא לעשותם בעוד שהלבנה מתחדשת, עד שיאמרו שהפשתן שימצא במשרה או בתוך היורה לבשל בחידוש לבנה שהוא לוקה ולא יצלח אחר כן לכל. וכלל ענינים אלה גלויים ונודעים לכל, האריכות בהן ילדות. ולכן כי בחידושה של לבנה לפעולות אדם יתחדש ענין, והכל בדברו של מקום ברוך הוא ובגזרתו, ראוי לנו גם כן לחדש ולהקריב קרבן נוסף על שאר הימים לשמו ברוך הוא להעיר רוחנו ולקבוע בלבבנו כי כל החדושים ההווים בעולם מאתו ברוך הוא, וכל כוחם של גלגלים לא ימצא רק מה' לבדו, ועם המחשבה הזכה הזאת והאמתית תתעלה נפשנו וברכת השם תחול על ראשינו.

בפקודיך אשיחה

מנין קרבנות חטאת הקרבים בראש השנה

הנה לפניך לשון ספר "החינוך" (פר' אמור מצוה שי"ב) מצות קרבן מוסף ביום ראש השנה:

"להקריב קרבן מוסף ביום ראש השנה, שנאמר (ויקרא כג, כד-כה) 'ובחודש השביעי באחד לחדש וגו', ועשיתם עולה לריח ניחוח וגו'". ובסדר פנחס (במדבר כט, ב-ה) מזכיר הקרבן בארוכה. וכל עניניה כמו שכתבתי במוסף הפסח במצות עשה ח' בסדר זה".

וב"מנחת חינוך" הביא הפסוקים וסדר הקרבנות המפורשים בפרשת פנחס (במדבר כט, א-ו): "ובחודש השביעי באחד לחודש מקרא קודש יהיה לכם, כל מלאכת עבודה לא תעשו, יום תרועה יהיה לכם, ועשיתם עולה לריח ניחוח לה', פר בן בקר אחד, איל אחד, כבשים בני שנה שבעה תמימים, ומנחתם וגו', ושעיר עזים אחד חטאת לכפר עליכם, מלבד עולת החודש ומנחתה, ועולת התמיד ומנחתה, ונסכיהם כמשפטם, לריח ניחוח אשה לה'".

והביא הגמרא (ראש השנה ח, א): "שתקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנוש, איזוהו חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה". ואת דברי התוס' (ד"ה שהחודש) בביאור הכוונה שהחודש מתכסה: "פירש מהר"ר משולם, שאין חטאת ראש חודש קרב בראש השנה, כדכתיב 'מלבד עולת החדש ומנחתה', ולא כתיב מלבד חטאת ועולה".

אמנם הקשה לו רבינו תם על זה, דב"תוספתא" דשבועות תניא, מנין השעירים שמקריבים ישראל בכל שנה, ואמרו י"ב של ראשי חדשים, וכן במוסף ראש השנה [באופן וחיות אשר הנה מרובעות, שיסד רבי אלעזר הקליר] "מוספי חודש עשתי עשרה", דהיינו פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה ושעיר לכפר, הרי שהקריבו גם שעיר לחטאת.

והשיב רבינו משולם לרבינו תם, שלא אמר שאין בו חטאת, אלא שכוונת מתכסה הוא, שלא הזכיר הכתוב חטאת בפסוק להדיא דמלבד, כמו שהזכיר מלבד עולת החודש.

כוונת דברי רבינו משולם

ותשובת רבינו משולם הובא בהרחבה יותר בשו"ת "ספר הישר" (סי' מג אות ב), וזה לשונו: "ומה ששמע רבינו אומרים משמי ששעיר ראש חודש דאינו קרב, שמע השומע וטעה, כי לא אמרתי שלא היה קרב, אלא כך אמרתי, שלא היה נזכר במקום שהיה לו להיזכר, אלא כסהו התורה.

ואיזה זה ראש השנה, כי בחומש הפקודים כשהזכיר במוסף ראש השנה ושעיר עזים אחד לחטאת, אמר הכתוב 'מלבד עולת החודש', הרי שהוא עיקר קרבן החודש, ועוד דהא בחטאת משתעי קרא, והיה לו לומר זה חטאת תקריבו מלבד חטאת החודש שכבר קרב, כדרך שהזכיר במוסף של יום הכפורים 'ושעיר עזים אחד לחטאת מלבד חטאת הכפורים', ולא רצה הכתוב לזכרו וכסהו שלא רצה להזכירו, על שבא חטאת לה' על קיטרוג הלבנה, ובהבלעה היה קרב".

והנה על אף שרבינו משולם עצמו הודה שחטאת ראש חודש קריבה

בראש השנה, הסכימו כמה אחרונים לקבל הסברא, שאכן אין מקריבים חטאת בראש השנה, ודחו הראיות.

ב"טורי אבן" (שם) נקט, דיש לומר כסברת רבינו משולם דאכן לא הקריבו שער ראש חודש בראש השנה, ומשום דהדבר תלוי בפלוגתא בגמרא (שבועות ב, א) על מה באים שער הרגלים ושער ראש חודש לכפר, ומסיים שם דלרבי שמעון בן יהודה, דסבר דשער ראש חודש מכפר על טהור שאכל את הטמא, ומוסיף עליו שער הרגלים שמכפר על מי שאין בו ידיעה לא בתחילה ולא בסוף, וי"ל דכיון שמקריב של ראש השנה שוב אין צריך לשל ראש חודש, דבכלל מאתיים מנה, והוא עולה לכפרת שניהם, ומה שאמרו איזהו חג שהחודש מתכסה בו, ושאר קרב בו שער ראש חודש אתיא כרבי שמעון בן יהודה, והראיה שהביאו התוספות מהתוספתא אזלא כשאר תנאי. וגם ה"פני יהושע" (ראש השנה ה, ב) כתב ליישב ולבאר שיטה זו, עיי"ש.

ומסקנת ה"מנחת חינוך" כדעת רבינו תם, שמקריבים שני שעירים, ושכן משמע ברמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ט ה"א) שכתב, באחד בתשרי מקריבין מוסף היום פר ואיל ושבעה כבשים, הכל עולות, ושער חטאת הנאכלת, וזה מוסף היום, "יתר על מוסף ראש חדש הקרב בכל ראש חודש".

הטעם שלא נזכר חטאת ראש חודש בראש השנה

אלא שיש לבאר דאם אכן מקריבין בראש השנה חטאת, למה לא נזכר בפסוק במפורש עם שאר קרבנות היום, וכמה מהלכים מצאנו בזה:

א. ב"ספר הישר" (סי' מג אות ב) כתב דלפי שבא החטאת לכפרה על קיטרוג הלבנה, וכמו שאמרו (חולין דף ס, ב): "הביאו כפרה עלי שמיצטתי את הירח", על כן לא רצה הכתוב להזכירו, ובהבלעה היה קרב.

ושם (סי' מו אות ב) משיב עליו רבינו תם: "שאלו הטעמים אינן לא מדבירי תורה ולא מן המקרא ולא מן המשנה ולא מן התלמוד, אלא דעת הכרס,

ודבר שאין בו ממש, כל שכן שהיה לו להזכירו, שיתכפרו בו וכו'". ועיי' בצל"ח (ראש השנה ח, ב) מה שכתב בביאור סברת רבינו משולם.

ב. בהמשך דברי רבינו תם מבואר, דאם היה כתוב "מלבד חטאת ראש חודש", הוה אמינא שעל מה שזה מכפר זה מכפר וכדי שלא נדרשנו כן, לא כתבה התורה.

ומוסיף, אך "לתינוקת של בית רבן אנן מפרשין, שליום הכפורים שניהם [-שני השעירים] לכפרת ישראל, והוצרך בו 'מלבד', להודיע שיש שתי כפרות לדבר אחד כדאמרינן גבי עצרת, אבל בראש השנה לא הוצרך, שהרי שעיר של ראש השנה כתיב בו 'לכפר עליכם', ושל ראש חודש [לה'] כתיב, ואין כפרתן שוה, אלא זה להדיוט וזה לגבוה".

ג. בסידור רש"י (סי' קעה) כתב: "דאורחא דקרא הוא להזכיר את המרובה", פירוש, כיון דרוב קרבנות ר"ח הן עולות ורק שעיר אחד קרב חטאת, נקט הכתוב רק 'מלבד עולת החודש', מפני שהוא הרוב.

ד. הרמב"ן (במדבר כט, ו) כתב: "היה במשמע שמה שנאמר (במדבר כח, יא) 'ובראשי חדשיכם תקריבו וגו'', יהיה בשאר החדשים כולם, אבל בחודש השביעי יהיה כל קרבינו [-רק] הקרבן הזה שחידש בו, וע"כ הוצרך לומר 'מלבד עולת החדש ומנחתה', וכיון שהזכיר כן, כבר למדנו שכל מה שבא בפרשת 'ובראשי חדשיכם' היא מצוה בכל [החדשים] וגם החטאת, ולא הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחתה וחטאתה".

ה. ב"שפת אמת" (ראש השנה ח, ב) כתב ליישב: "ונראה דדווקא בעולה צריך קרא לפרש מלבד וגו', דאי לאו הכי הוה אמינא דגזירת הכתוב הוא דבראש השנה נשתנו הקרבנות, ולא יקריבו של ראש חודש [דבר"ח מקריבין ב' פרים ובראש השנה פר אחד], לכן כתיב 'מלבד', אבל החטאת, כיון דבר"ח שעיר א' ובראש השנה אחד, אם הוא זה החטאת דראש חודש למה לי למיכתביה, דממילא נדע דלא גרע מראש חודש, ועל כן מוכח שהוא חטאת דראש השנה חוץ מדראש חודש, להכי אין צריך למיכתב ביה מלבד".

האם מזכירים בתפילה מוספי היום והשעירים

ה"טור" (סי' תקצא) הביא מחלוקת הפוסקים אי מזכירין בתפילת מוסף את קרבנות המוספים כמו בכל שבת או לא, ודעת רבינו תם שמזכירין קרבנות המוסף חוץ מהשעיר של ראש חודש, וכותב: "אבל של ראש חודש אין צריך להזכיר בראש השנה, שדי לו במה שאומר 'מלבד עולת החדש ומנחתה' שבזה נכלל כל מוספי ר"ח העולות, וכדי להזכיר גם השעיר שהוא חטאת, יאמר ושני שעירין לכפר ושני תמידין כהלכתן".

אמנם שיטת רש"י היא שמזכירים כל סדר הקרבנות, וכן מדייק ה"בית יוסף" ברמב"ם (אהבה; סדר תפילות, נוסח הברכות האמצעיות): "נהגו העם בכל תפלות המוספין, כשהוא אומר 'כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך' מזכיר קרבנות אותו היום כמו שהם כתובים בתורה, וקורא אותם הפוסקים, ואם לא הזכיר כיון שאמר 'כמו שכתבת עלינו בתורתך', שוב אינו צריך".

והביא עוד: "וגדולי מגנצא הנהיגו שאין להזכיר ראש חודש כלל, ואפילו 'מלבד עולת החודש ומנחתו' אין לומר". וכן פירש ב"הערוך": "איזה חג שהחודש מתכסה בו, שאין אומרים ובראשי חדשיכם לא בתפלה ולא בזולתו, פירוש, לא במוסף, ולא בבוקר כשקורין פרשת הקרבנות, שיש מקומות שקורין בראש חודש בבוקר לאחר שקראו פרשת התמיד 'ובראשי חדשיכם', כמו שאומרים בשבת וביום השבת וכו'".

טעם נוסף כתבו הגאונים שלא לומר פסוקי הקרבנות: "כי היכי דלא לזלזלו במועדות, שאם יאמרו אותו בשני, יאמרו שני עיקר כמו בשאר ראשי חדשים של כל השנה, ואתו לממני מועדים משני". פירוש שאם יאמרו אותו גם ביום השני, יטעו לומר דכמו בכל ראשי חדשים יום השני של ר"ח הוא א' לחודש, וימנו חשבון המועדים מיום שני של ראש השנה.

וראה עוד בתשב"ץ קטן (סי' קיט) שהביא מרבו המהר"ם מרוטנבורג: "אמר משל למלך בשר ודם שבא לעיר ובאו עמו דוכסים והגמונים, אין מזכירין כלל שום שר שבא עם המלך כי אם המלך, כמו כן בראש השנה בשביל ראש חודש שבא עם המלך, כלומר עם ראש השנה, אין מזכירין כלל משל ראש חודש, ואין אומר 'ובראשי חדשיכם' בראש השנה".

ולדינא כתב המחבר (סי' תקצא, ב): "המנהג פשוט בכל בני ספרד, שאין מזכירין פסוקי קרבן מוסף כלל". וברמ"א: "והמנהג הפשוט באשכנז ובגלילות אלו לומר פסוקי מוסף ראש השנה, ואין אומרים פסוקי מוסף ראש חודש אלא אומרים 'מלבד עולת החודש ומנחתה ועולת התמיד וכו', ושני שעירים לכפר ושני תמידין כהלכתן', ואומרים גם כן 'מוספי יום הזכרון'".

ובסעיף ג' כתב: "צריך לומר, את מוספי יום הזכרון, כדי לכלול גם מוסף ראש חודש, וגם ביום שני יאמר, את מוספי".

● סימן כג ●

- מצות עשה* -

לתקוע בחצוצרות במקדש בכל יום בהקריב כל קרבן

[מצוה שפד]

שנאמר: 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עליהם ועל זבחי שלמיכם וגו' (במדבר י, ט)

בפקודיך אשיחה

**דין תקיעת חצוצרות במקדש ברגלים -
בתמיד של שחר ובמוספים**

כתב רבינו בעל "החינוך" (מצוה שפד): "לתקוע בחצוצרות במקדש בכל יום בהקריב כל קרבן סא... שנאמר... וכתב אחריו ג"כ 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם... על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם', ואף על פי שהזהיר הכתוב בימי שמחה ומועד וראש חודש לאו דווקא, דבכל יום היו תוקעים במקדש בחצוצרות על הקרבן. וביאור שיטתו - דבכל יום בקרבנות התמידין של שחר ושל בין הערבים, וכן בקרבנות המוסף, תוקעים הכהנים בחצוצרות מן התורה".

ורבינו מביא ב' ראיות לשיטתו:

א - מדברי הגמרא במס' ראש השנה (דף כט, א): "הכל חייבין בתקיעת שופר, כהנים לויים ישראלים" - ומקשה הגמרא - "פשיטא, אי הני לא

סא. ב"מנחת חינוך" כתב שצריך לגרוס ולהוסיף "על כל קרבן תמיד ומוסף", שהרי גם לשיטת רבינו אין תוקעין על כל קרבן ממש אלא רק עם תמידין ומוספין.

מחייבי מאן מחייבי" - ומתרת הגמרא - "כהנים אצטריכא ליה, סלקא דעתך אמינא הואיל וכתוב 'יום תרועה' וגו' והני כהני הואיל ואיתנהו בתקיעה דכל השנה כולה דכתיב 'ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם' וגו', קמ"ל". ומקשה הגמרא: "מי דמי, התם חצוצרות הכא שופר", ע"כ. ומלשון גמרא זה מוכיח רבינו שהכהנים תוקעין בחצוצרות בכל יום ויום, וכלשון הגמרא "כל השנה כולה".

ב - מדברי משנה מפורשת במס' ערכין (דף י, א): "אין פוחתין מכ"ד תקיעה במקדש", והיינו בחצוצרות ומדין תורה.

והרמב"ם (הל' כלי המקדש פ"ג, ה) כתב דמצוה זו היא רק בשבתות מועדים וראשי חודשים עם קרבן מוסף, וכלשונו: "בימי המועדות כולם ובראשי חודשים היו הכהנים תוקעים בחצוצרות בשעת הקרבן והלויים אומרים שירה, שנאמר 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם ותקעתם' וכו'", והיינו שהרמב"ם סבירא ליה כפשטיה דקרא, דרק בקרבן מוסף (כשבתות) במועדים ובראשי חודשים יש חיוב לתקוע בחצוצרות.

וב"מנחת חינוך" (שם) כתב ליישב הראיות שהביא רבינו, דמה שכתבו בגמרא "כל השנה כולה", הכוונה לראשי חודשים ומועדים שבמשך השנה, והא דצריך לתקוע בכל יום כ"ד תקיעות הוא מדרבנן, כמו תקיעת ערב שבת להבטיל העם ממלאכה.

וב"מנחת חינוך" (שם) הביא, דמחלוקת רבינו והרמב"ם היא מחלוקת התנאים ב"ספרי" (פסקא עז): "'וביום שמחתכם' וגו' - אלו שבתות וכו', רבי נתן אומר - אלו התמידים". והיינו דלתנא קמא מחוייבין רק בשבתות מועדים וראשי חודשים, ולרבי נתן מחוייבים בכל קרבן תמיד. וכתב שם דאם כם מובן שיטת הרמב"ם דפסק כשיטת תנא קמא ולא כשיטה יחידא דרבי נתן.

והקשה ה"מנחת חינוך", למה לא הזכיר הרמב"ם דין תקיעה בשבתות דזהו וודאי בכלל החיוב גם לשיטת תנא קמא, והשאיר בצ"ע.

מי צריך לתקוע

כתב רבינו (שם): "ונוהגת מצוה זו בזמן הבית בכהנים, שעליהם המצוה לתקוע בחצוצרות, כענין שכתוב בהן במסע המחנות 'ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות'". ואחר כך מביא רבינו משנה דתמיד (פ"ז מ"ג) "ושני כהנים עומדים... ושתי חצוצרות בידם תקעו והריעו ותקעו". [וכן מוכח מהגמרא ראש השנה "כהנים אצטריכא ליה"... מוכח שרק כהנים תוקעים בכל יום].

וב"מנחת חינוך" מביא מה"ספרי" מחלוקת רבי טרפון ורבי עקיבא אם בעלי מומין כשרים לזה, ולמסקנת ה"ספרי" צריך רק תמימים.

גדר המצוה

ה"מנחת חינוך" מדייק מלשון רבינו "לתקוע בחצוצרות", וכן מלשון הרמב"ם בהלכות תענית "להריע בחצוצרות", שכאן אינו כמו במצות שופר, שעיקר המצוה היא השמיעה, אלא המצוה היא התקיעה. ומסתפק ה"מנחת חינוך", אם המצוה היא 'רק' התקיעה, ואין צריך שמיעה כלל או שצריך 'גם' שמיעה ו'גם' תקיעה, והניח בצ"ע.

וכתב ה"מנחת חינוך" דבמצוה זו אין צריך לתקוע בשופר אלא בחצוצרות. ומוכיח כן, א. מדלא הוזכר במתני' שופר, ב. מלשון הגמרא בראש השנה "התם חצוצרות הכא שופר", משמע דבשאר ימות השנה לא תקעו הכהנים אלא בחצוצרות.

● סימן כד ●

אמירת 'מלכיות זכרונות שופרות' סב

מקור לאמירתם

במשנה מסכת ראש השנה (דף לב, א) כתוב סדר הברכות של תפילת מוסף שאומרים בו מלכיות זכרונות ושופרות, ואיתא שם בברייתא המקור לאמירתם, דכתוב "זכרון תרועה", "זכרון" - אלו זכרונות, 'תרועה' - אלו שופרות. ומנין שאומרים מלכיות: "רבי אומר, דכתיב 'אני ה' אלקיכם ובחדש השביעי' זו מלכות", [דהיינו מצות חג השבועות מסיים בפרשת לקט שכחה, ומסיים ב"אני ה' אלקיכם", ומיד אחר כך כתוב "ובחודש השביעי"]. ופירש רש"י: "אני ה' אלקיכם - הוא לשון אני אדון לכם". "רבי יוסי בר יהודה אומר, הרי הוא אומר 'והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם אני ה' אלקיכם' זה בנה אב לכל מקום שנאמר בו זכרונות יהיו מלכיות עמהן".

האם חיובו דאורייתא או דרבנן

יש לעיין האם אמירת פסוקי מלכיות זכרונות שופרות שאומרים בתפילת מוסף בראש השנה, האם חיובה מן התורה או מדרבנן.

אם כי רהיטות הגמרא שלומדים מהפסוקים חיוב אמירתם, מכל מקום רוב הראשונים סבירא להו, ובכללם הרמב"ם והרשב"א והריטב"א, דאמירתם הוא רק מדרבנן והפסוקים הוי רק אסמכתא, וכן נפסק ב"שולחן ערוך" (סי' תקצא), וכן מוכח לכאורה בגמרא (ר"ה דף לב, ב) דאיתא שם: "פשיטא הא (תקיעת שופר) דאורייתא, הא (מלכיות כו') דרבנן".

סב. נכתב על ידי אחי הגאון רבי אהרן שליט"א, ראש ישיבות לצעירים (בקונטרס לפר' שופטים תשפ"ד).

והנה אף על פי שאינו מדאורייתא, אבל מכל מקום יש בו 'אסמכתא' מן התורה, וכפי שכותב הריטב"א (ראש השנה טז, א) בענין זה: "ומהכא סמכו רבנן לתקוני הני פסוקי דתקיעתא, ומשום הכי קתני רבי עקיבא שאמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני מלכיות זכרונות וכו'", שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיר הקב"ה שראוי לעשות כן אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים, וזה דבר ברור ואמת, ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו חכמים ולא שכונת התורה לכך, ח"ו ישתקע הדבר ולא יאמר שזו דעת מינות הוא, אבל התורה העירה בכך ומסרה חיוב הדבר לקבעו לחכמים אם ירצו, כמו שנאמר 'ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך', ולפיכך תמצא החכמים נותנין בכל מקום ראיה או זכר או אסמכתא לדבריהם מן התורה, כלומר שאינם מחדשים דבר מלבם, וכל תורה שבעל פה רמוזה בתורה שבכתב' שהיא תמימה וח"ו שהיא חסירה כלום".

אולם לשון רבינו חננאל (ר"ה דף לב) דחויב אמירתם הוא מן התורה, וכן הוא פשוט רש"י בפרשת אמור, ורש"י בתהלים על הפסוק (פט, טז) "אשרי העם יודעי תרועה"^{סג}, [ואם כי לפי דברי הריטב"א אינו מוכרח], רש"י במשנה (דף לא, ב), בכולהו משמע שהוא דאורייתא. ובמהר"ם חביב בספרו "יום תרועה" (לב, ב) גם כן נוקט דהוי מן התורה וכפשוטו לשו הגמרא, והא דאמרו בגמרא 'פשיטא הא דרבנן' הכוונה שאינו כתוב בתורה להדיא אלא דאתא מדרשא לכך קראו דרבנן.

טעם מצוות אמירתן

בטעם המצוה לומר "מלכיות זכרונות ושופרות", איתא בגמרא (דף טז, א): "אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא, אמר הקב"ה 'אמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות

ושופרות", היינו שזה הזמן שתוקעים בשופר בשעה שאומרים מלכיות זכרונות ושופרות, אך אינו מן התורה.

סג. לכאורה בדברי רש"י לא משמע כן, כי רש"י מפרש שם הפסוק: "יודעי תרועה - שיודעין לרצות את בוראם בראש השנה בתרועה, שמסדרים עליה מלכיות זכרונות

כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה ובמה בשופר", וכך איתא בגמרא להלן (דף לד, ב) בשם רבה.

והנה צריך ביאור הכוונה "ובמה בשופר", האם הכוונה ל'תקיעת שופר' נמצא שלא נתבאר רק הטעם לתקיעת שופר אבל לא נתבאר הטעם לאמירת פסוקי שופר, ואמאי לא הסביר טעמו, וגם שמתחילת לשון הברייתא משמע שבא לבאר הטעם לאמירת הפסוקים של שופר "אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות". ואם נאמר דאכן כוונת הברייתא לאמירת פסוקי שופרות, צריך ביאור מה הכוונה "ובמה בשופר", האין על ידי אמירת פסוקי שופרות זוכים להמליך את השי"ת ולהעלות זכרוננו.

ובריטב"א (שם טז, א) מבאר "ובמה בשופר" הכוונה לתקיעת שופר, וזה לשונו: "ובמה בשופר - עיקר הפירוש דאכולהו קאי, במה ראוי להמליכו ולהזכיר זכרונכם לפני בשופר, שכן כתיב 'ויתקעו העם בשופרות וימליכו את שאול עליהם למלך', ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, והיינו דעבדינן נמי תרועה במלכיות ותרועה בשופרות".

וממשיך הריטב"א להקשות מה שהקשינו: "וכי תימא ועדיין לא נתן טעם לפסוקי שופרות, יש לומר דלא צריך דהא פשיטא, דכיון דאיכא שופר איכא נמי פסוקי שופר".

עוד פירוש כתב שם הריטב"א: "ויש לומר עוד דהכי קאמר, 'ובמה בשופר' ממש ובפסוקי שופרות, שברכת השופרות היא על שם השופר, שאף כשאין לו שופר יהא מזכירו וקובע לו ברכה, וכך לשון התוספתא שופרות כדי שתעלה תפלתכם בתרועה כלומר בהזכרת תרועה, והיינו נמי זכרון תרועה".

ולשון ה'תוספתא' (דף א, יא) הוא: "ואמרו לפני שופרות כדי שתעלה תפלתכם בתרועה לפני". מוכח מדברי ה'תוספתא' כפירוש השני של הריטב"א.

ועיין ב"שלטי הגיבורים" (דף ג. מדפי הרי"ף) שמביא בשם הריא"ז גירסא שונה: "אמרו לפני מלכיות שתמליכוני עליכם, זכרונות שיעלה לטובה לפני

זכרונכם, שופרות שתתנו לב ותצפו ליום הדין ולימות המשיח, ובמה בשופר", הרי שיש טעם מיוחד לאמירת פסוקי שופרות, "ובמה בשופר" קאי על אמירת שלשתם.

מנין הפסוקים וטעמם

עוד איתא שם במשנה (דף לב, א): "אין פוחתין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות, רבי יוחנן בן נורי אומר, אם אמר שלש שלש מכולן יצא". ונתבאר בברייתא בגמרא שם, דלתנא קמא לכתחילה אין פוחתין מעשרה פסוקים, ובדיעבד אם אמר שבע מכולן יצא, ולרבי יוחנן בן נורי, לכתחילה לא יפחות משבע פסוקים, ובדיעבד אם אמר שלש מכולן יצא.

ובגמרא מבאר טעם מנין הפסוקים:

לרבי יוחנן בן נורי: שלש פסוקים שמעכב בדיעבד: "כנגד תורה נביאים וכתובים, ואמרי לה כנגד כהנים לויים וישראלים". וטעם מנין 'שבע פסוקים' לכתחילה 'כנגד ז' רקיעים'. ומבאר המהרש"א: "כנגד ז' רקיעים, לרמוז שהקב"ה מלך ורוכב בערבות ברקיע ז' לשפוט עולמו ברא השנה, כמו שכתוב 'עלה אלוקים בתרועה'".

לתנא קמא: טעם עשרה פסוקים לכתחילה: "אמר רבי לוי, כנגד עשרה הילולים שאמר דוד בספר תהלים וכו', רב יוסף אמר, כנגד עשרת הדברות שנאמרו לו למשה מסיני, רב יוחנן אמר, כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם".

בפשטות, הכוונה דכל אחד משלשת הטעמים קאי על כל מלכיות זכרונות ושופרות, וכן כתב הר"ן, אולם עייין בר"ן שמביא מירושלמי שמסמיך שלש טעמים למנין עשרה כל חד וחד לענינה, י' מלכיות כנגד י' קילוסין שאמר דוד "הללוקה הללו קל בקדשו", י' זכרונות כנגד י' וידוין שאמר ישעי' הנביא וכו', י' שופרות כנגד ז' כבשים ופר ואיל ושעיר, ע"כ. וכמו"כ יש לומר בגמ' דידן, דג' טעמים של האמוראים קאי כל אחד על ענין אחד, כי עשרה מאמרות קאי על מלכיות שהקב"ה ברא את העולם והיינו מלכות שמים, עשר הילולים נגד זכרונות כי מהותה שבח והודאה על חיי האדם

ועל השגחת ה' עליו והיינו זכרונות, ועשרת הדברות הוי נגד שופרות
שבקבלת עשרת הדברים נתגלה השי"ת עלינו בקול שופר וכמו שאומרים
בתפילת 'אתה נגלית'.

[ובספר "מאמר חכמה" (להרמח"ל - ב"ס דרך ד'), מבאר ענין עשר פסוקים
נגד עשר ספירות הקדושות, ועיי"ש].

● סימן כה ●

השמחה ביום ראש השנה

ראש השנה איקדי מועד

בשור"ע (ס"י תקצז, א) כתב המחבר: "אוכלים ושותים ושמחים וכו'", ומצינו בזה ג' טעמים.

ג' טעמים על האכילה והשתיה והשמחה בראש השנה

א. משום מצות "ושמחת בחגך" זה שיטת הגאונים הראשונים והפוסקים הסוברים שיש מצות "ושמחת בחגך", וזה לשון ה"משנה ברורה" (סק"א): "רצה לומר אף שהוא יום הדין, מכל מקום מצוה של 'ושמחת בחגך' שייך גם בו, שגם הוא בכלל חג כדכתיב 'בכסה ליום חגינו'".

ב. מצוה מדברי קבלה, כמו שנאמר (נחמיה ח, י): "אכלו משמנים ושתו ממתקים כי קדוש היום לאדוננו".

ג. מוזכר בדברי הגאונים, הראשונים, והפוסקים. וזה לשון ה"שולחן ערוך הרב" (ס"י תקצז, א): "ומצוה לאכול ולשתות ולשמוח בראש השנה, כמו שמובא בס"י תקס"ג סעיף ד' וכו'". ושם כתב: "ונוהגין לאכול בשר שמן ולשתות דבש וכל מיני מתיקה כדי שתהא השנה הזאת מתוקה ושמנה. וכן כתוב בעזרא 'אכלו משמנים ושתו ממתקים'". [המקור הוא מדברי ה"מרדכי" (יומא רמז תשכג)], כתב ה"מרדכי" בראש השנה בשם רב נחשון גאון, שאסור להתענות מן התורה, לפי שהוא כלול עם שאר המועדות, וכתב ביה 'מקרא קודש', ודרשינן בסיפרא וספרי: 'קדשוהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה'. וכן פירש"י פרשת אמור ו'מקרא קודש'. והגר"א הביא מקור זה למ"ש בשור"ע, ואין מתענין [כמובא בהמשך].

אך ראה ב"קונטרס אחרון" ("שולחן ערוך הרב" הל' שבת סי' רמב), דדעת הרמב"ם ש"מקרא קודש" היינו רק לאיסור מלאכה.

בדברי עזרא יש ג' טעמים

א. ה"שאגת אריה" (סי' קה) כתב, שהטעם הוא משום מצות "ושמחת בחגך", וזוהי קדושת היום כמבואר בגמרא: "מאי 'כי חדות ה' היא מעוזכם', אמר הקב"ה בני, ללוו עלי וקדשו קדושת היום", ומבאר "רבינו חננאל" משום מצות השמחה, ע"ש.

ב. יש שכתבו מטעם הבטחון בהשי"ת לאחר ששבו על העבר ובכו יש להם לבטוח, כן אנחנו בצירוף התשובה וההכנעה להשי"ת ובצירוף התפילה בוטחים אנו ברחמי השי"ת שנצא זכאים בדין.

ג. מדברי ה"מרדכי" (יומא שם) וה"שולחן ערוך הרב" משמע, שזה לסימנא טבא.

הגר"א מציין המקור לדברי השו"ע: "אוכלין ושותין ושמחים" מדברי ה"ירושלמי" (פ"ק דראש השנה), והביאו הרא"ש סוף ראש השנה, [ענין הבטחון] ואמרינן (חולין פ"ה מ"ג) "בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו, אמה מכרתי לשחוט בתה מכרתי לשחוט, ואלו הן ... וערב ראש השנה", רואים מכאן שגם בראש השנה מרבין בסעודה ואכילה [לתוס' במס' ע"ז הטעם שמרבים לסימנא טבא, וכן כתוב בנחמיה וכו'].

איסור התענית בראש השנה^{סד}

איסור תענית

כתב ה"מרדכי" (הל' ראש השנה רמז תשח), וז"ל: "ועוד מב' טעמים אסור להתענות, חדא שלא נקראו י' ימי תענית אלא עשרת ימי תשובה, והואיל

סד. בנוסף למה שהובא לעיל בענין השמחה ברגלים - בראש השנה.

ולא נקרא צום למה יש לנו לצום, ועוד דלפיכך תקנו חכמים להתענות ד' ימים לפני ראש השנה כנגד ד' ימים שמראש השנה ליום הכיפורים שאוכלין בהם, ואלו הן שני ימים של ראש השנה ושבת בינתיים וערב יום כפור".

וב"תשובות הגאונים" ("שערי תשובה" אות סד) רואים אנו יפה שאסור להתענות, שכן אמרו פרנסי ישראל הראשונים [עזרא הסופר ונחמיה] לישראל בראש השנה: "לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו'", וסיפיה דקרא "כי חדות ה' היא מעזכם".

והרא"ש שכתב בשם רב שר שלום גאון, בענין האם אומרים בראש השנה "מועדים לשמחה", ומביא הפסוק בנחמיה "אכלו משמנים וגו'", ופשוטו של מקרא במי שהיה בדעתו להתענות ומכאן שאסור להתענות, וכך כתב ה"רוקח".

וכך כתוב גם בספר "הפרדס הגדול" (סי' ק"ע): "מצאתי בתשובות רב יהודאי גאון, שאסור להתענות בראש השנה משום שנקרא חג, שנאמר 'תקעו בחודש שופר בכסא ליום חגיגו', וכשם שאסור להתענות בשאר ימים טובים, כך אסור להתענות ביו"ט של ראש השנה, משום שמחה ועונג יו"ט".

והריב"ש מביא כן גם מדברי הירושלמי (פ"ג ה"ד).

לשמוח עם המשפט ולקבלו באהבה

וב"שאלות ותשובות מן השמים", כתב וז"ל: "ועוד שאלתי, ענין שני ימים טובים של ראש השנה שיש אומרים שראוי להתענות בהם, וי"א שאין ראוי להתענות בהם [וכן בשבת שובה] והביא ראייה מט' באב שחל בשבת דוחים אותו לאחר השבת אף על פי שהוא תענית חמור. והשיבו: זה הכלל, כל מקום שנאמר בו יום טוב צריך לשמוח בו במאכל ובמשתה, ולפיכך נקרא יום טוב, יום שובע הוא, 'ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם' (ויאל ב, כו), ובאותו יום אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי ה' אוהב משפט. וטוב לקבל עליכם דינו באהבה ובשמחה ובטוב לבב".

כן המהרי"ל מביא בספרו (הלי' יו"ט): "אמר ה"ר יעקב כ"ץ מנורטהויז'ן,

שראה כתוב בספר הגדולה, שאין להתענות ביום טוב תענית חלום, דהא דמתענין בשבת גם כי כתיב גביה 'וקראת לשבת עונג' (ישעיה נח, יג), נותנים בו טעם דהיינו עונג ידידיה דמתבטל החלום בתעניתא. אכן ברגלים כתיב שמחה, 'ושמחת בחגך' (דברים טז, יד), ואין שמחה אלא בבשר ויין, לכן אסור להתענות בהן. והא דמתענים בראש השנה אינו ניתן לשמחה באשר ספרי החיים נפתחים לדון על כל חי. ודוק כי נ"ל לדחוק לפי אותו פי' דכולא שתא יתב בתעניתא כו', דר"ל תענית חלום אמאי לא חשיב נמי בר מרגלי". וזהו בשם רבי יעקב כ"ץ, אבל הוא עצמו [המהרי"ל] כתב שיש חיוב שמחה ביו"ט [כן כתב ה"שדי חמד", הובא לעיל].

ה"בית יוסף" מביא בשם ה"תרומת הדשן" (סי' רעח): "שגדול אחד נסתפק אם דברים אלו אמורים דווקא במתענה ביום ראשון, אבל המתענה ביום שני לא, או דילמא הוא הדין למתענה ביום שני. ועוד נסתפק, המתענה בכהאי גוונא אי צריך למיתב תענית לתעניתה, והשיב לו רבו, שראה בנערותו בני אדם שהתענו פעם אחת ביום שני דראש השנה על ידי חלום, והורו להם גדולים להתענות כל ימיהם יום שני דראש השנה דווקא, וגם ראה הרבה בני אדם שהיו מתענין שני ימים של ראש השנה על ידי שהתענו פעם אחת ביום ראשון בשביל חלום, כאשר הורו להם הגדולים להתענות אפילו כשחל ראש השנה בשבת, וכל אלו לא ישבו תענית לתעניתא. ונראה היה לי משום דאיכא כמה רבונותא דסבירא להו דמצוה להתענות בכל ראש השנה, ואם כן אפילו להני דסבירי דמצוה לאכול בכהאי גוונא מודו דלית כאן דררא דביטול עונג שבת ויום טוב הואיל דמן השמים הראוהו דתעניתו חביבה בשמים בראש השנה וכתב דמטעם זה המתענה בשני משום חלום אין צריך להתענות רק בשני ולא בראשון מדלא הראוהו לו בראשון".

עוד כותב ה"בית יוסף" בשם ה"כלבו", שיש אומרים שצריך להתענות בראש השנה, ולכן אם התענה פעם אחת צריך התרה.

וה"חתם סופר" על השו"ע (סי' תקצז) כותב, וז"ל: "ולפענ"ד נראה לי ראייה מכרעת [שאין מצוה להתענות], דהרי תואר יום טוב לא מצינו בתנ"ך על חג ומועד, רק חכמינו ז"ל כינו שם זה לחגים ומועדים מקרא דנבל, דכתיב (שמואל א' כה, ח) 'על יום טוב באנו', והיה יום משתה ואכילה, והשאלו

חז"ל שם זה לכל יום טוב. אף על גב דמצינו (תענית כו, ב) לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב ויום הכיפורים, מכל מקום לא תמצא לעולם שיאמר יום טוב של יום הכיפורים כמו ששנינו (ראש השנה כט, ב) יום טוב של ראש השנה, ורק התם במקום שמחתן של בנות ישראל מזכיר לשון יום טוב על שהיו חולות בכרמים, ואפשר שהקטנות שלא הגיעו לכלל תענית אכלו בו מעדנים גם כן. ועוד, תינח ביום הכיפורים שיש בו טעם לשמחתו משום מתן תורה וחינוך בית המקדש (מלכים א' ח, סה. ורש"י שם), אבל ראש השנה אי נמא שיש להתענות בו אין טעם לשמחה בו כלל, ומאי טעמא לקרוא לו יום טוב כלל, אלא על כרחך האכילה מצוה בו".

וה"בית יוסף" ב"שולחן ערוך" (סי' תקצו, א) פוסק: "ואין מתענין בראש השנה".

וה"משנה ברורה" (ס"ק יב) כשמבאר ההלכה על מי שקיבל עליו בנדר להתענות בראש השנה, שצריך התרה כמו שאר נדרים החלים, וכתב: "מי שקיבל עליו להתענות בראש השנה, אינו דומה למי שקיבל עליו להתענות בשבת ויו"ט דאין קבלתו כלום הכא צריך התרה, מאחר דיש אומרים דמצוה להתענות בראש השנה".

ה"באר היטב" כותב, שה"טורי זהב" הכריע ממה שאכל אלישע אצל השונמית דאין להתענות בראש השנה עיין שם. ונראה לי ראייה מחנה ואלקנה איש האלהים שאכלו בראש השנה, וכן מבואר בנחמיה ח' "אכלו משמנים ושתו ממתקים" בראש השנה.

וה"שדי חמד" (מערכת ראש השנה סי' ב אות ו) הביא משום קונטרס "הארות השמש" (סי טז אות ג), שאין ראייה מחנה ואלקנה, שמה שלמדו בראש השנה (דף יא, א) שחנה נפקדה בראש השנה, מהפסוק "וישכימו בבוקר וישתחוו לפני ה', וישבו ויבאו את ביתם הרמתה, וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה ה'", ולמדים זכירה וזכירה בגזירה שווה, רק זה היה בראש השנה, אבל האכילה לא היה אז ביום ראש השנה, אלא לפני כן.

וזה לשון ה"טורי זהב": "ולעד"נ להכריע דאי אפשר לומר מצוה להתענות, דמצינו גבי אלישע שאכל אצל השונמית, ואותו היום ראש השנה היה

כדאיתא במדרש 'ויהי היום ויעבור אלישע שונם', אותו היום ראש השנה היה, וזו ראייה שאין עליה תשובה.

וה"חתם סופר" דחה ראייה זו: "ראיה זו אינה מכרעת לפענ"ד, דלכולי עלמא אם חל בשבת אין בו היתר תענית, אלא משום שתענוג הוא לבעל תשובה משום כפרת עוונותיו, ואם כן אפשר דראש השנה דשונמית חל בשבת, וחלילה לחשוב על אלישע שהיה מתענג בתענית שבת מפני התשובה על עוונותיו, וק"ל".

ה"שדי חמד" (שם באות ז) מביא ממרן החבי"ף [-הגה"ק רבי חיים פלאג'י זצ"ל] (בספרו "לב חיים" סי' קי"ז) לגבי מי שנדר להתענות בראש השנה ונהג כן כמה שנים, ושוב אירע ראש השנה בשבת ואומר שעל דעת כן לא קיבל עליו להתענות, והשיב שלדעת הפוסקים שמותר או מצוה להתענות בראש השנה גם בשבת הדין כן. וה"שדי חמד" מביא מספר "יפה ללב" [מבנו הגאון רבי יצחק פלאג'י זצ"ל] שהוכיח מדברי הרב "נזירות שמשון" בהיפך, שעל מה שהביא הט"ז ראייה שאין מצוה להתענות בראש השנה מאלישע שאכל אצל השונמית, דחה הרב בעל "נזירות שמשון" שיש לדחות אולי אכל כלילה והתענה ביום או דילמא היה אז ראש השנה בשבת.

אך ה"שדי חמד" מקבל דברי אביו [של ה"יפה ללב"] מרן החבי"ף, שכיון שההיתר הוא משום תשובה גם בשבת מותר להתענות. וכותב, שבאמת אף ה"נזירות שמשון" יש לומר שמודה לדינא, ולא נתכוון אלא לדחות ראיית הט"ז שאף ליש אומרים שמצוה להתענות מכל מקום אם חל בשבת אין מצוה, ולכן אכל אלישע אצל השונמית, אך לעולם לענין רשות אימא דמודה דלדעת המתירים להתענות בראש השנה גם בשבת דינא הכי, וממילא מי שנדר להתענות בראש השנה חייב להתענות אפילו בשבת.

וב"תשובות והנהגות" (כרך ג סי' קסד) דחה הראיה שהביא הט"ז, שוודאי אלישע לא היה יכול להתענות שהרי היה נביא אז, שאמר נבואה שבעוד שנה יהיה לשונמית בן, ואין נבואה שורה אלא מתוך שמחה. וכותב עוד, שכל תכלית התשובה הוא להכניע ולשבר כח הגוף והגשמיות, והנביא הרי הוא פרוש תמיד מכל גשמיות ואינו צריך להתענות. ועוד כותב, שבמקרא

לא מבואר שאכל שם בלילה ההוא אלא שהלך לשכב, ורק בשאר הימים אכל.

חילוק בין לילה ליום

ה"שדי חמד" מביא בשם ה"כנף רננה", חילוק בין לילה ליום. וכתב שכן כתב ה"פני יהושע" (בכתובות דף ה) על תוס' ד"ה אלא מעתה.

וב"תשובות והנהגות" (שם) כותב: "והנה בשו"ע ריש סי' תקצ"ז כתב, אוכלים ושותים ושמחים בראש השנה, וב'מגן אברהם' ריש הסי' הביא בשם ה'מגיד מ'שרים' פרשת נצבים, שאין לאכול בשר ולשתות יין בראש השנה, ותמוה והלוא מצות שמחה מן התורה גם בראש השנה, ולמה לא יקיים המצוה בבשר ויין. ויש לומר, על פי מה שכתב ב'מגן אברהם' ס"ק ג' שבלייל ראש השנה לכו"ע אסור להתענות. ולפי זה שפיר, יש לומר שמצות שמחה נוהג בראש השנה, ולכו"ע יאכל בשר בלילה, ויצא בזה מצות שמחה דאורייתא, ומה שכתב למנוע מלאכול בשר, היינו דווקא ביום שאז הוא זמן הדין והמשפט, ואינו זמן לשמחה בבשר ויין, אבל בלייל ראש השנה שפיר יש לו לקיים אז השמחה בבשר ויין. ולפי זה יש להקפיד לאכול בשר בלייל ראש השנה כשאר ימים טובים מפני מצות שמחה, שהרי ביום אין חיוב בשר כלל.

ואף שבפסחים (דף עא, א) איתא ששמחת לילה ראשונה דרבנן, וכמ"ש ה'שאגת אריה', עיין היטב ב'שער הציון' (סי' תקמו ס"ק טו), כבר פירש הגר"ח מבריסק זצ"ל ועוד מפרשים, שלעולם מצות שמחה בלילה ראשונה בבשר ויין מן התורה כמבואר ברמב"ם (פ"ו מ"ט), ולכן אין אבילות נוהג בו, ומה שכתב דלילה ראשונה דרבנן, היינו לענין מצות שלמי שמחה, דאינו חייב ליזבח בערב יום טוב כדי לאכול ביו"ט, ולכן פטור בלילה ראשונה, אבל בשמחה עצמה חייבין ביו"ט אף בלילה, ובלאו הכי לא קשה מלילה ראשונה שאין אבילות שבשוא"ת לא להתעצב וודאי חייבין מדין שמחה גם בלילה ראשונה וכמ"ש במק"א".

ובקונטרס "אור ישראל" (עמ' פט הערה 17) מקשה, שמצות שמחה נוהגת

בין ביום ובין בלילה, וכמבואר ממ"ש תוס' יו"ט "דעיקר שמחה ביום".
וכך מוכח מדברי המהרש"א במס' פסחים (דף עא, א).

דין תענית שעות

גם לפי השיטות דראוי שלא להתענות בראש השנה, מצינו בפוסקים
ש'תענית שעות' אין בכלל איסור זה, ומותר להתענות.

כפי שכותב ה"עטרת זקנים" (סי' תקצז) על דברי המחבר (שם, א) "ואין
מתענין בר"ה", וזה לשונו: "דכתיב בנחמיה (ח, ג) 'ויבוא עזרא וגו', ויקרא
בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד חצי היום', ואותו יום
ראש השנה היה, ואחר כך אמר 'אכלו משמנים' וגו', מכאן נראה לי דמותר
להתענות בראש השנה ולהתפלל עד חצות, אע"ג דבשבת ושאר יו"ט אסור".
ומבואר בדבריו דמותר להתענות בראש השנה עד שיוצאין מבית הכנסת,
ואין שום סתירה מפסוק דכתיב דצריך לאכול בר"ה, דזה קאי על אחר
חצות.

וכך מפורש יוצא בדברי הב"ח (סי' רפח), שכותב: "ולכן לאו שפיר עבדי
הני שליחי ציבור בשבתות דמנגנין, ואין יוצאין מבית הכנסת עד אחר ו'
שעות, ומכל-שכן ביו"ט, 'מלבד בראש השנה אין למנוע דהא י"א דיש
להתענות בר"ה', אף על גב דלא נהגינן הכי, מכל מקום ראוי להאריך אף
לאחר ו' שעות ואין למונעם".

אולם ראה בתשובות מהר"י אסאד (שו"ת "יהודה יעלה" ח"א סימן קסג) שדקדק
בלשון ה"טור" (סי' תקצז) "ואין להתענות בו 'כלל'", ופירש הכוונה שאף
תענית שעות לא יתענה. ומצדד שם שכל פלוגתא הפוסקים בדין התענית
הוא רק עד ו' שעות, אבל אחר כך לכו"ע אסור להתענות, וכמו שציווה
להם הנביא "אכלו משמנים וגו'".

ב' תשרי

● סימן בו ●

בענין שני ימים של ראש השנה

המועד היחידי הנוהג בארץ ישראל שני ימים היא ראש השנה, על אף שבתורה כתוב רק (ויקרא כג, כד) "בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה".

והנה יו"ט ראש השנה הוא ביום ראש חודש שאינו קבוע ועומד כדוגמת יום השבת, אלא הוא תלוי ועומד בקביעת בית דין, ונמצא שהיו כמה אופנים בצורת היו"ט, פעמים שהיה ראש השנה רק יום אחד, כשבאו עדים באמצע יום הראשון.

ופעמים שהיה שני ימים, שאז היום הראשון נהגו בו קודש מספק שמא יבואו עדים ויקדשוהו, שאם באו עדים וקיבלום, היה אותו היום קודש ולמחרתו יום השלושים ואחד חול. רק אם לא באו עדים נקבע חודש אלול לחודש מעובר, והיום שלאחריו הוא ראש השנה, ואז נהגו יו"ט שני ימים, הראשון מספק והשני בתורת וודאי (עיין "מאירי" ביצה ד, ב).

אופן שלישי הוא, אם ידעו בית דין לפי החשבון שאי אפשר שתראה הלבנה ביום ל', היו מעברים את החודש ואף אם באו עדים אין מקבלים אותם, ובחזקה שעדי שקר הם או שטעו (עיין רמב"ם הל' קידוש החודש פ"א ה"ו).

אופן קביעות היו"ט אחד התקנה שאין מקבלים עדות מן המנחה ולמעלה

ואמרו במשנה (ראש השנה ל, ב) "פעם אחת נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלויים בשיר, התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה, ואם באו עדים

מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש". והיינו אף שיקבע ראש השנה רק ליום השני, מכל מקום נהגו לסיים את היום הראשון בקדושה, ובזה שונה ראש השנה משאר מועדים שנוהגים בו את היום השני יו"ט מספק, וכאן הוא בתורת וודאי, ונחשב ליומא אריכתא.

ומכח זה אמרו (ביצה דף ד, ב): "שני ימים טובים של ראש השנה, רב ושמואל דאמרי תרויהו, נולדה בזה אסורה בזה". ופירש רש"י: "אסורה בזה - מפני שהם וודאי חוק קבוע להיות כיום ארוך מדרבנן, שמתחילה לא מחמת ספק התחילו לעשותן".

קביעת החג אחר החורבן

בעוונותינו הרבים משחרב בית המקדש ובטל החשש של נתקלקלו הלויים בשיר, שהרי אין לנו קרבן התמיד להקריב, התקין רבי יוחנן בן זכאי שיהיו מקבלים עדות החודש כל היום, ואפילו שבאו מן המנחה ולמעלה קיבלום, וקבעו עיקר היו"ט ליום הראשון, יום שלושים, אמנם רק כלפי זה היה השינוי שקיבלום, אולם לנהוג שני ימים ראש השנה נשאר כמו בזמן הקדום.

נמצא השינוי הגדול היה בכך שקודם החורבן היה היום השני עיקרי ומדאורייתא שהוא א' בתשרי, שהרי לא קיבלו את העדות, אמנם אחר החורבן שקיבלו את העדים, היה היום הראשון יו"ט וראש חודש, והיום השני רק מדרבנן, ולא בטלה תקנה ראשונה ממקומה ששני ימי ראש השנה קדושה אחת הן.

תקופה זו נמשכה גם אחר החורבן עד הזמן שבטל קידוש החודש על פי הראייה, והחלה תקופת קביעת השנים וחודשים לפי החשבון, ואלו הם דברי הרמב"ן ("ספר הזכות" לגיטין פ"ד): "משנת תר"ע לשטרות מימי הלל [הנשיא] בנו של רבי יהודה [נשיאה השלישי] בטלה סנהדרין בארץ ישראל ובטלו מומחין ממנה, והוא שתיקן סדר העיבור ומנה שנים וקדש חודשים לדורות".

ונחלקו הגאונים לענין ראש השנה, האם כאשר אין עוד החשש שיבואו

עדים, שהרי אין הדבר תלוי בהם, האם עושים רק יום אחד או שני ימים כמו בזמן הקדום בבאו עדים מן המנחה ולמעלה.

המחלוקת אם לעשות בארץ ישראל שני ימים

והרי"ף (ביצה פ"א) כתב: "דבני ארץ ישראל צריכי למעבד שני ימים טובים של ראש השנה", אמנם דעת רבינו אפרים תלמידו, לעשות רק יום אחד והסכים לו הרז"ה "בעל המאור", וזה לשונו: "וכן נהגו לעשות בארץ ישראל כל הדורות שהיו לפנינו, עד עתה חדשים מקרוב באו לשם מחכמי פרובינציאה, והנהיגום לעשות שני ימים טובים בראש השנה על פי הלכות הרי"ף ז"ל, וכן כתב ה"ר אפרים ז"ל כמו שכתבנו אנו".

יסוד המחלוקת הוא, שהרי בבית הוועד אם באו עדים ביום שלושים, עושים יום אחד, וכל ארץ ישראל [ולאו דווקא ירושלים] ראויה להיות לבית הוועד שמקדשים בו את החודש על פי הראייה, ואנחנו עתה הרי בקיאים בקביעת דירחא, מכיון שמקדשים עפ"י החשבון, וא"כ דומה אצלנו יום השלושים כמו באו עדים ביום שלשים, ואין כאן משום מנהג אבותיכם בדיכס שכן אף אבותינו במקום הוועד היו עושים יום אחד במקרה זה של באו עדים ביום ראשון, וממילא אין לנו להחזיק אלא יום אחד בלבד.

וטעם החולקים לעשות שני ימים הוא, מכיון שאם באו עדים מן המנחה ולמעלה היו אבותינו נוהגים אותו היום קודש ולמחר קודש, אפילו במקום הוועד, לכן יש גם לבני ארץ ישראל משום מנהג אבותיכם בדיכס, ועליהם לעשות תמיד שני ימים.

ואף שראינו שהיה המנהג בארץ ישראל לעשות ראש השנה רק יום אחד כטענת "בעל המאור", השיב ע"כ הרמב"ן בהשגות ב"מלחמות ה'": "ואשר אמרו בעבור בני ארץ ישראל בדורות שלפנינו, אינה טענה, לפי שגלינו גלות שלמה, ובעונותינו לא נשאר בארץ ישראל בימים ההם אלא מעטין, ואינן בני תורה בנדנד אחר נדנד וטלטול אחר טלטול, והוחלף להם בשאר ימים".

בחד יומא אריכא

רבו המחמירים על המקילים, וקיימו וקבלו עליהם כל ישראל שבארץ ישראל לעשות שני ימים טובים של ראש השנה, וזה לשון הרמב"ם (הל' קידוש החודש פ"ה ה"ח): "והואיל והיו עושין אותו שני ימים ואפילו בזמן הראייה, התקינו שיהו עושין אפילו בני ארץ ישראל אותו תמיד שני ימים בזמן הזה שקובעין על החשבון, הנה למדת שאפילו יום טוב שני של ראש השנה בזמן הזה מדברי סופרים". וכך נפסק ב"שולחן ערוך" (סי' תרא, ב).

וכן כתב רבינו (פר' אמור מצוה ש"א): "וכל מה שאמרנו [בביאור ענין יו"ט של גליות שנוהג גם היום, ואינו מחמת ספק, שהרי אנו בקיאים בקביעת דירחא ויודעים יום המועד מכוון על פי החשבון], דווקא בשני ימים טובים של מועדי השנה חוץ מראש השנה, דאילו בראש השנה בכל מקום כקדושה אחת היא, ונולדה בזה אסורה בזה, מפני שגם בבית הוועד היו עושין אותו לפעמים שני ימים יום טוב שלא מתורת ספק, וכגון שבאו העדים מן המנחה ולמעלה, שנוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש. ומכל מקום גם בראש השנה מתקנת חכמים היא היום לעשות שני ימים בכל מקום, אחר שאנו בקיאים בקיבועא דירחא".

ברכת שהחיינו ביום השני

קדושת יום שני של ראש השנה שכאמור לדעת כמה ראשונים רק יומא אריכתא ואינו יו"ט חדש, ולדעת כמה ראשונים היום השני הוא העיקר, שהרי אם באו עדים מן המנחה ולמעלה היה יום שני עיקר, עורר מחלוקת בין הפוסקים לגבי ברכת שהחיינו בקידוש הלילה וכן לגבי תקיעת שופר, והביא הרא"ש (ראש השנה פ"ד) שכתב רשב"ם בשם רש"י זקינו, דיש לומר זמן גם ביום שני, ומסיים דלצאת מידי פלוגתא "וטוב שיקח אדם פרי חדש ויניחנו לפניו ויברך 'שהחיינו', ויהיה דעתו על הפרי ויצא ידי ספק". וכן לגבי תקיעת שופר כתב ב"שולחן ערוך הרב" (או"ח סי' תר, ז) ש"ילבש התוקע בגד חדש ויהיה עליו בשעת ברכת שהחיינו".

שני ימים ראש השנה - בראשון דינא קשיא ובשני דינא רפיא

על פי תורת הסוד יש ביאור נרחב לטעם שנוהגים לעשות שני ימים ראש השנה בארץ ישראל ושלא ככל שאר המועדים, כדאיתא בזוה"ק (ח"ג ו'א, ב): "תנן, ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו, יום ביומו מאי הוא, אלא הני תרי יומין דראש השנה, אמאי תרי יומין, בגין דאינון תרי בי דינא דמתחברן כחדא, דינא עלאה דאיהו קשיא בדינא תתאה דאיהו רפיא, ותרואיהו משתכחי".

וב"שער הכוונות" (לראש השנה דרוש ב' דף צא ע"ד) נתבאר ענין ב' יום דראש השנה, מה ענינם, כי הרי נוהגים לעשות ב' ימים ראש השנה גם עתה בארץ ישראל משא"כ בשאר הי"ט:

"אבל הענין מובן וכו', והנה קודם החורבן היה כח ויכולת בתפלותינו להעלות הפנימיות והחיצוניות ביום אחד בלבד, ולא היו עושין רק יום אחד בלבד, זולתי כשלא באו העדים אלא מן המנחה ולמעלה, אבל אחר החורבן הוא בהכרח לעשות ב' ימים של ראש השנה וכו', וביום הראשון עולה בחינת הפנימיות והנשמות, וביום השני עולה אף בחינת החיצוניות".

● נספח: סימן כז ●

ועשית ככל אשר יודוך - לא תסור

- מצות עשה -

לשמוע מכל בית דין הגדול שיעמדו להן לישראל בכל זמן

[מצוה תצה]

שנאמר: 'ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך' (דברים יז, י)

- מצות לא תעשה -

שלא להמדות על פי בית דין הגדול שיעמדו לישראל

[מצוה תצו]

שנאמר: 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל' (דברים יז, יא)

טעם המצוה מ"ספר החינוך": משרשי המצוה, לפי שדעות בני האדם חלוקין זה מזה לא ישתנו לעולם הרבה דעות בדברים, ויודע אדון הכל ברוך הוא שאילו תהיה כוונת כתובי התורה מסורה ביד כל אחד ואחד מבני אדם איש איש כפי שכלו, יפרש כל אחד מהם דברי התורה כפי סברתו וירבה המחלוקת בישראל במשמעות המצוות, ותעשה התורה ככמה תורות, וכענין שכתבתי במצות אחרי רבים להטות בכסף תלוה בסי' ס"ז (מצוה עח), על כן אלקינו שהוא אדון כל החכמות השלים תורתנו תורת אמת עם המצוה הזאת שצונו להתנהג בה על פי הפירוש האמתי המקובל לחכמינו הקדמונים עליהם השלום. ובכל דור ודור גם כן שנשמע אל החכמים הנמצאים שקבלו דבריהם ושתו מים מספריהם ויגעו כמה יגיעות בימים ובלילות להבין עומק מליהם ופליאות דעותיהם, ועם ההסכמה הזאת נכוין אל דרך האמת בידיעת התורה, וזולת זה אם נתפתה אחר מחשבותינו ועניות דעתנו לא נצלח לכל. ועל דרך האמת והשבח הגדול בזאת המצוה אמרו זכרונם לברכה [ספרי כאן] 'לא תסור ממנו ימין ושמאל' - אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל

שמאל שהוא ימין לא תסור ממצותם, כלומר שאפילו יהיו הם טועים בדבר אחד מן הדברים אין ראוי לנו לחלוק עליהם אבל נעשה כטעותם, וטוב לסבול טעות אחד ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטוב תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו שבזה יהיה חורבן הדת וחלוק לב העם והפסד האומה לגמרי. ומפני ענינים אלה נמסרה כוונת התורה אל חכמי ישראל, ונצטוו גם כן שיהיו לעולם כת מועטת מן החכמים כפופה לכת המרובין מן השורש הזה, וכמו שכתבתי שם במצות להטות אחרי רבים.

ועל דרך ענין זה שעוררתי בני עליו אפרש לך אגדה אחת שהיא בבבא מציעא בסוף פרק הזהב (נט, ב) גבי ההוא מעשה דרבי אליעזר בתנורו של עכנאי המתממהת כל שומעה, אמרו שם, אשכחיה רבי נתן לאליהו וכו'. אמר ליה מה עביד הקדוש ברוך הוא בההיא שעתא, אמר ליה חייך ואמר נצחוני בני, שהיה שמח הקדוש ברוך הוא על שהיו בניו הולכים בדרך התורה ובמצותה להטות אחרי רבים. ומה שאמר נצחוני בני, חלילה להיות נצחון לפניו ברוך הוא, אבל פירוש הדבר הוא על ענין זה. שבמחלוקת הזה שהיה לרבי אליעזר עם חבריו האמת היה כרבי אליעזר וכדברי הבת קול שהכריעה כמותו, ואף על פי שהיה האמת אתו בזה, ביתרון פלפולו על חבריו לא ירדו לסוף דעתו ולא רצו להודות לדבריו אפילו אחר בת קול, והביאו ראיה מן הדין הקבוע בתורה שציותנו ללכת אחרי הרבים לעולם בין יאמרו אמת או אפילו טועים, ועל זה השיב הבורא ברוך הוא נצחוני בני, כלומר אחר שהם נוטים מדרך האמת שרבי אליעזר הוא היה מכין בזה את האמת ולא הם, והם באים עליו מכח מצות התורה שצויתים לשמוע אל הרוב לעולם, אם כן על כל פנים יש להודות בפעם הזאת כדבריהם שתהיה האמת נעדרת, והרי זה כאילו בעל האמת נצח.

בפקודיך אשיחה

כל מצוה דרבנן האם חשיב דאודייטא מחמת ציווי התורה לשמוע בקול חכמים לסיום הדברים נבאר מה שרבים שאלו, מדוע לא הזכרנו במנין המצוות של יו"ט, ה'עשה' ו'לא תעשה' מן התורה של "ועשית על פי הדבר אשר

יגידו לך, לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" (דברים יז, י-יא), וביארם רבינו בחיבורו מצוות תצה - תצו.

אשר לפי זה יש עוד כמה וכמה מצוות דאורייתא ביו"ט ובשבת, כגון, תוספת יו"ט (מלבד יוהכ"פ שהוא מן התורה לכו"ע), קידוש, ועוד מצוות, וכן שמחת יו"ט שנקט ה"שולחן ערוך הרב" דליכא בו 'ושמחת', והוא רק מדרבנן (ודלא כהמשנ"ב שנקט שהוא מן התורה). וכן השמחה בליל יו"ט נקט ה"שאגת אריה" שחובתה רק מדרבנן, ואף שלדעת חלק גדול מהפוסקים הם רק מצוות דרבנן, אבל הרי יש בה מצוה דאורייתא של 'לא תסור'.

על איזו דברי חכמים נאמר הציווי של ועשית ככל אשר יודוך ולא תסור

והנה ידועה דעת הרמב"ם ("ספר המצוות", שורש הראשון; הל' ממרים פ"א ה"ב ועוד) דאכן מחמת ציווי התורה לשמוע בקול חכמי ישראל והמצוות אשר ציוו על בני ישראל, נחשבים אף המצוות דרבנן והשבותים למצוות דאורייתא. כגון, חנוכה ופריס, והשבותים למיניהם כגון איסור מוקצה; בשר עוף בחלב, על כל זה חל מצות עשה של "ועשית ככל אשר יודוך", ומצות לא תעשה "לא תסור".

והרמב"ן נחלק עליו מכמה טעמים, והביא רבינו (שם) בארוכה הצדדים בזה, ומעיקרי הראיות כנגד שיטת הרמב"ם הוא, שאם כן אין נפק"מ בין מצוה דאורייתא למצוה דרבנן, והנה כלל הוא שבכל ספיקא דאורייתא אזלינן לחומרא ובספיקא דרבנן אזלינן לקולא, וכן בחששא דרבנן נקטינן 'שאני אומר' ועוד קולות, ואם כדבריו שהם דאורייתא למה מקילין בהם.

ולכך נקט שרק בדברים המפורשים בתורה או שנחשבים כמו מפורשים, הוא דיש עליהם העשה ול"ת דלא תסור, וז"ל: "הדבר הברור המנוקה מכל שיבוש הוא, שאין הלאו הזה דלא תסור אלא במה שאמרו ז"ל בפירוש התורה, כגון הדברים הנדרשים בגזרה שוה או בבנין אב ושאר י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, או במשמעות לשון הכתוב עצמו, וכן במה שקבלו הלכה למשה מסיני, ועל זה יאמרו ז"ל שיש עשה ולא תעשה בדבר".

וב"מנחת חינוך" (שם) הביא שהרמב"ן עצמו בתוך דבריו כתב שיש

ליישוב דעת הרמב"ם בזה, די ש לומר שזה גופא היה תנאי בתקנת דברי סופרים שנלך בדבריהם לקולא, ולהפריש בין דברים שהם מן התורה לדבריהם, אך כתב על זה, שהוא דרך עיקש. אמנם ה"מגלת אסתר" והרבה אחרונים תפסו דרך זה, וכתבו שהוא הדרך הנכון.

החויב לשמוע בקול חכמי ישראל – שכן הוא רצון ה'

ובקונטרס "דברי סופרים" (להגה"ק רבי אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד; אותיות יד-טו) כתב שמדברי הרמב"ן שהוכיח ממה דמצינו שדברים מדרבנן קיל יותר מדאורייתא, ש"מ דדעתו שאין בדברים של דבריהם שום דאורייתא, דאם נאמר שהרמב"ן לא נחלק רק על הלימוד מהפסוק דלא תסור, אבל גם הוא מודה שמן התורה נצטוינו לשמוע לדברי חכמים מקרא או מסברא, אם כן יקשה עליו הקושיות שהקשה הוא על הרמב"ם, דמה נפק"מ אם נצטוינו לשמוע לדברי חכמים מ'לא תסור' או מקרא אחריתא או מהלכה למשה מסיני שגם בהם אזלינן בספיקן לחומרא, ועל כרחך שלדעת הרמב"ן לא נצטוינו כלל מן התורה לשמוע לדברי חכמים.

ואם כן יש לשאול ולהקשות, דתימה גדולה הוא, מאיזה טעם חייבים אנו לשמוע לדברי חכמים ושלא לעבור על דבריהם, כיון שאין שום ציווי בתורה על זה, ואם נאמר דסברא הוא, שוב הו"ל דאורייתא כמו שאמרו בכמה מקומות (ב"ק מו, ב; נדה כה, א) 'הא למה לי קרא סברא הוא' סה, ואם נאמר די ש חילוק בין פסוק לסברא מה שייך להקשות 'למה לי קרא', וש"מ שדין אחד הוא להם סו.

ומתריץ, בהקדם הגמרא (יבמות סב, ב) ג' דברים עשה משה רבינו מדעתו והסכימה דעתו לדעת המקום, ומביאה הגמרא על כל אחד מהדברים מהיכן

איבעית), הובא בקונטרס על חג השבועות (סי')
(ד עיי"ש).

סו. וכעין זה הקשה גם ב"שערי יושר" (שער
א' פ"ז), עיי"ש.

סה. ויסוד זה די ש לצדד שמכח סברא נחשב
כדאורייתא מבואר גם ב"חתם סופר"; וב"קובץ
הערות" (ח"ב, וראה מהגמרא ב"ק מו, ב: "למה לי
קרא סברא הוא", עיין תוס' שבועות כ"ב: ד"ה

דרשם מפסוק או בק"ו, ובתוס' נתקשו דאם ק"ו גמור הוא, אין זה נקרא שעשאם מדעתו, ולכאורה קשה דא"כ חזרה קושיית הגמרא דא"כ מאי דרש.

ומבאר, דהיום השלישי של פרישה, שהוסיף משה רבינו ע"ה יום אחד מדעתו אינו רק מדרכנן, והלימוד הוא רק אסמכתא בעלמא, 'ומכל מקום הסכימה דעתו לדעת המקום דכן היה גם רצון השי"ת, אלא שלא ציווהו על זה בציווי מפורש'. ומסיים, ואם כן יש לומר דהוא הדין בכל המצוות ואיסורין של דבריהם, הסכימה דעת חכמינו ז"ל לדעת המקום.

'ומטעם זה חייבים אנו לעשות כדברי החכמים, שבזה מקיימים אנו רצון השי"ת, שהסכימה דעתן לדעתו, ורק מכל מקום כיון שלא בא עליהן ציווי מפורש בתורה, קלין הן מדברי תורה המפורשין'.

ודבר זה הוא יסוד גדול בכל המצוות דרבנן שאנו מקיימים, דאין הכא נמי שאנו עושים אותם מצד דברי חכמינו ז"ל שהורו לנו על קיומם, אמנם חיוב עשייתם הוא, מחמת שכן הוא רצון הבורא, ויסוד זה שמעתי הרבה מפי מו"ר ראש הישיבה הגה"צ רבי שמואל רוזנגרטן זצ"ל, והיה חוזר עליו בשיעורים לפני התלמידים.

[ראה דברי הריטב"א בענין אסמכתא, מובא לעיל ב'מלכיות זכרונות שופרות'].
